

Glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i njihovi srpski ekvivalenti

Nataša Janićijević

Edicija

Monografije – jezik

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet

Studentski trg 3

11000 Beograd

Za izdavača

Prof. dr Iva Draškić Vićanović

Ediciju uređuju

Prof. dr Biljana Čubrović

Prof. dr Rajna Dragičević

Recenzenti

Prof. dr Saša Moderc

Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet

Prof. dr Aleksandra Blatešić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Dr Aleksandra Marković

Institut za srpski jezik SANU

Grafička priprema

Predrag Žižović

Dizajn korica

Srđan Đurđević

Tiraž

10 CD-ROM

Štampa

Mab, Beograd

ISBN 978-86-6153-766-0

Beograd, 2025

Radovi su licencirani pod uslovima i odredbama licence

Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i njihovi srpski ekvivalenti

Nataša Janićijević

Mom Aleksandru

SADRŽAJ

Predgovor — 11

1. VREME I JEZIK — 13

1.1. Vreme kao misaona, semantička i gramatička kategorija — 13

1.2. Glagolska vremena — 15

1.3. Parametri za opis temporalnih vrednosti glagolskih vremena — 17

1.4. Apsolutna i relativna glagolska vremena u italijanskom jeziku; apsolutno i relativno značenje glagolskih vremena u srpskom — 18

2. SISTEM GLAGOLSKIH OBLIKA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU — 21

2.1. Glagolski sistem u italijanskom i srpskom jeziku — 21

2.1.1. Glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i glagolska vremena u srpskom — 25

3. ISKAZIVANJE ASPEKTUALNOSTI U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU — 29

3.1. Uopšteno o aspektu — 29

3.1.1. Aspekt u italijanskom i srpskom jeziku — 30

3.2. Uopšteno o akcionalnosti — 37

3.2.1. Akcionalnost u italijanskom i srpskom jeziku — 37

4. TEKSTUALNE FUNKCIJE GLAGOLSKIH VREMENA U ITALIJANSKOM JEZIKU U POREĐENJU SA SRPSKIM — 45

4.1. Faktori koji utiču na izbor glagolskih vremena u italijanskom književnom tekstu — 45

4.2. Narativna i deskriptivna vremena u italijanskom jeziku — 45

4.3. Prvi i drugi plan u naraciji — 50

5. PREZENT U ITALIJANSKOM JEZIKU I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 55

5.1. Present za označavanje sadašnjih situacija — 55

5.2. Present za označavanje prošlih situacija — 58

5.3. Present za označavanje budućih situacija — 64

5.4. Druge upotrebe prezenta — 69

5.5. Zaključak — 70

6. ITALIJANSKI SLOŽENI PERFEKAT I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 73
 - 6.1. Značenja i upotrebe složenog perfekta — 73
 - 6.2. Složeni perfekat za označavanje budućih situacija — 88
 - 6.3. Zaključak — 90
7. ITALIJANSKI PROSTI PERFEKAT I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 93
 - 7.1. Značenja i upotrebe prostog perfekta — 93
 - 7.2. Zaključak — 106
8. ITALIJANSKI IMPERFEKAT I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 109
 - 8.1. Temporalna i aspektualna svojstva imperfekta — 110
 - 8.2. Narativni imperfekat — 126
 - 8.3. Modalne upotrebe imperfekta — 128
 - 8.4. Zaključak — 135
9. ITALIJANSKI PLUSKVAMPERFEKAT I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 137
 - 9.1. Temporalne upotrebe pluskvamperfekta — 137
 - 9.2. Modalne upotrebe pluskvamperfekta — 149
 - 9.3. Zaključak — 151
10. ITALIJANSKI PLUSKVAMPERFEKAT II I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 153
 - 10.1. Značenja i upotrebe pluskvamperfekta II — 153
 - 10.2. Zaključak — 157
11. ITALIJANSKI PROSTI FUTUR I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 159
 - 11.1. Temporalne upotrebe prostog futura — 159
 - 11.2. Sintaksička distribucija prostog futura — 162
 - 11.3. Istorijski futur — 166
 - 11.4. Modalne upotrebe prostog futura — 167
 - 11.5. Zaključak — 170
12. ITALIJANSKI ANTERIORNI FUTUR I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI — 171
 - 12.1. Temporalne upotrebe anteriornog futura — 172
 - 12.2. Modalne upotrebe anteriornog futura — 177
 - 12.3. Zaključak — 178

13.ITALIJANSKI KONDICIONAL PROŠLI I NJEGOVI SRPSKI EKVIVALENTI —	181
13.1. Temporalne upotrebe kondicionala prošlog —	181
13.2. Zaključak —	186
14. ZAKLJUČAK —	187
Literatura —	197
Izvori —	203
Dela na italijanskom jeziku i njihovi prevodi na srpski —	203
Dela na srpskom jeziku i njihovi prevodi na italijanski —	206

Predgovor

Ova knjiga nastala je kao rezultat našeg dugogodišnjeg interesovanja za kontrastivna proučavanja italijanskog i srpskog jezika, pri čemu su našu pažnju najviše zaokupljala pitanja iz domena temporalnosti, tj. teme vezane za glagolska vremena i glagolski vid. S druge strane, podsticaj za pisanje knjige proistekao je i iz činjenice da do sada nije postojala sveobuhvatna kontrastivna studija posvećena glagolskim vremenima u italijanskom i srpskom jeziku, iako nesporno ima studija i radova u kojima su vršena detaljna poređenja pojedinih glagolskih vremena u dvama jezicima. U tom smislu, ova knjiga predstavlja nadgradnju prethodnih saznanja i daje celovit i sistematičan opis sličnosti i razlika između glagolskih vremena indikativa u italijanskom jeziku i njihovih srpskih ekvivalenata. Osim toga, u njoj se analiziraju pojedini fenomeni koji dosad nisu obrađeni u kontrastivnim okvirima. Takođe, određena pitanja vezana za upotrebu italijanskih glagolskih vremena indikativa sagledana su i opisana iz nove perspektive upravo zahvaljujući kontrastivnom pristupu.

Knjiga ima dvostruki cilj: naučni i didaktički. Naučni podrazumeva dublji i potpuniji uvid u sličnosti i razlike između italijanskih i srpskih glagolskih vremena, a samim tim i temporalnog i aspektualnog sistema dvaju jezika, što može biti od koristi ne samo za italijansko-srpske kontrastivne studije nego i za opštelingvistička istraživanja. Didaktički cilj se pak odnosi na pružanje doprinosa univerzitetskoj nastavi italijanskog jezika i teorije i prakse prevođenja. Drugim rečima, u našim namerama knjiga treba, s jedne strane, da služi kao teorijski priručnik nastavnicima italijanskog jezika, dok, s druge, treba da pomogne studentima da prošire znanja o italijanskim glagolskim vremenima i da ih usmeri u njihovu pravilnu upotrebu uz sagledavanje sličnosti i razlika u odnosu na odgovarajuća glagolska vremena u srpskom jeziku.

Kako bi se stekao bolji uvid u kontrastivne odnose između sistema glagolskih vremena italijanskog i srpskog jezika, u prvih nekoliko poglavlja razmatraju se pitanja vezana za temporalnost kao semantičku i glagolska vremena kao gramatičku kategoriju, opisuju se i porede italijanski i srpski sistemi glagolskih oblika, obrađuju se kategorije aspekta i akcionalnosti, kao i tekstualne funkcije glagolskih vremena u italijanskom i srpskom jeziku. Centralni deo monografije posvećen je pojedinačnim italijanskim glagolskim vremenima indikativa i njihovim srpskim ekvivalentima. Za svako italijansko glagolsko vreme opisuju se temporalne, aspektualne i stilske osobine,

eventualno i modalne upotrebe, a potom se porede s odgovarajućim ekvivalentima u srpskom jeziku s ciljem da se utvrde i opišu podudaranja i nepodudaranja u njihovim značenjima i upotrebama. S tim u vezi, treba naglasiti da nisu uzeti u obzir svi mogući srpski prevodni ekvivalenti određenog italijanskog glagolskog vremena, već samo oni ekvivalenti koji im odgovaraju na formalnom i semantičkom planu. Uz to, za određene upotrebe italijanskih glagolskih vremena navedeni su i sinonimni oblici u drugim vremenima, ukazano je na stepen ekvivalencije između njih i, naročito, na kontekst i uslove u kojima su oni uzajamno zamenljivi. Osim toga, u knjizi se stavlja poseban akcenat na one razlike između italijanskih i srpskih glagolskih vremena koje su uzrok najčešćim greškama u procesu učenja italijanskog kao stranog jezika, a nastaju kao posledica negativnog transfera sa srpskog. Na kraju svakog od poglavlja sumirani su najvažniji zaključci i zapažanja proistekli iz kontrastivne analize italijanskih i srpskih glagolskih vremena. U završnom poglavlju izneti su opšti zaključci o temporalnim sistemima italijanskog i srpskog jezika.

Korpus na kome je sprovedena kontrastivna analiza sastoji se od savremenih književnih dela na italijanskom jeziku i njihovih prevoda na srpski. Uz to, pojedini primeri preuzeti su iz gramatika italijanskog jezika, druge stručne i naučne literature, s internet portala i sajtova ili su namenski sastavljeni za potrebe ove monografije. Osim prevoda primera iz književnih dela, svi ostali prevodi su naši.

Knjiga je namenjena pre svega italijanistima i studentima Italijanistike, ali i stručnjacima koji proučavaju druge jezike. Nadamo se da će čitaocima biti korisna i zanimljiva, a istraživačima pružiti podsticaj za dalja kontrastivna proučavanja kako srpskog i italijanskog, tako i srpskog i drugih jezika.

Koristimo ovu priliku da izrazimo veliku i iskrenu zahvalnost recenzentima, prof. dr Saši Modercu, prof. dr Aleksandri Blatešić i dr Aleksandri Marković, koji su rukopis pažljivo pročitali i svojim komentarima i sugestijama značajno doprineli kvalitetu sadržaja. Veliku zahvalnost upućujemo i Filološkom fakultetu u Beogradu što je omogućio da se ova knjiga objavi.

Beograd, januara 2025.

N. J.

Vreme i jezik

Našu knjigu započecemo osvrtom na vreme kao misaonu kategoriju (fizičko ili hronološko vreme), da bismo se potom bavili temporalnošću kao lingvističkom kategorijom koja se odnosi na različite načine izražavanja hronološkog vremena u jeziku i glagolskim vremenima kao gramatičkom kategorijom i osnovnim sredstvom za iskazivanje temporalnosti u italijanskom i srpskom jeziku. Nakon toga ćemo predstaviti osnovne parametre koji se u lingvistici koriste za opis semantike glagolskih vremena, te prikazati apsolutna i relativna glagolska vremena u italijanskom jeziku, odnosno apsolutna i relativna vremenska značenja glagolskih vremena u srpskom.

1.1. Vreme kao misaona, semantička i gramatička kategorija

Vreme predstavlja jednu od osnovnih kategorija mišljenja i, uz prostor, čini primarno sredstvo orijentacije za sva ljudska bića. Intuitivnu predstavu o vremenu ima svaki čovek, a načini njegovog poimanja uslovljeni su civilizacijskim i kulturološkim faktorima. U zapadnoj civilizaciji vreme se konceptualizuje kao linearni kontinuum neograničenog trajanja, odnosno kao neprekidni niz trenutaka i događaja koji se ređaju jedan za drugim od prošlosti, preko sadašnjosti ka budućnosti. U mnogim drevnim kulturama, a i u pojedinim današnjim uvrežena je pak ciklična predstava o vremenu do koje se došlo posmatranjem različitih ciklusa u prirodi, kao što su smenjivanje dana i noći, godišnjih doba i sl. (Comrie 1985).

Kao jedna od osnovnih pojmovnih kategorija, vreme ima svoj odraz u jeziku i predstavlja univerzalnu jezičku kategoriju. Drugim rečima, svi jezici sveta poseduju određeni repertoar sredstava za iskazivanje vremenskih značenja, a sva ova raznovrsna sredstva čine lingvističku kategoriju vremena, odnosno semantičku kategoriju temporalnosti.¹ Kategorija temporalnosti je različito organizovana u raznim jezicima i, u zavisnosti od jezika, ostvaruje se gramatičkim i/ili leksičkim sredstvima. U italijanskom i srpskom, kao i u drugim indoevropskim jezicima, osnovno sredstvo za iskazivanje temporalnosti jesu glagolska vremena. Dok je

¹ Pod pojmom semantičke kategorije podrazumeva se „značenje vrlo visokog stepena opštosti, koje može biti raznovrsno po obliku, a u izrazu nije ograničeno jednom sintaksičkom, morfološkom, leksičko-gramatičkom ili tvorbenom kategorijom, niti samo jednom leksičko-semantičkom grupom, (...)“ (Piper 2005: 576).

fizičko vreme pojmovna, a temporalnost semantička kategorija, glagolska vremena spadaju u gramatičku kategoriju.² U svojoj studiji o glagolskim vremenima Comrie (1985: 9) definiše glagolsko vreme kao „gramatikalizovan izraz lokacije u vremenu“.

U skladu s intuitivnom predstavom o vremenu, vreme se u radovima o glagolskim oblicima predstavlja u vidu linije, tj. vremenske ose koja je neograničena na oba kraja i usmerena sleva nadesno. Centralno mesto na toj liniji zauzima sadašnji trenutak, levo od njega je prošlost, a desno budućnost. Glagolska vremena raspoređuju se na vremenskoj osi shodno mestu koje njima iskazana radnja zauzima u odnosu na trenutak govora ili neki drugi trenutak koji se odmerava od trenutka govora.

Semantička kategorija temporalnosti, pa samim tim i gramatička kategorija glagolskih vremena usko su povezane sa semantičkom kategorijom aspektualnosti, koja se, šire posmatrano, tiče gramatičke kategorije aspekta (tj. glagolskog vida) i leksičko-semantičke kategorije akcionalnosti. Glagolsko vreme i glagolski vid predstavljaju dva komplementarna sredstva za iskazivanje vremena i vremenskih odnosa. Dok glagolsko vreme služi da smesti situaciju³ u određeni vremenski segment, aspekt označava različite načine na koje se može posmatrati unutrašnja vremenska struktura jedne situacije (Comrie 1976: 3). Ista situacija može se posmatrati kao završena, u toku ili u pojedinim fazama njenog izvršenja.

Kao što je poznato, italijanski, kao romanski jezik, i srpski, kao slovenski, odlikuju se različitim vidskim sistemima. U srpskom jeziku glagolski vid je morfologizovan, tj. izražen već na nivou glagolske lekseme, dok je u italijanskom integrisan u samo glagolsko vreme i čini sastavni deo njegovog značenja.

Kada je reč o akcionalnosti, ova kategorija odnosi se na semantička svojstva glagolske lekseme koja pokazuju kakva je priroda situacije označene glagolom: da li ona traje ili je trenutna, da li ima cilj ili ne itd. (Comrie 1976; Bertinetto 1986; Novakov 2005; Mrazović & Vukadinović 2009).

O kategorijama aspekta i akcionalnosti u italijanskom i srpskom jeziku govorićemo u trećem poglavlju.

² Za razliku od pojmovnih kategorija (prostor, vreme, uzrok i dr.), koje su univerzalne i urođene ljudskom mišljenju, i semantičkih kategorija (spacijalnost, temporalnost, kauzalnost i dr.), koje imaju status jezičke univerzalije i na različite načine se ispoljavaju kroz leksički i gramatički sistem jednog jezika odražavajući pogled na svet jedne jezičke zajednice (v. Piper 2005), gramatičke kategorije nisu univerzalne i variraju od jezika do jezika. Drugim rečima, u različitim jezicima različit je i broj gramatičkih kategorija. Tako, kategorija glagolskih vremena, kao uostalom i neke druge kategorije (npr. rod, padež), nije obavezna gramatička kategorija i postoje jezici koji je ne poseduju, kao npr. kineski, burmanski i dr. U tim jezicima vreme je leksikalizovano i iskazuje se raznim vremenskim adverbijalima.

³ Pod terminom „(glagolska) situacija“ podrazumevaju se događaji, stanja, procesi, zbivanja itd. U pitanju je opšti termin koji je uveo Comrie (1976: 13), a koji obuhvata sve vrste procesa označenih glagolom. Takođe, u ovoj knjizi termine „(glagolska) situacija“ i „(glagolska) radnja“ koristimo u istom značenju.

Kao u drugim jezicima, tako i u italijanskom i srpskom, vreme i vremenski odnosi mogu se izražavati i leksičkim sredstvima, tj. adverbijalima za vreme.⁴ U njih spadaju prilozi (npr. *oggi* 'danas', *adesso* 'sada', *più tardi* 'kasnije') i izrazi sastavljeni od predloga i imenice (npr. *negli ultimi tempi* 'u poslednje vreme', *prima della lezione* 'pre časa', *fra due ore* 'za dva sata'). Takođe, vremenski odnosi mogu se izraziti i vremenskim veznicima (npr. *Mentre fa gli esercizi, ascolta la musica* 'Dok radi vežbe, sluša muziku'; *Appena arrivi, chiama* 'Čim stigneš, pozovi').

Najzad, treba istaći da, pored jezičkih sredstava, važnu ulogu u iskazivanju temporalnosti imaju i različiti pragmatički faktori. U njih spadaju sama komunikativna situacija i tzv. enciklopedijsko znanje, tj. naše poznavanje sveta i načina na koji on funkcioniše. Pogledajmo u tom smislu sledeći primer:

- (1) *È venuta a trovarmi la mia amica Paola. Ci siamo conosciute a Roma.*
Posetila me je moja prijateljica Paola. Upoznale smo se u Rimu.

U datom primeru redosled rečenica ne prati realan redosled događaja koje one opisuju. Događaji su iskazani istim glagolskim vremenom, a nisu prisutna nikakva leksička sredstva koja bi razjasnila njihov temporalni redosled. Međutim, oslanjajući se na logiku i naša znanja o svetu, zaključujemo da događaj *ci siamo conosciute* 'upoznale smo se' prethodi događaju *mi è venuta a trovare* 'posetila me je' jer iz iskustva znamo da neko prvo mora da upozna neku osobu da bi mu ona došla u prijateljsku posetu. O uticaju različitih pragmatičkih faktora na iskazivanje vremena i vremenskih odnosa u italijanskom i srpskom jeziku biće više reči u okviru opisa pojedinih glagolskih vremena u narednim poglavljima.

S obzirom na činjenicu da je ova knjiga posvećena italijanskim i srpskim glagolskim vremenima kao osnovnom eksponentu temporalnosti u dvama jezicima, u nastavku ovog poglavlja razmotrićemo detaljnije gramatičku kategoriju glagolskog vremena.

1.2. Glagolska vremena

Prema uobičajenoj definiciji, glagolska vremena u svojoj osnovnoj funkciji smeštaju situaciju u jednu od tri vremenske sfere: sadašnjost, prošlost ili budućnost. Situacija označena predikatom locira se u vremenu u odnosu na trenutak govora ili u odnosu na neki drugi trenutak koji se odmerava od trenutka govora. Takođe, glagolska vremena služe da iskažu i vremenski odnos jedne glagolske situacije u odnosu na drugu (simultanost, anteriornost, posteriornost).

Osim toga, glagolska vremena mogu imati više značenja i funkcija, a često istovetnu funkciju (npr. iskazivanje prošlosti) može obavljati više glagolskih vremena.

⁴ Za klasifikaciju i opis vremenskih adverbijala u italijanskom jeziku v. Bertinetto (1986), a za srpski v. Piper (2005).

Pored osnovne funkcije smeštanja radnje u vremenu, glagolska vremena mogu imati i funkciju vremenskog izmeštanja⁵ radnje, i to onda kada se, iz gramatičkih, pragmatičkih ili stilskih razloga, upotrebe za lociranje radnje unutar vremenske sfere koja nije karakteristična za dato glagolsko vreme i koja se primarno izražava nekim drugim vremenskim oblikom. Kako u italijanskom, tako i u srpskom jeziku, tipičan glagolski oblik kojim se može ilustrovati fenomen vremenskog izmeštanja radnje jeste prezent. Osim što služi da primarno označi sadašnjost, radnja iskazana prezentom u oba se jezika može transponovati kako u prošlost, tako i u budućnost:

(2) Dal 2000 al 2005 lo scrittore *pubblica* tre libri.

Od 2000. do 2005. pisac *objavljuje* tri knjige.

(3) Domani *andiamo* al mare.

Sutra *idemo* na more.

Glagolska vremena u svojoj sekundarnoj upotrebi mogu iskazivati i modalna značenja.⁶ Modalnost kao semantička kategorija odnosi se na stav govornika prema sadržaju iskaza i obuhvata širok spektar značenja: potencijalno, irealno, zamišljeno, nužno, željeno i sl. U italijanskom jeziku poznate su modalne upotrebe prostog i anteriornog futura, a takođe i imperfekta, koji poseduje brojna modalna značenja iz domena hipotetičkog, zamišljenog, željenog i sl. I u srpskom jeziku mnoga glagolska vremena imaju modalna značenja. Treba, međutim, istaći da modalna značenja glagolskih vremena ne podrazumevaju odsustvo vremenskog značenja. Naime, i onda kada su modalno upotrebljena, glagolska vremena sadrže i određeno vremensko značenje, tj. značenje sadašnjosti, prošlosti ili budućnosti. Drugim rečima, „nijedna modalnost nije bez reference na neko vreme“ (Trbojević 2004: 139).

Kada je u pitanju italijanski jezik, glagolska vremena imaju i druge značajne funkcije. Ona, naime, služe i za izražavanje aspekta, za strukturiranje narativnog teksta, kao i za obeležavanje jezičkog registra (Schwarze 1990).⁷

⁵ U literaturi o italijanskom jeziku u upotrebi su termini *traslazione* 'translacija' (Bertinetto 1986) i *dislocazione* 'dislokacija' (Bertinetto 1992). U literaturi o srpskom jeziku sreću se, u istom značenju, termini *transponovanje/transpozicija* (Tanasić 2005; Piper & Klajn 2013) i *vremenska transformacija* (Tanasić 2005).

⁶ Takođe, i glagolski oblici čija je osnovna semantika modalna sekundarno mogu iskazivati vremenska značenja. U italijanskom jeziku kondicional prošli služi da označi „budućnost u prošlosti“, a u srpskom potencijal može izražavati prošlu radnju koja se ponavljala.

⁷ Pojedine upotrebe italijanskih glagolskih vremena tipične su za govorni jezik i neformalni registar. Primera radi, takva je upotreba imperfekta u hipotetičkom periodu kada se javlja kao zamena za konjunktiv pluskvamperfekta u zavisnoj i kondicional prošli u upravnoj rečenici: *Se me lo dicevi prima, ti aiutavo* 'Da si mi ranije rekao, pomogao bih ti'.

1.3. Parametri za opis temporalnih vrednosti glagolskih vremena

Kao što je već rečeno, glagolska vremena pozicioniraju se na vremenskoj osi zauzimajući određenu tačku ili interval.

Parametrima relevantnim za opis temporalnih vrednosti jednog glagolskog vremena smatraju se sledeće tri tačke na vremenskoj osi: trenutak govora, trenutak događaja i referencijalna tačka.⁸ Trenutak govora poklapa se s trenutkom u kome govornik izriče svoj iskaz, s njegovom sadašnjošću, i na vremenskoj osi predstavlja deiktički centar koji razdvaja prošlost od budućnosti. Trenutak događaja označava vreme u kome se odvija glagolska situacija, dok referencijalna tačka predstavlja perspektivu iz koje se data situacija sagledava. Ova tačka može da se poklapa s trenutkom govora ili trenutkom događaja, a može da bude i razdvojena od njih.

Pojam referencijalne tačke uveo je u teoriju glagolskih vremena filozof i logičar Reichenbach (1947) i tako omogućio definisanje relativnih vremena (v. niže), kojima je referencijalna tačka primarna orijentaciona tačka.

U Reichenbachovom teorijskom modelu svako glagolsko vreme opisuje se pomoću sve tri tačke, čak i ona vremena za koja bi bile dovoljne dve – trenutak govora i trenutak događaja. Između ove tri vremenske tačke mogu se uspostaviti odnosi simultanosti, anteriornosti i posteriornosti, a njihovom kombinacijom dobijaju se formule kojima se predstavlja temporalna struktura jednog glagolskog vremena.⁹

Iako je Reichenbachov model najčešće citiran model u radovima o glagolskim vremenima jer pruža osnovne parametre za opis njihove temporalne semantike, on ima i određene nedostatke, zbog čega je više puta kritikovan i modifikovan od strane brojnih lingvista. Tako, Bertinetto (1986) u svojoj iscrpnoj, i za italijanistiku najvažnijoj, studiji o glagolskim vremenima indikativa u italijanskom zastupa mišljenje da je referencijalna tačka, koju Reichenbach koristi za definisanje svih vremena, neophodna samo za opis složenih glagolskih vremena, koja u sebi sadrže komponentu rezultativnosti (v. § 3.1.1), pa je, shodno tome, i koristi samo za njihov opis.¹⁰

⁸ Italijanski termini za tri vremenske tačke su: *momento dell'enunciazione* (ME), *momento dell'avvenimento* (MA) i *momento di riferimento* (MR).

⁹ U formulama zarez (,) označava odnos simultanosti između dve tačke, a crta (–) anteriornost tačke s njene leve strane, odnosno posteriornost tačke s njene desne strane. Primera radi, formula za italijanski i srpski prezent je ME,MR,MA, za italijanski složeni perfekat MA–MR,ME, za prosti perfekat MA,MR–ME itd. O primeni Reichenbachovih formula na italijanska glagolska vremena v. Bertinetto (1986), a za srpska glagolska vremena v. Novakov (2010).

¹⁰ I Bertinetto (1986) u svojoj studiji polazi od Reichenbachovog modela, ali ga modifikuje. On uvodi termin *localizzatore temporale* 'temporalni lokalizator' koji se odnosi na bilo koji jezički izraz (odredba za vreme i dr.) koji iskazuje istovremenost s trenutkom vršenja radnje, tj. trenutkom događaja. Tako, na primer, u rečenici: *Giovanni uscì a mezzogiorno* 'Đovani je izašao u podne' vremensku odredbu *a mezzogiorno* Bertinetto smatra temporalnim lokalizatorom, a ne referencijalnom tačkom u odnosu na koju se smešta vreme događaja, kako Reichenbach tumači sve vremenske adverbijale. Jasno je da temporalni lokalizator nije tačka na vremenskoj osi i da nije neophodan za opis glagolskih vremena. Za definisanje imperfekta, kao i kondicionala prošlog u funkciji iskazivanja „budućnosti u prošlosti“, ume-

Na kraju, bitno je istaći da referencijalna tačka u odnosu na koju se sagledava situacija označena nekim glagolskim vremenom može biti izražena na više načina. Ona može biti označena nekim drugim glagolskim vremenom koje je u direktnoj vezi s trenutkom govora. Tako, u primeru (4) događaj iskazan glagolom u vremenskoj rečenici funkcioniše kao referencijalna tačka za događaj opisan glagolom upravne rečenice:

- (4) Quando sono tornato, lui era già uscito.
Kad sam se vratio, on je već (bio) izašao.

Referencijalna tačka može biti označena i priloškim odredbama za vreme:

- (5) Alle due era già andato via.
U dva je već (bio) otišao.

Osim toga, ona ne mora biti eksplicitno iskazana, već se može podrazumevati. Takav je slučaj u pojedinačnim, izolovanim rečenicama u kojima nema priloških odredbi za vreme:

- (6) Dove eravamo rimasti?
Gde smo (bili) stali?

U navedenom iskazu, koji se može uputiti sagovorniku nakon digresije ili pauze u razgovoru, referencijalna tačka nije data, već se izvodi iz šireg konteksta, tj. same govorne situacije. Naime, referencijalna tačka nalazi se u prethodnom kontekstu, tj. u vremenskom intervalu unutar kojeg je napravljena digresija. Dati vremenski interval nalazi se između trenutka govora i radnje označene pluskvamperfektom.

1.4. Apsolutna i relativna glagolska vremena u italijanskom jeziku; apsolutno i relativno značenje glagolskih vremena u srpskom

U italijanskom jeziku glagolska vremena dele se na „apsolutna“ i „relativna“ (*tempi assoluti e tempi relativi*)¹¹ u zavisnosti od tačke u odnosu na koju se sagledava situacija koju označavaju. Apsolutna vremena stoje u direktnoj vezi s trenutkom

sto referencijalne tačke, Bertinetto kao parametar uvodi *ancoraggio temporale* 'temporalno uporište'. Tako u primerima: (a) *Filippo telefonava a sua madre, quando all'improvviso cadde la linea* 'Filipo je telefonirao svojoj majci kada se iznenada prekinula veza'; (b) *Giovanni disse che sarebbe venuto più tardi* 'Dovani je rekao da će se vratiti kasnije' radnja vremenske rečenice i glagol upravne rečenice (*disse*) predstavljaju temporalno uporište u odnosu na koje se odmerava radnja iskazana imperfektom, odnosno kondicionalom prošlim. Detaljnije o tome v. Bertinetto (1986).

¹¹ Uz termine *apsolutno/relativno* vreme, u italijanistici se koriste i termini *deiktčko/anaforičko* vreme (*tempo deittico e tempo anaforico*).

govora i iskazuju sadašnju, prošlu ili buduću situaciju. Relativna vremena iskazuju pak situaciju koja se odmerava prema nekom drugom trenutku u odnosu na koji može biti simultana, anteriorna ili posteriorna. U italijanskom jeziku u apsolutna vremena spadaju: prezent, prosti perfekat, složeni perfekat i prosti futur, a u relativna: imperfekat, pluskvamperfekat, pluskvamperfekat II i anteriorni futur. Relativna vremena se najčešće javljaju u zavisnim rečenicama, mada se mogu javiti i u nezavisnim. Prema principima o slaganju vremena sva apsolutna vremena mogu biti upotrebljena kao relativna, dok obrnuto nije moguće (Fleischman 1982; Comrie 1985; Lo Cascio 1986).

U srpskom jeziku glagolska vremena mogu imati apsolutna i relativna značenja.¹² Ovakva podela takođe je izvršena na osnovu kriterijuma vremenske tačke u odnosu na koju se odmerava situacija koju označavaju. Ako se ona odmerava u odnosu na trenutak govora, tada glagolsko vreme ima apsolutno značenje, a ako se sagledava u odnosu na neki drugi trenutak, posredi je relativno značenje. I u srpskom jeziku, kao i u italijanskom, sva vremena mogu imati relativnu upotrebu, dok samo pojedina imaju apsolutnu. Relativni vremenski odnosi najčešće se ostvaruju u zavisnosloženim rečenicama, ali ih ima i u nezavisnim (Piper & Klajn 2013: 388).

Kako navodi Moderc (2002: 25), „termini („indikativ“ i „relativ“, dodavanje naše – N. J.), koji se upotrebljavaju u srpskoj lingvistici, odgovaraju, po svojoj suštini, italijanskim terminima *tempo assoluto* e *tempo relativo*“. Važno je takođe istaći da postoji izvesna razlika između relativnog glagolskog vremena, u čijem obliku je sadržano relativno značenje (npr. italijanski i srpski pluskvamperfekat) i relativne upotrebe glagolskog vremena, kada se u datom kontekstu njime označena radnja ne odmerava prema trenutku govora nego prema nekom drugom trenutku, iskazanom drugim glagolskim vremenom ili prilogom za vreme (npr. srpski relativni perfekat).

S tim u vezi, bitna razlika između glagolskih sistema italijanskog i srpskog jezika ogleda se u činjenici da u italijanskom jeziku postoji slaganje vremena, dok u srpskom jeziku ove pojave nema. Prema pravilima o slaganju vremena, vreme upravne rečenice određuje upotrebu vremena u zavisnoj rečenici. Ako je radnja glagola upravne rečenice u nekom od prošlih vremena, vreme zavisne rečenice mora se uskladiti s njom. Za izražavanje radnje koja je simultana, anteriorna ili posteriorna u odnosu na prošlu radnju upravne rečenice, u italijanskom jeziku upotrebljavaju se imperfekat, pluskvamperfekat i kondicional prošli. U srpskom jeziku, u kome nema slaganja vremena, u ovom slučaju koriste se ista ona vremena koja su u upotrebi i onda kada je glagol upravne rečenice u sadašnjem vremenu, a to su – prezent,

¹² U literaturi o srpskom jeziku obično se govori o indikativnom i relativnom vremenskom značenju (v. Stevanović 1974; Tanasić 2005; Stanojčić 2010). Kao što je poznato, teoriju o indikativu i relativu u srpsku lingvistiku uveo je Belić (1928/2000). Međutim, Klikovac (2021a) bira terminološku opoziciju *apsolutna* : *relativna vremenska značenja*, kao precizniju i dosledniju, te je mi u ovoj knjizi iz tog razloga preuzimamo. Za više informacija o terminima *indikativno/apsolutno/relativno vremensko značenje* glagolskih vremena v. Klikovac (2021a).

perfekat i futur I, koji su u ovom slučaju relativno upotrebljeni. Data razlika između dva jezika ilustrovana je sledećim italijanskim primerima i njihovim prevodima na srpski:

(7) Ha detto che *era* al lavoro.

Rekao je da *je* na poslu.

(8) Ha detto che *era tornato* tardi.

Rekao je da *se* kasno *vratio*.

(9) Ha detto che *sarebbe tornato* l'indomani.

Rekao je da *će se* *vratiti* sutradan.

Dakle, u onom kontekstu u kome se u italijanskom jeziku vrši slaganje vremena, u srpskom jeziku se glagolska vremena javljaju u relativnoj upotrebi.

Sistem glagolskih oblika u italijanskom i srpskom jeziku

U ovom poglavlju prikazaćemo sistem glagolskih oblika u italijanskom i srpskom jeziku, ukazati na osnovne sličnosti i razlike između njih, kao i na izvesne razlike koje postoje između italijanske i srpske gramatičke tradicije po pitanju klasifikacije i tumačenja glagolskih oblika. Potom ćemo u opštim crtama opisati i uporediti sistem glagolskih vremena indikativa u italijanskom i sistem glagolskih vremena u srpskom jeziku.

2.1. Glagolski sistem u italijanskom i srpskom jeziku

Glagolski sistem italijanskog jezika tradicionalno je podeljen na dve kategorije: načine i vremena. Glagolskih načina ima ukupno sedam – četiri lična (finitna) i tri nelična (nefinitna). Svaki način, osim imperativa, ima najmanje dva vremena, tako da italijanski jezik poseduje sveukupno dvadeset i jedno vreme.

U narednoj tabeli prikazani su glagolski načini u italijanskom jeziku i glagolska vremena koja obuhvataju.

Lični glagolski načini i vremena	
Indikativ (<i>Indicativo</i>)	prezent (<i>presente</i>) složeni perfekat (<i>passato prossimo</i>) prosti perfekat (<i>passato remoto</i>) imperfekat (<i>imperfetto</i>) pluskvamperfekat (<i>trapassato prossimo</i>) pluskvamperfekat II (<i>trapassato remoto</i>) prosti futur (<i>futuro semplice</i>) anteriorni futur (<i>futuro anteriore</i>)
Konjunktiv (<i>Congiuntivo</i>)	prezent (<i>presente</i>) perfekat (<i>passato</i>) imperfekat (<i>imperfetto</i>) pluskvamperfekat (<i>trapassato</i>)
Kondicional (<i>Condizionale</i>)	sadašnji (<i>presente</i>) prošli (<i>passato</i>)

Imperativ (<i>Imperativo</i>)	sadašnji (<i>presente</i>)
Nelični glagolski načini i vremena	
Infinitiv (<i>Infinito</i>)	sadašnji (<i>presente</i>) prošli (<i>passato</i>)
Gerund (<i>Gerundio</i>)	sadašnji (<i>presente</i>) prošli (<i>passato</i>)
Particip (<i>Participio</i>)	sadašnji (<i>presente</i>) prošli (<i>passato</i>)

Tabela 1. Lični i nelični glagolski načini i glagolska vremena u italijanskom jeziku

Glagolski sistem srpskog jezika razlikuje lične i nelične glagolske oblike. U narednoj tabeli dat je pregled glagolskih oblika u srpskom jeziku.

Lični glagolski oblici	
Glagolska vremena	Glagolski načini
prezent perfekat imperfekat aorist pluskvamperfekat futur I futur II ¹	imperativ potencijal
Nelični glagolski oblici	
infinitiv glagolski prilozi (sadašnji i prošli) glagolski pridevi (radni i trpni)	

Tabela 2. Lični i nelični glagolski oblici u srpskom jeziku

Nije na odmet istaći da između italijanske i srpske gramatičke tradicije postoje izvesne razlike po pitanju klasifikacije i tumačenja kako ličnih, tako i neličnih glagolskih oblika. Dok je u italijanistici osnovna podela glagolskih oblika na lične i nelične glagolske načine, koji obuhvataju različita glagolska vremena, u srbistici se glagolski oblici dele na lične i nelične, a u okviru ličnih glagolskih oblika na jednoj

¹ Futur II se u srpskoj gramatičkoj i sintaksičkoj tradiciji klasifikovao na dva načina. Stevanović (1974) i Stanojčić (2010) svrstavaju ga u glagolske načine, dok ga ostali gramatičari i sintaksičari smatraju glagolskim vremenom. Mi smo takođe mišljenja da je futur II glagolsko vreme i tako ga u ovoj knjizi tretiramo.

strani su glagolska vremena, a na drugoj glagolski načini (imperativ i potencijal). Čini se da je u ovakvoj tradicionalnoj klasifikaciji prenebregnuta činjenica da je kategorija glagolskog načina nadređena kategoriji glagolskog vremena, odnosno da glagolska vremena ne stoje sama za sebe, već da, po pravilu, pripadaju nekom glagolskom načinu. Tek u novije vreme, u gramatikama čiji su autori Mrazović i Vukadinović (2009), Piper i Klajn (2013) spominje se indikativ kao glagolski način u srpskom jeziku. Prema pomenutim autorima, njemu pripadaju svi vremenski glagolski oblici.

I nelični glagolski oblici imaju različit tretman u gramatičkoj tradiciji italijanskog i srpskog jezika. U italijanistici se infinitiv, gerund i particip smatraju glagolskim načinima, dok u srbistici infinitiv, glagolski prilozi i glagolski pridevi nemaju status glagolskog načina, već neličnog glagolskog oblika. Osim toga, u italijanistici se oni posmatraju kao glagolski oblici koji mogu sami da konstituišu zavisnu rečenicu,² dok se u srbistici zastupa stav da svaka rečenica mora imati predikat u ličnom glagolskom obliku i da, samim tim, nelični glagolski oblici ne mogu imati funkciju predikata u zavisnoj rečenici, odnosno ne mogu sami obrazovati zavisnu rečenicu (v. Ružić 2005; Popović 2010; Piper & Klajn 2013).

U italijanskom jeziku se i nelični glagolski načini diferenciraju na vremenskoj osi i imaju oblik za sadašnje i za prošlo vreme, pri čemu se oblikom za sadašnjost označava relativni odnos simultanosti ili, u slučaju infinitiva, eventualno čak i posteriornosti, a oblikom za prošlost odnos anteriornosti. Što se srpskog jezika tiče, u literaturi se vremensko značenje pripisuje glagolskim priložima, a ono je, kao kod italijanskog gerunda, uvek relativno. Pri opisu glagolskih prideva uobičajeno se ne govori o njihovom vremenskom značenju, već o tome da služe za građenje složenih glagolskih oblika (u aktivu ili pasivu) i da mogu imati pridevsku vrednost. Kada je reč o infinitivu, on se u srbistici posmatra kao glagolski oblik bez kategorije vremena, tako da u literaturi o srpskom jeziku i nema pomena o njegovom vremenskom značenju.³

Kada se ostave po strani različite klasifikacije i tumačenja, proistekla iz drugačijih gramatičkih tradicija, i na formalnom nivou uporede italijanski i srpski glagolski sistem, mogu se zapaziti kako brojna podudaranja, tako i izvesne razlike. Podudaranja između dvaju glagolskih sistema ogledaju se u postojanju velikog broja istih ili sličnih glagolskih oblika, a razlike u tome što je inventar oblika nešto veći

² U pedagoškim gramatikama italijanskog jezika rečenice čiji je predikat lični (finitni) glagolski oblik poznate su kao eksplicitne rečenice, odnosno konstrukcije, a one s predikatom u neličnom (nefinitnom) glagolskom obliku kao implicitne.

³ Analizirajući italijanske i srpske glagole s dopunom u infinitivu, Popović Pisarri (2018) zaključila je da i srpski infinitiv ima vremensko značenje (simultanosti ili, ređe, posteriornosti) obrazlažući takav zaključak činjenicom da je finitni ekvivalent srpskog infinitiva konstrukcija *da* + nemobilni prezent, koji ima vremensko značenje simultanosti, odnosno posteriornosti. Popović Pisarri pretpostavlja da u srpskoj literaturi nije detektovana vremenska dimenzija infinitiva zbog nepostojanja drugog člana u sistemu (složenog, tj. prošlog infinitiva).

u italijanskom nego u srpskom jeziku. Međutim, razlike postoje i između formalno istih ili sličnih, kako ličnih, tako i neličnih glagolskih oblika u italijanskom i srpskom i ispoljavaju se na planu njihovog značenja i upotrebe.

U okviru ličnih glagolskih oblika, bitna razlika između dvaju glagolskih sistema sastoji se u tome što italijanski jezik poseduje morfologizovani konjunktiv, dok u srpskom ovog oblika nema.⁴ Uz to, i u sistemu indikativa italijanski ima jedno vreme više u odnosu na srpski – pluskvamperfekat II. I u okviru neličnih glagolskih oblika italijanski poznaje dva oblika koja u srpskom ne postoje. Reč je o prošlom infinitivu i sadašnjem participu.

Međutim, suštinska razlika između italijanskog i srpskog jezika ogleda se u načinu izražavanja aspekta (tj. glagolskog vida). Kao što je poznato, u srpskom jeziku se aspekt ispoljava u samoj glagolskoj leksemi⁵ i prisutan je u svim glagolskim oblicima. Za razliku od srpskog, italijanski jezik nema morfologizovan aspekt. U italijanskom jeziku aspekt se izražava glagolskim vremenima, pre svega prošlim vremenima indikativa, kao i posredstvom faznih glagola i određenih perifrastičnih konstrukcija.

Kao što smo već istakli u prethodnom poglavlju, još jedna važna razlika između glagolskih sistema italijanskog i srpskog jezika odnosi se na slaganje vremena. Dok u italijanskom jeziku izbor glagolskog vremena zavisi od toga da li se radnja odmerava u odnosu na trenutak govora ili u odnosu na neki drugi trenutak, glagolska vremena u srpskom jeziku ne podležu ovom režimu. Naime, uvek su u upotrebi ista vremena bez obzira na tačku u odnosu na koju se sagledava njima iskazana radnja.

U skladu s temom ove knjige, u nastavku poglavlja u opštim crtama ćemo prikazati osnovne karakteristike sistema glagolskih vremena indikativa u italijanskom jeziku i sistema glagolskih vremena u srpskom i ukazati na osnovne sličnosti i razlike između njih, da bismo potom u narednim poglavljima prešli na opis i analizu pojedinačnih glagolskih vremena u italijanskom jeziku i njihovo poređenje sa odgovarajućim srpskim ekvivalentima.

⁴ Činjenica da srpski jezik ne poseduje morfologizovane oblike konjunktiva, ne znači da on ne može da izrazi različita modalna značenja koja se vezuju za ovaj glagolski način. Glagolski način (modus) kao gramatička kategorija razlikuje se od modalnosti kao semantičke kategorije koja se odnosi na mišljenje ili stav govornika u vezi sa sadržajem iskaza. Kao što smo već istakli (§ 1.2), modalnost obuhvata širok spektar značenja (potencijalno, irealno, deziderativno, nužno, pretpostavljeno itd.), koja se u srpskom, kao i u drugim jezicima, mogu izraziti različitim jezičkim sredstvima: glagolskim načinima, glagolskim vremenima, modalnim glagolima, modalnim priložima, pojedinim vrstama zavisnih rečenica – namernim, pogodbenim i dr. O postojanju konjunktiva (subjunktiva) u srpskom jeziku, tj. o opoziciji između „nemobilnog subjunktivnog“ i „mobilnog indikativnog“ prezenta v. Popović Pisarri (2018).

⁵ Izuzetak u tom pogledu predstavljaju dvovidski glagoli; njihovo vidsko značenje se ne vidi u infinitivu, već se utvrđuje u kontekstu (v. § 3.1.1).

2.1.1. Glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i glagolska vremena u srpskom

U glagolskom sistemu italijanskog jezika indikativ je najrazvijeniji i najsloženiji glagolski način, koji ima osam glagolskih vremena. On poznaje jedno sadašnje vreme (prezent), pet prošlih vremena (prosti perfekat, složeni perfekat, imperfekat, pluskvamperfekat i pluskvamperfekat II) i dva buduća vremena (prosti futur i anteriorni futur). Izuzev pluskvamperfekta II, koji je iščezao iz govora i zadržao se samo u jeziku književnosti, i to visokog stila, sva ostala vremena imaju stabilnu upotrebu u savremenom italijanskom jeziku. Treba, međutim, istaći da govorni italijanski koristi uprošćeniji vremenski sistem u odnosu na standard, pa samim tim, frekventnost upotrebe pojedinih vremena varira u zavisnosti od toga da li je reč o pisanom ili govornom jeziku. Pojedina vremena slabije su zastupljena u govornom jeziku i bivaju zamenjena drugim, po značenjima bliskim vremenima. Osim pluskvamperfekta II, koji je nestao iz govora i zamenjen je pluskvamperfektom, i prosti perfekat se ređe javlja u govornom jeziku, gde ga zamenjuje složeni perfekat. S druge strane, prosti perfekat je dominantno prošlo vreme u jeziku književnosti. I anteriorni futur se u svom osnovnom vremenskom značenju retko upotrebljava u govoru i uglavnom biva zamenjen prostim futurom, ali i prezentom i složenim perfektom. U govornom italijanskom jeziku preovlađuje pak njegova modalna upotreba.

Glagolski sistem srpskog jezika poseduje sedam glagolskih vremena: jedno vreme za upućivanje na sadašnjost (prezent), četiri vremena za iskazivanje prošlosti (perfekat, aorist, imperfekat i pluskvamperfekat) i dva vremena za obeležavanje budućnosti (futura I i futura II).

Vremena koja se najčešće koriste jesu prezent, perfekat i futura I. Kao što je poznato, srpski jezik karakteriše redukovan sistem glagolskih vremena, što najviše dolazi do izražaja na planu prošlosti. Perfekat je najčešće prošlo vreme, koje, zahvaljujući širokom rasponu upotreba, može zameniti i ostala prošla vremena. Budući da ima opšte značenje prošlosti, da je stilski nemarkiran i da se može javiti s glagolima oba vida, perfekat sve više potiskuje iz upotrebe ostala prošla vremena. Takođe, u upotrebi je i aorist, koji u odnosu na perfekat ima određene sintaksičke i stilske specifičnosti (Tanasić 2005). Pluskvamperfekat ima sporadičnu upotrebu i uglavnom biva zamenjen relativnim perfektom. Iako se aorist i pluskvamperfekat mogu graditi i od svršenih i od nesvršenih glagola, u savremenom srpskom jeziku oni se prevashodno javljaju sa svršenim glagolima. Imperfekata je iščezao iz savremenog govornog jezika, a redak je i u jeziku književnosti. Njegovu funkciju preuzeo je perfekat nesvršenih glagola. Što se futurskih oblika tiče, futura I se aktivno koristi, dok futura II svršenih glagola često biva zamenjen perfektivnim prezentom kao sinonimnim oblikom.

Iako su sistem glagolskih vremena indikativa u italijanskom jeziku i sistem glagolskih vremena u srpskom u formalnom smislu gotovo u potpunosti podudarni, oni se u značajnoj meri razlikuju u načinu na koji funkcionišu.

Kao što su već istakli Savić (1982) i Moderc (1996; 2001) u kontrastivnim radovima o italijanskom i srpskom jeziku, glagolski sistem italijanskog jezika odlikuje se razvijenom temporalnošću, što je posebno izraženo kod prošlih vremena indikativa, ali je vidljivo i kod drugih ličnih i neličnih glagolskih oblika. Kada je izražavanje prošlosti u pitanju, italijanski jezik na raspolaganju ima više glagolskih vremena za diferenciranje različitih planova prošlosti, kao i za označavanje različitih vremenskih odnosa. Osim toga, u italijanskom jeziku i stav govornika prema radnji može biti kriterijum za izbor jednog od dvaju perfekatskih oblika (v. § 6.1). S druge strane, aspekt ima sekundarni značaj i zavisi od glagolskog vremena. Italijanski jezik, naime, ima veoma razvijen sistem glagolskih vremena, koja su, pored primarne funkcije iskazivanja vremenskih značenja, na sebe preuzela i sekundarnu funkciju obeležavanja aspekta. U italijanskom jeziku aspekatska opozicija svršenost : nesvršenost iskazuje se pre svega upotrebom različitih prošlih vremena, a najbolje se oslikava u razlici između prostog i složenog perfekta, s jedne strane, i imperfekta, s druge.

Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku glagolsko vreme i glagolski vid dve su zasebne kategorije. Dok u italijanskom jeziku glagolska vremena sadrže i vremensko i vidsko značenje, srpska glagolska vremena imaju samo vremensko značenje, dok je vidska vrednost izražena u samoj glagolskoj leksemi. Samim tim, isto glagolsko vreme može imati različite aspektualne vrednosti u zavisnosti od toga da li je glagol svršenog ili nesvršenog vida (npr. *Spremio je ispit / Spremao je ispit*). Takođe, srpski glagolski vid ima važnu ulogu u uspostavljanju vremenskih odnosa između radnji u složenim rečenicama. Dok je u italijanskom jeziku temporalnost dominantna u odnosu na aspektualnost, u srpskom je obrnuto, a samo postojanje morfologizovanog glagolskog vida razlog je za redukciju upotrebe pojedinih glagolskih vremena, pre svega imperfekta, ali i pluskvamperfekta, a donekle i aorista.

Kada je reč o domenu prošlosti, italijanski jezik se služi različitim glagolskim vremenima za smeštanje radnje u prošlost i iskazivanje različitih vremenskih i vidskih značenja, dok srpski jezik uglavnom koristi perfekat u dva vida, posredstvom kojih iskazuje različite vremenske odnose. Osim glagolskog vida, u srpskom jeziku, na hronološki redosled radnji ukazuju vremenske odredbe i vremenski veznici (ukoliko ima bilo jednih, bilo drugih), ili se o njemu zaključuje na osnovu različitih pragmatičkih faktora, poput konteksta, naših vanjezičkih znanja o svetu i sl.

Pomenute razlike između italijanskog i srpskog jezika jasno ilustruje sledeći odlomak na italijanskom i njegov prevod na srpski:

- (1) *Incontrai Uta a un convegno, a Salonicco. Ero arrivato là dopo un interminabile viaggio su un'auto scalcinata. Venivo da Skopje. Quando giunsi in hotel, era già notte. Ero sfinito. Mi accolse una ragazza bellissima con gli occhi grigi. Era la moglie del proprietario dell'hotel. Parlava un perfetto italiano. Aveva studiato a Bologna. Mi accompagnò nella sala da*

pranzo. Il cuoco *era* italiano, Gaetano, di Barletta. *Mangiai* pochissimo e *andai* subito a dormire. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)

Utu *sam upoznao* na jednom kongresu u Solunu. Tamo *sam došao* nakon beskrajno dugog putovanja jednim rasklimatanim kolima. *Putovao sam* iz Skoplja. Kad *sam stigao* u hotel, već *je bila* noć. *Bio sam* premoren. *Dočekala me je* jedna prelepa devojka sivih očiju. *Bila je* to supruga vlasnika hotela. *Savršeno je govorila* italijanski. *Studirala je* u Bolonji. *Pošla je* sa mnom do restorana. Kuvar *je bio* Italijan, Gaetano iz Barlete. *Jeo sam* vrlo malo i odmah *otišao* na spavanje.

U italijanskom tekstu upotrebljena su različita glagolska vremena – prosti perfekat, pluskvamperfekat i imperfekat, dok se u njegovom prevodu na srpski javlja perfekat u obe vidske verzije.

Sličan je slučaj i sa sledećim primerom; u italijanskoj rečenici nalaze se pluskvamperfekat II, prosti perfekat, pluskvamperfekat i imperfekat, a u njenom prevodu na srpski figuriraju perfekat i jedan prezent u zavisnoj rečenici za iskazivanje radnje koja je istovremena s prošlom radnjom u upravnoj:

- (2) Quando *ebbi finito*, *mi resi conto* che nella foga *ero uscito* dal nicchio e che *me ne stavo* a pancia all'aria, ignudo, (...). (Boffa, *Sei una bestia*, Viskovitz)

Kad *sam završio*, *shvatio sam* da *sam* u zanosu *izašao* iz kućice i da *ležim* razgolićenog stomaka, (...).

U srpskom jeziku se, u okviru dimenzije prošlosti, pravi razlika između doživljenih i nedoživljenih radnji. Pod doživljenim prošlim radnjama podrazumevaju se radnje koje je govornik lično doživeo ili ih tako predočava uživljavajući se u njih i prikazujući ih kao da su se desile pred njegovim očima (Vuković 1967; Stevanović 1974; Minović 1987; Tanasić 2005; Piper & Klajn 2013). Aorist, imperfekat i pluskvamperfekat s pomoćnim glagolom u imperfektu⁶ sadrže komponentu doživljenosti, dok je perfekat neutralan po pitanju doživljenosti radnje. Svojstvo doživljenosti kojim se odlikuju pomenuta glagolska vremena doprinosi da ona budu stilski markirana u odnosu na perfekat. Za razliku od srpskog, italijanski jezik ne poseduje posebna prošla vremena za iskazivanje doživljenih radnji. Tako se, na primer, srpski aorist, bez obzira na to da li služi za iskazivanje neposredne prošle ili daleke prošle doživljene radnje, na italijanski jezik prevodi njegovim uobičajenim ekvivalentima – složenim i prostim perfektom, ponekad i pluskvamperfektom, a u zavisnosti od mnogobrojnih faktora, poput vremenske distance radnje u odnosu na trenutak govora, redosleda prošlih radnji unutar rečenice ili teksta, stava govornika

⁶ Pluskvamperfekat s pomoćnim glagolom u imperfektu (npr. *bejah došao*) izuzetno je redak u savremenom srpskom jeziku i doživljava se kao arhaičan oblik.

prema radnji itd. Prethodno rečeno ilustruju naredni primeri prevoda srpskog aorista na italijanski jezik:

- (3) Sram te bilo. Pa zar ne vidiš da *propadoh* ovde na mostu čekajući da ti omekša srce. (Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*)
(...), vergognati. Ma non vedi che *mi sono bell'e rovinato* qui sul ponte, aspettando che il tuo cuore si intenerisca?
- (4) Sa tim mislima studentkinja hemije Heroneja Bukur *razlupa* kuvano jaje o čelo i *pojede* ga. (Pavić, *Unutrašnja strana vetra*)
Con questi pensieri in testa la studentessa di chimica Heronea Bukur *ruppe* un uovo sodo battendolo contro la propria fronte e lo *mangiò*.
- (5) Petar *vide* kako ona dvojica *spustiše* nasred puta nosila s belim tovarom. (Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*)
Petar *vide* che quei due *avevano posato* in mezzo alla strada la barella con il carico bianco.

O navedenim razlikama između italijanskog i srpskog jezika biće još reči kako u narednom poglavlju, posvećenom načinima iskazivanja aspektualnosti u dvama jezicima, tako i u poglavljima posvećenim pojedinačnim italijanskim glagolskim vremenima i njihovim srpskim ekvivalentima.

Iskazivanje aspektualnosti u italijanskom i srpskom jeziku

Da bi se bolje razumela italijanska glagolska vremena, a isto tako i sličnosti i razlike između italijanskog i srpskog jezika u sferi iskazivanja temporalno-aspektualnih značenja, neophodno je uzeti u obzir i načine izražavanja aspektualnosti u dvama jezicima. Stoga ćemo u ovom poglavlju najpre opisati kategoriju aspekta u italijanskom i srpskom jeziku i ukazati na neke od najčešćih grešaka koje se javljaju prilikom izbora perfektivnog ili imperfektivnog vremena u italijanskom jeziku, a koje su posledica negativnog transfera sa srpskog. Potom ćemo, prvenstveno u vezi sa italijanskim jezikom, opisati i kategoriju akcionalnosti, koja se odnosi na određena semantička obeležja glagola, na osnovu kojih se oni klasifikuju u različite akcionalne klase, a koja zajedno sa aspektom pruža kompletnu informaciju o aspektualnom značenju predikata.

3.1. Uopšteno o aspektu

Aspekt, tj. glagolski vid predstavlja univerzalnu jezičku kategoriju. Postoji u svim jezicima, s tim što se u različitim jezicima izražava na različite načine (Comrie 1976; Dahl 1985; Bertinetto 1986; Binnick 1991; Smith 1991).

Za razliku od glagolskih vremena, aspekt ne služi da u vremenu locira situaciju opisanu predikatom. On je, naime, gramatička kategorija koja označava „različite načine sagledavanja unutrašnje vremenske strukture jedne situacije“ (Comrie 1976: 3).¹ Aspekt, dakle, ne pruža informaciju o tome *kada* se odvija neka glagolska situacija, već ukazuje na to *kako* se ona predstavlja. Ista glagolska situacija može se sagledati, odnosno predstaviti na više načina: kao celina, kao radnja u toku, u ponavljanju ili u pojedinim fazama njene realizacije.

Osnovna aspekatska opozicija, prisutna u mnogim jezicima, jeste opozicija perfektivnost : imperfektivnost. Perfektivni (svršeni) aspekt predstavlja situaciju kao celinu, od početka do kraja, dok imperfektivni (nesvršeni) aspekt prikazuje unutrašnju strukturu situacije, bez upućivanja na njen početak i kraj (Comrie 1976). U mnogim jezicima javljaju se dodatne vidske distinkcije unutar obe kategorije.

¹ Samo značenje srpskog termina „vid“ odnosi se upravo na način posmatranja glagolske situacije.

3.1.1. Aspekt u italijanskom i srpskom jeziku

Kao što smo istakli u prethodnom poglavlju, jedna od suštinskih razlika između italijanskog i srpskog jezika ogleda se na planu izražavanja aspekta. U srpskom jeziku se aspekt ispoljava na morfološko-leksičkom nivou, tj. u samoj glagolskoj leksemi. Prema svojim vidskim značenjima, većina glagola u srpskom jeziku deli se na svršene (npr. *baciti*, *uraditi*, *napisati*) i nesvršene glagole (npr. *bacati*, *raditi*, *pisati*). Pored svršenih i nesvršenih glagola, postoje i dvovidski glagoli (it. *verbi biaspettuali*). Oni imaju isti oblik i za svršeni i za nesvršeni vid, a njihovo se vidsko značenje utvrđuje u širem kontekstu. Takvi su, na primer, glagoli: *čuti*, *videti*, *ručati*, *večerati*, *telefonirati*.²

Srpski jezik odlikuje se veoma razvijenom derivacijom, te se različitim derivacionim afiksima – prefiksima i sufiksima – od glagola jednog vida izvode glagoli drugog vida, i na taj način dobijaju vidski parovi, poput *raditi* – *uraditi*, *obećati* – *obećavati*. Prefiksacijom se od nesvršenih glagola izvode svršeni (*pisati* – *napisati*),³ dok se sufiksacijom od svršenih izvode nesvršeni (*dati* – *davati*).⁴

Za razliku od srpskog, u italijanskom jeziku aspekt nije izražen na morfološko-leksičkom nivou, u glagolskoj leksemi. Italijanski glagoli ne sadrže, naime, obeležje svršenosti ili nesvršenosti i u pogledu vida su neutralni.⁵ Tako, u većini slučajeva,

² Up. (a) Obično *večeram* u sedam i (b) Čim *večeram*, izaći ću da prošetam. U prvom slučaju glagol *večerati* je nesvršen, dok je u drugom slučaju svršen. O dvovidskim glagolima u srpskom jeziku v. Spasojević (2015).

³ Osim što menjaju vid glagola, prefiksi u srpskom jeziku u većini slučajeva modifikuju u manjoj ili većoj meri i njihovo osnovno značenje (Novakov 2005; Piper & Klajn 2013). Tako se, na primer, od nesvršenog glagola *pisati* dodavanjem različitih prefiksa dobijaju svršeni glagoli *napisati* 'scrivere', *opisati* 'descrivere', *potpisati* 'firmare', *propisati* 'prescrivere', *prepisati* 'copiare', *upisati* 'iscrivere', *zapisati* 'annotare' itd. Međutim, pravim vidskim parom glagola *pisati* smatra se jedino glagol *napisati* (Klikovac 2021/2022: 8) budući da se ostali izvedeni glagoli od njega razlikuju po značenju, što potvrđuje i činjenica da svaka izvedenica glagola *pisati* osim *napisati* ima različit prevodni ekvivalent u italijanskom jeziku.

⁴ Izuzetak je sufiks *-nu-* kojim se od nesvršenih glagola dobijaju svršeni (*tresti* – *tresnuti*). Inače, valja istaći da, pored sufiksacije, u srpskom jeziku postoje i drugi načini imperfektivizacije glagola, poput umetanja vokala (*uzeti* – *uzimati*), alternacije vokala (*stvoriti* – *stvarati*), promene akcenta (*pogledati* – *poglédati*) itd. O tome v. opširnije u Piper & Klajn (2013).

⁵ U pojedinim gramatikama italijanskog jezika (Serianni 1989) i udžbeničkoj literaturi o italijanskom jeziku (Terić 2005) navodi se da neke glagolske lekseme same po sebi označavaju početak, odnosno završetak glagolske radnje. Tako Serianni (1989: 391) za glagol *addormentarsi* 'zaspati' kaže da ima ingresivno značenje, tj. da označava početak radnje, dok Terić (2005: 107) čitavom nizu glagola pripisuje značenje što početka (*arrossire* 'pocrveneti', *addormentarsi* 'zaspati', *innamorarsi* 'zaljubiti se'), što završetka radnje (*sopravvivere* 'preživeti', *prosciugarsi* 'presahnuti', *raffredarsi* 'ohladiti se', *estinguersi* 'izumreti', *spegnersi* 'ugasiti se'). Mi se ne bismo složili s takvim konstatacijama jer ovde nije reč o različitim fazama glagolske radnje, što potvrđuje i nemogućnost parafraziranja navedenih glagola posredstvom odgovarajućih faznih glagola (*addormentarsi* 'zaspati' nema isto značenje kao *cominciare a dormire* 'početi spavati', *innamorarsi*, takođe, ne znači *cominciare a essere innamorati* 'početi biti zaljubljen', a *sopravvivere* 'preživeti' svakako nije *finire di vivere* 'prestat i živeti' itd.). Ovde se, zapravo, radi o akcionalnosti, a navedeni glagoli spadaju u grupu transformativnih glagola, koji upućuju na promenu stanja (v. § 3.2.1). Terić (2005: 105) takođe navodi da neki italijanski glagoli

jednom italijanskom glagolu po značenju odgovaraju dva po vidu različita srpska glagola (*prendere* ‘uzeti/uzimati’, *pagare* ‘platiti/plaćati’). Italijanski glagoli pokrivaju, dakle, oba vidska značenja i slični su srpskim dvovidskim glagolima, koji su na leksičkom nivou takođe aspektualno neodređeni.

U italijanskom jeziku aspekt, tj. opozicija između perfektivnog i imperfektivnog vida (it. *aspetto verbale perfetto/imperfetto*) izražava se prevashodno glagolskim vremenima.⁶ Složeni perfekat, prosti perfekat, pluskvamperfekat, pluskvamperfekat II i anteriorni futur spadaju u svršena glagolska vremena, prezent i imperfekat u nesvršena, dok je prosti futur neutralan po pitanju aspekta. Perfektivna vremena prikazuju radnju od početka do kraja, kao kompletno završenu. Ona se, dakle, sagledava globalno, kao jedinstvena celina jer se u perfektivnom aspektu podrazumevaju početak, sredina i kraj glagolske radnje, pri čemu se obično pažnja usredsređuje na samu završnu tačku radnje. Imperfektivna vremena izražavaju radnju u odvijanju ili ponavljanu radnju, koja se ne može pojmiti kao celovita jer ne upućuju ni na početak radnje ni na njen kraj.

Kao što je poznato, nepodudaranje sredstava pomoću kojih se kategorija vida iskazuje u italijanskom i srpskom jeziku jedan je od najvećih izvora poteškoća u procesu učenja italijanskog jezika, bilo na početnim, bilo na višim nivoima. Jedna od najučestalijih grešaka koja se javlja kao posledica negativne interferencije srpskog jezika proističe iz poistovećivanja srpskog perfekta nesvršenih glagola s italijanskim imperfektom. Iako se srpski perfekat nesvršenih glagola po svojim vidskim vrednostima u većini slučajeva poklapa s italijanskim imperfektom, to ne podrazumeva da se ova dva glagolska oblika u potpunosti podudaraju. U sledećim primerima vidi se da i italijanskom imperfektu i italijanskim perfektivnim vremenima može odgovarati srpski perfekat nesvršenih glagola:

(1) *Lavoravo* in una pasticceria.

Radio sam u poslastičarnici.

(2) *Ho lavorato / lavorai / avevo lavorato* in una pasticceria.

Radio sam u poslastičarnici.

U prvom iskazu radnja označena imperfektom sagledava se kao proces u toku, a pošto nije naznačen njen kraj, ne zna se kako se dalje odvijala. O ishodu radnje može

„pokazuju delimično vidske razlike: *arrossare* (‘crveneti’)/*arrossire* (‘pocrveneti’); *rattristare/rattristarsi* (‘rastuživati/se’)/*rattristire/si* (‘rastužiti/se’); *scolorare* (‘oduzimati/oduzeti boju’)/*scolorire/scolorirsi* (‘pobledeti’)...“. Navedeni parovi glagola se ni u kom pogledu ne razlikuju po vidu (svršenost/nesvršenost) i, kao i svi italijanski glagoli, vidski su neutralni. Razlika između ovih glagola ogleda se u tome što su jedni prelazni, odnosno neprelazni, a drugi povratni.

⁶ Starije gramatike italijanskog jezika nisu posvećivale pažnju kategoriji aspekta u italijanskom jeziku. On se tek uzgred pominjao u odeljku o faznim glagolima i perifrastičnim konstrukcijama. Nasuprot njima, novije gramatike redovno obrađuju kako aspekt, tako i akcionalnost posvećujući im posebne odeljke (v. Andorno 2003a; Salvi & Vanelli 2004; Ferrari & Zampese 2016).

se zaključiti na osnovu daljeg konteksta, ali ne i na osnovu samog imperfekta. Data radnja je parcijalna, nezaokružena celina, budući da je prikazan samo njen centralni deo. U drugom iskazu radnja označena perfektivnim vremenima predstavljena je globalno, kao završena i zaokružena celina.

Imperfekat, dakle, pruža nekompletnu informaciju, dok se perfektivnim vremenima informacija predočava kao celovita i potpuna. Budući da iskaz s imperfektom sadrži samo obaveštenje o okolnostima u kojima se vrši glavna radnja, on, samim tim, ne može biti samostalan i zahteva neku vrstu dopune. Tako, informacija sadržana u primeru (1) postaje potpuna tek u proširenom kontekstu, što se postiže posredstvom zavisne ili nezavisne rečenice (*Lavoravo in una pasticceria quando ho conosciuto Maria* 'Radio sam u poslastičarnici kad sam upoznao Mariju'; *Lavoravo in una pasticceria. Lì ho conosciuto Maria* 'Radio sam u poslastičarnici. Tamo sam upoznao Mariju'), odnosno vremenske odredbe (*Da giovane lavoravo in una pasticceria* 'Kao mlad radio sam u poslastičarnici'). Za razliku od iskaza u imperfektu, iskaz u perfektivnom vremenu pruža celovitu i zaokruženu informaciju, koja je sama po sebi dovoljna i ne zahteva dopunu.

Sličnu situaciju ilustruje i sledeći par primera s glagolom *essere*:

- (3) a. *Era un fine settimana caldo.*
 b. *È stato un fine settimana caldo.*
 Bio je topao vikend.

Imperfekat ima deskriptivnu funkciju, tj. služi za opisivanje i predstavlja uvod u glavnu informaciju koja tek treba da bude saopštena, npr. *Era un fine settimana caldo e abbiamo deciso di passarlo al mare* 'Bio je topao vikend i odlučili smo da ga provedemo na moru'. Složeni perfekat, kao i ostala perfektivna vremena, ima narativnu funkciju; on je, dakle, u službi pripovedanja i njime se radnja iznosi kao izdvojiv element izlaganja, a budući da sadrži celovitu informaciju, sam po sebi je dovoljan da iskazu da kompletan i zaokružen smisao.

Kao što ćemo videti u sledećem poglavlju, tekstualni elementi pripovedanja se ulančavaju i obrazuju glavni tok priče doprinoseći njenom razvoju, za razliku od tekstualnih elemenata opisivanja, koji ne obrazuju glavni tok priče i ne omogućavaju da se ona razvija i napreduje.

Kada je reč o srpskom jeziku, poznato je da nesvršeni glagol u perfektu služi da označi radnju u toku ili ponavljanu radnju, po čemu se poklapa sa italijanskim imperfektom. Međutim, kako se na više mesta u literaturi ističe (v. Comrie 1976; Dahl 1985; Gebert 2014; Nowakowska 2018), u slovenskim jezicima uopšte, pa samim tim i u srpskom (v. Jovanović 2013; Stojanović 2018), perfekat nesvršenih glagola može služiti i da saopšti informaciju o tome da se neka radnja dogodila u

prošlosti, odnosno da glagolsku radnju predstavi kao postojeću činjenicu.⁷ Takvo značenje ilustruju sledeći primeri:

(4) *Čitao sam* Božanstvenu komediju.

Ho letto la Divina Commedia.

(5) *Učio sam* francuski u školi.

Ho studiato il francese a scuola.

U primeru (4) upotrebom nesvršenog perfekta govornik ne stavlja u fokus činjenicu da je pročitao knjigu, mada se podrazumeva izvršenost radnje, već činjenicu da se data radnja odvila u prošlosti. Isto tako je i u primeru (5). Ovakvi iskazi s nesvršenim glagolom u perfektu ne prevode se na italijanski imperfektom, već isključivo perfektivnim vremenom, iz razloga što se imperfektom ne može preneti dato značenje srpskog perfekta niti se njime može pružiti celovita informacija.

Druga učestala greška u procesu učenja italijanskog jezika odnosi se na shvatanje imperfekta kao vremena koje označava radnju koja traje (durativnu radnju), kao i na shvatanje perfektivnih vremena kao vremena koja označavaju trenutne (punktualne) radnje.⁸ Međutim, pojam trajanja radnje nikako ne treba dovoditi u vezu s glagolskim vremenima u italijanskom jeziku, pa samim tim ni sa aspektom, koji se u italijanskom kroz glagolska vremena i iskazuje. Aspekt kao gramatička kategorija ne tiče se dužine trajanja radnje, već načina na koji se ona sagledava (kao celina ili u toku), te tako imperfekat ne označava radnje koje su duže trajale u odnosu na radnje iskazane perfektivnim vremenima. Durativnost (trajnost) i punktualnost (trenutnost) nisu, dakle, osobine glagolskih vremena, već semantička obeležja same glagolske lekseme (v. § 3.2.1). Glagol je sam po sebi leksički obeležen kao durativan ili nedurativan (up. *lavorare* 'raditi' i *esplodere* 'eksplodirati'). U italijanskom jeziku se i durativne situacije mogu izraziti svršenim vremenima ukoliko su vremenski oivičene odredbama koje preciziraju dužinu trajanja situacije, poput (*per*) *x tempo* 'x vremena', *da ... a* 'od ... do', *a lungo* 'dugo', *fino a x tempo* 'do x vremena'. Tako je u sledećim primerima, u kojima su upotrebljeni prosti i složeni perfekat:

⁷ U slavistici se takvo značenje nesvršenih glagola u perfektu označava terminom „faktičko” ili „opštefaktičko” značenje (v. Gebert 2014; Stojanović 2018). Kako navodi Stojanović (2018: 113), „mnogi lingvisti nesvršeni vid ili njegovo opštefaktičko značenje u slovenskim jezicima, (...) dovode u vezu s *eksperijencijalnošću* – značenjem koje se u lingvističkoj literaturi po pravilu proučava u okviru perfektne semantike”. „Eksperijencijalni (iskustveni) perfekat” označava radnju koja se barem jednom desila u životu neke osobe i koja predstavlja deo njenog iskustva. U srpskom jeziku se, dakle, dati perfekat javlja sa nesvršenim glagolima, a njegov pandan u italijanskom jeziku predstavlja složeni perfekat, koji je svršeno vreme (*Bio sam u Španiji* 'Sono stato in Spagna'; *Kupao sam se u Atlantiku* 'Ho fatto il bagno nell'Oceano Atlantico').

⁸ I u pojedinim gramatikama italijanskog jezika (Serianni 1989; Fogliato & Testa 1996; Sensini 1997) daju se neprecizne definicije imperfekta i perfektivnih vremena, u kojima se imperfekat opisuje kao glagolsko vreme s durativnom vrednošću, a prosti perfekat kao vreme s nedurativnom, tj. punktualnom, trenutnom vrednošću.

(6) *Sono stato* al mare per due mesi.
Bio sam na moru dva meseca.

(7) *Visse* a Roma dal 2000 al 2005.
Živeo je u Rimu od 2000 do 2005.

(8) *Ho dormito* a lungo.
Dugo sam spavao.

U italijanskom jeziku i perfektivni i imperfektivni aspekt obuhvataju nekoliko podvidova, koje ćemo ovde samo ukratko opisati jer će o njima biti više reči u poglavljima posvećenim glagolskim vremenima za koja se oni vezuju. U okviru perfektivnog aspekta razlikuju se *aspetto compiuto* (rezultativnost)⁹ i *aspetto aoristico* (aorističnost).

Aspetto compiuto, tj. rezultativnost je aspektualna vrednost koja karakteriše složena glagolska vremena; ona označava da su neko stanje, odnosno posledice proistekle iz situacije označene glagolom, aktuelni u referentnom vremenu u odnosu na koji se data situacija sagledava.¹⁰ Naredni primer ilustruje rezultativno značenje složenog perfekta:

(9) Mario *è partito* per la Spagna.
 Mario *je oputovao* u Španiju.

U datom primeru složeni perfekat ukazuje kako na prošlu radnju, tako i na posledice koje su iz nje proizašle, a koje traju u trenutku govora. Naime, radnja

⁹ Pridev *compiuto* doslovno znači „potpun“, „završen“. Termin *aspetto compiuto* skovao je Bertinetto (1986) podrazumevajući pod njim ono što se u engleskoj gramatici naziva *perfect*, a u francuskoj *accompli*. Budući da se u ovoj knjizi bavimo poređenjem italijanskih i srpskih glagolskih vremena, služićemo se terminom „rezultativnost“ (rezultativno značenje, rezultativna upotreba i sl.), koji se tradicionalno koristi u domaćoj lingvistici, ne samo u vezi s glagolskim vremenima u srpskom, već i u drugim jezicima, npr. francuskom (v. Stanojević & Ašić 2006) itd. Termin rezultativnost, odnosno *risultatività* koriste i italijanisti iz drugih slovenskih sredina (Scarpel 2017; Nowakowska 2018), a i sami italijanski lingvisti obrađujući vidске vrednosti složenih vremena, govore o *valore risultativo* ‘rezultativna vrednost’ (Lepschy & Lepschy 1992), *risultato perdurante* ‘rezultat koji traje’, *stato risultante* ‘rezultativno stanje’ (Bertinetto 1986) i sl. U kroatistici se rezultativnost imenuje terminom „gotovost“, a kada je reč o perfektu, govori se o „gotovoj sadašnjosti“ (Katičić 1982).

¹⁰ Rezultativnost kao aspektualno obeležje kodirano je u samom morfološkom obliku složenih glagolskih vremena; particip prošli označava radnju koja je izvršena, dok pomoćni glagol obeležava vezu te radnje s referencijalnom tačkom. Važno je, međutim, istaći da italijanski složeni perfekat i pluskvamperfekat ne moraju nužno imati rezultativno značenje, tj. ne moraju upućivati na posledice proistekle iz glagolske radnje, već mogu uputiti na samu radnju (npr. *Sabato scorso sono uscito con gli amici* ‘Prošle subote sam izašao s prijateljima’; *Mi chiese di ripetergli quello che avevo detto* ‘Pitao me da mu ponovim ono što sam rekao’), o čemu će biti reči u poglavljima posvećenim ovim glagolskim vremenima. Za razliku od njih, pluskvamperfekat II i anteriorni futur uvek imaju rezultativno značenje.

označena složenim perfektom za posledicu ima stanje koje podrazumeva da je pomenuta osoba odsutna na mestu i u vremenu govorenja: *Mario è partito per la Spagna* = *Mario non è presente* 'Mario je otputovao u Španiju = Mario nije prisutan'.

Aspetto aoristico, tj. aorističnost je vidska vrednost tipična za prosta perfektivna vremena, odnosno za prosti perfekat.¹¹ Prosti perfekat samo služi da situaciju smesti u prošlost bez mogućnosti da uputi na njene posledice. Tako, u primeru (10) on samo označava da se data radnja dogodila u prošlosti, tj. da osoba o kojoj je reč jednom prilikom otputovala u Španiju, ali ne i da u trenutku govora nije prisutna.

- (10) *Mario partì per la Spagna.*
Mario je otputovao u Španiju.

Prema Bertinettu (1986), jedna od najvažnijih razlika između složenih vremena, koja imaju rezultativno značenje, i prostog perfekta, koji ima aoristično značenje, ogleda se u činjenici da se prva mogu kombinovati s odredbom za vreme *da x tempo* 'pre x vremena', 'već x vremena', dok prosti perfekat ne može. O tome svedoče i sledeći primeri sa složenim i prostim perfektom:

- (11) *Mario è arrivato a casa da un'ora.*
Mario je stigao kući pre sat vremena.
- (12) **Mario arrivò a casa da un'ora.*
- (13) *Il bambino si è svegliato da mezz'ora.*
Dete se probudilo pre dva sata.
- (14) **Il bambino si svegliò da mezz'ora.*

Uz složena vremena odredba *da x tempo* upućuje na interval vremena između kraja radnje i referencijalne tačke; upravo u tom intervalu vremena važe posledice glagolske radnje. Tako se u primerima (11) i (13) složenim perfektom ne stavlja toliko naglasak na samu radnju, tj. na činjenicu da je Mario stigao, odnosno da se dete probudilo, koliko na stanje koje je nastalo njenim izvršenjem, tj. na činjenicu da je Mario kod kuće već sat vremena, odnosno da je dete budno već pola sata.

¹¹ To što prosti perfekat ima vidsku vrednost aorističnosti ne znači da ga treba poistovećivati sa srpskim aoristom jer se značenja i upotrebe ova dva glagolska vremena bitno razlikuju (v. § 7.1). Naime, aorističnost, odnosno aoristični aspekt, podrazumeva da je akcenat na samom događaju, a ne na njegovim posledicama. U literaturi o italijanskom jeziku sreću se u istom značenju termini *eventività* (Bertinetto 1986) 'događajnost' i *uso eventivo* 'događajna upotreba' (Wiberg 2011a; Nowakowska 2018; Scarpel 2020), a i u domaćoj literaturi nailazi se termine „događajnost“, „događajno značenje“, i sl. (Stanojević 2016; Stanojević & Ašić 2016), te ćemo se u ovoj knjizi osim terminima „aorističnost/aorističan“ služiti i terminima „događajnost/događajni“.

Treba obratiti pažnju i na činjenicu da se uz perfektivna vremena odredba *da x tempo* najčešće prevodi na srpski odredbom „pre x vremena”. Nije isključeno da se ona prevede i odredbom „već x vremena”, ukoliko se akcenat ne stavlja na samu radnju, već na rezultativno stanje koje je iz nje proisteklo. Tako bi prevodi primera (11) i (13) u odgovarajućem kontekstu mogli da glase i ‘Mario je kod kuće već sat vremena’, odnosno ‘Dete je budno već pola sata’ ili pak ‘Ima sat vremena kako se Mario vratio’ i ‘Ima pola sata kako je dete budno’.

Uz imperfektivna vremena odredba *da x tempo* označava interval vremena koji se prostire od početka radnje i koji i dalje traje. U tom slučaju, prevodi se na srpski odredbom „(već) x vremena” ili „od (pre) x vremena” (npr. *Ci conosciamo da un mese* ‘Znamo se (već) mesec dana’; *Lavoravo in una scuola da tre mesi quando ho avuto una borsa di studio per La Sapienza* ‘Radio sam u jednoj školi (već) tri meseca kada sam dobio stipendiju za La Sapiencu’).¹²

U okviru imperfektivnog aspekta razlikuju se tri vidске varijante: *aspetto progressivo* (progresivni aspekt), *aspetto abituale* (habitualni aspekt) i *aspetto continuo* (kontinuirani aspekt). Progresivni aspekt prikazuje radnju u njenom toku i može se izraziti i progresivnom perifrazom *stare* + gerund. Habitualni aspekt označava radnju koja se redovno ponavlja ili vrši po navici. Ovu vidsku vrednost moguće je, mada ne uvek, parafrazirati izrazom *essere solito* + infinitiv ‘imati običaj’. Kontinuirani aspekt odnosi se na pojedinačni događaj koji je neprekinut u svom odvijanju. Odgovarajuće parafraze za ovu vidsku vrednost jesu *continuare a* + infinitiv ‘nastaviti (nešto raditi) / i dalje (nešto raditi)’ ili *non fare altro che* + infinitiv ‘samo (nešto raditi) / ne raditi ništa osim’. Navedeni podvidovi redom su ilustrovani u sledećim primerima:

- (15) *Andavo al cinema quando ho incontrato Marco.*

Išao sam u bioskop kad sam sreo Marka.

- (16) *Filippo si alza tutti i giorni alle sei.*

Filipo ustaje svaki dan u šest.

- (17) *Durante la visita medica, il bambino piangeva ininterrottamente.*

Tokom pregleda, dete je neprekidno plakalo.

Pored glagolskih vremena, funkciju iskazivanja aspekta u italijanskom jeziku imaju i fazni (aspektualni) glagoli i pojedine perifrastične konstrukcije. Njima se označavaju različite faze glagolske radnje, kao što su: a) pretpočetna faza (*stare per* + infinitiv); b) početna faza (*cominciare a* + infinitiv, *mettersi a* + infinitiv i

¹² S tim u vezi, treba istaći da se srpska rečca *već* uz vremenske odredbe (npr. *Studio italiano* (*već*) *tri godine*) ne prevodi na italijanski prilogom *già* (*‘Studio italiano già tre anni’), već isključivo predlogom *da* (‘Studio italiano da tre anni’).

dr.); c) središnja faza, tj. radnja koja je u toku (*stare* + gerund) ili koja se nastavlja (*continuare a* + infinitiv) i d) završna faza (*finire di* + infinitiv, *smettere di* + infinitiv i dr.). Kao italijanski, i srpski jezik se služi faznim glagolima za iskazivanje vidskih značenja, ali, za razliku od italijanskog, ne poseduje perifrastične strukture. Takođe, u srpskom jeziku pojedini glagoli nastali prefiksacijom mogu označiti različite faze radnje. Tako se, na primer, srpski glagoli koji imaju ingresivno (inchoativno) značenje na italijanski često prevode odgovarajućim faznim glagolima: *zapevati* ‘cominciare a cantare’, *zaplakati* ‘cominciare a piangere’ itd.

Najzad, što se italijanskog jezika tiče, treba istaći da izbor imperfekta ili nekog od perfektivnih prošlih vremena zavisi od više faktora: aspektualnih vrednosti samih glagolskih vremena, gramatičkih pravila koja uslovljavaju upotrebu određenog vremena (vremenske odredbe, veznici i dr.), vremenskih odnosa među rečenicama, pravila strukturiranja narativnog teksta (naracija – deskripcija; prvi – drugi narativni plan), stava govornika/pisca prema radnji (subjektivan – objektivan stav), različitih pragmatičkih faktora itd. O svim ovim faktorima biće više reči na različitim mestima u ovoj knjizi.

3.2. Uopšteno o akcionalnosti

Za razliku od aspekta, akcionalnost (*azione verbale*)¹³ nije gramatička, već leksičko-semantička kategorija koja označava način na koji se odvija glagolska situacija. Akcionalnost se, naime, odnosi na određene semantičke komponente glagola koje pružaju informacije o tipu situacije označene glagolom, tj. pokazuju kakva je priroda te situacije, da li ona traje ili je trenutna, da li teži cilju ili ne, da li podrazumeva proces i razvoj i sl. (Bertinetto 1986; Dardano & Trifone 1997; Novakov 2005; Mrazović & Vukadinović 2009).

Akcionalnost, kao i aspekt, ima status jezičke univerzalije i kao kategorija prisutna je u svim jezicima.

3.2.1. Akcionalnost u italijanskom i srpskom jeziku

Na samom početku treba istaći da su u italijanskom jeziku aspekt i akcionalnost dve formalno odvojene kategorije. Aspekt se manifestuje u glagolskoj fleksiji, dok

¹³ Pored termina *azione verbale* ‘glagolska radnja’ (Bertinetto 1986; Dardano & Trifone 1997; Andorno 2003a; Salvi & Vanelli 2004; Ferrari & Zampese 2016), u italijanistici je u upotrebi i termin *azionalità* ‘akcionalnost’ (Bertinetto 1997), kao i izvorni nemački termin *Aktionsart*. U srbistici su se ranije koristili termini ‘vidski lik’ (Stevanović 1974) i ‘podvid’ (‘subaspekt’) (Stanojčić 2010), ali se u novije vreme upotrebljavaju termini ‘akcionalnost’ (Mrazović & Vukadinović 2009; Piper & Klajn 2013) i ‘tip glagolske situacije’ (Novakov 2005). Treba, međutim, istaći da, govoreći o vidskim likovima, odnosno podvidovima (npr. trajni glagoli, početno-svršeni, trenutno-svršeni itd.), Stevanović (1974) i Stanojčić (2010) zapravo izjednačavaju aspekt i akcionalnost, tj. akcionalnost tretiraju kao podvrstu glagolskog vida, a ne kao zasebnu, leksičko-semantičku kategoriju. Ostali autori ove dve kategorije obrađuju odvojeno. Što se opštelingvističke literature tiče, za akcionalnost se sreću termini *lexical aspect* ‘leksički aspekt’ (Comrie 1976) i *situation aspect* ‘situacioni aspekt’ (Smith 1991).

je akcionalnost vezana za samu glagolsku leksemu. Akcionalna obeležja su deo leksičkog značenja glagola i po pravilu se ne menjaju u zavisnosti od glagolskog oblika.¹⁴ Tako je, na primer, glagol *studiare* 'učiti' uvek durativan, a *svegliarsi* 'probuditi se' nedurativan bez obzira na glagolski oblik u kome je upotrebljen. U italijanskom jeziku se i durativni i nedurativni glagoli mogu upotrebljavati i u perfektivnim i u imperfektivnim vremenima (*Ho studiato / Studiavo* 'Učio sam / Učio sam'; *Si è svegliato presto* 'Rano se probudio' / *Si svegliava presto* 'Rano se budio').

Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku su i vidiska i akcionalna značenja sadržana u samoj glagolskoj leksemi. Tako su srpski nesvršeni glagoli ujedno i durativni (trajni), dok je u italijanskom jeziku nesvršenost odlika prezenta i imperfekta, a durativnost semantičko obeležje same glagolske lekseme. U srpskom jeziku prefiksi i sufixi imaju važnu ulogu u izražavanju akcionalnih značenja (Novakov 2005; Piper & Klajn 2013). Na primer, dodavanjem prefiksa *na-* na nesvršeni durativni glagol *pisati*, dobija se svršeni, tj. nedurativni glagol *napisati*.

U literaturi o italijanskom i srpskom jeziku nailazi se na različite klasifikacije glagola prema njihovim akcionalnim značenjima, odnosno prema tipu situacije koju označavaju (v. Bertinetto 1986; Dardano & Trifone 1997; Andorno 2003a; Salvi & Vanelli 2004; Ferrari & Zampese 2016; Novakov 2005; Mrazović & Vukadinović 2009; Piper & Klajn 2013). Imajući u vidu da se u ovoj knjizi akcionalnost spominje prvenstveno u vezi s italijanskim glagolima, prikazaćemo podelu glagola na akcionalne klase koja se sreće u italijanskim gramatikama, a koju je sačinio Bertinetto (1986). Njegova podela predstavlja donekle modifikovanu verziju poznate Vendlerove (1967) klasifikacije glagola koja je primenjena na brojne jezike.¹⁵

Prema Bertinettu, osnovna podela italijanskih glagola jeste na durativne i nedurativne glagole (*verbi durativi/verbi non durativi*). Durativni glagoli označavaju procese koji traju u vremenu. U njih spadaju glagoli poput *amare* ' voleti', *dormire* 'spavati', *esistere* 'postojati', *ascoltare* 'slušati', *camminare* 'hodati', *lavorare* 'raditi' i drugi. Nedurativni glagoli označavaju procese koje karakteriše brzo ili trenutno odvijanje. Generalno gledano, retki su nedurativni glagoli koji označavaju proces koji se u celosti izvrši u jednom trenutku, već većina glagola podrazumeva određeno trajanje. U nedurativne glagole spadaju glagoli poput *incontrare* 'sresti', *arrivare* 'stići', *tornare* 'vratiti se', *addormentarsi* 'zaspati', *svegliarsi* 'probuditi se', *spaventarsi* 'uplašiti se' itd.

¹⁴ U italijanskom jeziku kontekst, tj. sintaksičko okruženje u kome se glagol nalazi ima važnu ulogu u određivanju njegovih akcionalnih vrednosti. Isti glagol može, naime, imati različita akcionalna obeležja u zavisnosti od konteksta u kome se javlja (tip vremenske odredbe, priroda subjekta i objekta i sl.). Tako je, na primer, u rečenici *La pioggia cade* 'Kiša pada' glagol *cadere* 'pasti' durativan, a u rečenici *Il sasso cade* 'Kamen pada' nedurativan (Bertinetto 1986: 100).

¹⁵ Prema Vendlerovoj klasifikaciji glagoli se svrstavaju u četiri akcionalne klase: stanja (*states*), aktivnosti (*activities*), ostvarenja (*accomplishments*) i dostignuća (*achievements*) na osnovu prisustva ili odsustva semantičkih obeležja stativnosti, durativnosti i teličnosti. Vendlerova klasifikacija primenjena je na srpski jezik u Novakov (2005).

Durativni glagoli kompatibilni su s durativnom odredbom za vreme *per x tempo* 'x vremena', kao i sa ostalim vremenskim odredbama koje preciziraju dužinu trajanja radnje, poput *da ... a ...* 'od ... do ...', *fino a* 'do', *a lungo* 'dugo' i dr. Kao što smo u prethodnom odeljku već istakli, durativne vremenske odredbe zahtevaju upotrebu perfektivnih vremena u italijanskom,¹⁶ dok se u srpskom jeziku uz njih uglavnom javljaju nesvršeni glagoli,¹⁷ što pokazuju sledeći primeri:

- (18) *Dormì per tre ore.*
Spavao je tri sata.

- (19) *Abbiamo parlato a lungo.*
Dugo smo pričali.

Nedurativni glagoli nisu kompatibilni s durativnim odredbama za vreme jer ne upućuju na situaciju koja traje. O tome svedoči negramatičnost sledećeg italijanskog primera, kao i njegovog srpskog prevoda:

- (20) **Si è spaventato per mezz'ora.*
**Uplašio se pola sata.*

Prema Bertinettu (1986), u okviru durativnih glagola razlikuju se stativni (*stativi*), kontinuativni (*continuativi*) i rezultativni (*risultativi*) glagoli. Ovde ćemo opisati stativne i kontinuativne, a o rezultativnim glagolima biće reči kasnije u tekstu.

Stativni glagoli označavaju određene osobine, sposobnosti subjekta ili neku situaciju koja traje izvesno vreme ili teče neograničeno u vremenu. U njih spadaju glagoli i glagolski izrazi poput *essere bello/alto* 'biti lep/visok', *essere a Roma* 'biti u Rimu', *esistere* 'postojati', *assomigliare* 'ličiti', *possedere* 'posedovati', *avere fame* 'biti gladan', *amare* ' voleti', *sapere* 'znati' itd. Pošto ne sadrže obeležje dinamičnosti, te ne podrazumevaju proces i razvoj, stativni glagoli se ne mogu javiti s progresivnom perifrazom *stare* + gerund. Oni se, takođe, ne upotrebljavaju ni u imperativu jer nemaju obeležje voljnosti, tj. ne označavaju stanje nad kojim subjekat ima kontrolu. To pokazuju sledeći primeri:

- (21) **Maria sta sapendo l'indirizzo di Luca.*
**Marija upravo u ovom trenutku zna Lukinu adresu.*

¹⁶ Nije isključeno da se uz durativne odredbe javi i imperfekat, s tim što, za razliku od perfektivnih vremena, on ne iskazuje jednokratnu, već habitualnu radnju, tj. radnju koja se ponavljala, odvijala kao uobičajena. Tako npr. *Dormiva per tre ore* 'Spavao je tri sata' upućuje na to da se proces ponavljao, odnosno da je data osoba više puta spavala po tri sata.

¹⁷ Kako konstatuju Novakov (2005), Stanojević (2012) i Jovanović (2013), u srpskom jeziku postoji određeni broj svršenih glagola koji se kombinuju s durativnim odredbama. Prema pomenutim autorima, takvi su pojedini glagoli nastali dodavanjem prefiksa *po-* na nesvršeni glagol (*popričati*, *poigrati se* i dr; npr. *Poigrali su se pola sata*), kao i razni drugi glagoli, poput *odspavati*, *presedeti*, *ostati* itd.

- (22) **Sii alto!*
 **Budi visok!*

Međutim, ukoliko stativni glagol podrazumeva stanje na koje subjekat može da utiče, moguća je upotreba imperativa:

- (23) *Sii buono/gentile!*
Budi dobar/ljubazan!

- (24) *Sta' calmo!*
Budi miran!

Što se kontinuativnih glagola tiče, u njih spadaju glagoli koji označavaju različite aktivnosti, poput *lavorare* 'raditi', *camminare* 'hodati', *scrivere* 'pisati', *bere* 'piti', *studiare* 'učiti', *correre*, 'trčati', *cantare* 'pevati', *leggere* 'čitati', *nuotare* 'plivati', *dormire* 'spavati' i dr. Za razliku od stativnih glagola, oni podrazumevaju dinamičnost i razvoj radnje, pa se mogu kombinovati s glagolskom perifrazom *stare* + gerund.

Italijanski stativni i kontinuativni glagoli najčešće se podudaraju s nesvršenim glagolima u srpskom jeziku.

Nedurativni glagoli obuhvataju dve grupe glagola: transformativne (*trasformativi*) i punktualne (*puntuali*). Transformativni glagoli označavaju radnje koje podrazumevaju promenu u odnosu na neko prethodno stanje. Tako, na primer, *svegliarsi* 'probuditi se' upućuje na promenu u odnosu na *dormire* 'spavati' i podrazumeva novo stanje – *essere svegli* 'biti budan'. U ovu grupu spadaju i glagoli poput *addormentarsi* 'zaspiti', *cominciare* 'početi', *finire* 'završiti se', *nascere* 'roditi se', *morire* 'umreti', *innamorarsi* 'zaljubiti se', *partire* 'otputovati', *ritornare* 'vratiti se', *arrivare* 'stići', *scomparire* 'nestati', *impazzire* 'poludeti' i dr. Punktualni glagoli označavaju trenutnu radnju, tj. radnju koja se završava čim započne. Takvi su glagoli *incontrare* 'sresti', *stupirsi* 'začuditi se', *esplodere* 'eksplodirati', *spaventarsi* 'uplašiti se' i drugi.

Pošto su nedurativni, transformativni i punktualni glagoli ne mogu se kombinovati s odredbom za vreme *per x tempo* 'x vremena' i drugim durativnim odredbama,¹⁸ što se vidi i iz neprihvatljivosti sledećeg italijanskog primera:

- (25) **Il bambino è nato per due ore.*
 **Dete se rodilo dva sata.*

¹⁸ Neki transformativni glagoli se u pojedinim značenjima mogu upotrebiti s durativnim odredbama. Takav je, na primer, *fermarsi* u značenju „zadržati se”, „ostati”: *Mi sono fermato a Roma per tre giorni* 'Ostao sam u Rimu tri dana'.

Kako navodi Bertinetto (1986), transformativni glagoli mogu biti reverzibilni (*reversibili*), kada upućuju na promenu posle koje je moguće vratiti se u prethodno stanje (*partire* ‘otputovati’, *arrivare* ‘stići’ i dr.) i nereverzibilni (*irreversibili*), kada upućuju na nepovratno stanje (*morire* ‘umreti’, *nascere* ‘roditi se’). Dok se nereverzibilni ne mogu javiti uz odredbu za vreme *per x tempo* ‘x vremena’, reverzibilni se mogu upotrebiti s ovom odredbom, na šta ukazuje i sledeći primer:

- (26) Paolo è partito per tre giorni.
Paolo je otputovao na tri dana.

Kada je reč o nereverzibilnim transformativnim glagolima, odredba *per x tempo* ne označava vremenski period tokom kojeg se vršila radnja, već dužinu trajanja situacije koja nastupa nakon izvršenja radnje; u ovom konkretnom primeru na dužinu trajanja odsustva subjekta, a ne na trajanje radnje glagola *partire*. U ovom slučaju srpski ekvivalent odredbe *per x tempo* nije ‘x vremena’, već ‘na x vremena’, što se vidi i u prevodu.

Prema Bertinetto (1986), pored osnovne podele na durativne i nedurativne glagole, italijanski glagoli se dele i na telične i atelične. Telični glagoli (gr. *tèlos* ‘kraj’, ‘cilj’) označavaju procese koji su usmereni ka dostizanju cilja, odnosno procese koji sadrže krajnju tačku u kojoj se završavaju (*arrivare* ‘stići’, *entrare* ‘ući’ itd.). Atelični glagoli ne teže cilju i nemaju krajnju tačku; kod njih se proces odvija u kontinuitetu i ne implicira se njegov završetak (*cantare* ‘pevati’, *ballare* ‘igrati’ itd.).

U telične glagole spadaju transformativni glagoli, o kojima je već bilo reči, i rezultativni (*risultativi*). Razlika između njih ogleda se u tome što su transformativni glagoli nedurativni, a rezultativni durativni. Rezultativni glagoli predstavljaju izraze sastavljene od kontinuativnog glagola i direktnog objekta, koji označava cilj i koji ih zapravo i čini teličnim. Takvi su glagoli *mangiare un panino* ‘pojesti sendvič’, *organizzare un viaggio* ‘organizovati putovanje’, *disegnare un quadro* ‘nacrtati sliku’, *scrivere una lettera* ‘napisati pismo’, *leggere un libro* ‘pročitati knjigu’, *preparare la lezione* ‘spremiti čas’, *costruire una casa* ‘sagraditi kuću’ itd.¹⁹

Što se srpskog jezika tiče, teličnost i ateličnost povezani su s glagolskim vidom. Svršeni glagoli su najčešće telični, dok su nesvršeni atelični (Novakov 2005; 2009).²⁰

¹⁹ Zbog slične terminologije treba voditi računa da se rezultativni glagoli ne mešaju sa rezultativnošću, koja predstavlja podvrstu perfektivnog aspekta.

²⁰ Stanojević (2012; 2016) i Jovanović (2013) su utvrdili da postoje pojedini svršeni glagoli koji su atelični (*posedeti*, *preležati*, *odspavati* i dr.), kao i brojni nesvršeni glagoli koji su telični. Takvi su imperfektivni glagoli nastali sufiksacijom perfektivnog glagola (npr. *bacati* < *baciti*, *dolaziti* < *doći*, *izlaziti* < *izaći*, *silaziti* < *sići*, *ispravljati* (*zadatke*) < *ispraviti* (*zadatke*) *kupovati* (*knjige*) < *kupiti* (*knjige*) itd.). Kako navode pomenuti autori, ovi glagoli čuvaju teličnu komponentu sadržanu u glagolu iz kog su izvedeni.

Kada je reč o italijanskom jeziku, važno je istaći da telični glagoli samo podrazumevaju postojanje cilja, ali da bi cilj bio dostignut, njima označena radnja mora biti završena. Samim tim, kada se upotrebe u nesvršenom vremenu, telični glagoli ne daju informaciju o tome da li je radnja obavljena do kraja i da li je cilj ostvaren. To se može videti iz narednih primera s transformativnim i rezultativnim glagolom u imperfektu:

- (27) *L'autobus partiva in quel momento.*
Autobus je polazio u tom trenutku.

- (28) *Scrivevo il compito.*
Pisao sam zadatak.

U datim primerima radnja je prikazana u toku svog odvijanja i ne zna se da li je ona privedena kraju, odnosno da li je autobus zaista otišao i da li je zadatak napisan. O ishodu radnje možemo zaključiti na osnovu šireg konteksta, ali ne i na osnovu samog glagola u imperfektu. Kao što smo istakli u prethodnom odeljku, izolovani iskazi s imperfektom ne pružaju celovitu informaciju i zahtevaju dopunu.

Nasuprot tome, kada su upotrebljeni u perfektivnom vremenu, telični glagoli označavaju da je radnja realizovana do kraja i da je cilj ostvaren. To se vidi u sledećim primerima:

- (29) *L'autobus è partito in quel momento.*
Autobus je krenuo u tom trenutku.

- (30) *Ho scritto il compito.*
Napisao sam zadatak.

Tako, ako kažemo *L'autobus è partito in quel momento* 'Autobus je krenuo u tom trenutku', podrazumeva se da autobus više nije bio na mestu polaska. Što se tiče primera (30) *Ho scritto il compito* 'Napisao sam zadatak', treba istaći da se ovaj italijanski iskaz može tumačiti dvojako. Najčešća interpretacija podrazumeva da je radnja u potpunosti izvršena, tj. da je zadatak napisan. Prema drugom tumačenju, radnja je vršena, ali ne nužno i izvršena do kraja, tj. zadatak je pisan, ali se ne zna da li je u celosti napisan. Kakvo će tumačenje imati dati iskaz zavisi od šireg konteksta, vremenskih odredbi, pragmatičkih faktora i dr. To pokazuje i sledeći primer:

- (31) *Ho scritto il compito, ma non l'ho finito.*
Pisao sam zadatak, ali ga nisam završio.

U primeru (31) jasno je da cilj nije dostignut, tj. da zadatak nije napisan budući da na takav zaključak eksplicitno upućuje suprotna rečenica. Primeri poput ovog prevode se na srpski perfektom nesvršenog glagola.

Kada je reč o srpskom jeziku, svršeni glagoli u perfektu označavaju da je radnja realizovana do kraja, odnosno da je cilj ostvaren (npr. *napisao je domaći, pročitala sam knjigu*), dok nesvršeni glagoli ne daju informaciju o tome da li je radnja u celini izvršena (npr. *pisao je domaći, čitala sam knjigu*). Zaključak o ishodu radnje označene nesvršenim glagolima izvodi se na osnovu konteksta, pragmatičkih činilaca i sl., što se vidi iz sledećih primera:

- (32) *Čitao sam knjigu kad je nestala struja.*
Leggevo il libro quando è andata via la luce.

- (33) *Čitao sam tu knjigu i svima bih je preporučio.*
Ho letto quel libro e lo consiglierei a tutti.

U primeru (32) nesvršeni glagol u perfektu izražava radnju u toku i ne kazuje ništa o tome kako se ona dalje odvijala, dok u primeru (33) označava da je radnja u potpunosti izvršena, tj. da je cilj dostignut. Na osnovu druge rečenice jasno je da je govornik čitao i pročitao knjigu. Dakle, ovde nesvršeni glagol označava zapravo svršenu radnju, a da je reč o svršenosti njime iskazane radnje zaključuje se na osnovu pragmatičkih faktora (v. Stanojević & Ašić 2008; Stanojević 2016). Nesvršenom perfektu iz primera (32) odgovara italijanski imperfekat, dok nesvršenom perfektu iz primera (33) odgovara italijansko perfektivno vreme, u ovom konkretnom slučaju složeni perfekat.

Kada je reč o kombinovanju s vremenskim odredbama, treba istaći da su telični glagoli jedini kompatibilni s vremenskom odredbom *in x tempo* 'za x vreme', koja označava vremenski interval u okviru kojeg se radnja završava. Oni su kompatibilni i sa sinonimnim odredbama *nel giro di x tempo* 'u toku x vremena / u roku od x vremena / do x vremena', *entro x tempo* 'u roku od x vremena / do x vremena'. Naredni primeri ilustruju upotrebu teličnih glagola uz vremensku odredbu *in x tempo*:

- (34) *È arrivato a casa in dieci minuti.*
Stigao je kući za deset minuta.

- (35) *Ha fatto il compito in mezz'ora.*
Uradio je zadatak za pola sata.

I u srpskom jeziku se glagoli različitog vida javljaju s različitim odredbama za vreme. Kao što smo videli, odredba *x vremena* koristi se sa nesvršenim glagolima i odgovara joj italijanska odredba 'per x tempo' (*Pisao je knjigu godinu dana* 'Ha

scritto il libro per un anno'), a odredba *za x vreme* koristi se sa svršenim glagolima i odgovara joj italijanska odredba 'in x tempo' (*Ha scritto il libro in un anno* 'Napisao je knjigu za godinu dana'). Stoga, prilikom prevođenja sa srpskog na italijanski treba obratiti posebnu pažnju na izbor odgovarajuće vremenske odredbe, a naročito treba voditi računa o tome da se srpski predlog „za” s vremenskim značenjem ne poistoveti sa italijanskim predlogom *per*. Tako, na primer, rečenica *Naučio je engleski za šest meseci* prevodi se kao 'Ha imparato l'inglese in sei mesi', a ne kao 'Ha imparato l'inglese per sei mesi'. U ovom drugom primeru, sama upotreba predloga *per* nije pogrešna s gramatičke tačke gledišta, ali jeste sa pragmatičke budući da dati iskaz znači „Naučio je engleski na šest meseci“, odnosno podrazumeva da je nečije znanje engleskog trajalo šest meseci. Ukoliko predlog „za” upućuje na situaciju koja je posteriorna u odnosu na trenutak govora, prevodi se na italijanski predlozima *fra* ili *tra*: *Vidimo se za sat vremena* 'Ci vediamo fra un'ora'. Ukoliko pak upućuje na situaciju koja je posteriorna u odnosu na neki prošli trenutak i koja pripada prošlosti, prevodi se predlogom *dopo*: *Disse che sarebbe uscito due ore dopo, ma alla fine rimase a casa* 'Rekao je da će izaći za dva sata, ali je na kraju ostao kod kuće'.

Tekstualne funkcije glagolskih vremena u italijanskom jeziku u poređenju sa srpskim

Pored iskazivanja temporalnih i aspektualnih značenja, glagolska vremena u italijanskom jeziku imaju važnu ulogu i u strukturiranju teksta, kako usmenog, tako i pisanog (književnog i neknjiževnog). Da bi se, dakle, italijanska glagolska vremena u potpunosti razumela i pravilno upotrebljavala, neophodno je da se njihove funkcije i upotrebe sagledaju ne samo na nivou rečenice već i na nivou teksta. Stoga ćemo u ovom poglavlju opisati tekstualne karakteristike i funkcije glagolskih vremena u italijanskom jeziku i ukazati na sličnosti i razlike između italijanskog i srpskog jezika u pogledu strukturiranja narativnog književnog teksta.¹

4.1. Faktori koji utiču na izbor glagolskih vremena u italijanskom književnom tekstu

U italijanskom jeziku izbor glagolskih vremena u književnom, tj. proznom tekstu zavisi od više različitih faktora. U njih spadaju: a) vrsta teksta (roman, pripovetka, biografija, autobiografija itd.); b) pristup u izlaganju (naracija ili deskripcija); c) stav naratora/govornika prema predmetu izlaganja (subjektivan ili objektivan stav); d) procena naratora/govornika koji elementi i informacije su važni i relevantni za samo izlaganje, a koji imaju sekundarni značaj (prvi i drugi plan u naraciji). Svi ovi faktori imaju podjednako važnu ulogu u organizaciji i oblikovanju temporalne strukture teksta u italijanskom jeziku.

4.2. Narativna i deskriptivna vremena u italijanskom jeziku

U italijanskom jeziku izlaganje u prošlosti temelji se na opoziciji između naracije (pripovedanja) i deskripcije (opisivanja). Jedna od osnovnih odlika naracije, odnosno narativnih tekstova, jeste da se događaji najčešće prikazuju hronološki – onim

¹ O upotrebi italijanskih glagolskih vremena u usmenim tekstovima narativnog tipa v. Lo Duca & Solarino (1992).

redosledom kojim su se i odigrali. Na taj način ostvaruje se temporalna progresija, tj. „hronološko nizanje događaja kojim se tok priče pomera unapred” (Stanojević 2013: 93). Međutim, narator (pripovedač) ne mora uvek da prati stvarni redosled događaja. On se može „vraćati” unazad u prošlost kako bi prikazao radnje, stanja, procese koji su prethodili radnjama koje čine glavni narativni tok, što se postiže postupkom koji se u naratologiji naziva „analepsa” (retrospekcija; eng. *flashback*), a isto tako, može prekinuti narativni tok kako bi anticipirao ono što će se kasnije dogoditi, za šta služi obrnut postupak „prolepsa” (anticipacija; eng. *flashforward*) (v. Dardano & Trifone 1997). Pomoću ovih postupaka čitalac se vodi kroz različite vremenske ravni priče.

U italijanskom jeziku aspektualne vrednosti glagolskih vremena odražavaju se na opoziciju između naracije i deskripcije. Naracija u prošlosti ostvaruje se upotrebom svršenih glagolskih vremena (prosti i složeni perfekat, pluskvamperfekat i istorijski prezent), dok se za deskripciju upotrebljavaju nesvršena glagolska vremena (imperfekat i istorijski prezent²). Svršena glagolska vremena spadaju, dakle, u narativna vremena, dok nesvršena spadaju u deskriptivna. U jeziku književnosti dominantno narativno vreme je prosti perfekat, dok u govornom jeziku preovlađuje složeni perfekat.

Zahvaljujući tome što usredsređuju pažnju na kraj glagolske radnje, te je prikazuju kao završenu i zaokruženu celinu, perfektivna vremena služe da obrazuju tok priče i omogućavaju da se ona razvija i pomera dalje. Nasuprot njima, nesvršena glagolska vremena, tj. imperfekat, ne upućuju na kraj glagolske radnje, pa samim tim, ne ostvaruju temporalnu progresiju i ne doprinose da priča napreduje. Imperfekta, naime, zaustavlja i usporava priču, zbog čega je i podesan za deskripciju, za iskazivanje stanja, statičnih aktivnosti i za stvaranje okvira u kome se vrši glavna radnja iskazana nekim od perfektivnih vremena. S tim u vezi, valja podsetiti da perfektivna vremena pružaju glavnu i celovitu informaciju, pa budući da je iskaz u nekom od perfektivnih vremena sam po sebi dovoljno informativan, on čini zaseban i izdvojiv element izlaganja, tj. može biti samostalno upotrebljen, bez ikakve dopune. Za razliku od perfektivnih vremena, imperfekat ne pruža glavnu i celovitu informaciju, i pošto iskaz u imperfektu nema informativnu celovitost, tj. nedorečen je, on ne može biti samostalan i zahteva nastavak u kome će biti saopštena glavna informacija, kako bi dati iskaz imao kompletan i zaokružen smisao.

Sledeći primeri ilustruju upotrebu prostog perfekta u funkciji naracije i imperfekta u funkciji deskripcije:

- (1) *Dormì tre ore, dalle sei alle nove del mattino, poi si alzò, fece un bagno fresco, prese un caffè e si recò in redazione. (Tabucchi, Sostiene Pereira)*
Odspavao je tri sata, od šest do devet ujutru, potom je ustao, okupao se u hladnoj vodi, popio kafu i krenuo u redakciju.

² Kao što ćemo videti u 5. poglavlju, italijanski istorijski prezent je aspektualno neutralan i može poprimiti i svršenu i nesvršenu vrednost, što znači da može imati i narativnu i deskriptivnu funkciju.

- 2) Laura *era pallida, aveva gli occhi rossi come se avesse pianto da poco. Il suo impermeabile gocciolava. Stringeva in mano un ombrello colorato, stava ferma sulla soglia, sembrava indecisa.* (Vitali, *Dopo lunga e penosa malattia*)

Laura *je bila* bleđa, oči *su joj bile* crvene kao da je plakala. S kišnog mantila *slivale su joj se* kapi kiše. *Stajala je* na pragu i *stezala* šareni kišobran, kao da ne zna šta da učini.

Kao što se vidi iz prevoda primera, prosti perfekat preveden je na srpski perfektom svršenog glagola, dok je imperfekat preveden perfektom nesvršenog glagola.

I u srpskom jeziku glagolska vremena i glagolski vid imaju važnu ulogu u oblikovanju naracije i deskripcije. Za naraciju u prošlosti upotrebljavaju se perfekat svršenih glagola, aorist (koji je, inače, uobičajen sa svršenim glagolima) i prezent glagola oba vida,³ dok se za deskripciju upotrebljavaju perfekat nesvršenih glagola i prezent nesvršenih glagola⁴ (Sladojević 1966; Vuković 1967; Klikovac 2021b). Međutim, i perfekat nesvršenih glagola može biti narativno upotrebljen, i u tom slučaju praćen je, po pravilu, priložima (npr. *zatim, potom, kasnije* itd.) ili veznicima za koordinaciju (npr. *i, pa, te* itd.), koji ukazuju na hronološko nizanje događaja (Stanojević 2016). Takođe, u srpskom jeziku sasvim je uobičajeno da se svršeni i nesvršeni glagoli u perfektu javljaju jedan pored drugog u okviru iste rečenice, odnosno istog segmenta teksta. Za razliku od srpskog, u italijanskom jeziku je obavezno da tekstualne celine (narativne ili deskriptivne) budu temporalno i aspektualno homogene, što znači da u njima mora biti upotrebljeno isto glagolsko vreme, tj. ono vreme koje je dominantno u datom segmentu izlaganja. Samim tim, u italijanskom jeziku nije dozvoljeno da se u okviru iste celine, istog segmenta teksta, slobodno kombinuju perfektivna vremena, koja služe za naraciju, i imperfekat, koji služi za deskripciju.

Pogledajmo u tom smislu sledeći srpski primer, u kome imamo paralelnu upotrebu perfekta svršenog i nesvršenog glagola, i njegov prevod na italijanski, u kome oba perfekta moraju biti preneti složenim ili prostim perfektom.

- (3) Učenici *su posetili* Vojni muzej i onda *šetali* po Kalemegdanu. (Stanojčić 2010: 391)

Gli studenti *hanno visitato / visitarono* il Museo militare e poi *hanno fatto / fecero* una passeggiata a Kalemegdan.

Kao što je već istakao Moderc (1996: 11), „dve naporedne rečenice teže da postanu smisaono i logički, te samim tim i aspektualno „naporedne“, odnosno

³ U gramatikama srpskog jezika za njih su se ustalili nazivi *pripovedački (narativni) perfekat, pripovedački (narativni) aorist i pripovedački (narativni) prezent*.

⁴ U srpskom jeziku nesvršeni prezent može imati i narativnu i deskriptivnu funkciju.

teže da poprime istu tekstualnu strategiju“, što u italijanskom jeziku podrazumeva ujednačenost glagolskih vremena koja su u njima upotrebljena. Drugim rečima, u italijanskom jeziku naporedne rečenice s veznikom *e* ‘i’ zahtevaju, po pravilu, upotrebu istog glagolskog vremena, tako da u njima nije dozvoljeno mešanje postupaka naracije i deskripcije, odnosno nije dozvoljena naporedna upotreba svršenih i nesvršenih vremena. Samim tim, prilikom prevođenja sa srpskog na italijanski, treba voditi računa o tome da italijanski i srpski tekst podležu drugačijim pravilima strukturiranja i da vidске vrednosti srpskog glagola nisu od ključnog značaja za izbor glagolskih vremena u italijanskom jeziku. Tako, kod prevođenja na italijanski gorenavedenog primera (3), i drugih sličnih, potrebno je zanemariti vidsko značenje srpskog glagola i izvršiti temporalnu i aspektualnu homogenizaciju glagolskih vremena, što znači da i perfekat svršenog glagola i perfekat nesvršenog glagola treba prevesti na italijanski istim perfektivnim vremenom – prostim ili složenim perfektom. Ukoliko bi se perfekat nesvršenog glagola preveo imperfektom, odnosno ukoliko bi se kombinovali perfektivno vreme i imperfekat (**Gli studenti hanno visitato / visitarono il museo militare e facevano una passeggiata a Kalemegdan*), narušila bi se koherentnost iskaza i dobio bi se iskaz koji je nedosledan i nefunkcionalan jer su njegovi pojedinačni delovi neusklađeni i nepovezani.⁵

Prethodno rečeno ilustrovaćemo jednim primerom iz „Praktikuma za prevođenje sa srpskog na italijanski jezik“ (Janićijević 2019a), koji se koristi na II godini studija Italijanistike:

- (4) Prvo *sam nacrtao* grupu crnaca, mikroskop, komarce, pivske flaše, avion, i sebe. Onda *sam* joj to *pokazivao* i *objašnjavao* kako *sam proveo* prethodnu noć sa naučnicima iz Gane koji *proučavaju* malariju, i koji *su otputovali* nazad u svoju zemlju. *Namučio sam se*. Alda *je* ipak *shvatila*. *Rekla je* to prvo na italijanskom, pa onda na engleskom. I *smejala se*. *Nije više bila ljuta*. (Valjarević, *Komo*)

Prima *disegnai* un gruppo di persone di colore, un microscopio, delle zanzare, delle bottiglie di birra, un aereo e me stesso. Poi glielo *feci vedere* e le *spiegai* che *avevo passato* la notte precedente con gli scienziati del Ghana che *studiavano* la malaria e che *erano ripartiti* per il loro paese. *Feci* tanta fatica. Alda comunque *capì*. Lo *disse* prima in italiano, poi in inglese. E *rideva*. *Non era più arrabbiata*.⁶

Navedeni segment izlaganja (do glagola „smejala se“) pripada naraciji, što znači da u prevodu na italijanski treba upotrebiti perfektivno vreme – prosti ili složeni perfekat, u zavisnosti od toga koje od ta dva vremena je odabrano da bude

⁵ O koheziji i koherentnosti, kao dvama osnovnim principa tekstualnosti, v. Beaugrande & Dressler (1981); Andorno (2003b); Lo Duca (2003).

⁶ Italijanska verzija srpskog teksta u našem je prevodu.

dominantno vreme u ovom tekstu. Dakle, tekst treba uobličiti prema pravilima koja važe za italijanski jezik, nezavisno od toga što u srpskom stoje dva nesvršena glagola u perfektu (*pokazivao, objašnjavao*). Takođe, treba obratiti pažnju i na to da u datom kontekstu ovi glagoli nemaju deskriptivnu funkciju, niti upućuju na radnje koje su istovremene s radnjom iz prethodne rečenice („nacrtao sam”) niti pak na radnje koje su se ponavljale. Oni ovde označavaju svršenu radnju i podrazumevaju značenje: „tom prilikom, tog dana sam joj to pokazao i objasnio (...)”. Osim toga, uz navedene glagole stoji vremenska odredba *onda*, koja jasno ukazuje na to da su njima označene radnje sukcesivne u odnosu na radnju prethodnog glagola. Stoga, kao u primeru (3), u prevodu na italijanski treba zanemariti vidske vrednosti srpskih glagola i primeniti postupak temporalne homogenizacije, tj. izjednačiti glagolska vremena i nesvršene glagole prevesti onim perfektivnim vremenom koje je odabrano kao dominantno. U navedenom primeru (4), oblikom „rekla je“ završava se naracija i prelazi se na deskripciju, što se ogleda i u prevodu na italijanski, u kome je ovaj deskriptivni segment uobličen imperfektom.

Kada je reč o strukturiranju književnih tekstova, italijanski i srpski jezik razlikuju se u još jednom pogledu. Naime, prilikom izlaganja u prošlosti, u srpskom jeziku se glagolska vremena mnogo slobodnije mogu kombinovati nego što je to slučaj u italijanskom. Tako se perfekat, kao najučestalije narativno vreme, često upotrebljava zajedno s aoristom ili prezentom u okviru iste rečenice ili istog segmenta teksta. Isto tako se i aorist može javiti u kombinaciji s prezentom. Variranjem različitih glagolskih vremena postižu se veća ekspresivnost i jači stilski efekti. Međutim, takav stilski postupak u skladu je sa režimom izlaganja u srpskom, ali ne i u italijanskom, u kome važe drugačija pravila za strukturiranje teksta. Naime, za razliku od srpskog, naročito kada je književna proza u pitanju, u italijanskom jeziku je tendencija da se jednom odabrano dominantno vreme teksta ne menja. To u suštini znači da, ako smo odabrali prosti ili složeni perfekat kao glavno narativno vreme u jednom tekstu, onda do kraja tog teksta pripovedanje treba da se obavlja u jednom ili drugom vremenu. Dakle, u italijanskom jeziku nije dozvoljeno, preciznije rečeno, nije poželjno prebacivanje s jednog dominantnog vremena na drugo u okviru iste narativne celine. Kako je već istakao Moderc (2002; 2015), bilo kakva promena dominantnog vremena mora da bude jasno motivisana i opravdana i ne sme da ugrozi koherentnost teksta.

S tim u vezi, uporedimo sledeći srpski odlomak i njegov prevod na italijanski.

- (5) Kada *sam ih pokadio, produžih* još nekoliko koraka, zatim *se osvrnuh*: građanin Eri *je gledao* u plafon, zatim *se nagnu* prema svom prevodiocu, a ovaj prema drugu Pjasnikovu. Onda *sam zamahnuo* kadionicom prema Nastasji Fedotjevnoj koja *kleknu* i *pognu* glavu ubrađenu crnom maramom. (Kiš, *Grobnica za Borisa Davidoviča*)

Dopo che *ebbi sventolato* l'incensiere sopra di loro, *continuai* per alcuni passi, poi *mi voltai* indietro: il cittadino Herriot *guardò* il soffitto, poi *si chinò* verso il suo interprete e questi a sua volta verso il compagno Pjasnikov. Poi *agitai* l'incensiere verso Nastasja Fedotaevna, che *s'inginocchiò* abbassando la testa avvolta in un foulard nero.

U izvornom tekstu naracija se ostvaruje smenjivanjem perfekta i aorista, dok u prevodu na italijanski figurira prosti perfekat, koji je prevodilac odabrao kao dominantno vreme za italijansku verziju datog teksta.⁷ Budući da je reč o narativnoj celini, da se u njoj date radnje odnose na istu situaciju i da prema njima narator zauzima isti stav, u italijanskom tekstu nikako ne bi bilo ispravno kombinovati prosti i složeni perfekat. Takođe, s obzirom na to da je u pitanju narativna celina, i perfekat nesvršenog glagola „gledao je“ preveden je na italijanski prostim perfektom, u cilju temporalne i aspektualne homogenizacije teksta. S tim u vezi, važno je još jednom istaći da u italijanskom jeziku imperfekat ne može nasumično da prekida narativni niz obeležen prostim ili složenim perfektom (npr. „*Izašla sam s drugaricom, gledale smo film i posle smo otišle na kafu*“ **Sono uscita con un'amica, guardavamo un film e poi siamo andate a prendere un caffè**) jer se time narušavaju kohezija i koherentnost teksta, a u italijanskom jeziku koheziju i koherentnost obezbeđuju celovite, pravilno oblikovane i jasno razdvojene narativne celine, s jedne, i deskriptivne celine, s druge strane.

4.3. Prvi i drugi plan u naraciji

Još jedna opozicija koja utiče na strukturiranje tekstova u italijanskom jeziku, a koja je u vezi sa naracijom i deskripcijom, jeste opozicija između prvog i drugog plana u naraciji.

Prema teoriji o tekstualnim funkcijama glagolskih vremena (Weinrich 1978), prvi plan (it. *primo piano*; eng. *foreground*) odnosi se na sve ono zbog čega se pripoveda priča, na sve važne i relevantne informacije koje pisac želi da istakne i kojima želi da privuče i održi pažnju čitaoca. On se sastoji od niza hronološki raspoređenih događaja koji obrazuju glavni tok priče i doprinose da se ona razvija i pomera unapred. Drugi plan (it. *sfondo*; eng. *background*) obuhvata manje važne, dodatne i sekundarne informacije koje ne doprinose razvoju i napretku same priče, već čitaocu olakšavaju razumevanje događaja prvog plana. U drugom, pozadinskom planu, nalaze se opisi, propratne okolnosti, dopunska objašnjenja za događaje prvog plana, osvrti unazad i podsećanja na ono što im je prethodilo. Drugi plan čini, dakle, okvir za primarne, glavne informacije i u njemu se iznose situacije koje su simultane ili anteriorne u odnosu na događaje prvog plana.

⁷ U skladu s principima o slaganju vremena, odnosno s ciljem da se u datom slučaju naglasi anteriornost radnje u vremenskoj rečenici, prvi perfekat iz srpskog teksta preveden je na italijanski pluskvamperfektom II.

U italijanskom, kao i u drugim romanskim jezicima (v. Weinrich 1978), opozicija između prvog i drugog narativnog plana utemeljena je na gramatičkom nivou, tj. morfološki je markirana. Prvi plan obeležava se prostim i složenim perfektom, dok se drugi plan obeležava imperfektom i pluskvamperfektom.

Kao što smo više puta istakli, prosti i složeni perfekat služe za saopštavanje primarne i po smislu celovite informacije; oni uvode nove, glavne događaje, omogućavaju da se oni nižu u vremenu i da se tok priče pomera unapred. Nasuprot njima, imperfekat iznosi manje relevantne, propratne informacije i ne doprinosi da se priča razvija i napreduje, već je, naprotiv, zaustavlja i usporava. Stoga je on pogodan za opisivanje, za pojašnjavanje i komentarisanje glavnih događaja, odnosno za stvaranje pozadine na kojoj se odvijaju događaji prvog plana. Pluskvamperfekat, kao vreme drugog plana, odnosno vreme analepse, upućuje na situacije koje su prethodile radnjama koje pripadaju prvom planu, odnosno glavnom narativnom toku. On daje osvrt unazad, služi za podsećanje i može predstavljati uvod, okvir za potonje radnje.

Nije na odmet istaći da se obično u upravnim rečenicama nalaze nove, glavne informacije, one koje pripadaju prvom planu, dok se u zavisnim nalaze poznate ili sporedne informacije, one koje su deo drugog plana. Kako navodi Moderc (2002), zavisne rečenice poseduju manji stepen informativnosti u odnosu na upravne, te obično sadrže manje značajne, sekundarne informacije. Ovo, svakako, ne treba doslovno shvatiti jer se i u upravnim rečenicama mogu iskazati dodatne, propratne informacije, odnosno radnje drugog plana, kao što se i u zavisnim mogu iskazati glavne informacije, odnosno radnje prvog plana.

Sledeći primer ilustruje prvi i drugi plan u naraciji. Događaji prvog plana iskazani su prostim perfektom, dok su radnje, stanja i procesi drugog plana iskazani imperfektom i jednim pluskvamperfektom.

- (6) *Era una bella notte fredda ed era comparsa la luna tra le nuvole nere. Pietro prese il viottolo che circondava a valle l'orto poi rimontò uno stretto passaggio che portava allo spiazzo della Torretta. Il paese era già tutto addormentato; nelle stalle lungo la sua strada non si udivano che i familiari rumori del rodere della biada e il calpestio degli zoccoli sullo strame. Sullo spiazzo della Torretta trovò una ventina di giovani contadini che stavano giocando.* (Jovine, Signora Ava)

Noć je bila lepa i hladna i između crnih oblaka pojavio se mesec. Pijetro pođe puteljkom koji je od strane doline opasivao baštu, zatim se uspe putićem što je vodio na trg Toreta. Celo je selo već usnilo. U štalama, duž njegovog puta, čuli su se samo poznati šumovi ruskanja zobi pod zubima i topot kopita po slami. Na trgu Toreta nađe dvadesetak seoskih mladića kako se igraju.

U srpskoj verziji teksta imperfekat je preveden perfektom nesvršenog glagola, izuzev u dva slučaja,⁸ pluskvamperfekat relativnim perfektom svršenog glagola, a prosti perfekat aoristom. Osim aoristom, prosti perfekat je mogao da bude preveden i perfektom svršenih glagola. Naime, kao što je poznato, u srpskom jeziku je perfekat svršenih glagola konkurentan aoristu i ova dva vremena su međusobno zamenljiva. Razlika između njih ogleda se na stilskom planu. Perfekat je stilski neobebežen, unosi miran ton u pripovedanje i neutralno saopštava prošle radnje, iznoseći ih kao činjenice, dok je aorist stilski markiran, nosi svojstvo doživljenosti i čini pripovedanje dinamičnim (Stevanović 1974; Tanasić 2005; Klikovac 2021/2022).

Kada je reč o srpskom jeziku, radnje prvog plana obično se iskazuju perfektom svršenih glagola i aoristom, a radnje drugog plana perfektom nesvršenih glagola i pluskvamperfektom. Međutim, u srpskom jeziku i perfekat nesvršenih glagola može označavati radnje prvog plana, tj. radnje koje čine glavni narativni tok, a isto tako i perfekat svršenog glagola, odnosno relativni perfekat, može označavati radnje drugog plana, i to one koje su anteriorne u odnosu na glavne radnje, što se, uostalom, vidi u prevodu primera (6). Dakle, za razliku od italijanskog, u kome je opozicija između prvog i drugog narativnog plana gramatikalizovana, tj. morfološki obeležena, u srpskom jeziku glagolska vremena nisu strogo specijalizovana za obrazovanje jednog ili drugog narativnog plana a, osim toga, mogu se mnogo slobodnije smenjivati nego u italijanskom. Sledstveno tome, u procesu učenja italijanskog jezika, govornici srpskog jezika neretko imaju poteškoće da prepoznaju i izdvoje one elemente i informacije koji su relevantni za samo izlaganje i koji pripadaju prvom planu i one koji su manje relevantni i koji čine deo drugog, pozadinskog plana. Stoga se u transferu na srpski dešavaju i različite greške, kao što su: a) upotreba vremena prvog plana za radnje drugog plana, odnosno upotreba prostog ili složenog perfekta umesto pluskvamperfekta; b) upotreba imperfekta za radnje prvog plana, usled pogrešnog poistovećivanja italijanskog imperfekta sa srpskim perfektom nesvršenih glagola; c) istovremena upotreba vremena prvog i drugog plana, odnosno proizvoljno kombinovanje prostog ili složenog perfekta sa imperfektom.

S tim u vezi, pogledajmo još jedan primer iz nastave prevođenja na II godini studija Italijanistike:

(7)(...) neka kafana je još uvek *radila*. *Ušla sam* unutra i s vrata me je *ohrabrio* oštar i snažan miris duvana – kafana je *bila* puna ljudi i svi su *pušili*. *Gledali su* me, odmah *sam videla* da *sam* jedina žena u kafani, i kad su *zaključili* da *nisam došla* poslom, (...), *okretali su* glave od mene jedan

⁸ U prvom slučaju reč je o imperfektu *era già tutto addormentato*, gde se prevodilac iz stilskih razloga opredelio za glagol 'usniti' i, samim tim, dati imperfekat preveo perfektom svršenog glagola. U drugom slučaju u pitanju je imperfekat *stavano giocando*, koji je preveden na srpski prezentom iz sintaksičkih razloga. Kao što je poznato, u srpskom jeziku se u dopunskim rečenicama koristi prezent za iskazivanje radnje koja je istovremena s prošlom radnjom u upravnoj.

po jedan, i *mogla sam* mirno da sednem za jedini slobodan sto. (Mirjana Marinković, *Tajne priče*)⁹

(...) un'osteria *era* ancora aperta. Vi *entrai* dentro e sulla porta un forte e aspro odore di tabacco mi *infuse* coraggio – l'osteria *era* piena di gente e tutti *fumavano*. Mi *guardarono* e *notai* subito che *ero* l'unica donna nell'osteria e quando *conclusero* che *non ero venuta* per motivi di lavoro, (...), uno dopo l'altro *voltarono* la testa e io *potei* sedermi in pace all'unico tavolo libero.¹⁰

U srpskom tekstu niz svršenih i nesvršenih glagola u perfektu („gledali su me, videla sam, zaključili su, okretali su, mogla sam”) obeležava radnje koje pripadaju prvom planu i koje čine jednu narativnu celinu. Kao što smo već istakli, za razliku od srpskog, u italijanskom jeziku ista celina izlaganja, odnosno isti narativni plan mora biti temporalno homogen, tj. jednoobrazan u pogledu glagolskih vremena koja su u njemu upotrebljena. To znači da i perfekat svršenog glagola i perfekat nesvršenog glagola moraju biti prevedeni na italijanski istim glagolskim vremenom, prostim ili složenim perfektom, u zavisnosti od toga koje od ova dva vremena je odabrano kao dominantno u datom segmentu teksta. Dakle, u italijanskom jeziku ovde nije moguće kombinovanje prostog ili složenog perfekta s imperfektom (**Mi guardavano e notai; conclusero; voltavano*). S aspekta tekstualnosti, takva proizvoljna alternacija poremetila bi jedinstvo i koherentnost teksta. Ova konstatacija se, međutim, ne odnosi na zavisne rečenice (*ero l'unica donna; non ero venuta*), u kojima se imperfekat, kao vreme drugog plana, može kombinovati s vremenom prvog plana u upravnoj, a isto tako i pluskvamperfekat budući da ima funkciju obeležavanja anteriorne radnje.

Na kraju, još jednom naglašavamo da prilikom transfera sa srpskog na italijanski, treba imati u vidu da se italijanski i srpski tekst strukturiraju prema različitim pravilima i da italijanski tekst treba organizovati i uobličiti u skladu sa pravilima koja važe za italijanski, a koja podrazumevaju koherentne, usklađene i temporalno i aspektualno homogene tekstualne celine.

⁹ U navedenom primeru izvorni srpski tekst je adaptiran.

¹⁰ Italijanska verzija srpskog teksta u našem je prevodu.

Prezent u italijanskom jeziku i njegovi srpski ekvivalenti

Prezent je osnovno i centralno vreme u sistemu glagolskih vremena italijanskog jezika. On je i jedino glagolsko vreme čija je primarna funkcija iskazivanje sadašnjosti.¹ Osim toga, prezent je u italijanskom jeziku podložan i vremenskom transponovanju i može se upotrebiti kako za upućivanje na prošlost, tako i za upućivanje na budućnost.

S tačke gledišta aspektualnosti, prezent je u svojoj osnovnoj vremenskoj upotrebi nesvršeno glagolsko vreme. Međutim, on može biti i vidski nespecifikovan onda kada ima bezvremensko značenje, a može poprimiti i svršenu vrednost, onda kada se njime iskazuju prošle ili buduće situacije.

U ovom poglavlju prikazaćemo različite vrednosti i upotrebe italijanskog prezenta i uporediti ga sa srpskim prezentom, s ciljem da ukažemo na sličnosti i razlike između ova dva glagolska vremena.

5.1. Prezent za označavanje sadašnjih situacija

U svojoj osnovnoj funkciji prezent u italijanskom jeziku služi da označi situaciju koja je istovremena s trenutkom govora. Takvu službu ilustruju sledeći primeri:

(1) *Il telefono squilla.*
Zvoni telefon.

(2) *In questo momento Mario guarda un film.*
U ovom trenutku Mario gleda film.

(3) *Sono le otto.*
Osam je sati.

¹ U italijanskom jeziku i neka druga glagolska vremena (imperfekat, modalno upotrebljen prosti futur itd.) mogu upućivati na sadašnjost, ali im, za razliku od prezenta, to nije osnovna funkcija.

Ovako upotrebljen prezent ima nesvršenu vrednost i može se zameniti progresivnom perifrazom *stare* + gerund, osim kada su u pitanju stativni glagoli (**stanno essendo le otto*).

U prototipične upotrebe prezenta spada i iskazivanje situacija koje su aktuelne u široj sadašnjosti (4) ili se ponavljaju (5), kao i iskazivanje stalnih osobina, navika ili sposobnosti subjekta (6).

(4) Ada *studia* medicina.

Ada *studira* medicinu.

(5) Tutti i giorni io *càpito* in portineria le sei o sette volte e anche di più e ogni volta *pulisco* o *commento* un particolare. (Tobino, *Le libere donne di Magliano*)

Šest ili sedam puta, i više, ja preko dana *naiđem* u čekaonicu i uvek nešto *očistim* i o nekoj stvari nešto *kažem*.

(6) Paolo *è* un bravo ragazzo.

Paolo *je* dobar momak.

Pored navedenih osnovnih upotreba, prezent se u italijanskom jeziku koristi i za upućivanje na situacije koje ne pripadaju nekom određenom vremenu. U pitanju je tzv. „bezvremenski prezent” (*presente intemporale*): njime se iskazuju opšte istine, naučne činjenice i sl. Bezvremensko značenje ima i tzv. „gnomski prezent” (*presente gnomico*), koji se javlja u izrekama i poslovicama. Tako upotrebljen prezent nema specifična vidska obeležja, a ilustruju ga sledeći primeri:

(7) Dopo l’inverno *viene* la primavera.

Posle zime *dolazi* proleće.

(8) Chi troppo *vuole*, nulla *stringe*.

Ko *hoće* veće, *izgubi* i ono iz vreće.

Srpski prezent poseduje identična značenja i upotrebe kao italijanski prezent, te samim tim predstavlja njegov odgovarajući ekvivalent. Što se glagolskog vida tiče, u srpskom jeziku se za označavanje situacije koja je istovremena s trenutkom govora u prezentu mogu upotrebiti samo nesvršeni glagoli, dok se u ostalim slučajevima javljaju glagoli oba vida, što se vidi i u prevodima italijanskih primera (1–8).

Treba, međutim, istaći da srpski prezent ima širi raspon upotreba od italijanskog prezenta jer, pored apsolutne (u Belićevoj terminologiji „indikativne“), ima i relativnu upotrebu, pri kojoj se koristi u zavisnim rečenicama za označavanje prošle radnje koja je istovremena s prošlom radnjom u upravnoj rečenici. Za razliku

od srpskog prezenta, italijanski prezent ne može da upućuje na radnje iz dimenzije prošlosti,² tako da je njegova upotreba u takvom kontekstu isključena. U skladu sa pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, kada se u upravnoj rečenici nalazi neko od prošlih vremena, u zavisnoj rečenici se za označavanje radnje koja je istovremena s prošlom radnjom upravne rečenice mora upotrebiti imperfekat. Datu razliku između dva jezika ilustruju naredni primeri, u kojima srpskom relativnom prezentu odgovara italijanski imperfekat:

- (9) Sinoć nam je rekao da *je* umoran i da *želi* da ostane kod kuće.

Ieri sera ci ha detto che *era* stanco e che *voleva* restare a casa.

- (10) Tada sam saznao da *ne živi* više u Italiji.

Seppi allora che *non viveva* più in Italia.

- (11) Bili smo sigurni da oni *znaju* istinu.

Eravamo sicuri che loro *sapevano* la verità.

Ako se, međutim, u upravnoj rečenici nađe složeni perfekat i ako on upućuje na upravo završenu radnju, odnosno na radnju koja je relevantna i u sadašnjem trenutku, a radnja zavisne rečenice obuhvata trenutak govora, u tom slučaju se u zavisnoj rečenici može upotrebiti i prezent. Tako je u sledećim primerima, u kojima se italijanski prezent podudara sa srpskim prezentom:

- (12) Le ho chiesto se *è* felice. (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)

Pitala sam vas da li *ste* srećni.

- (13) Mi hanno detto che *c'è* molto da fare. (Buzzati, *La boutique del mistero*)

Rekli su mi da *ima* mnogo posla.

- (14) Così mi è bastato seguirlo nei suoi appostamenti – lui seguiva te, io lui.

È così che ho scoperto che ti *piacciono* i gatti. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)

To mi je bilo dovoljno da ga pratim u njegovim zasedama – on je pratio tebe, ja njega. I tako sam otkrio da *voliš* mačke.

Takođe, nezavisno od toga koje se prošlo vreme nalazi u upravnoj rečenici, u zavisnoj rečenici dozvoljena je upotreba prezenta kada su u pitanju opšte istine i tvrdnje koje važe u bilo koje vreme. To pokazuje sledeći italijanski primer s prezentom, čiji je odgovarajući srpski ekvivalent takođe prezent:

² Izuzetak u tom pogledu jeste „narativni prezent” (v. § 5.2), ali je to posebna i potpuno drugačija upotreba prezenta od one o kojoj se ovde govori.

- (15) Disse che la Terra *gira* intorno al sole.
Rekao je da *se* zemlja *okreće* oko sunca.
- (16) Capi allora che è impossibile soddisfare sempre le aspettative di tutti.
Tada je shvatio da *je* nemoguće uvek zadovoljiti svačija očekivanja.

5.2. Present za označavanje prošlih situacija

Present se u italijanskom jeziku može upotrebiti i za označavanje prošlih situacija. Tako upotrebljen present naziva se *presente storico* 'istorijski present' i, ređe, *presente narrativo* 'narativni/pripovedački present'. Istorijski/narativni present sreće se u istorijskim tekstovima, književnoj prozi, novinskim člancima, a posebno je rasprostranjen u usmenoj naraciji. Ovde ga ilustruju sledeći primeri:

- (17) Nel 1492 Colombo *scopre* l'America.
Godine 1492. Kolumbo *otkriva* Ameriku.
- (18) Amara *rientra* all'hotel Wavel distratta, *non vede* il tappeto in parte arrotolato e *cade* lunga distesa in avanti. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Amara *se vraća* u hotel Vavel rasejana, *ne vidi* da je deo tepiha urolan i *prostire se* koliko je duga.
- (19) La Crisolia *infil*a le scale, di corsa, *arriva* davanti alla porta sbarrata, *bussa* discretamente. (Alvaro, *Gente in Aspromonte*)
Krizolija *krene* uz stepenice, trčeći, *stigne* pred zatvorena vrata, *lupa* uzdržano.
- (20) Il mese scorso, *entro* al caffè qui all'angolo e chi *vedo*? (Calvino, *Le Cosmicomiche*)
Prošlog meseca *uđem* u kafe, tu, na čošku, i šta mislite koga *vidim*?

Navedenu upotrebu presenta poznaje i srpski jezik.³ I u italijanskom i u srpskom jeziku istorijski/narativni present ima identične funkcije. Kako se u literaturi o oba jezika tradicionalno navodi, on služi da aktualizuje prošlu radnju, da je približi čitaocu i prikaže kao da se ona odigrava pred njegovim očima. U oba jezika narativni present je stilski obeležen i doprinosi živosti i neposrednosti naracije.

Za razliku od italijanskih prošlih vremena koja imaju izražena vidska obeležja, istorijski present je aspektualno neutralan i može poprimiti i svršenu i nesvršenu

³ Kao što smo napomenuli u 4. poglavlju, takav present se u gramatikama srpskog jezika naziva *pripovedački, narativni* ili *istorijski present*.

vrednost. U svim dosad navedenim primerima (17–20) prezent ima svršenu vrednost i mogao bi se zameniti prostim ili složenim perfektom. U narednom primeru (21) glagoli *arriva* ‘stiže’ i *porta* ‘odvodi’ takođe imaju svršenu vrednost i mogli bi se zameniti prostim, odnosno složenim perfektom, dok glagol *si trovano* ‘su bili’⁴ ima nesvršenu vrednost i zamenljiv je imperfektom:

- (21) Due settimane dopo *arriva* una pattuglia di SS che li *porta* in Heldenplatz dove già *si trovano* altre coppie come loro. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)

Dve nedelje kasnije *stiže* patrola SS koja ih *odvodi* na Heldenov trg, gde *su* već *bili* parovi poput njih.

U srpskom jeziku se u pripovedačkom prezentu upotrebljavaju i svršeni i nesvršeni glagoli, što se vidi i iz prevoda navedenih italijanskih primera.

Kada je reč o srpskom jeziku, poznato je da se u narativnim tekstovima prezent dosta slobodno može kombinovati s perfektom i aoristom u okviru istog segmenta izlaganja, tj. u okviru istog segmenta teksta, odnosno iste narativne celine. Kao što smo u prethodnom poglavlju istakli (§ 4.2), za razliku od srpskog, naročito kada je književna proza u pitanju, u italijanskom jeziku je tendencija da se jednom odabrano dominantno vreme teksta ne menja. Dakle, u italijanskom jeziku ista narativna celina, kao uostalom i deskriptivna, mora imati homogenu temporalnu strukturu, tj. mora biti obeležena istim dominantnim glagolskim vremenom. Samim time, naporedna upotreba prezenta i prošlih vremena u istom segmentu izlaganja podleže strogim tekstualnim ograničenjima i nije prihvatljiva.⁵ Da bi u italijanskom jeziku prezent eventualno mogao da alternira s prošlim vremenima, za takvu alternaciju moraju da postoje dovoljno opravdani stilski razlozi, kao što je, na primer, prelazak na neku novu epizodu u naraciji, uvođenje preokreta, elemenata dramatičnosti i sl. U suprotnom, bilo kakvo proizvoljno prelaženje s prezenta na prošla vremena i obrnuto može proizvesti diskontinuitet u izlaganju i narušiti tekstualnost, tj. koherentnost i koheziju teksta. Stoga, još jednom napominjemo da, prilikom prevođenja sa srpskog na italijanski, treba voditi računa da se italijanski i srpski tekst strukturiraju prema različitim pravilima i da se italijanski tekst mora uobličiti prema pravilima koja važe za italijanski jezik, nezavisno od glagolskog vremena koje je upotrebljeno u srpskom tekstu i nezavisno od glagolskog vida.

S tim u vezi, pogledajmo naredni srpski odlomak i njegov prevod na italijanski.

⁴ U datom kontekstu prezent *si trovano* mogao je da bude preveden na srpski prezentom ‘nalaze se’ umesto perfektom ‘bili su’.

⁵ S tim u vezi, v. rad Moderc & Kukić (2018), u kome su se autori bavili prezentom u Andrićevom romanu „Na Drini ćuprija“ i njegovim prevođenjem na italijanski.

- (22) X. složi ponovo knjige u sanduk, koji je mirisao na nove čizme i lavandu i počeo da razgleda onu knjižicu bez naslovnog lista. (...). Dugo je *okreće* u ruci, zatim je *prinosi* nosu. (Voleo je miris starih knjiga.) Na poledini *otkriva* sitnim slovima urezanu reč koja mu se u prvi mah učini kao naslov kakvog romana. (Kiš, *Enciklopedija mrtvih*)

X. ripose i libri nel baule, che odorava di stivali nuovi e di lavanda, e si mise a esaminare l'esemplare senza frontespizio. (...). Lo *rigirò* a lungo tra le mani, poi lo *accostò* al naso. (Gli piaceva l'odore dei vecchi libri.) *Scoprì* sul dorso, impressa a caratteri minuti, una parola che a prima vista gli parve il titolo di un romanzo.

U izvornom tekstu se naracija obavlja smenjivanjem aorista i prezenta. Uz njih se javlja i perfekat nesvršenog glagola, koji služi za deskripciju, odnosno za obeležavanje radnji drugog, pozadinskog plana. S obzirom na to da je u pitanju jedna narativna celina, u italijanskom tekstu ona mora biti uobličena istim glagolskim vremenom. Pošto je u italijanskoj verziji upotrebljen prosti perfekat kao dominantno vreme izlaganja, i srpski prezent se prevodi prostim perfektom u cilju temporalne homogenizacije teksta. Da je srpski prezent preveden prezentom na italijanski, poremetila bi se koherentnost teksta, i s tačke gledišta tekstualnosti, takav tekst bi bio nedosledan i nefunkcionalan jer su u njemu narušene osnovne norme strukturiranja teksta.

Nije isključeno ni da se i u italijanskom jeziku prezent kombinuje s prošlim vremenima, ali tada treba razlikovati dva slučaja: a) kada je prezent dominantno vreme izlaganja i b) kada je neko od prošlih vremena dominantno vreme izlaganja.

Ako prezent obavlja funkciju dominantnog vremena izlaganja, on se standardno kombinuje sa složenim perfektom. Složenim perfektom se iskazuju radnje koje su anteriorne u odnosu na radnje označene narativnim prezentom, isto onako kao što se njime iskazuju radnje koje su anteriorne u odnosu na trenutak govora. Tako je u sledećim primerima:

- (23) In viaggio in un paese dell'Oriente, il signor Palomar *ha comprato* in un bazar un paio di pantofole. Tornato a casa, *prova* a calzarle: *s'accorge* che una pantofola è più larga dell'altra e gli *cade* dal piede. (Calvino, *Palomar*)

Prilikom putovanja u jednu od zemalja Istoka, gospodin Palomar *je* u dućanu *kupio* par patika. Po povratku kući, *pokušava* da ih obuče: *primećuje* da mu *je* jedna patika šira od druge i da mu *spada* sa stopala.

- (24) I paramedici *se ne sono* appena *andati* con il loro triste carico, che *arrivano* dei poliziotti. (Oztepek, *Come un respiro*)

Bolničari *su* tek *otišli* s svojim tužnim teretom, a evo *stižu* policajci.

Da je u navedenim odlomcima umesto prezenta upotrebljeno neko prošlo vreme, složeni perfekat bi bio zamenjen pluskvamperfektom. I u srpskom jeziku se narativni prezent standardno javlja u kombinaciji s perfektom, što se vidi i iz prevoda gorenavedenih italijanskih primera.

Ako je dominantno vreme izlaganja neko od prošlih vremena, prezent se može upotrebiti onda kada uvodi neki novi događaj, novu epizodu u naraciji. Tako je u sledećem primeru:

- (25) C'era un certo Angelo Stangoni che quando prendeva la palla nessuno riusciva più a togliergliela. Arrivava come un fulmine davanti alla porta e tirava botte fortissime. Un giorno lo *buttano giù* con un calcio. Rigore. Io *mi metto* al centro della porta. Lui *prende* la rincorsa. (Ammaniti, *Io e te*) Bio je neki Andelo Stangoni, kad bi se dokopao lopte, niko mu je više nije mogao oduzeti. Kao munja bi se stvorio pred golom i šut mu je bio ubojit. Jednoga dana neko ga *je sapleo*. Penal. Ja na sredini gola. On *uzima* zalet.

U ovom primeru prezent prekida deskriptivni segment označen imperfektom i uvodi novu situaciju. On ovde obrazuje zasebnu i homogenu narativnu celinu i ima za cilj da istakne radnje u odnosu na radnje u imperfektu. Drugim rečima, prezent služi da postavi radnje u prvi narativni plan, dok imperfekat obeležava drugi plan. Upotrebom prezenta pripovedač/govornik se jače uživljava u prošlu radnju, a postiže i da se čitalac/slušalac saživi sa njom jer je prikazuje kao da se odigrava u trenutku govorenja. Uz to, prezent u datom primeru pojačava napetost radnje i neizvesnost njenog ishoda.

Italijanski prezenti iz primera (25) različito su prevedeni na srpski – perfektom, izostavljanjem predikata i nesvršenim prezentom. Razlozi za ovakvo prevodilačko rešenje su stilske prirode, a ovakvim variranjem različitih sredstava postiže se jača ekspresivnost u srpskom tekstu.

Možemo navesti i sledeći odlomak kao primer kombinovanja prezenta i prošlih vremena. Navedeno delo ima dva različita srpska prevoda prikazana u (26a) i (26b):

- (26) Nella grotta c'era una riunione di capi pirati. (Cosimo, prima, in quel va e viene dello scarico, non s'era accorto che erano rimasti là). *Sentono* il grido della sentinella, *escono* e *si vedono* attornati da quell'orda di uomini e donne tinti di fuliggine in viso, incappucciati in sacchi e armati di pala. *Alzano* le scimitarre e *si buttano avanti* per aprirsi un varco. – Hura! Hota! – Insciallah! – Cominciò la battaglia. (Calvino, *Il barone rampante*)

a. U pećini se održavao sastanak gusarskih vođa. (Kozimo, ranije, u onom metežu istovarivanja, nije ni primetio da su oni ostali tu). Oni *čuše*

zov stražara, *iziđoše* i *videše* da ih je opkolila rulja ljudi, žena garava lica, sa džakovima na glavi i lopatama u ruci. *Potegoše* jatagane i *nasrnuše* da bi oslobodili prolaz. – Hura! Hota! – Inšalah! – Poče borba.

b. U pećini su zasedale gusarske vođe. (Kozimo, malopre, gledajući gusare kako špartaju iz pećine i u pećinu, nije primetio da su ostali u njoj). *Čuli su* viku stražara, *izašli* napolje i *videli* da su opkoljeni tom hordom muškaraca i žena garavih lica, naoružanih lopatama, sa džakovima umesto kapuljača. *Zamahnuli su* jataganima i *bacili se* među njih kako bi sebi oslobodili prolaz. – Hura! Hota! – Insciallah! – I započe borba.

U ovom primeru prezent je upotrebljen unutar sleda radnji koje su u imperfektu i prostom perfektu. On ovde služi da izdvoji jednu kratku epizodu unutar glavnog događaja i sam za sebe čini samostalnu narativnu celinu. Ovakvom upotrebom prezenta usred prošlih vremena, privlači se pažnja čitaoca i omogućava da se on dublje uživi u prošlu radnju jer se stvara utisak kao da se ona odvija pred njegovim očima. Osim toga, obeležavajući niz sukcesivnih radnji, prezent u ovom slučaju unosi dinamičnost u pripovedanje, a, uz to, stvara i efekat dramatičnosti. Stoga, pojedini autori (Sorella 1983; Bertinetto 1986) ovako upotrebljen prezent nazivaju *presente drammatico* 'dramski prezent'.

U prevodima na srpski oba prevodioca temporalno odstupaju od originala, pa je tako u primeru (26a) italijanski prezent preveden aoristom, a u primeru (26b) perfektom. Data prevodna rešenja rezultat su stilskih opredeljenja prevodilaca. Upotrebom aorista unosi se dinamičnost u pripovedanje i stvara utisak doživljenosti radnji, dok se upotrebom perfekta, kao stilski neutralnog oblika, u pripovedanje unosi mirniji ton. Dati italijanski prezent bilo je moguće prevesti na srpski i prezentom, ali se prevodioci nisu za njega opredelili.

Prezent se u italijanskom jeziku može javiti usred niza prošlih vremena onda kada uvodi neku novu informaciju, neki iznenadni i neočekivani događaj. Tako upotrebljen prezent takođe spada u „dramski prezent” i obično je praćen punktualnim izrazima poput *all'improvviso* 'iznenada', *quand'ecco* 'kad odjednom', *di punto in bianco* 'odjednom' i sl. (Bertinetto 1986: 335). Ilustruju ga sledeći primeri:

- (27) Ero alla veglia davanti a casa dei Kastner, avevo portato un gattino di stoffa per Anna Lou. C'erano degli amici con me, eravamo tutti scossi per l'accaduto. All'improvviso *mi accorgo* che mi è arrivato un sms... Era del professor Martini. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Bila sam na bdenju ispred kuće Kastnerovih, ponela sam plišano mače za Anu Lu. Sa mnom su bili moji prijatelji, svi smo bili potreseni zbog onoga što se dogodilo. Odjednom *primećujem* da mi je stigao SMS... Bio je od profesora Martinija.

- (28) (...) e lui chissà cosa aveva brontolato per evitare una risposta, e tutto pareva finito lì, entrambi voltatisi alle proprie faccende, ecco che *s'alza* la voce di Caisotti, tuonando: (...). (Calvino, *I racconti*)
 (...) a on ko zna šta je promrmljao da bi izbegao odgovor, i sve je izgledalo s tim završeno, oboje se okrenuše svojim poslovima, kad odjednom *zagrmi* Kaizotijev glas: (...).

- (29) Andarono avanti un po' senza dir niente. (...). Quand'ecco, traversando la piazza, *si sente* uno scoppiettio di moto e chi *si presenta* davanti a loro? (Calvino, *I racconti*)
 Hodali su malo ništa ne govoreći. (...). Kada odjednom, prolazeći preko trga, *začuše* pucketanje motora i ko *se pojav*i pred njima?

U primeru (27) italijanski prezent preveden je na srpski imperfektivnim prezentom, u primeru (28) perfektivnim prezentom, a u primeru (29) aoristom. Izbor aorista kao prevodnog ekvivalenta uslovljen je činjenicom da se on često javlja u naraciji u funkciji isticanja novog događaja, nekog naglog obrta i slično (v. Vuković 1967; Radovanović 1969).

Bez obzira na dominantno vreme izlaganja u italijanskom jeziku, prezent se može upotrebiti za komentar pisca ili za iznošenje opštih činjenica koje važe u svako vreme. U narednim primerima ilustrovana je takva upotreba prezenta u italijanskom, a njegov odgovarajući srpski ekvivalent takođe je prezent:

- (30) Come *accade* spesso, ci misero un po' a ricordarsi che, quando *muore* qualcuno, agli altri *spetta* di vivere anche per lui (...). (Baricco, *Mr Gwyn*)
 I kao što to često *biva*, trebalo im je dosta vremena da se sete da, kada neko *umre*, drugi *preuzimaju* dužnost da žive i za njega (...).

- (31) C'era nell'aria un odore come *si sente* nei boschi. (Alvaro, *L'età breve*)
 U vazduhu je lebdeo onaj miris koji *se oseća* u šumama.

Na kraju, treba istaći da posebnu podvrstu istorijskog prezenta u italijanskom jeziku predstavlja tzv. *presente cronistico* ili *giornalistico* 'novinski prezent'. Kao što mu sam naziv kaže, takav prezent karakterističan je za naslove novinskih članaka, a ilustruju ga sledeći primeri:

- (32) *Rapina* una banca e *fugge* con l'auto del padre. (<https://www.alessandriaoggi.info>)
Opljačkao banku i *pobegao* očevim kolima.

- (33) Gli archeologi del Museo Egizio *scoprono* una tomba di 3200 anni fa.
(<https://www.agi.it>)

Arheolozi iz Egipatskog muzeja *otkrili* grobnicu staru 3200 godina.

- (34) L'Inter *batte* la Fiorentina. (<https://www.cefalunews.org>)

Inter *savladao* Fjorentinu.

Datom italijanskom prezentu odgovara po pravilu srpski krnji perfekat, koji je takođe karakterističan za novinske naslove. Međutim, iako su italijanski prezent i srpski krnji perfekat prevodni ekvivalenti, njihove funkcije se razlikuju. Italijanski prezent služi da istakne aktuelnost radnje, dok srpski krnji perfekat služi da istakne novinu i neočekivanost događaja.

5.3. Prezent za označavanje budućih situacija

Prezent se u italijanskom jeziku upotrebljava i za označavanje situacija koje pripadaju budućnosti. Takav prezent, poznat kao *presente pro futuro* 'prezent za budućnost', veoma je rasprostranjen u savremenom italijanskom jeziku, a karakterističan je pre svega za govorni jezik. Dok je prosti futur ustaljen i uobičajen u pisanom jeziku i formalnom registru, u govornom italijanskom postoji tendencija da se za obeležavanje budućnosti prednost u upotrebi da prezentu.⁶ Prema mišljenju italijanskih lingvista, širenje prezenta na račun prostog futura odražava aktuelni proces resistematizacije i pojednostavljenja složenog sistema indikativa u savremenom italijanskom jeziku (v. Berruto 1987; Bozzone Costa 1991; Berretta 1991; 1992; Bazzanella 1994; D'Achille 2003; Lorenzetti 2007).

Prezent se u italijanskom jeziku tipično koristi za upućivanje na ugovorene i isplanirane radnje koje su smeštene u bližoj ili daljoj budućnosti, a čije se izvršenje smatra izvesnim. Tako je u sledećim primerima:

- (35) Sabato prossimo *c'è* l'inaugurazione di un nuovo locale vicino a Piazza Navona (...). (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)

Sledeće subote *je* otvaranje novog lokala blizu trga Navona.

- (36) Fra sei mesi *esce* il suo nuovo libro.

Za šest meseci *izlazi* njegova nova knjiga.

⁶ U prilog tome govore i rezultati do kojih je došla Berretta (1991) analizirajući dvesta rečenica koje sadrže različite glagolske oblike kojima se može iskazati budućnost u italijanskom jeziku. Sto rečenica ekscerpirano je iz pisanog korpusa, a sto iz usmenog. U pisanom korpusu javlja se ukupno 70 primera s glagolom u prostom futuru i 7 s glagolom u prezentu, dok se u usmenom korpusu javlja 64 primera s glagolom u prezentu i 19 s glagolom u prostom futuru.

Osim toga, prezent se koristi i za iskazivanje radnje koja se namerava izvršiti. O tome svedoče sledeći primeri:

(37) Io *vado* a salutarla stasera – aggiungo. (De Spirito, *Angel*)
Večeras *idem* da se pozdravim s njom – dodajem.

(38) Ti *prendo* e ti *porto via*. (Ammaniti, *Ti prendo e ti porto via*)
Dolazim i *vodim* te sa sobom.

U svim navedenim primerima prezent se može zameniti prostim futurom. Međutim, za razliku od prostog futura, koji samo označava radnju koja će se izvršiti u budućnosti, prezent radnju predstavlja kao aktuelnu i poznatu u trenutku govora. Njegovom upotrebom govornik iskazuje jaču nameru i spremnost da izvrši radnju.

Odgovarajući srpski ekvivalent italijanskog prezenta iz primera (35–38) jeste prezent. I u srpskom jeziku se prezent koristi za označavanje budućih situacija,⁷ s tim što kod ovakve njegove upotrebe postoje ograničenja vezana za glagolski vid, ali i za leksičko značenje glagola. Kako navodi Tanasić (1996: 160; 2005: 384), u prezentu za budućnost mogu se upotrebiti samo nesvršeni glagoli i to oni koji izražavaju radnje koje se mogu planirati, predviđati. Nasuprot srpskom, u italijanskom prezent za budućnost ima perfektivnu vrednost.

Kada je reč o italijanskom jeziku, treba istaći da je upotreba prezenta za iskazivanje namere toliko raširena i uobičajena u govornom jeziku da je ovakav prezent donekle izgubio svoju ekspresivnost. On se, naime, često koristi i onda kada se ne insistira na jačini namere, odluke da se radnja izvrši, naročito kada je u pitanju bliska budućnost i najčešće u neformalnom kontekstu. Kako napominje Berruto (1987: 70), u takvom kontekstu prosti futur *Verrò domani* 'Doći ću sutra' gotovo da predstavlja enfatički oblik u odnosu na prezent *Vengo domani* 'Dolazim sutra'. U narednim primerima ilustrovana je upotreba italijanskog prezenta za označavanje bliske buduće radnje:

(39) Domani ti *porto* del pane fatto da me. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Sutra *ću* ti *doneti* hleb koji ja mesim.

(40) Te lo *presento* questa sera al ballo. (Premoli, *Ti prego lasciati odiare*)
Upoznaću te večeras s njim na balu.

(41) Se è per la camicia, te la *ricompro*. (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)
Ako je do košulje, *kupiću* ti ja drugu.

⁷ U literaturi o srpskom jeziku tako upotrebljen prezent označava se terminima „prezent za budućnost” (Stevanović 1974; Stanojčić 2010), „prezent budućnosti” (Sladojević 1966) i „futurski prezent” (Vuković 1967; Minović 1987; Tanasić 2005; Piper & Klajn 2013).

- (42) Vabbè, *vengo*, solo per questa sera, però. (Ammaniti, *Io e te*)
Dobro, *dolazim*, ali samo za večeras.

Kao što se vidi iz prevoda navedenih italijanskih primera, odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog prezenta u većini slučajeva je futur I. Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku se prezent ređe javlja, ne samo zbog vidskih ograničenja glagola, već i zato što je u ovakvom komunikativnom kontekstu uobičajeniji i prirodniji futur I. U odnosu na prezent, futur I neutralnije izražava buduću radnju koju govornik namerava da izvrši (Klikovac 2009). Kada se umesto futura I upotrebi prezent, kao u prevodu primera (42), komunikativna namera iskaza ostaje ista, ali se pojačava njegova ilokuciona snaga. S prezentom se izražava jača namera, a uz to on unosi u iskaz i veći stepen uveravanja sagovornika u izvršenje buduće radnje. Isto tako bi bilo da je i u drugim primerima, u kojima glagolski vid to dopušta, umesto futura I upotrebljen prezent (npr. u (39) Sutra ti *donosim* hleb koji ja mesim). Iz upravo rečenog proizilazi da prilikom prevođenja italijanskog *presente pro futuro* treba imati u vidu da na izbor odgovarajućeg srpskog ekvivalenta – prezenta ili futura I – ne utiču samo vidske ili semantičke vrednosti glagola, već i različiti pragmatički faktori, kao što su sama komunikativna situacija i cilj koji govornik svojim iskazom želi da postigne (v. Janićijević 2016a; 2016b).

U italijanskom jeziku sasvim je prirodna i uobičajena upotreba prezenta za označavanje situacije koja neposredno sledi trenutku govora. Prezent je u ovom slučaju obično praćen priložima *ora* ‘sad’, *adesso* ‘sad’, *subito* ‘odmah’ i slično, i tipično se upotrebljava s glagolima kretanja. Bertinetto (1986: 338) ovakav prezent naziva *presente imminente* ‘prezent za neposrednu budućnost’, a ovde ga ilustruju sledeći primeri:

- (43) *Vado a prendere il caffè, torno subito.* (De Spirito, *Angel*)
Idem po kafu, odmah se vraćam.

- (44) Certo, naturalmente, adesso *scendo* a sistemare la cosa... (Boffa, *Sei una bestia*, Viskovitz)
Naravno, svakako, sad *ću sići* da to sredim...

I u srpskom jeziku se glagoli kretanja često javljaju u prezentu za budućnost (v. Klikovac 2009), ali svakako ređe u odnosu na italijanski, što se vidi i iz prevoda gorenavedenih italijanskih primera. U primeru (43) italijanski prezent preveden je na srpski prezentom, a u primeru (44) futurom I.

Kao što smo već napomenuli, osim s glagolima kretanja, prezent je u italijanskom jeziku sasvim uobičajen i učestao i s drugim vrstama glagola za označavanje situacije koja će se odviti odmah nakon trenutka govora ili u neposrednoj budućnosti. To pokazuju i sledeći primeri:

- (45) “Buongiorno“, disse Petra. “Le *porto* subito il caffè. Si accomodi intanto.” (Duranti, *La casa sul lago della luna*)
 „Dobro jutro“, reče Petra. „Odmah *ću* vam *doneti* kafu. Sedite.”
- (46) “Pronto”. “Sì, ciao, ora te la *passo*.” (Moccia, *Tre metri sopra il cielo*)
 „Halo“. „Da, sad *ću* ti je *dati*.“
- (47) – Aspetta. Ti *aiuto* io – ho detto, afferrandolo per le caviglie. – Ti *do* una spinta. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
 – Čekaj. *Pomoći* *ću* ti – rekao sam i uhvatio ga za gležnjeve. – *Poguraću* te.

Kao što se vidi iz prevoda primera, i u ovakvim iskazima se italijanski prezent najčešće prenosi na srpski futurom I, što zbog ograničenja u pogledu glagolskog vida, što zbog toga što je u srpskom jeziku, osim za iskazivanje radnje koja se namerava izvršiti u bliskoj budućnosti, futur I uobičajeniji od prezenta i za iskazivanje radnje koja se namerava izvršiti neposredno nakon trenutka govora. I u ovakvom kontekstu bi upotrebom prezenta govornik izrazio jaču nameru i veći stepen uveravanja sagovornika u ostvarenje buduće radnje (npr. (45) Odmah vam *donosim* kafu). Upravo ilustrovani primeri, kao i oni gorenavedeni, potvrđuju da korespondenciju između italijanskog prezenta za budućnost i odgovarajućih srpskih oblika – prezenta ili futura I – treba tražiti ne samo na gramatičkom i semantičkom nego i na pragmatičkom nivou.

Što se italijanskog jezika tiče, treba istaći da ponekad i prosti futur može da označi radnju koja se namerava izvršiti neposredno nakon trenutka govora. Tako je u sledećim primerima:

- (48) Lo *cercherò* subito, vi ringrazio. (Eco, *Il nome della rosa*)
 Hvala vam, odmah *ću* ga *potražiti*.
- (49) Ora le *farò vedere* la caccia degli ultimi giorni. (Calvino, *I racconti*)
 Sad *ću* vam *pokazati* lovinu iz poslednjih dana.

Prosti futur je u ovom slučaju markirana varijanta u odnosu na prezent i s njim iskaz dobija svečaniji i formalniji ton. Odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog prostog futura jeste futur I.

Prezentom se u italijanskom može iskazati i buduća situacija koju govornik predviđa i za koju je uveren da će se desiti. I ovako upotrebljen prezent može se zameniti prostim futurom. Međutim, upotrebom prezenta govornik iskazuje veću uverenost u ostvarenje buduće situacije. On je doživljava kao neminovnu, takoreći gotovu stvar, pa je već u sadašnjem trenutku predstavlja kao takvu. To ilustruju sledeći primeri:

- (50) Se cedono, è finita.
Ako popuste, gotovo je.
- (51) Se li lasciamo qui, in quattro e quattr'otto *si liberano*, e *chiamano* i loro (...). (Eco, *La misteriosa fiamma della regina Loana*)
Ali ako ih ostavimo ovde, za tili čas *će se osloboditi* i *pozvati* svoje (...).
- (52) Pasquale, se Lina continua così, *muore*. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
Paskvale, ukoliko Lina nastavi ovako, *umreće*.

I u srpskom jeziku se prezent koristi sa identičnim značenjem, s tim što je i ovakva njegova upotreba manje učestala nego u italijanskom, što se vidi i iz prevoda navedenih italijanskih primera. U primeru (50) italijanski prezent prenet je na srpski prezentom, a u primerima (51–52) futurom I.

Posebnu razliku u odnosu na srpski jezik predstavlja činjenica da se u italijanskom prezent tipično koristi za izricanje pretnji. Takvu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (53) Ma io ti *faccio mettere* al muro! Te lo *faccio vedere* a te e a tutti i pezzi di ... come te! Vi *concio* per le feste (...). (Cassola, *Fausto e Anna*)
Streljaću te! *Pokazaću* ja tebi i svima tebi sličnima! *Udesiću* vas ja sve (...).
- (54) Matteo, io ti *ammazzo*! (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)
Mateo, *ubiću* te!
- (55) (...) „alt, o *sparo*!” (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
(...) „stoj ili *pucam*!”

Prezent je u ovom slučaju transponovan u budućnost iz pragmatičkih razloga. Naime, s tačke gledišta pragmatike, prezent je prikladniji od prostog futura jer se njime izražava čvršća namera i spremnost da se pretnja sprovede u delo. Izrečena prezentom, pretnja je jača i uverljivija. Ako bi se umesto prezenta upotrebio prosti futur, njime bi se izrazila slabija namera, a pretnja bi se odnosila na neki neodređeni, dalji trenutak u budućnosti, pa bi samim tim bila manje izvesna i manje efektna.

Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku se pretnje uglavnom izriču futurom I, te je ovaj glagolski oblik uobičajen ekvivalent datog italijanskog prezenta. Kao što se vidi u prevodu primera (55), i u srpskom jeziku je ponekad moguća upotreba prezenta, onda kada glagolski vid to dopušta, tj. onda kada je u pitanju nesvršeni glagol.

Prezent je u italijanskom jeziku uobičajen i za izricanje upozorenja, što ilustruju sledeći primeri:

(56) Non tirare così: *si rompe!* (Terić 2005: 26)

Nemoj tako vući: *slomiće se!*

(57) Ferma che *andiamo* a sbattere! (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)

Budi mirna, da *se ne slupamo!*

Prezent je i ovde podesniji od prostog futura, s jedne strane, zato što je reč o neposrednoj budućnosti, a s druge, zato što se njime jače skreće pažnja na neželjene posledice i opasnost po sagovornika. Presentom se situacija predstavlja kao neizbežna, neminovna.

U srpskom jeziku se i upozorenja obično iskazuju futurom I, pa je samim tim ovaj glagolski oblik najčešći ekvivalent datog italijanskog prezenta. Međutim, u zavisnosti od različitih sintaksičkih faktora, kao na primer vrste rečenice u kojoj je upotrebljen (zavisna ili nezavisna rečenica), ovakav prezent može imati i drugačije odraze u srpskom jeziku, poput prezenta u namernoj rečenici (57) i dr.

5.4. Druge upotrebe prezenta

Pored dosad opisanih vremenskih upotreba, prezent u italijanskom jeziku ima i druge upotrebe koje se ostvaruju na pragmatičkoj ravni. On se, naime, javlja u pojedinim vrstama direktivnih iskaza (zahtevi, molbe i sl.), kojima se sagovornik podstiče da izvrši neku radnju.

Prezent se često, posebno u govornom italijanskom jeziku, koristi umesto imperativa u funkciji iskazivanja zapovesti, naredbe i sl. Tako je u sledećim primerima:

(58) Tu *resti* qui che poi ci hai qui da fare (...). (Calvino, *Le cosmicomiche*)

Ti *ostaješ* ovde, jer ćeš i ovde imati šta da radiš (...).

(59) Vai avanti per la tua strada fino in fondo; poi, quando avrete combinato, gli *racconti* tutto e gli *chiedi* scusa. (Duranti, *La casa sul lago della luna*)

Nastavi svojim putem do kraja; onda, kad se budete dogovorili, *ispričaćeš* mu sve i *zamolićeš* ga za oprostaj.

(60) Adesso mi *dici* se lo prendi sul serio (...). (Eco, *Il pendolo di Foucault*)

Samo mi *reci* da li ga ozbiljno shvataš (...).

Kao što se vidi iz prevoda primera, ovako upotrebljen italijanski prezent može imati više odgovarajućih ekvivalenata u srpskom jeziku – prezent (58), futur I

(59), imperativ (60). Svi ovi oblici povezani su istom pragmatičkom funkcijom, koja je zapovedna. Od datih ekvivalenata futur I je zastupljeniji od imperativa i prezenta, koji se i u ovom slučaju može javiti samo sa nesvršenim glagolima. I u italijanskom jeziku bi, osim imperativom, ovako upotrebljen prezent mogao da se zameni prostim futuroom.

Prezent se u italijanskom jeziku koristi i u upitnim iskazima za upućivanje učtive molbe sagovorniku da izvrši neku radnju. Takvu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

(61) *Mi dai un bicchiere d'acqua? (Ammaniti, Io non ho paura)*
Hoćeš da mi daš čašu vode?

(62) „*Abbassi un po'?*” gli chiesi. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
 „Možeš li malo da stišaš ton?”, upitah ga.

(63) *Mi dici adesso come faremo? (Carrisi, La ragazza nella nebbia)*
Reci mi, šta ćemo sada da radimo?

I u ovim iskazima prezent ima značenje imperativa, s tim što je u odnosu na imperativ on učtiviji i manje nametljiv oblik.

Ovakva vrsta upitnih iskaza s prezentom u italijanskom najčešće se prevodi na srpski upitnim iskazima s modalnim glagolom *hteti* u prezentu. Nije isključeno da se ponekad javi i glagol *moći* ili da se ovako upotrebljen italijanski prezent prevede na srpski imperativom uz izraz *molim te/vas* i sl. Izbor odgovarajućeg srpskog ekvivalenta često zavisi od različitih jezičkih i pragmatičkih faktora, kao što je sama govorna situacija.

5.5. Zaključak

U ovom poglavlju opisali smo značenja i upotrebe italijanskog prezenta i uporedili ga sa srpskim prezentom. Italijanski i srpski prezent u potpunosti su podudarni na planu temporalnosti budući da i jedan i drugi oblik u svojoj primarnoj upotrebi iskazuju situacije koje su smeštene u sadašnjosti. Takođe, oba prezenta poznaju i sekundarnu (transponovanu) vremensku upotrebu u kojoj mogu upućivati kako na prošlost, tako i na budućnost. Međutim, srpski prezent ima širi raspon vremenskih značenja od italijanskog prezenta jer u okviru svoje relativne upotrebe označava radnju koja je istovremena s drugom prošlom radnjom. Za razliku od srpskog, u italijanskom se, prema pravilima o slaganju vremena, istovremenost u prošlosti iskazuje imperfektom (pr. 9–11).

Značenja i funkcije italijanskog i srpskog narativnog prezenta takođe se podudaraju. To, svakako, ne znači da će italijanski narativni prezent uvek biti

preveden na srpski prezentom i obrnuto. Pošto se datim prezentom označavaju prošle situacije, osim narativnim prezentom (pr. 17–21; 23–24; 27–28), on se na srpski može prevesti i perfektom i aoristom, koji su tipični za pripovedanje (pr. 26, 29). Izbor odgovarajućeg srpskog ekvivalenta italijanskog narativnog prezenta ponekad je uslovljen kontekstom, ali najčešće zavisi od opredeljenja samog prevodioca.

Kada je reč o upotrebi prezenta u funkciji označavanja budućih situacija, u italijanskom jeziku je takva njegova upotreba češća i uobičajenija nego u srpskom, jer se u srpskom jeziku kod transponovanja prezenta u budućnost javljaju određene restrikcije, vezane pre svega za glagolski vid, ali i za leksičko značenje glagola. U srpskom jeziku prezent za budućnost moguć je samo sa nesvršenim glagolima, i to s onim glagolima koji označavaju radnje koje se mogu planirati, predviđati i sl. (Tanasić 1996; 2005). Razlike između ova dva vremena prisutne su i na nivou pragmatike. U italijanskom jeziku se prezent tipično koristi za izricanje pretnji (pr. 53–55) i upozorenja (pr. 56–57), dok se u srpskom jeziku u toj funkciji najčešće upotrebljava futur I. Osim toga, prezent se u italijanskom jeziku javlja u upitnim rečenicama za upućivanje učtive molbe, za šta se u srpskom jeziku obično koriste glagoli *hteti* i *moći* u prezentu ili drugi glagolski oblici u zavisnosti od same govorne situacije (pr. 61–63).

Italijanski složeni perfekat i njegovi srpski ekvivalenti

Složeni perfekat (*passato prossimo*) osnovno je prošlo vreme u italijanskom jeziku i, uz prezent, najzastupljeniji oblik u govornom italijanskom jeziku (Voghera 1992). On je i prvo prošlo vreme koje se usvaja u italijanskom kao maternjem i uči u italijanskom kao stranom (Pallotti 1998; Banfi & Bernini 2003).

U svojoj osnovnoj upotrebi složeni perfekat označava radnje koje pripadaju prošlosti, a koje čuvaju vezu sa sadašnjim trenutkom. Upravo je veza sa sadašnjim trenutkom, odnosno iskazivanje sadašnje relevantnosti radnje ono po čemu se složeni perfekat razlikuje od drugog perfekatskog oblika – prostog perfekta, koji je lišen bilo kakve veze s trenutkom govora.

S tačke gledišta aspektualnosti, složeni perfekat spada u perfektivna vremena, i zajedno s prostim perfektom i pluskvamperfektom tvori opoziciju prema imperfektu, jedinom prošlom vremenu indikativa koje je nesvršeno. Uz to, složeni perfekat ima i aspektualnu komponentu rezultativnosti.

U ovom poglavlju opisaćemo vrednosti i upotrebe italijanskog složenog perfekta i uporediti ga sa srpskim perfektom, s kojim ima najviše sličnosti, a zatim i sa aoristom, koji takođe, mada dosta ređe, može biti njegov ekvivalent, kako zbog svoje slabije zastupljenosti u odnosu na perfekat, tako i zbog svojih specifičnih stilskih odlika (doživljenost, ekspresivnost, dinamičnost radnje i dr.). Uz to, ukazaćemo i na neke od osnovnih razlika između italijanskog složenog i prostog perfekta, koji je obrađen u sledećem poglavlju.

6.1. Značenja i upotrebe složenog perfekta

Jedna od osnovnih funkcija složenog perfekta jeste označavanje situacije koja se odigrala u prošlosti, a čije posledice traju u trenutku govora. Tako je u sledećim primerima:

- (1) *Si è innamorata, guardate com'è cambiata.* (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)
Zaljubila se, pogledajte kako se promenila.

- (2) *Ho imparato l'inglese durante un soggiorno di studio negli Stati Uniti.*
(Dardano & Trifone 1997: 322)
Naučio sam engleski tokom studijskog boravka u SAD-u.
- (3) *Sono partita da quasi tre mesi ma è come se fossero passati anni. (Oztepek, Come un respiro)*
Otputovala sam pre skoro tri meseca, ali kao da su prošle godine.
- (4) *Ho trovato le chiavi della macchina.*
Pronašao sam ključeve od kola.
- (5) *Basta, ho nausea, ho mangiato qualcosa che non dovevo... (Eco, Il pendolo di Foucault)*
Prestanite, muka mi je, pojela sam nešto što nisam smela...

U svim navedenim primerima složeni perfekat upućuje kako na prošlu situaciju, tako i na njen rezultat, tj. na posledicu koja je iz nje proistekla, a koja je aktuelna u vremenu govorenja. Tako, u primeru (1) radnja označena složenim perfektom ima za posledicu stanje koje podrazumeva da je u trenutku govora osoba o kojoj je reč zaljubljena i drugačija (*si è innamorata = è innamorata* 'zaljubila se = zaljubljena je', *è cambiata = è diversa* 'promenila se = drugačija je'). U ovom primeru javlja se i imperativ glagola percepcije – *guardate* 'pogledajte', koji jasno ukazuje na to da je stanje nastalo izvršenjem radnje u složenom perfektu vidljivo u vremenu izricanja iskaza. U primeru (2) podrazumeva se da govornik sada zna engleski, u primeru (3) da je govornik odsutan iz određenog mesta, u primeru (4) da ima ključeve od kola, dok je u primeru (5) posledica radnje u složenom perfektu – „ho nausea“ 'muka mi je', što je izrečeno i na početku samog iskaza.

Dato značenje složenog perfekta proizilazi iz njegovih aspektualnih vrednosti. Naime, kao što smo već istakli, složeni perfekat je svršeno glagolsko vreme s vidskim obeležjem rezultativnosti (*aspetto compiuto*), koje podrazumeva da su u datom referentnom vremenu, što je za složeni perfekat trenutak govora, aktuelne posledice glagolom označene radnje. Složeni perfekat, dakle, označava rezultativnost u sadašnjosti.

Na osnovu navedenih primera, može se videti da vremenska bliskost ili udaljenost radnje u odnosu na trenutak govora ne igra bitnu ulogu kod upotrebe složenog perfekta. Drugim rečima, složeni perfekat može da označi i bližu i dalju prošlu radnju ako su njene posledice prisutne u trenutku govora.

Kao što smo istakli u trećem poglavlju, za razliku od složenog perfekta, prosti perfekat ne može da uputi na posledice radnje koju uvodi. Otuda i njegova nekompatibilnost s odredbom za vreme *da x tempo* 'već x vremena', 'pre x vremena', koja povezuje radnju s referentnim vremenom (npr. (3) **Partii da quasi tre mesi*). U

skladu sa svojom vidskom vrednošću aorističnosti, prosti perfekat označava radnju koja je u celini smeštena u prošlosti i koja ni na koji način ne stoji u vezi s trenutkom govora. Samim tim, prosti perfekat ne bi mogao da se upotrebi umesto složenog perfekta ni u jednom od gorenavedenih primera (1–5).

Rezultativnost je jedno od osnovnih obeležja i srpskog perfekta, tako da se italijanski složeni perfekat i srpski perfekat u ovom pogledu u potpunosti podudaraju. Osim perfektom, složeni perfekat se ponekad može prevesti na srpski i prezentom (v. § 3.1.1), posebno ako je naglasak na posledici, tj. na stanju proisteklom iz njime označene radnje. Naredni primeri ilustruju takav slučaj:

- (6) *Guarda come ti sei ridotta* le mani. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)

Pogledaj samo kakve *su* ti ruke.

- (7) *Da anni ormai ho cessato* di credere nei tuoi valori. (Boffa, *Sei una bestia, Viskovitz*)

Već godinama *ne verujem* u tvoje vrednosti.

Kada je reč o srpskom perfektu, njegova vremenska značenja mogu biti apsolutna i relativna (v. Stevanović 1974; Tanasić 2005; Stanojčić 2010; Piper & Klajn 2013; Klikovac 2021/2022). Apsolutni perfekat označava radnju koja se vršila ili izvršila u prošlosti, pre trenutka govora, a pošto se javlja i sa svršenim i sa nesvršenim glagolima, njime se može iskazati kako pojedinačna radnja, odnosno radnja kao celina, po čemu se podudara i sa italijanskim složenim i sa prostim perfektom (*To jutro sam ustao u šest* 'Quella mattina mi sono alzato / mi alzai alle sei'), tako i ponavljana radnja ili radnja u toku, po čemu se podudara sa italijanskim imperfektom (*Često sam ustajao u šest* 'Mi alzavo spesso alle sei'). Pored toga, perfekat može imati i rezultativno značenje, kada upućuje na sadašnje posledice njime označene radnje, po čemu odgovara samo italijanskom složenom perfektu (*Stigao je = ovde je* 'È arrivato = è qui'). Relativni perfekat označava radnju koja je prethodila nekoj drugoj prošloj ili budućoj radnji, te se podudara sa italijanskim pluskvamperfektom (*Hteo je da zna šta se dogodilo* 'Voleva sapere cosa era successo'), odnosno složenim perfektom (*Danas imam ispit iz italijanskog i večeras ću ti javiti da li sam ga položio* 'Oggi ho l'esame di italiano e stasera ti faccio sapere se l'ho superato').

Vraćajući se na razlike između italijanskog složenog i prostog perfekta, valja napomenuti da se u literaturi o italijanskom jeziku (Bertinetto 1986; Serianni 1989; Moderc 1996; 2002) više puta ukazivalo na problematičnost samih termina *passato prossimo* i *passato remoto* budući da pridevi *prossimo* 'blizak' i *remoto* 'dalek', 'davni' u nazivima ova dva vremena mogu pogrešno sugerisati da je osnovna razlika između njih hronološka, odnosno da se zasniva na manjoj ili većoj udaljenosti radnje

u odnosu na trenutak govora. Iako vremenska distanca radnje u odnosu na trenutak govora igra ulogu u njihovoj upotrebi, u smislu da je složeni perfekat uobičajen oblik za radnje iz neposredne i nedavne prošlosti, ona ne predstavlja kriterijum koji određuje upotrebu jednog ili drugog vremena i ne odražava suštinsku razliku između njih. Osnovna razlika između složenog i prostog perfekta ogleda se u stvarnoj ili zamišljenoj aktuelnosti/neaktuelnosti njima iskazane radnje u trenutku govora. U tom smislu, u onim kontekstima u kojima mogu alternirati, glavni faktor koji utiče na izbor jednog ili drugog oblika jeste stav govornika prema radnji. Složeni perfekat se vezuje za subjektivan stav govornika i njime se označavaju radnje koje govornik iz bilo kog razloga smatra relevantnim u trenutku govora, odnosno radnje koje oseća kao psihološki i emotivno bliske i značajne u trenutku govora. Nasuprot njemu, prosti perfekat označava objektivan ili distanciran stav govornika prema radnji; njime se iskazuju radnje koje govornik doživljava kao psihološki i emotivno udaljene i, samim tim, za njega manje relevantne u trenutku govora. Pogledajmo u tom smislu sledeći par primera:

- (8) a. Nel Neolitico l'uomo *ha scoperto* l'agricoltura e *ha cominciato* ad allevare gli animali.
 b. Nel Neolitico l'uomo *scoprì* l'agricoltura e *cominciò* ad allevare gli animali.
 U Neolitu je čovek *otkrio* poljoprivredu i *počeo* da gaji životinje.

Oba primera prikazuju isti događaj, ali odražavaju dva različita stava govornikova u odnosu na njega. U primeru (8a) upotrebom složenog perfekta govornik želi da istakne važnost datog otkrića i njegovu relevantnost u sadašnjosti (u smislu da se čovek i danas bavi poljoprivredom, gaji životinje itd.), dok u primeru (8b) upotrebom prostog perfekta akcenat stavlja na istorijsku dimenziju tog događaja, saopštavajući ga neutralno i objektivno bez upućivanja na bilo kakvu relevantnost tog događaja u trenutku govora.

Navedene razlike između složenog i prostog perfekta posebno ilustruju sledeći primeri iz udžbenika *L'italiano e l'Italia* (Silvestrini et al. 2000: 62):

- (9) – *Sei mai stata* a Torino? – Sì, ci *sono stata* con mia sorella più di dieci anni fa, ma me la ricordo come se fosse ieri: che splendida città!
 – *Jesi li ikad bila* u Torinu? – Da, *bila sam* sa svojom sestrom pre više od deset godina, ali se sećam kao da je bilo juče: kakav divan grad!
- (10) – *Sei mai stata* a Torino? – Mah, non ricordo. Ah, sì: ci *andai* una volta, mi pare.
 – *Jesi li ikad bila* u Torinu? – Pa, ne sećam se. A, da, *bila sam* jedanput, čini mi se.

U primeru (9) sa složenim perfektom govornik implicira psihološku i emotivnu bliskost s prošlim događajem; posledice tog događaja su prisutne i u sadašnjosti, što se vidi i po rečenici *me la ricordo come se fosse ieri* 'sećam se kao da je bilo juče'. Iako je dati događaj objektivno udaljen u vremenu, za govornika je on mentalno i psihološki-emotivno relevantan u trenutku kada o njemu govori, te ga doživljava i kao vremenski blizak, zbog čega ga i opisuje složenim perfektom. Nasuprot tome, u primeru (10), s prostim perfektom govornik izražava mentalnu i psihološko-emotivnu distanciranost u odnosu na dati događaj i pokazuje da on za njega nema poseban značaj u sadašnjem trenutku. Samim tim što se tog događaja slabo seća i što ga ne oseća kao psihološki i emotivno relevantan u trenutku govora, on ga poima i kao hronološki dalji i tako ga prikazuje.

Treba, svakako, reći da je primer (10) tipičan školski primer upotrebe složenog i prostog perfekta i da se, kako je već istakao Moderc (1996: 92), „ovako precizna i pažljiva upotreba prošlih vremena retko sreće u govoru Italijana, dok je svakako moguća u jeziku književnosti“. Ako se izuzmu regionalne razlike u upotrebi složenog i prostog perfekta, na koje ćemo se osvrnuti niže u tekstu, u svakodnevnoj usmenoj komunikaciji u ovom i sličnim primerima, upotrebio bi se najpre složeni perfekat iz razloga što se prosti perfekat mnogo manje koristi u govornom jeziku.

Za razliku od italijanskog, u kome je opozicija subjektivan : objektivnan stav prema radnji gramatikalizovana, tj. morfološki obeležena opozicijom između složenog i prostog perfekta, srpski jezik je nemarkiran u pogledu stava govornika prema radnji. I složeni perfekat, koji iskazuje subjektivnost i psihološko-emotivno učešće govornika u radnji, i prosti perfekat, koji označava objektivnan ili distanciran stav prema radnji, prenose se na srpski istim glagolskim oblicima, pre svega perfektom, a ponekad i aoristom. Upravo zbog činjenice da srpski jezik u svom glagolskom sistemu ne poseduje vremena koja su specijalizovana za iskazivanje različitog stava govornika prema prošloj radnji, jedna od najvećih poteškoća u nastavi italijanskog jezika, tj. prilikom prevođenja sa srpskog na italijanski, tiče se izbora između složenog i prostog perfekta prilikom izlaganja u prošlosti. O faktorima koji motivišu izbor jednog ili drugog vremena govorimo niže u tekstu.

Kao što smo na samom početku istakli, složeni perfekat je najfrekventnije prošlo vreme u govornom italijanskom jeziku. Dok prosti perfekat predstavlja dominantno vreme u jeziku književnosti, jer je prvi izbor u strukturiranju književnog, narativnog teksta, u govornom jeziku ga je u velikoj meri potisnuo složeni perfekat, koji je gotovo u potpunosti preuzeo njegove temporalne i aspektualne vrednosti. Naime, u govornom italijanskom jeziku raširena je upotreba složenog perfekta i za iskazivanje radnji koje ne stoje u direktnoj vezi s trenutkom govora, odnosno za iskazivanje radnji koje nemaju ni objektivne ni psihološko-emotivne posledice u sadašnjosti. Tako je u sledećim primerima, u kojima složeni perfekat vrši funkciju prostog perfekta, s kojim se može zameniti, bez ikakvih posledica po značenje iskaza:

(11) Dante *è nato* a Firenze.
Dante *se rodio* u Firenci.

(12) Giulio Cesare *ha conquistato* la Gallia.
Julije Cezar *je osvojio* Galiju.

Aspektualna opozicija između složenog i prostog perfekta (*aspetto compiuto* : *aspetto aoristico*) stabilna je u pisanom jeziku i jeziku književnosti, dok se u govoru u velikoj meri izgubila. Naime, za razliku od prostog perfekta, koji ima samo aorističnu vrednost i događajnu upotrebu, složeni perfekat ima i rezultativnu i aorističnu, događajnu vrednost, te budući da može pokrivati značenja i funkcije koje su svojstvene prostom perfektu, on je u govornom jeziku u ekspanziji, dok je prosti perfekat u povlačenju. Teorijski posmatrano, svaki složeni perfekat može se zameniti prostim perfektom, dok obrnuto nije moguće. To, svakako, ne znači da uvek i svuda treba ili da možemo da se opredelimo za složeni perfekat. Naime, italijanski složeni i prosti perfekat najviše se razlikuju po svojim stilskim vrednostima, a izbor između jednog ili drugog vremena zavisi od različitih faktora, kao što su: a) vrsta teksta (usmeni/pisani; književni/neknjiževni); b) objektivna relevantnost radnje u trenutku govora, tj. realne sadašnje posledice prošle radnje; c) stav govornika/naratora prema radnji; d) stil i registar (složeni perfekat je uobičajen u govoru, dok se prosti perfekat javlja u jeziku književnosti i formalnom registru; njime se postiže svečan, akademski ton i diskursu daje istorijski prizvuk).

Složeni perfekat se, dakle, vezuje za govorni jezik i za usmenu naraciju o realnim, svakodnevnim i aktuelnim događajima. Sreće se i u književnim žanrovima poput autobiografija, dnevnika, putopisa, odnosno u narativnim tekstovima gde autor/narator pripoveda o događajima koji pripadaju njegovom ličnom iskustvu i koje oseća kao psihološki i emotivno bliske. Koristi se, takođe, i za pripovedanje o događajima koji se ne tiču direktno samog autora/naratora, ali koje on iz bilo kog razloga smatra relevantnim. Nasuprot njemu, prosti perfekat preovlađuje u pisanom jeziku, u književnoj naraciji, gde se koristi za upućivanje na situacije koje pripadaju zamišljenom, neaktuelnom svetu (bajke, priče, basne i sl.), kao i za pripovedanje o događajima koji imaju veze s autorovim/naratorovim životom, ali koje doživljava kao psihološki i emotivno udaljene. Osim toga, prosti perfekat je uobičajen i u istorijskim/istoriografskim tekstovima za objektivno i neutralno iznošenje prošlih događaja koji ni u kom pogledu nisu aktuelni u sadašnjosti.

Razlike između složenog i prostog perfekta ogledaju se i kod njihove regionalne distribucije. Na severu Italije preovlađuje upotreba složenog perfekta i u onim kontekstima koji su tradicionalno predviđeni za prosti perfekat, dok je na jugu veoma živa i raširena upotreba prostog perfekta, koji se javlja i tamo gde se u standardnom italijanskom upotrebljava složeni perfekat: *Arrivai un quarto d'ora fa* 'Stigao sam pre petnaest minuta' (Sensini 1997: 245). U centralnoj Italiji koriste se

oba oblika, u skladu sa njihovim različitim temporalnim i aspektualnim vrednostima, onako kako propisuje standard (Lepschy & Lepschy 1992).

Složeni perfekat se tipično upotrebljava za iskazivanje situacija koje pripadaju neposrednoj ili nedavnoj prošlosti. Zbog njihove vremenske bliskosti trenutku govora takve situacije doživljavaju se kao relevantne i aktuelne u trenutku dok se o njima govori. Sledeći primeri ilustruju takvu upotrebu:

- (13) – *Che cos'è successo? È tornato a nevicare?* (Calvino, *Marcovaldo*)
– Šta *se desilo?* *Je l' počelo* ponovo da pada?
- (14) *Mentre venivo qui, ho incontrato Luca.* (Bertinetto 1986: 416)
Dok sam dolazio ovde, *sreo sam* Luku.
- (15) *Ieri mi sono svegliato tardi e sono arrivato in redazione solo verso fine mattinata.* (Eco, *Numero zero*)
Juče *sam se* kasno *probudio* i *došao* u redakciju nešto pre podneva.
- (16) – Allora... sta bene? – Sì, diciamo di sì... ora dorme... ma *ha pianto* tanto.
(De Spirito, *Angel*)
– Pa... je l' dobro? Da... recimo da jeste... sada spava... ali mnogo *je plakala*.

Kada je reč o neposrednoj ili nedavnoj prošlosti, složeni perfekat nije zamenljiv prostim perfektom.

Što se srpskog perfekta tiče, on ima značenje prošle radnje u opštem smislu i, za razliku od aorista i imperfekta, ničim ne specifikuje vreme vršenja radnje (Vuković 1967; Stevanović 1974; Tanasić 2005). Upravo zbog toga što iskazuje opštu prošlost i što se javlja s glagolima oba vida, srpski perfekat odgovara svim italijanskim prošlim vremenima. Dok se italijanski složeni perfekat i srpski perfekat podudaraju na planu temporalnosti, jer oba vremena lociraju situaciju u prošlost, na planu aspektualnosti samo su delimično podudarni. Italijanski složeni perfekat je svršeno glagolsko vreme, dok se srpski perfekat javlja i sa svršenim i sa nesvršenim glagolima. Po svojoj aspektualnoj vrednosti, italijanski složeni perfekat odgovara srpskom perfektu svršenih glagola, dok se s perfektom nesvršenih glagola aspektualno razilazi. Međutim, uprkos njihovim delimičnim poklapanjima na planu aspektualnosti, srpski ekvivalent italijanskog složenog perfekta jeste perfekat glagola oba vida.

U primerima (13–15) složeni perfekat preveden je na srpski perfektom svršenog glagola, a u primeru (16) perfektom nesvršenog glagola. U datom primeru javlja se durativni (kontinuativni) glagol *piangere* 'plakati', a kao što smo već napomenuli (v. § 3.2.1), italijanski durativni glagoli (kontinuativni i stativni) većinom se podudaraju

s nesvršenim glagolima u srpskom jeziku. Međutim, kako u vezi s ovim, tako i u vezi s drugim sličnim primerima, važno je još jednom podsetiti na činjenicu da složeni perfekat, kao svršeno glagolsko vreme, služi da predstavi radnju globalno, kao celinu i, za razliku od imperfekta, pruža informaciju koja je dovoljna sama po sebi, te iskazu daje kompletan i zaokružen smisao.

Složeni perfekat se koristi i za označavanje situacije koja je započela u prošlosti, a koja traje do trenutka govora, s mogućnošću da se nastavi i posle njega. U takvoj upotrebi javlja se po pravilu s vremenskim odredbama koje uključuju trenutak govora, poput *sempre* 'uvek', *mai* 'nikad', *finora* 'dosad', *negli ultimi tempi* 'u poslednje vreme', *quest'anno* 'ove godine' i sl. Pošto situacija koju opisuje obuhvata i sadašnji trenutak, pojedini autori (Bertinetto 1986; Lepschy & Lepschy 1992; Andorno 2003a; Salvi & Vanelli 2004) ovo njegovo značenje obeležavaju terminom *inclusivo* 'inkluzivno'. Dati složeni perfekat ilustruju sledeći primeri:

- (17) Lui c'è sempre e c'è sempre *stato* nella mia vita, non ho ricordi che non siano legati a lui, in un modo o nell'altro. (De Spirito, *Angel*)

On je uvek i oduvek *je bio* prisutan u mom životu, nemam sećanja koja na ovaj ili onaj način nisu u vezi s njim.

- (18) Al piano terreno c'è una stanza che *non ho mai utilizzato*: sarebbe l'ideale per allestire il suo laboratorio. (Oztepek, *Come un respiro*)

U prizemlju se nalazi soba koju nikada *nisam koristila*: bila bi idealna da u njoj smesti svoju radionicu.

- (19) (...) perché *hai mantenuto* il segreto fino a oggi? (Duranti, *La casa sul lago della luna*)

(...) zašto *si čuvao* tajnu do danas?

Kao što se vidi iz prevoda primera (17–19), odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog složenog perfekta jeste perfekat nesvršenog glagola.

Važno je istaći da se uz priloge *sempre* 'uvek' i *mai* 'nikad' mogu koristiti i složeni perfekat i imperfekat, s tim što, zbog različitih aspektualnih vrednosti, oni poprimaju dva potpuno različita značenja. Složeni perfekat uz ove priloge označava da su posledice prošle radnje ili neka navika i osobina subjekta aktuelni i u sadašnjem trenutku. Tako, na primer, iskazi (a) *Mario è sempre stato ottimista* 'Mario je uvek bio optimista' i (b) *Carla non ha mai portato gonne lunghe* 'Karla nikada nije nosila duge suknje', podrazumevaju da je Mario i dalje optimista, odnosno da Karla ni sad ne nosi duge suknje. Za razliku od složenog perfekta, imperfekat uz priloge *sempre* i *mai* označava radnju koja se vršila po običaju, navici, odnosno osobinu koju je važila u prošlosti, a koja ne mora nužno da važi u sadašnjosti. Tako iskazi (c) *Mario era sempre ottimista* 'Mario je uvek bio optimista' i (d) *Carla non portava mai*

gonne lunghe 'Karla nikada nije nosila duge suknje', podrazumevaju da je Mario u prošlosti bio optimista, odnosno da Karla nekada nije nosila duge suknje, ali da ta situacija ne mora nužno biti validna i u sadašnjosti.

Kako je već predočeno (v. § 3.1.1), pojam „trajanja“ radnje, koji se u srpskom jeziku vezuje za nesvršene glagole, ni u kom pogledu ne treba dovoditi u vezu ni s italijanskim imperfektom, ni s italijanskim glagolskim vremenima u celini. Naime, kako smo već objasnili, durativnost (trajnost) je akcionalno obeležje same glagolske lekseme, a u italijanskom jeziku se durativne situacije iskazuju perfektivnim vremenima ukoliko su vremenski ograničene odredbama koje upućuju na dužinu trajanja situacije, poput (*per*) *x tempo* 'x vremena', *da ... a* 'od ...do', *a lungo* 'dugo', *fino a x tempo* 'do x vremena' i dr. Tako je u narednim primerima sa složenim perfektom:

(20) *Ho camminato* una notte ed un giorno in mezzo alla tormenta di neve, senza mangiare e senza bere. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Hodao sam celu noć i dan po mećavi, bez hrane i pića.

(21) *Siamo stati felici* insieme per due anni. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Bili smo srećni zajedno dve godine.

(22) *Abbiamo combattuto* dalle dodici alle tre. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Tukli smo se od dvanaest do tri.

(23) Questa mattina, in giardino, *mi sono fermata* a lungo davanti alla tua rosa. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
Jutros sam, u bašti, *dugo stajala* pored tvoje ruže.¹

U srpskom jeziku se uz vremenske odredbe koje ukazuju na ograničeno trajanje radnje uglavnom koriste nesvršeni glagoli,² tako da je odgovarajući ekvivalent složenog perfekta u primerima (20–23) perfekat nesvršenog glagola.

Složeni perfekat, kao i ostala italijanska perfektivna vremena, ne označava samo jednokratne već i višekratne, odnosno ponovljene radnje, ukoliko su one izbrojive. Na izbrojivost radnje, tj. na ograničen broj ponavljanja, ukazuju odredbe za vreme poput *x volte* 'x puta', *a più riprese* 'u više navrata' i sl. Datu upotrebu složenog perfekta ilustruju sledeći primeri:

¹ O sličnostima i razlikama između glagola koji označavaju položaj tela (*sedeti*, *ležati*, *stajati*) u italijanskom i srpskom jeziku v. Janićijević (2020).

² Pojedini izuzeci od ovog pravila navedeni su u trećem poglavlju, a detaljnije o tome v. Novakov (2005); Stanojević (2012); Jovanović (2013).

(24) Più volte *sono arrivata* fino al telefono e l'*ho sollevato* con l'intenzione di mandarti un telegramma. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
 Nekoliko puta *sam dolazila* do telefona, *podizala* slušalicu s namerom da ti pošaljem telegram (...).

(25) *Ho tentato* a più riprese di dissuaderla, ma non ci sono riuscito.
 Više puta *sam pokušao / pokušavao* da je razuverim, ali nisam uspeo.

Kao što se vidi iz prevoda primera (24–25), u ovom slučaju italijanskom složenom perfektu može odgovarati i perfekat svršenog i perfekat nesvršenog glagola budući da se u srpskom jeziku izbrojivo mnoštvo radnji iskazuje glagolima oba vida (Tanasić 2005).

Kada je reč o prevodenju italijanskog složenog perfekta srpskim perfektom svršenog ili nesvršenog glagola, posebnu pažnju treba obratiti na slučajeve poput sledećeg:

(26) Ma io *ho letto* i suoi libri, di lei mi fido. (Baricco, *Mr Gwyn*)
 Ali ja *sam čitala* vaše knjige, rekla je, u vas imam poverenja.

Složeni perfekat je u ovom primeru upotrebljen bez odredbe za vreme i upućuje na radnju koja se više puta odigrala u nekom neodređenom periodu u prošlosti. U ovom i sličnim primerima, on bi mogao da se protumači i kao tzv. „iskustveni složeni perfekat“ (*passato prossimo esperienziale*; Bertinetto 1986; Lepschy & Lepschy 1992; Salvi & Vanelli 2004), kojim se označava radnja koja se najmanje jednom dogodila u životu neke osobe i koja čini deo njenog iskustva. Takvo „iskustveno“ značenje obično se na srpskom iskazuje perfektom nesvršenih glagola (v. § 3.1.1). Naime, za razliku od perfekta svršenog glagola (*pročitata sam vaše knjige*), koji ukazuje na kompletno izvršenu radnju i eventualno na sadašnji rezultat te radnje, perfekat nesvršenog glagola (*čitala sam vaše knjige*) samo pruža informaciju o tome da se data radnja realizovala u prošlosti i prikazuje je kao činjenicu (v. Jovanović 2013; Stojanović 2018). U ovom i sličnim primerima nesvršeni glagol upućuje zapravo na svršenu radnju, a da je njime označena radnja svršena, razaznaje se iz samog konteksta.

Posmatrano u obrnutom smeru, od srpskog ka italijanskom, perfekat nesvršenih glagola, kojim se radnja iznosi kao činjenica i koji ukazuje na svršenu radnju, nikako ne bi mogao da se prevede na italijanski imperfektom jer on nema informativnu celovitost (**Leggevo i suoi libri, di lei mi fido*), već isključivo perfektivnim vremenom, odnosno složenim perfektom, ukoliko data radnja čuva vezu s trenutkom govora. Tako je u sledećim primerima, u kojima srpskom perfektu nesvršenog glagola odgovara italijanski složeni perfekat:

- (27) *Pio sam* Kjanti, jedno od najboljih italijanskih vina. Odlično je.
Ho bevuto il Chianti, uno dei migliori vini italiani. È ottimo.
- (28) Ti znaš da je Bogdan Đurović, moj drug sa Okolišta, već treću godinu u Americi. Još od lanjske godine ja se sa njim dopisujem. *Pokazivao sam* ti i njegovu fotografiju koju mi je poslao. (Andrić, *Na Drini ćuprija*).
Tu sai che Bogdan Gjurovic, il mio amico di Okolishte, è in America già da tre anni. Fin dall'anno scorso ci scriviamo. T'*ho* anche *mostrato* la sua fotografia, che m'ha inviato.

Kao što smo već istakli, pored toga što je dominantno narativno vreme u govornom jeziku, složeni perfekat se javlja i u jeziku književnosti za pripovedanje o prošlim događajima u kojima autor/narator učestvuje na psihološkom i emotivnom planu i koji čuvaju vezu s njegovom sadašnjošću. U jeziku književnosti se koristi i u dijalozima i monolozima, a uobičajen je i za dramske tekstove. U skladu sa svojom narativnom funkcijom, upućuje na radnje koje pripadaju prvom narativnom planu. Sledeći primeri ilustruju upotrebu složenog perfekta u narativnom kontekstu:

- (29) Felice *si è fermato* e l'*ha guardata*. *Ho visto* come l'*ha guardata*. *Sono sceso* dalla sedia e *ho cercato* di ucciderlo. Gli *sono saltato* addosso e *ho provato* a strozzarlo. In quel momento *sono entrati* papà e il vecchio. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Feliče *je zastao* i *pogledao je*. *Video sam* kako ju *je pogledao*. *Sišao sam* sa stolice i *pokušao* da ga ubijem. *Skočio sam* na njega i *probao* da ga zadavim. U tom trenutku *ušli su* tata i starac.
- (30) E così *mi sono messo* in mente di raccogliere le lettere dei soldati morti. *Sono andato* in giro, ne *ho rastrellate* tante. *Ho scritto*, *mi sono dato* da fare. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Zato *sam naumio* da sakupim pisma mrtvih vojnika. *Išao sam* okolo i *sakupio* mnogo. *Pisao sam*, *dao sam se* na posao.
- (31) *Non mi ha mai cercato* da quando papà *se ne è andato*. *Ci siamo visti* a casa per le feste, per le varie ricorrenze e cene, ma *non ne abbiamo mai parlato*, *abbiamo fatto finta* di niente, come se non fosse successo. Ora invece lei ha bisogno di me. (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)
Nije me nijednom zvala otkako *je tata otišao*. *Viđali smo* se kod kuće na slavljima, raznim večerama i prigodama, ali nijednom *nismo razgovarali*, *pravili smo se* da je sve u redu, kao da se nije ni desilo. A sad ja njoj trebam nešto.

U primeru (29) složeni perfekat preveden je na srpski perfektom svršenih glagola, u primeru (30) perfektom glagola oba vida, a u primeru (31) perfektom nesvršenih glagola (osim u slučaju glagola „je otišao”). Kao što smo objasnili u četvrtom poglavlju, za razliku od srpskog, u kome se u okviru iste narativne celine mogu kombinovati svršeni i nesvršeni glagoli u perfektu, u italijanskom jeziku se podrazumeva da tekstualne celine imaju homogenu temporalnu strukturu, tj. da budu uobličene istim dominantnim glagolskim vremenom. U navedenim primerima složeni perfekat negde označava pojedinačne, a negde ponovljene radnje, ali ih sve prikazuje globalno, kao završene i zaokružene celine. Konkretno, u poslednjem primeru (31), gde je njegov srpski ekvivalent perfekat nesvršenih glagola, čitav niz ponovljenih radnji u složenom perfektu posmatra se globalno, kao celina, te je njegova upotreba u datom kontekstu uslovljena činjenicom da je naglasak na naraciji, na pružanju informacije, a ne na deskripciji ili na prikazivanju radnji koje su se ponavljale. Stoga, kao što smo više puta napomenuli, prilikom prevođenja sa srpskog na italijanski, treba imati na umu da vidske vrednosti srpskog glagola nisu od značaja za strukturiranje italijanskog teksta, koji zahteva ujednačen pristup u izlaganju (naracija ili deskripcija), odnosno da tekstualne celine budu temporalno i aspektualno homogene.

Kada je reč o vremenskim odnosima koji se mogu uspostaviti između radnji u složenom perfektu, važno je istaći da je ovo glagolsko vreme neutralno u odnosu na temporalni redosled radnji koje uvodi. Drugim rečima, složeni perfekat može da izrazi sve vrste vremenskih odnosa između dve rečenice u kojima se javlja: posteriornost, simultanost i anteriornost. Tako, naredni primeri (32) i (33) upućuju na radnje koje slede jedna za drugom, primeri (34) i (35) na radnje koje su istovremene (u (35) prvi proces *ho guardato* ‘pratio sam’ obuhvata ostale), dok primer (36) ukazuje na obrnut redosled dveju radnji, tj. na anteriornost druge radnje u odnosu na prvu. Isto tako je i u primeru (37), u kome niz radnji u drugoj i trećoj rečenici prethodi radnji opisanoj u prvoj rečenici.

- (32) *Ho aspettato, poi ho preso un sasso e gliel’ho tirato.* (Ammaniti, *Io non ho paura*)

Sačekao sam, onda sam uzeo kamen i bacio na njega.

- (33) *Mi ha guardata e sono stata sua. Poi ha attaccato discorso, mi ha invitato a ballare, mi ha offerto una bibita, mi ha fatto arrossire riempendomi di complimenti...* (Oztepek, *Come un respiro*)

Pogledao me i ja sam bila njegova. Onda je zapodenuo razgovor, pozvao me na ples, ponudio mi sok, naterao me da pocrvenim od silnih komplimenata...

- (34) *Ho parlato e lui ha ascoltato.*

Pričala sam, a on je slušao.

- (35) Io *ho guardato* i segni della tua intelligenza ora per ora, *ho sperato*, *ho affrontato* le privazioni per mandarti fuori a studiare. (Alvaro, *L'età breve*)
Pratio sam znakove tvoje inteligencije svakog časa, *nadao sam se*, *sukobljavao se* sa odricanjima da bih te poslao na studije.
- (36) – *Ho smesso* di leggere sei anni fa. – Davvero? – Troppe lampadine. Mi è *andata in vacca la vista*. (Baricco, *Mr Gwyn*)
– *Prestao sam* da čitam pre šest godina. – Stvarno? – Suviše sijalica. *Propao mi je vid*.
- (37) *Mi sono sposata*. Ender *ha giocato* con me come il gatto con il topo e alla fine *ha vinto*. Mi *ha corteggiata*, *adulata*, *riempita* di regali costosi. (Oztepek, *Come un respiro*)
Udala sam se. Ender *se igrao* sa mnom mačke i miša i na kraju *je pobedio*.
Udvarao mi se, *laskao mi je*, *obasipao* me skupim poklonima.

Vremenski odnos između dve rečenice, tj. dve radnje u složenom perfektu, određuje se na osnovu vremenskih odredbi (ukoliko ih ima), semantike glagola ili se o njemu zaključuje na osnovu same komunikativne situacije i našeg vanjezičkog znanja, tj. našeg poznavanja sveta i načina na koji funkcioniše.

Srpski perfekat se u ovom pogledu u potpunosti podudara sa italijanskim složenim perfektom budući da i on dopušta sve vrste vremenskih odnosa između rečenica u kojima se javlja. I u srpskom, kao u italijanskom, vremenski odnos između radnji u perfektu razaznaje se na osnovu vremenskih odredbi, značenja glagola, konteksta, naših znanja o svetu, ali i na osnovu glagolskog vida.

Kada je reč o italijanskom jeziku, važno je istaći da je prosti perfekat, za razliku od složenog perfekta, dosta markiran u pogledu temporalnog redosleda događaja koje označava. Njemu je, naime, svojstveno da događaje prikazuje hronološki i retko može da uputi na obrnut vremenski redosled, tj. na anteriornost drugog događaja u odnosu na prvi. Tako, na primer, da je u primeru (37) naracija ostvarena u prostom perfektu, događaji koji su prethodili ne bi mogli da budu iskazani prostim perfektom (**Mi sposai. Ender giocò con me come il topo con il gatto e alla fine vinse. Mi corteggiò, adulò, riempì di regali costosi*), već pluskvamperfektom, koji je specijalizovan za iskazivanje anteriornosti u prošlosti (*Mi sposai. Ender aveva giocato con me come il topo con il gatto e alla fine aveva vinto. Mi aveva corteggiato, adulato, riempito di regali costosi*).

Složeni perfekat se, u skladu sa pravilima o slaganju vremena, u odgovarajućem kontekstu može javiti i u zavisnim rečenicama da označi radnju koja je prethodila prošloj radnji u upravnoj rečenici, koja je takođe u složenom perfektu. Tako je u sledećim primerima:

- (38) *Ho saputo* che sua moglie e sua figlia *sono andate* via ieri. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Čuo sam da su vaša žena i kćerka *otišle* juče.
- (39) *Mi ha chiesto* che cosa *ho fatto* sabato.
Pitao me je šta *sam* radio u subotu.
- (40) Deborah, *ho saputo* che *hai scritto* una nuova sceneggiatura... (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)
 Debora, *čuo sam* da si *napisala* novi scenario...
- (41) Devo andarmene. *Mi sono ricordato* che *non ho cambiato* la bombola d'ossigeno a mia madre. (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)
 Moram da krenem. *Setio sam* se da *nisam zamenio* plinsku bocu svojoj majci.
- (42) *Ho restituito* il libro allo studente che me l'*ha prestato*. (Vanelli 1991: 619)
Vratio sam knjigu studentu koji mi *ju je pozajmio*.

S obzirom na to da se sa složenim perfektom radnja uvek odmerava od trenutka govora, on i u ovom slučaju primarno služi da označi radnju koja je anteriorna u odnosu na vreme govorenja, pa tek sekundarno radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu prošlu radnju. U datim primerima složeni perfekat upotrebljen je u dopunskoj, zavisnoupitnoj i relativnoj rečenici. U primerima (38–39) javlja se uz deiktičke odredbe za vreme *ieri* 'juče' i *sabato* 'u subotu', koje upućuju na trenutak govora. U primeru (38), kao i u primerima (40–41), označava radnje čije posledice traju u vremenu govorne situacije, dok u primerima (39) i (42) označava radnje koje nemaju posledice u sadašnjem trenutku. Međutim, i u ova dva primera njime označene radnje sagledavaju se kao prošle prvenstveno u odnosu na vreme govorenja; one se, dakle, odmeravaju prema trenutku govora, a ne prema drugoj prošloj radnji.

Ovako upotrebljenom italijanskom složenom perfektu odgovara perfekat u srpskom jeziku budući da ima identičnu funkciju.

Složeni perfekat se može javiti i u drugim vrstama zavisnih rečenica (vremenskoj, dopusnoj, uzročnoj i dr.) za označavanje radnje koja je anteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice. Naredni primeri ilustruju njegovu upotrebu u vremenskoj rečenici, u kojoj se može upotrebiti umesto pluskvamperfekta, onda kada je u pitanju radnja koja je neposredno prethodila radnji upravne rečenice:

- (43) *Quando sono arrivato* ai bordi del cortile, *mi sono nascosto* dietro un albero. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
 Kad *sam stigao* do dvorišta, *sakrio sam* se iza drveta.

- (44) Appena *mi sono seduta* però, *mi sono resa* conto di non essere ancora pronta, (...). (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
Ali čim *sam sela*, *shvatila sam* da još nisam spremna, (...).

I u primerima (43–44) upotreba složenog perfekta podudara se sa upotrebom perfekta u srpskom jeziku, koji je u ovom slučaju relativno upotrebljen.

Kao što smo istakli u uvodnom delu ovog poglavlja, osim perfekta, srpski ekvivalent italijanskog složenog perfekta može biti i aorist. Kako navode gramatike srpskog jezika (Stevanović 1974; Tanasić 2005; Stanojčić 2010; Piper & Klajn 2013), aorist ima dve sintaksičke funkcije: iskazivanje radnji koje su se izvršile neposredno pre trenutka govora i iskazivanje radnji koje su se izvršile znatno ranije u prošlosti.³ Uz to, aorist je markiran svojstvom doživljenosti, obeležava radnje koje je govornik/narator lično doživeo ili ih prikazuje kao takve uživljavajući se u njih. Njegovom upotrebom se radnja približava publici (slušaocu/čitaocu) i postiže se da se i ona uživi u nju. Aorist se u savremenom srpskom jeziku javlja i u govoru i u jeziku književnosti. U govoru je slabije zastupljen i služi za označavanje radnje koja se izvršila u neposrednoj, nedavnoj prošlosti. Kako navodi Toma (2000: 1203), takva njegova upotreba „ne pripada aorističnosti“. Osim toga, kako se u literaturi takođe navodi (v. Piper & Klajn 2013; Klikovac 2021b), aorist u govoru ima posebnu afektivnu vrednost (iskazuje čuđenje, prekor, nezadovoljstvo itd.), te je dosta je ekspresivniji od perfekta (*zabole me glava* : *zabolela me je glava*). U jeziku književnosti ima tipično narativnu funkciju i, za razliku od perfekta, ubrzava radnje i unosi dinamičnost u pripovedanje, naročito onda kada se upotrebljava u nizovima. Iako se može graditi od glagola oba vida, u savremenom srpskom jeziku aorist se veoma retko javlja sa nesvršenim glagolima.

S obzirom na to da se korpus koji smo koristili sastoji od književnih dela, a da je u italijanskom jeziku prosti perfekt dominantno narativno vreme u književnim tekstovima, aorist je u njemu prvenstveno zastupljen kao prevodni ekvivalent ovog glagolskog vremena. U onim slučajevima gde se javlja kao ekvivalent složenog perfekta, reč je o direktnom govoru i neposrednoj ili bliskoj prošlosti. Tako je u sledećim primerima:

- (45) Che oca, *mi sono dimenticata* di dirtelo, prima. Ha telefonato Laura.
(Vitali, *Dopo lunga e penosa malattia*)
Baš sam guska, *zaboravih* da ti kažem. Telefonirala je Laura.

³ Nije na odmet podsetiti da, pored temporalnih, srpski aorist poseduje i modalne upotrebe, u kojima ne označava prošlu, već buduću radnju koju govornik namerava da izvrši i za koju je čvrsto uveren da će se ostvariti. Tako upotrebljen aorist prevodi se na italijanski nekim od glagolskih vremena ili konstrukcija koje imaju buduće vremensko značenje, kao što su prezent za budućnost, prosti futur, glagolska perifraza *stare per* + infinitiv i sl. Ilustracije radi, navodimo sledeći primer, u kome srpskom aoristu odgovara prezent u italijanskom: *Ćao, odoh ja!* 'Ciao, (me ne) vado!'

- (46) Senti, me ne è *venuta in mente* una buona: Urbanistica Tzigana. (Eco, *Il pendolo di Foucault*)
 Čuj, *pade* mi na *pamet* baš dobra stvar: Ciganska urbanistika.
- (47) Come *sono arrivato* qui, io che sembro l'immagine stessa della vendetta? Quanti scalini *ho disceso* prima di penetrare in questa stamberga? (Eco, *Il pendolo di Foucault*)
 Kako li *dođoh* ovamo, ja koji sam strašno lice osvete? Niz koliko stepenika *siđoh* pre nego što *stigoh* do ove izbe?
- (48) Ieri il barone Licalzi, al quale chiedevo di te, mi *ha risposto*: "Canta in un viale del giardino pubblico!" (Brancati, *Don Giovanni in Sicilia*)
 Juče mi baron Likalci, kod koga sam se raspitivao za tebe, *reče*: „Peva 'Kraljevski Marš' šetajući gradskim parkom!“

Nije, naravno, isključeno da se u onim segmentima u kojima je upotrebljen kao dominantno narativno vreme, složeni perfekat prevede na srpski aoristom, s tim što u korpusu nismo naišli na takve primere. Ilustracije radi, navešćemo primer prevoda u obrnutom smeru, od srpskog ka italijanskom, u kome je narativno upotrebljen aorist preveden na italijanski složenim perfektom:

- (49) Čim *se otarasismo* starog gospodina, brat i ja *odosmo* na novooznačeno odredište i *otkrismo* da tamo doista postoji 'džepno pozorište'. (Pavić, *Unutrašnja strana vetra*)
 Appena *ci siamo liberati* del vecchio signore, mio fratello e io *siamo andati* al nuovo indirizzo e *abbiamo scoperto* che lì veramente esisteva un teatro "tascabile".

S kontrastivne tačke gledišta, italijanski složeni perfekat i srpski aorist slični su na temporalnom i aspektualnom planu budući da oba vremena iskazuju svršene prošle radnje. Razlike između njih ogledaju se na stilskom planu jer italijanski složeni perfekat ne poseduje komponentu doživljenosti i mnogo je manje ekspresivan od srpskog aorista.

6.2. Složeni perfekat za označavanje budućih situacija

Složeni perfekat se može upotrebiti i izvan svoje primarne funkcije upućivanja na prošlost za označavanje situacije koja je smeštena u budućnosti. U ovakvoj, transponovanoj upotrebi javlja se isključivo u nezavisnim rečenicama, a ovde ga ilustruju sledeći primeri:

(50) Tra poco *siamo arrivati*.
Još malo i *stigli smo*.

(51) Ancora un po' e *ho finito*.
Još malo i *završio sam*.

(52) La settimana prossima *ho dato* l'esame e posso respirare. (Lorenzetti 2007: 76)
Sledeće nedelje *ću dati* ispit i mogu da odahnem.

Srpski perfekat poznaje identičnu transponovanu upotrebu, te u odgovarajućem kontekstu može biti ekvivalent italijanskog složenog perfekta, što se vidi iz prevoda primera (50–51). I jednim i drugim oblikom izražava se čvrsta uverenost da će se buduća situacija desiti, pa se ona prikazuje kao već ostvarena (v. Bertinetto 1986; Klikovac 2009). Iako se složeni perfekat i srpski perfekat poklapaju u ovoj upotrebi, to svakako ne znači da su oni uvek prevodni ekvivalenti, što potvrđuje primer (52), u kome je složeni perfekat preveden na srpski futurom I.

Složeni perfekat se u svojoj futurskoj upotrebi javlja u funkciji anteriornog futura, s kojim može alternirati u svim navedenim primerima. Oba oblika poseduju komponentu rezultativnosti, te, pored upućivanja na buduću radnju, impliciraju i njene posledice, odnosno stanje koje će iz date radnje proisteći (npr. *Tra poco siamo arrivati / saremo arrivati* = *Tra poco siamo lì* 'Uskoro smo stigli = Uskoro smo tamo'). Razlike između njih ogledaju se u tome što složeni perfekat izražava jaču sigurnost u pogledu realizacije buduće radnje i što je dosta ekspresivniji od anteriornog futura.

Složeni perfekat se javlja kao zamena za anteriorni futur i u vremenskim rečenicama, u kojima dolazi u kombinaciji s prostim futurom, prezentom za budućnost ili imperativom u upravnoj rečenici. Takva njegova upotreba karakteristična je za govorni jezik i kolokvijalni registar, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(53) "Li paghi tu?" "Sì". "Sempre, pure dopo che *ti sei sposata*?" "Sì".
(Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
„I ti ćeš da ih plaćaš?“ „Hoću“. „I kasnije, kad *se budeš udala*?“ „Da“.

(54) Appena *ho impacchettato* le mie robe me ne vado, statene pur sicuri.
(Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Čim *se spakujem*, odlazim, budite u to sigurni.

(55) Quando *avete finito* andate a letto senza fiatare. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Kad *završite*, pravac u krevet.

Pored složenog perfekta, u govornom italijanskom se umesto anteriornog futura u vremenskim rečenicama često koriste i prezent i prosti futur. Međutim, kao što smo istakli u Janićijević (2016a), prezent i prosti futur samo služe da iskažu buduću radnju, dok složeni perfekat i anteriorni futur imaju i rezultativno značenje, te upućuju i na posledice radnje koju uvode, a koje su prisutne u vremenu vršenja druge buduće radnje. Tako, u primeru (53) složeni perfekat podrazumeva da će u trenutku vršenja druge buduće radnje osoba o kojoj je reč biti udata, u primeru (54) da će govornikove stvari biti spakovane, a u primeru (55) da će u trenutku odlaska na spavanje biti završene sve druge radnje.

U srpskom jeziku se za označavanje radnje koja prethodi drugoj budućoj radnji upotrebljavaju futur II svršenih glagola i perfektivni prezent, kao njegova alternativa, tako da ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajuće ekvivalente datog složenog perfekta. Od ova dva oblika perfektivni prezent donekle vernije reprodukuje registar u kome se složeni perfekat upotrebljava jer je učestaliji i uobičajeniji u govoru od futura II.

6.3. Zaključak

Pošto smo opisali značenja i upotrebe italijanskog složenog perfekta i uporedili ga sa njegovim uobičajenim srpskim ekvivalentima – perfektom i aoristom, možemo rezimirati zapažanja do kojih smo došli.

Osnovni i najznačajniji srpski ekvivalent italijanskog složenog perfekta jeste perfekat. S tačke gledišta temporalnosti, italijanski složeni perfekat i srpski perfekat u potpunosti su podudarni budući da oba oblika iskazuju situacije koje su smeštene u prošlosti, pre trenutka govora. Osim toga, i jedan i drugi oblik mogu imati i rezultativno i događajno značenje, tj. mogu upućivati na sadašnje stanje koje je nastalo kao posledica njima označene radnje (pr. 1–8a; 9; 17–19) ili pak na samu prošlu radnju (pr. 8b; 10–12; 20–25). Međutim, za razliku od italijanskog složenog perfekta, koji je specijalizovan za iskazivanje radnji iz nedavne, bliske prošlosti i radnji koje govornik oseća kao psihološki i emotivno relevantne u trenutku govora, srpski perfekat je neutralan kako u pogledu vremenskog lociranja njime iskazane prošle radnje (ima opšte značenje prošlosti), tako i u pogledu stava govornika prema radnji (ne iskazuje ni psihološki blisku ni daleku radnju). U zajedničke osobine italijanskog složenog perfekta i srpskog perfekta spada i to da su oba vremena neutralna u pogledu vremenskog redosleda radnji koje uvode budući da mogu iskazati sve vrste vremenskih odnosa između rečenica u kojima se javljaju (pr. 32–37). Uz to, oba oblika poznaju i transponovanu vremensku upotrebu, u kojoj služe da označe radnje smeštene u budućnosti (pr. 50–52). Za razliku od srpskog perfekta, italijanski složeni perfekat se može javiti i u vremenskim rečenicama, kao zamena za anteriorni futur (pr. 53–55). Takva njegova upotreba vezana je za govorni jezik i uklapa se u već pomenutu tendenciju savremenog italijanskog ka resistematizaciji i pojednostavljenju sistema indikativa.

S tačke gledišta aspektualnosti, italijanski složeni perfekat i srpski perfekat samo su delimično podudarni. Italijanski perfekat je svršeno glagolsko vreme, dok se srpski perfekat obrazuje i od svršenih i od nesvršenih glagola. Po svojim vidskim vrednostima složeni perfekat je sličan perfektu svršenih glagola jer oba oblika prikazuju radnju globalno, kao kompletno izvršenu, dok se od perfekta nesvršenih glagola razlikuje s obzirom na to da ne prikazuje radnje koje su u toku ili koje su se ponavljale. Ipak, složeni perfekat nalazi svoj ekvivalent i u perfektu nesvršenih glagola, i to onda kada su u pitanju radnje ograničenog trajanja, višekratne izbrojive radnje ili kada perfekat nesvršenog glagola samo služi da označi da se određena radnja realizovala u prošlosti, da je prikaže kao činjenicu (pr. 20–25; 27–28).

Najzad, kada je reč o sličnostima i razlikama između italijanskog složenog perfekta i srpskog perfekta, složeni perfekat je zastupljen pre svega u govornom jeziku, dok se srpski perfekat, kao opšte i najfrekventije prošlo vreme u srpskom jeziku, javlja i u govoru i u jeziku književnosti.

Kao što smo videli, osim perfekta, i aorist može biti ekvivalent italijanskog složenog perfekta (pr. 45–48). Italijanski složeni perfekat i srpski aorist poklapaju se kako na planu temporalnosti, jer oba iskazuju prošlost, tako i na planu aspektualnosti, jer oba označavaju svršene prošle radnje. Razlike između njih ispoljavaju se pre svega na stilskom planu jer je italijanski složeni perfekat, kao uostalom i druga italijanska prošla vremena, nemarkiran u pogledu doživljenosti njime označene radnje, te mnogo manje ekspresivan od srpskog aorista. Osim toga, italijanski složeni perfekat dominira u govornom jeziku, dok je srpski aorist manje zastupljen u govoru nego u narativnim književnim tekstovima. U korpusu koji smo koristili aorist se retko javlja kao ekvivalent složenog perfekta i to samo onde gde je upotrebljen u direktnom govoru i gde označava radnje iz neposredne, bliske prošlosti.

U ovom poglavlju ukazali smo i na neke osnovne razlike između italijanskog složenog i prostog perfekta. Kao što smo videli, suštinska razlika između njih ne ogleda se toliko u njihovim temporalnim vrednostima, mada složeni perfekat jeste vezan za blisku prošlost, koliko u aktuelnosti/neaktuelnosti njima iskazane radnje u trenutku govora, odnosno u stavu govornika prema radnji (psihološko-emotivna bliskost/psihološko-emotivna distanca prema radnji). Druge bitne razlike između njih manifestuju se na planu aspektualnosti (rezultativnost/aorističnost), na stilskom planu (govorni jezik/književni jezik) i na planu njihove regionalne distribucije.

Italijanski prosti perfekat i njegovi srpski ekvivalenti

Prosti perfekat (*passato remoto*) je glagolsko vreme s funkcijom obeležavanja radnji koje pripadaju prošlosti i koje su lišene bilo kakve veze s trenutkom govora. On, dakle, upućuje na radnje koje nisu aktuelne u sadašnjosti i koje se sagledavaju kao udaljene i na temporalnom i na psihološkom planu.

S tačke gledišta aspektualnosti, prosti perfekat je svršeno glagolsko vreme, s vidskom vrednošću aorističnosti, i zajedno sa složenim perfektom i pluskvamperfektom stoji u opoziciji prema imperfektu.

Prosti perfekat se u savremenom italijanskom prevashodno upotrebljava u jeziku književnosti, u istorijskim i biografskim tekstovima, i u nešto manjoj meri u jeziku štampe. U govoru je dosta redak jer ga je skoro u potpunosti istisnuo složeni perfekat. Ipak, može se čuti u pojedinim delovima Italije, pre svega na jugu, gde se upotrebljava i u onim kontekstima koji tradicionalno podrazumevaju složeni perfekat, ali i u centralnoj Italiji, gde se koristi u skladu sa onim funkcijama koje ima u standardnom italijanskom jeziku.

U ovom poglavlju opisaćemo značenja i upotrebe italijanskog složenog perfekta i uporediti ga s njegovim uobičajenim srpskim ekvivalentima – perfektom i aoristom – s ciljem da ukažemo na njihove najbitnije sličnosti i razlike.

7.1. Značenja i upotrebe prostog perfekta

Prosti perfekat služi da označi radnju koja se izvršila u prošlosti i koja ni u kom pogledu ne čuva vezu s vremenom govorenja. Tako je u sledećim primerima:

- (1) In Lombardia, nel Seicento, molte persone *morirono* di peste. (Sensini 1997: 263)

U Lombardiji *su* u 17. veku mnogi ljudi *umrli* od kuge.

- (2) Fra il 27 e il 29 gennaio del '43 i russi *catturarono* oltre 15000 soldati tedeschi e loro alleati. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)

Između 27. i 29. januara 1943. godine Rusi *su zarobili* preko 15.000 nemačkih vojnika i njihovih saveznika.

- (3) Lilly *decise* di farmi conoscere alcuni amici. Quella sera *incontrai* tanta gente nuova e, per la prima volta dopo molto tempo, *sentii* un po' di sollievo nel cuore. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
 Lili *je odlučila* da me upozna s nekim prijateljima. Te *sam* večeri *upoznao* mnogo novih ljudi i prvi put *osetio* u srcu blago olakšanje.
- (4) *Ci sposammo* e la mia vita *cambiò*. (...). Tanto per cominciare, *lasciai* Viterbo e *mi trasferii* a Roma con Vittorio. (Oztepek, *Come un respiro*)
Venčali smo se i moj *se život promenio*. (...). Za početak, *napustila sam* Viterbo i *preselila se* u Rim s Vitoriom.
- (5) *Lavorai* con l'ansia crescente di non riuscire ad arrivare alla fine della storia prima del parto (...). (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
Radila sam pračena sve većom zabrinutošću da neću uspeti da završim priču pre isteka trudnoće (...).

Kao što smo istakli u prethodnim poglavljima, prosti perfekat je glagolsko vreme s izrazito događajnom upotrebom, koja proističe iz njegove vidske vrednosti aorističnosti (Bertinetto 1986: 429). On, dakle, stavlja naglasak na samu radnju, smešta je u celini u prošlost i nema mogućnosti da uputi na objektivnu ili psihološku vezu date radnje s trenutkom govora. S obzirom na njegovu odsečenost od trenutka govora, njime označene radnje doživljavaju se kao neaktuelne u sadašnjosti i kao udaljene i na vremenskom i na psihološkom planu. Samim tim, prosti perfekat, za razliku od složenog, izražava objektivn, neutralan ili distanciran stav govornika prema radnji.

U gorenavedenim primerima (1) i (2) prosti perfekat je upotrebljen kako zbog toga što su događaji o kojima je reč realno vremenski udaljeni od govornikove/naratorove sadašnjosti, što pripadaju istoriji i nisu aktuelni u vremenu govorenja, tako i zbog toga što ni na koji način nisu povezani s ličnim iskustvom govornika/naratora. U datim primerima, upotrebom prostog perfekta govornik/narator saopštava date događaje objektivno i neutralno, smeštajući ih u prošlost. U primerima (3–5), u kojima govornik/narator priča o događajima iz svog života, upotrebom prostog perfekta on zauzima distancirani stav prema njima, doživljava ih kao psihološki i emotivno udaljene i kao nešto što nema dodirnih tačaka s njegovim sadašnjim životom.

Kao što se vidi iz prevoda primera, prosti perfekat prenet je na srpski perfektom svršenog glagola u (1–4) i perfektom nesvršenog glagola u (5). Italijanski prosti perfekat i srpski perfekat podudarni su na planu temporalnosti budući da oba vremena obeležavaju radnje iz sfere prošlosti. Međutim, između njih postoje razlike u pogledu specifikovanja vremena vršenja radnje. Prosti perfekat je, naime, karakterističan po tome što radnju uvek vezuje za određenu prošlost, tj. za konkretan trenutak ili period

u prošlosti. Samo vreme vršenja radnje obično je eksplicitno obeleženo vremenskim odredbama ili se pak razaznaje iz konteksta, što se vidi i u navedenim primerima (1–5). Za razliku od prostog perfekta, srpski perfekat ima značenje prošle radnje u opštem smislu i neutralan je u pogledu definisanja vremena vršenja radnje. Njime se mogu iskazati kako radnje smeštene u određenoj prošlosti, po čemu odgovara i složenom i prostom perfektu, tako i radnje smeštene u neodređenoj prošlosti, po čemu odgovara samo složenom perfektu.

U pogledu aspektualnosti, prosti perfekat se kao perfektivno vreme podudara sa srpskim perfektom svršenih glagola, dok se od perfekta nesvršenih glagola razlikuje po svojim vidskim osobinama. Međutim, uprkos tome što na aspektualnom planu ispoljava samo delimične podudarnosti sa srpskim perfektom, italijanski prosti perfekat nalazi svoj ekvivalent i u perfektu svršenih i u perfektu nesvršenih glagola.

Sa stilske tačke gledišta, italijanski prosti perfekat i srpski perfekat poseduju slične osobine. Naime, srpski perfekat je, za razliku od aorista, neutralan u pogledu doživljenosti radnje, po čemu je blizak italijanskom prostom perfektu, koji ne poseduje komponentu doživljenosti i ne podrazumeva uživanje u radnje o kojima se pripoveda. Prost i perfekat iskazuje objektivni, nepristrasni ili psihološki i emotivno distancirani stav prema radnji, dok je srpski perfekat nemarkiran po pitanju stava govornika prema radnji; ne prikazuje je ni kao psihološki blisku ni kao daleku. On jednostavno služi da pruži informaciju o tome da se određena radnja dogodila u prošlosti i ne iskazuje nikakav stav prema njoj. Osim toga, za razliku od srpskog perfekta, koji unosi miran ton u pripovedanje i daje ravnomernu smenu radnji, prosti perfekat, slično srpskom aoristu, ubrzava izlaganje i doprinosi da se radnje brže smenjuju. Drugim rečima, italijanski prosti perfekat je daleko „brže“ vreme u odnosu na srpski perfekat, što se naročito oseti kada se prevodi narativni tekst. Složeno vreme, za razliku od prostog, uvek će usporiti pripovedanje.

Iako prosti perfekat uglavnom označava jednokratne radnje, kao ostala perfektivna vremena u italijanskom jeziku, i on može da uputi na radnje koje su trajale u prošlosti, pod uslovom da su vremenski ograničene, a isto tako može da uputi i na višekratne, ponovljene radnje, pod uslovom da su podložne izbrojivosti (npr. uz odredbe *x volte* ‘x puta’). Tako je u sledećim primerima:

- (6) *Insultò per giorni, e in modo ferocemente elegante, i suoi genitori.*
(Baricco, *Mr Gwyn*)

Danima je, na okrutno elegantan način, *vređala* svoje roditelje.

- (7) *Girovagai a lungo senza una meta precisa (...).* (Bonesso, *Le felicità nascoste*)

Dugo sam lutao bez jasnog cilja (...).

- (8) Andava avanti a gran passi e a più riprese *si voltò* verso le ragazze a dire che facessero presto. (Cassola, *Fausto e Anna*)
 Išao je ispred njih krupnim korakom i nekoliko puta *se okrenuo* prema devojkama, terajući ih da požure.
- (9) (...) *tornò* più volte in biblioteca per cercare notizie su Fritz Oberhofer, (...). (Duranti, *La casa sul lago della luna*)
 (...) *navraćao* je još nekoliko puta u biblioteku da traži podatke o Fricu Oberhoferu, (...).

Budući da u srpskom jeziku durativne odredbe za vreme zahtevaju, po pravilu, glagol nesvršenog vida, ekvivalent prostog perfekta u primerima (6–7) jeste perfekat nesvršenog glagola. Ograničen broj ponovljenih radnji, tj. izbrojiva višekratnost, može se u srpskom jeziku iskazati glagolima oba vida, te je tako u primeru (8) prosti perfekat preveden perfektom svršenog glagola, a u primeru (9) perfektom nesvršenog glagola.

Kada je reč o aspektualnim svojstvima prostog perfekta, pored svoje tipične aoristične vrednosti, ovo glagolsko vreme može da ima i značenje ingresivnosti. Drugim rečima, može da označi početak vršenja glagolske radnje. Ingresivna vrednost prostog perfekta zavisi od akcionalnih obeležja glagola i javlja se samo kada se kombinuje s durativnim ateličnim glagolima (stativnim i kontinuativnim), pod uslovom da i sam kontekst podržava takvo značenje, tj. da u njemu ne postoji neki element koji upućuje na kraj glagolske radnje (Bertinetto 1986: 228). Naredni primeri ilustruju ingresivno značenje prostog perfekta:

- (10) Io *mi commossi* e Marta *pianse*. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
 Ja *sam bio* ganut, a Marta *je zaplakala*.
- (11) L'ospite finalmente *parlò*. (Carrisi, *L'ipotesi del male*)
 Posetilac konačno *progovori*.
- (12) Allora *camminò* per la stanza, guardando i quadri sui muri. (Pavese, *La bella estate*)
 Onda *je počela da hoda* po sobi i posmatra slike na zidovima.

Osim glagola *mi commossi* u primeru (10), svi ostali glagoli u prostom perfektu mogu se parafrazirati faznim glagolima *cominciare* / *mettersi a* + infinitiv 'početi' i dr. Kako navodi Bertinetto (1986: 229), ingresivno značenje prostog perfekta proističe iz kontrasta između durativnosti samog glagola i punktualnosti konteksta. Međutim, s durativnim (ateličnim) glagolima prosti perfekat može da prikaže i radnju koja je cela izvršena, od početka do kraja. Prema tome, kao što je

već istaknuto, sam kontekst presudan je za tumačenje njegovog vidskog značenja. Tako, u sledećem primeru, prosti perfekat u kombinaciji s glagolom *parlare* 'pričati' u prvom slučaju prikazuje radnju globalno, kao kompletno izvršenu, dok u drugom slučaju upućuje na početak vršenja njime označene radnje:

- (13) Dina *parlò* di queste cose per tutta la strada. Non dissi nulla e ridevo.
Parlò lui. Disse: (...). (Pavese, *Il diavolo sulle colline*)
 Dina je o tome *pričala* celim putem. Ćutao sam i smeja se. On *progovori*
 prvi. Reče: (...).

I srpski prevodi primera (10–12) odražavaju ingresivno značenje prostog perfekta. U primeru (10) prosti perfekat preveden je na srpski perfektom svršenog glagola s prefiksom *za-* kojim se obeležava početna faza radnje, u primeru (11) aoristom glagola s prefiksom *pro-*, koji takođe ima ingresivno značenje, a u primeru (12) perfektom faznog glagola *početi*. U primeru (13) prosti perfekat je u prvom slučaju prenet na srpski perfektom nesvršenog glagola, a u drugom aoristom glagola s prefiksom *pro-*. Sledstveno tome, i u prevodenju sa srpskog na italijanski, srpski perfektivni glagoli s prefiksima *za-*, *po-*, *pro-*, *u-*, koji ukazuju na početak vršenja radnje (kod Stevanovića (1974) „početno-svršeni glagoli”), osim faznim glagolima, u odgovarajućem kontekstu mogu biti prevedeni na italijanski i prostim perfektom. Ilustracije radi, navodimo sledeći primer:

- (14) Odustao je od šetnje i *potrčao* prema stanici. (Velikić, *Ruski prozor*)
 Rinunciò alla passeggiata e *corse* verso la fermata.

Prosti perfekat se u savremenom italijanskom najviše koristi u jeziku književnosti, gde predstavlja dominantno narativno vreme. Za njega je karakteristično da izražava temporalnu progresiju, tj. da događaje prikazuje prema hronološkom redosledu zbivanja, čime obezbeđuje da se priča razvija i pomera unapred. Naredni primeri ilustruju upotrebu prostog perfekta u narativnim segmentima:

- (15) *Tagliò* un'abbondante fetta di prosciutto e la *lavorò* in piccoli dadi, poi *prese* due uova e le *sbatté*, le *riempi* di formaggio grattugiato e vi *versò* il prosciutto, vi *mescolò* origano e maggiorana, *amalgamò* il tutto per bene poi *mise* una pentola d'acqua a bollire per la pasta. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Odsekao je poveće parče pršute i *iseckao* ga na kockice, zatim *uzeo* dva jaja koja *je ulupao*, u to *stavio* strugani sir i pršutu, *dodao* origano i majoran, sve to *izmešao*, a onda *pristavio* lonac s vodom za špagete.

- (16) Al risveglio *scoprì* di avere la febbre, *prese* un'aspirina e *andò* ugualmente a lavorare. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
 Kad *se probudila*, *otkrila je* da je trese groznica, *popila je* aspirin i bez obzira na to *otišla* na posao.
- (17) Quindi *riandò* al fiume e *bevve* e *bevve* ancora, finché il corpo *divenne* un pallone, un enorme pallone pieno d'acqua (...). (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
 Ponovo *je otišao* na obalu i ponovo *je pio i pio* dok mu *se telo nije pretvorilo* u ogromnu loptu punu vode.
- (18) Così, senza spostarsi da casa, Mario *navigò* sul panfilo Teodora tra le isole Kornati, *cavalcò* sui prati di Irlanda, *cercò* funghi in Val Gardena, *visitò* città lontane. (Duranti, *La casa sul lago della luna*)
 Tako *je*, i ne napuštajući kuću, Mario na jahti „Teodora” *plovio* među Kornatima, *jahao* po irskim pašnjacima, *tražio* pečurke u Val Gardeni, *obilazio* daleke gradove.

U primerima (15–16) prosti perfekat preveden je na srpski perfektom svršenih glagola, u primeru (17) perfektom glagola oba vida, a u primeru (18) perfektom nesvršenih glagola. Nezavisno od njegovih odraza u srpskom jeziku, u svim primerima glagoli u prostom perfektu deo su jedne narativne celine, a kao što smo više puta istakli, za razliku od srpskog, u kome se u okviru iste narativne celine mogu smenjivati svršeni i nesvršeni glagoli u perfektu, pravila o strukturiranju teksta u italijanskom jeziku nalažu da ista tekstualna celina ima uniformnu temporalnu strukturu kada je reč o upotrebi glagolskih vremena. Stoga, da je date rečenice, odnosno odlomke, trebalo prevesti sa srpskog na italijanski, u italijanskom tekstu nikako ne bi mogli da se naporedo upotrebljavaju prosti perfekat i imperfekat, odnosno da se kombinuju postupci naracije i deskripcije, jer bi se time poremetila koherentnost teksta (v. § 4.2). Što se tiče primera (18), gde prostom perfektu odgovara perfekat nesvršenih glagola, njegova upotreba u datom kontekstu uslovljena je upravo činjenicom da je u datom segmentu izlaganja primenjen postupak naracije. Dakle, radnje o kojima je ovde reč sagledavaju se globalno, kao kompletno izvršene i naglasak je na pružanju informacije, a ne na deskripciji, odnosno na prikazivanju radnji koje su u toku ili koje su se ponavljale.

Iako prosti perfekat i imperfekat imaju različite aspektualne vrednosti i, u skladu s tim, različite tekstualne funkcije, oni se svakako koriste zajedno u tekstovima narativnog karaktera. Prosti perfekat služi da obrazuje glavni tok priče i da istakne događaje prvog plana, dok imperfekat služi za označavanje propratnih okolnosti, za opisivanje, obeležavanje radnji drugog plana i za stvaranje okvira u koji se smeštaju glavni događaji u prostom perfektu. On, dakle, iskazuje situacije koje se odvijaju

istovremeno s radnjama u prostom perfektu i, za razliku od njega, ne utiče na razvoj i napredak priče, već je usporava i zaustavlja. Naredni primeri ilustruju navedene funkcije prostog perfekta i imperfekta:

- (19) Pereira *scelse* un tavolo isolato, *si sistemò* il tovagliolo nel colletto della camicia, come *faceva* sempre, e *ordinò* del vino bianco. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Pereira *je odabrao* jedan izdvojeni sto, *zadenuo* salvetu za okovratnik, kao što *je* to uvek *činio*, i *naručio* belo vino.

- (20) Pereira *aprì* il Larousse che *teneva* sulla scrivania e *si mise* a copiare. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Pereira *je otvorio* Larus koji *je držao* na radnom stolu i *počeo* da prepisuje.

- (21) *Erano* ormai le sei e trenta quando Laura *compare* sulla soglia dell'ambulatorio. Il Lonati ormai *non sapeva* più cosa fare, cosa pensare. La *guardò*, sorridendo stancamente. Laura *era* pallida, *aveva* gli occhi rossi come se avesse pianto da poco. (Vitali, *Dopo lunga e penosa malattia*)

Bilo je već pola sedam kad *se* Laura *pojavila* na pragu ambulante. Lonati više *nije znao* šta da radi, šta da misli. *Pogledao ju je*, umorno se osmehujući. Laura *je bila* bleđa, oči *su* joj *bile* crvene kao da *je* plakala.

U svim primerima prosti perfekat i imperfekat preneti su na srpski njihovim uobičajenim ekvivalentima – perfektom svršenih i perfektom nesvršenih glagola. To svakako ne znači da u nekom drugom slučaju prosti perfekat ne bi takođe mogao ili morao da se prevede na srpski perfektom nesvršenog glagola, kako zbog toga što su u srpskom jeziku neki glagoli isključivo nesvršeni, tako i zbog mogućnosti da se u srpskom jeziku i radnja koja pripada osnovnom narativnom toku, odnosno radnja prvog plana iskaže perfektom nesvršenih glagola (v. § 4.3). O ovoj problematici najpre treba voditi računa prilikom transfera sa srpskog na italijanski jer, kao što smo više puta istakli, vidske vrednosti srpskog glagola nisu od presudnog značaja za prevođenje istovetnog narativnog teksta na italijanski jezik.

Što se tiče vremenskih odnosa koji se mogu uspostaviti između rečenica, tj. radnji u prostom perfektu, kao što smo već istakli, za prosti perfekat je karakteristično da upućuje na sukcesivnost radnji koje označava. Njegovo značenje sukcesivnosti najbolje se uočava kada se javlja u nizovima, gde svaki novi glagol u prostom perfektu uvodi novu informaciju, nov događaj koji je posterioran u odnosu na prethodni. Međutim, iako je prostom perfektu svojstveno da izražava sukcesivnost, tj. posteriornost potonje radnje u odnosu na prethodnu, on takođe, mada dosta ređe, može da uputi i na simultanost radnji koje označava, kao i na anteriornost jedne

radnje u odnosu na drugu. U određivanju temporalnog odnosa između radnji u prostom perfektu, glavnu ulogu imaju različiti pragmatički faktori (kontekst, naše vanjezičko znanje o svetu), a osim njih, i semantičke vrednosti glagola.

U sledećim primerima prosti perfekat iskazuje niz pojedinačnih sukcesivnih događaja:

(22) *Dormì tre ore, dalle sei alle nove del mattino, poi si alzò, fece un bagno fresco, prese un caffè e si recò in redazione.* (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Odspavao je tri sata, od šest do devet ujutru, potom je ustao, okupao se u hladnoj vodi, popio kafu i krenuo u redakciju.

(23) *Salì in camera sua e si cambiò di abito. Indossò un vestito chiaro e una cravatta nera.* (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Popeo se u svoju sobu i presvukao se. Obukao je svetlo odelo i stavio crnu kravatu.

Kao što se vidi iz prevoda primera, prosti perfekat prenet je na srpski perfektom svršenog glagola. I u srpskom jeziku nizovi perfekta svršenih glagola najčešće upućuju na sukcesivnost njime označenih radnji.

Kao što smo već napomenuli, prosti perfekat može da uputi i na procese koji se odvijaju istovremeno. Tako je u sledećim primerima:

(24) (...) per tutto il tempo che mia madre parlò non fece che assentire.
 (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
 (...) i sve vreme dok je ona pričala, samo je klimao glavom.

(25) Qualche volta cercai d'interrogarlo sulla natura di quella malattia, ma lui diede risposte evasive e smarrite, (...). (Calvino, *Il visconte dimezzato*)
 Nekoliko puta sam pokušao da ga ispitam o prirodi te bolesti, ali on je davao zaobilazne i neodređene odgovore, (...).

Da su procesi u prostom perfektu istovremeni, zaključujemo oslanjajući se na logiku i na naša vanjezička znanja o svetu.

Prosti perfekat u primeru (24) preveden je na srpski perfektom nesvršenih glagola, a u primeru (25) perfektom svršenog i perfektom nesvršenog glagola.

Prosti perfekat takođe, mada dosta ređe, može označiti i radnju koja je anteriorna u odnosu na prošlu radnju iz prethodne rečenice. To potvrđuje sledeći primer:

(26) Con il fratello Hervé ereditò dal padre una malattia di origine venerea, che lo condusse prima alla pazzia e poi, giovane, alla morte. *Partecipò*

a vent'anni alla guerra franco-prussiana, *lavorò* presso il ministero della marina. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Zajedno sa svojim bratom Erveom, *nasledio je* od oca veneričnu bolest koja ga *je* najpre *odvela* u ludilo, a potom, kao veoma mladog, u smrt. Sa dvadeset godina *učestvovao je* u Francusko-pruskom ratu, *radio je* u mornarici.

I u ovom slučaju naše vanjezičko znanje o svetu i naše životno iskustvo pomažu da zaključimo da su radnje označene glagolima *partecipare* 'učestvovati' i *lavorare* 'raditi' prethodile radnjama glagola *ereditare* 'naslediti' i *condurre alla morte* 'odvesti u smrt'.

Osim u nezavisnim rečenicama, kao u prethodnom primeru (26), prosti perfekat se može javiti i u pojedinim vrstama zavisnih rečenica da označi radnju koja je anteriorna u odnosu na radnju u upravnoj, koja je takođe u prostom perfektu. Takva njegova upotreba ostvaruje se samo u određenim vrstama zavisnih rečenica, po pravilu, u relativnim, uzročnim i u vremenskim rečenicama sa značenjem anteriornosti, koje uvode veznici *quando* 'kad', *appena* 'čim', *dopo che* 'nakon što', 'pošto'. Datu upotrebu prostog perfekta ilustruju sledeći primeri:

- (27) Ritornando dal viaggio che *feci*, *trovai* una montagna di posta. (Bertinetto 1986: 431)

Vrativši se s putovanja na kojem *sam bio*, *zatekao sam* gomilu pošte.

- (28) Terminato il liceo, come sai, *non proseguì* gli studi perché mio padre *si oppose*. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)

Posle gimnazije *nisam upisala* fakultet, kao što znaš, jer *je* moj otac tako *odlučio*.

- (29) *Scese* solo quando *sentì* i passi di lei sul legno della stanza. (Baricco, *Mr Gwyn*)

Sišao je tek kada *je čuo* bat njenih koraka po drvenom podu.

- (30) L'uomo che stava dietro al banco tra una fila di bottiglie, presso un bottazzo di vino, appena *vide* il pastore *poggiò* le mani al banco, *si sporse*, e disse: (...). (Alvaro, *Gente in Aspromonte*)

Čovek koji je stajao za tezgom među gomilom boca, pored bačve vina, samo što *ugleda* čobanina, *podboči se* rukama o tezg, *naže se i reče*: (...).

I u vezi s primerima (27–28) naše vanjezičko znanje potvrđuje nam da se radnja u zavisnoj rečenici odigrala pre radnje u upravnoj. Naime, na osnovu našeg

poznavanja sveta, znamo da neko prvo mora da se vrati s puta da bi mogao da zatekne poštu, kao što, u vezi s primerom (28), po logici stvari, znamo da uzrok uvek prethodi posledici. U oba primera prosti perfekat ima vrednost pluskvamperfekta, s kojim se može zameniti. U slučaju vremenske rečenice (29–30), sam veznik eksplicitno ukazuje na to da radnja zavisne rečenice neposredno prethodi radnji upravne. Što se tiče vremenske rečenice, prosti perfekat se u njoj javlja kao zamena i za pluskvamperfekat i za pluskvamperfekat II onda kada se nađe s drugim prostim perfektom u upravnoj. Međutim, treba napomenuti da su u tom slučaju prosti perfekat i pluskvamperfekat II značenjski jednaki, dok prosti perfekat i pluskvamperfekat nisu. Naime, s prostim perfektom i pluskvamperfektom II radnja zavisne rečenice povezana je s radnjom upravne tesnom hronološkom i uzročno-posledičnom vezom, ona joj neposredno prethodi, dok pluskvamperfekat u zavisnoj rečenici ostvaruje slabiju temporalnu i uzročno-posledičnu vezu s radnjom upravne i upućuje na radnju koja je jasno vremenski odvojena (Bertinetto 1986; Moderc 2002).

U primerima (27–29) prosti perfekat preveden je na srpski relativnim perfektom, dok je u primeru (30) preveden aoristom.

Prelazeći na aorist kao ekvivalent italijanskog prostog perfekta, na samom početku treba istaći da su u pitanju dva formalno slična, ali semantički i stilski dosta različita vremena. S aspekta temporalnosti, italijanski prosti perfekat i srpski aorist podudarni su po tome što oba označavaju radnje koje pripadaju prošlosti, i to određenoj prošlosti. Međutim, njihovo temporalno podudaranje samo je delimično budući da srpski aorist, za razliku od prostog perfekta, poseduje dva vremenska značenja. Naime, u svojoj osnovnoj vremenskoj funkciji aorist označava radnje koje su se izvršile neposredno pre trenutka govora ili u bliskoj prošlosti. Po toj osobini se u potpunosti razlikuje od prostog perfekta, koji, ako se izuzmu njegove regionalne upotrebe, ne služi za iskazivanje upravo završene radnje ili radnje iz bliske, nedavne prošlosti. Kao što je rečeno u prethodnom poglavlju, srpski aorist u ovoj vremenskoj upotrebi nema značenje aorističnosti (Toma 2000), a u italijanskom jeziku mu odgovara složeni perfekat (*Pade ti olovka* 'Ti è caduta la penna' / *'Ti cadde la penna'). Druga vremenska funkcija aorista jeste iskazivanje radnje koja se izvršila u daljoj prošlosti. Međutim, on ni u tom slučaju nije apsolutno podudaran s italijanskim prostim perfektom jer, kao što smo više puta istakli, za italijanski prosti perfekat nije toliko važna vremenska udaljenost radnje od trenutka govora, koliko činjenica da njime označena radnja nije aktuelna u sadašnjosti i da je lišena bilo kakve veze s trenutkom govora. Za razliku od prostog perfekta, srpski aorist, čak i onda kada ima značenje daleke prošle radnje, može da uputi na sadašnju relevantnost date radnje i da podrazumeva njene posledice u trenutku govora (v. Toma 2000; Stanojević 2007). Po ovoj osobini, on odgovara italijanskom složenom perfektu (*Kupismo ovu kuću pre dvadeset godina* 'Abbiamo comprato questa casa vent'anni fa'). Srpski aorist takođe može da označi dalju prošlu radnju koja nema dodirnih tačaka s vremenom govorenja, po čemu se poklapa s italijanskim prostim

perfektom (*Te godine osvojiše tutulu svetskog šampiona* 'Quell'anno vinsero il titolo di campione del mondo').¹

Italijanski prosti perfekat i srpski aorist podudarni su na planu aspektualnosti jer i jedno i drugo vreme iskazuju svršenu prošlu radnju. Uz to, oba vremena upućuju na jednokratnu radnju, a mogu uputiti i na ponavljanu, višekratnu radnju, pod uslovom da je u pitanju izbrojivo mnoštvo radnji (uz odredbe poput „x puta“ i sl.).

Aorist se u savremenom srpskom jeziku javlja kako u govoru, gde ima posebnu afektivnu vrednost i ekspresivnost, tako i u jeziku književnosti, gde ima tipično narativnu funkciju. Za razliku od aorista, prosti perfekat se retko koristi u govornom jeziku, a uz to je lišen bilo kakvog afektivnog ili emotivnog odnosa prema radnji. Ono što, u suštini, spaja italijanski prosti perfekat i srpski aorist jeste njihova narativna funkcija. Prosti perfekat je u italijanskom jeziku dominantno narativno vreme u književnoj prozi, a i srpskom aoristu je u jeziku književnosti svojstvena narativna funkcija. Dok se italijanski prosti perfekat uvek može prevesti na srpski perfektom, aoristom se prevodi uglavnom onda kada je narativno upotrebljen.

Naredni primeri ilustruju prevodnu ekvivalentnost između italijanskog prostog perfekta i srpskog aorista u narativnom književnom tekstu:

- (31) Ma poi il prete *si fece il segno della croce*, balzò dal letto, *accese* la candela, *si attaccò* alle manopole, *si stirò* quattro, cinque volte, *fece* alcuni sgangherati sbadigli, *si diede* una sciacquata al viso; poi *andò* ad inginocchiarsi. (Jovine, *Signora Ava*)

Ali tada *se* sveštenik *prekrsti*, *skoči* iz kreveta, *upali* sveću, *uhvati* za ručice, *proteže se* četiri-pet puta, nekoliko puta nezgrapno *zevnu*, *isplaknu* lice, a zatim *pođe* da klekne.

- (32) Fabrizio *accompagnò* l'uomo alla porta e *richiuse* a chiave dietro di lui. *Gettò* il pacco con la treccia, assieme a tutti gli oggetti allineati sul tavolino, nel cestino della carta straccia, e *andò* a dormire. (Duranti, *La casa sul lago della luna*)

Fabrizio *otprati* čoveka do vrata i *zaključa* ih za njim. Paket s pletenicom, zajedno sa svim stvarima poređanim na stolu, *baci* u korpu za otpatke i *ode* da spava.

- (33) Una volta *incontrammo* Ada, era sola, *fece* cenni cordiali, *passò* oltre come se avesse fretta. Una volta *incrociammo* Maria, la madre di Stefano,

¹ U navedenoj izolovanoj rečenici preveli smo aorist prostim perfektom radi ilustracije. Nije isključeno da bi aorist iz datog primera mogao da se prevede i složenim perfektom. Naime, kod prevodenja srpskog aorista na italijanski treba uzeti u obzir širi kontekst, kako bi se utvrdilo da li njime označene radnje čuvaju ili ne vezu s trenutkom govora, od čega u italijanskom zavisi izbor između prostog i složenog perfekta.

e io e Lila *salutammo*, lei girò la faccia. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)

Jednom prilikom *sretosmo* Adu, bila je sama, ljubazno nam *klimnu* glavom i *prođe* dalje kao da je u žurbi. Jednom *sretosmo* Mariju, Stefanovu majku, Lila i ja je *pozdravismo*, a ona *okrenu* glavu na drugu stranu.

(34) La macchina *partì*, ma dopo qualche metro *si fermò* e *tornò* a marcia indietro. (Tabucchi, *Requiem*)

Kola *krenuše*, ali posle nekoliko metara *se zaustaviše* i *vratìše* u rikverc.

Kada je reč o kontrastivnim odnosima između italijanskog prostog perfekta i srpskog aorista, treba istaći da se razlike između ova dva oblika najviše ogledaju na stilskom planu. Glavno svojstvo srpskog aorista jeste doživljenost prošle radnje; on ukazuje na uživljavanje i na angažovanost govornika/naratora u radnjama o kojima se pripoveda i nosi sa sobom izvesnu dozu subjektivnosti. Njegovom upotrebom radnja se približava slušaocu/čitaocu i postiže se da se i on uživi u nju. Kako navodi Toma (2000: 1211), aorist „nema u savremenom srpskom jeziku objektivnu distancu svojstvenu aorističnosti“. Za razliku od srpskog aorista, italijanski prosti perfekat ne poseduje svojstvo doživljenosti, ne podrazumeva uživljavanje u radnju i lišen je bilo kakve nijanse subjektivnosti. Njime se radnja udaljava i od govornika/naratora i od publike. Kao što smo više puta istakli, prosti perfekat iskazuje objektivn, neutralan ili distanciran odnos prema radnji iznoseći je kao činjenicu koja pripada prošlosti, bez ikakvog emotivno obojenog tona. Između ostalog, zato je prosti perfekat, osim za književnu naraciju, pogodan za istorijske, biografske i dokumentarne tekstove.

Italijanski prosti perfekat i srpski aorist podudarni su po tome što i jedan i drugi izražavaju temporalnu progresiju. Naime, oba oblika upućuju na radnje koje se vrše sukcesivno, te omogućavaju da se tok priče razvija i pomera unapred. Kada je reč o srpskom aoristu, za njega se u literaturi obično navodi da unosi dinamičnost u pripovedanje. Dinamičnost aorista proizilazi iz činjenice da označava svršene radnje, da se često javlja u nizovima iskazujući uzastopne radnje, i da je jednostavan, kratak oblik (Minović 1987; Tanasić 2005). Italijanski prosti perfekat sličan je srpskom aoristu u pogledu dinamičnosti jer je i on prost oblik, često dolazi u nizovima i upućuje na sukcesivnost njime označenih radnji.

Budući da je u srpskom jeziku aorist mnogo manje zastupljen od perfekta i da je stilski obeležen, nije na odmet istaći da ga, prilikom prevođenja italijanskog prostog perfekta, treba upotrebljavati smisleno, sa svešću o njegovim stilskim vrednostima. Naime, za razliku od italijanskog, u kome se u celom tekstu pripovedanje može obavljati u prostom perfektu, u srpskom jeziku pripovedanje isključivo u aoristu „dalo bi utisak veštački odnegovanog jezika“ (Toma 2000: 1206). Kao što smo već istakli (v. § 4.2), u srpskom jeziku glagolska vremena se u narativnim tekstovima

mogu dosta slobodno ukrštati, pa se tako aorist često javlja u kombinaciji s perfektom ili s prezentom u istoj rečenici ili istom segmentu pripovedanja. Kombinovanjem perfekta i aorista postižu se posebni stilski efekti: usporavanje i objektivizacija radnje upotrebom perfekta, ubrzavanje (dinamizacija) i uživanje u radnju upotrebom aorista. Dok srpski perfekat i aorist mogu alternirati zarad stilskog efekta, italijanski prosti perfekat nema „partnera“ za igru ubrzavanja ili usporavanja naracije.

U narednim primerima prosti perfekat preveden je na srpski kombinacijom perfekta i aorista:

- (35) Lui *costruì* una filanda, giù al fiume, un capannone per l'allevamento di bachi, (...). *Assunse* una trentina di lavoranti, *fece arrivare* dall'Italia una misteriosa macchina di legno, tutta ruote e ingranaggi, e *non disse* più nulla per sette mesi. Quando Baldabiu gli *chiese* di accettare, lui *rispose* con una domanda. (Baricco, *Seta*)

On *izgradi* svilaru, dole na reci, jednu veliku baraku za gajenje svilene bube, (...). *Unajmio je* tridesetak radnika, *dopremio* iz Italije jednu tajanstvenu mašinu od drveta, svu u točkovima i zupčanicima, i sedam meseci *nije progovorio* ni reč. Kada ga *je* Baldabju *zamolio* da prihvati, on *odgovori* pitanjem.

- (36) Così *rimase* lì finché *non accadde* una cosa sorprendente e irragionevole: dal nulla, tutt'a un tratto, *compare* un ragazzino. (Baricco, *Seta*)

I tako *je ostao* tu sve dok *se nije dogodilo* nešto zapanjujuće i posve neobjašnjivo: ni iz čega, iznenada, *pojavi se* jedan dečak.

- (37) Il che *fece*, e io gli *raccontai* tutto senza celargli nulla. Frate Guglielmo mi *ascoltò* con grande serietà, ma con un'ombra di indulgenza. (Eco, *Il nome della rosa*)

On *pristade*, a ja mu *ispričah* sve, ništa ne prećutkujući. Fra Vilijem me *je saslušao* veoma ozbiljno, ali uz nagoveštaj blagonaklonosti.

Kao što smo već istakli, za razliku od srpskog, kada je književna proza u pitanju, u italijanskom jeziku je tendencija da se jednom odabrano dominantno vreme u određenom delu teksta ne menja. Samim tim, pripovedanje u prostom perfektu najčešće isključuje pripovedanje u složenom perfektu i obrnuto. Naime, u italijanskom jeziku nije dozvoljeno, preciznije rečeno, nije poželjno da se u istoj rečenici, u istom segmentu teksta, odnosno za istu situaciju naporedno upotrebljavaju prosti i složeni perfekat. Kako navodi Moderc (2015: 335), prelazak s jednog vremena na drugo „podrazumeva radikalnu pripovedačevu promenu stava prema radnji“, odnosno „nagle promene psihološke ili emotivne perspektive“. Da bi, dakle, prosti i složeni perfekat mogli da se kombinuju u istom tekstu, za takav postupak

mora da postoji poseban, jasan i prihvatljiv razlog s tačke gledišta pragmatike, tekstualnosti i sl. U suprotnom, bilo kakvo proizvoljno mešanje prostog i složenog perfekta ukazuje na nedoslednost i, samim tim, proizvodi tekst koji je nekoherentan u pogledu planiranja izlaganja i neujednačen u pogledu upotrebe glagolskih vremena iako ostaje razumljiv (funktionalan) kada je reč o opštoj poruci.

7.2. Zaključak

Na osnovu svega što je rečeno o vrednostima i upotrebama italijanskog prostog perfekta i o njegovim kontrastivnim sličnostima i razlikama sa srpskim perfektom i aoristom, možemo sumirati naša zapažanja.

Osnovni srpski ekvivalent italijanskog prostog perfekta jeste perfekat. Italijanski prosti perfekat i srpski perfekat podudaraju se na planu temporalnosti budući da oba oblika označavaju radnje iz sfere prošlosti. Međutim, za razliku od srpskog perfekta koji upućuje na prošlost uopšte uzevši, te je neutralan u pogledu specifikovanja vremena vršenja radnje, italijanski prosti perfekat uvek vezuje radnju za određeni trenutak ili period u prošlosti. Osim toga, italijanski prosti perfekat je mnogo više markiran od srpskog perfekta u pogledu hronološkog redosleda radnji koje uvodi. Za njega je uobičajeno da izražava sukcesivne radnje, dok je srpski perfekat neutralan u pogledu redosleda radnji koje označava, te mnogo slobodnije od italijanskog prostog perfekta može da uputiti na istovremenost dveju radnji ili na anteriornost jedne radnje u odnosu na drugu. I prosti perfekat, mada dosta ređe, može da označi dve istovremene radnje ili radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu njime označenu radnju. U tom slučaju, temporalni odnosi između radnji u prostom perfektu utvrđuju se na osnovu različitih pragmatičkih faktora, pre svega naših vanjezičkih znanja i samog konteksta.

S tačke gledišta aspektualnosti, italijanski prosti perfekat se podudara sa srpskim perfektom svršenih glagola, dok se razlikuje od perfekta nesvršenih glagola po vidskim osobinama. Međutim, i perfekat nesvršenih glagola predstavlja ekvivalent prostog perfekta, i to u istim onim sintaksičko-semantičkim okolnostima u kojima se javlja i kao ekvivalent složenog perfekta, a na koje smo ukazali u ovom i prethodnom poglavlju. Što se aspektualnosti italijanskog prostog perfekta tiče, on sadrži vidsko obeležje aorističnosti, tako da radnju u celini smešta u prošlost, ne povezujući je ni na koji način s trenutkom govora. Za razliku od njega, srpski perfekat ima i rezultativno značenje, te može upućivati i na posledice koje njime iskazana radnja ima u vremenu govorenja.

Italijanski prosti perfekat i srpski perfekat slični su u pogledu stilske nemarkiranosti. Naime, ni jedan ni drugi oblik nemaju posebne stilske efekte i ekspresivno su neutralni. Srpski perfekat, za razliku od aorista, ne služi iskazivanju doživljenih radnji, odnosno radnji koje se tako predstavljaju, po čemu se podudara sa italijanskim prostim perfektom, koji ne poznaje svojstvo doživljenosti i ne

podrazumeva psihološku angažovanost u radnjama o kojima se pripoveda. Što se prostog perfekta tiče, on iskazuje objektivni ili distancirani stav prema radnji, dok je srpski perfekat nemarkiran u pogledu stava govornika prema radnji.

Najzad, prosti perfekat je redak u govoru i koristi se najviše u književnoj prozi, istoriografiji i dokumentarnim tekstovima, dok se srpski perfekat upotrebljava kako u govoru, tako i u jeziku književnosti, kao i u svim funkcionalnim stilovima (naučnom, publicističkom, administrativnim itd.).

Što se tiče kontrastivnih odnosa između prostog perfekta i aorista, ova dva oblika poklapaju se na planu temporalnosti budući da oba označavaju radnje koje su se izvršile u prošlosti, i to u određenoj prošlosti. Međutim, srpski aorist u svojoj osnovnoj vremenskoj upotrebi služi da izrazi radnje iz neposredne prošlosti, što italijanski prosti perfekat ne čini.

Aspektualno gledano, italijanski prosti perfekat i srpski aorist u velikoj meri su podudarni; prosti perfekat je svršeno glagolsko vreme, a i aorist se u savremenom srpskom jeziku najčešće gradi od svršenih glagola.

Italijanski prosti perfekat i srpski aorist najviše se razlikuju po stilskim osobinama. Srpski aorist sadrži svojstvo doživljenosti, podrazumeva psihološko učestvovanje u radnjama o kojima se govori, dok prosti perfekat nema svojstvo doživljenosti i sagledava radnje objektivno ili s psihološke i emotivne distance.

Za razliku od prostog perfekta, srpski aorist se javlja i u govornom jeziku i u jeziku književnosti. Ono što je zajedničko za ova dva vremena jeste njihova narativna upotreba u jeziku književnosti. Osim toga, u njihove zajedničke karakteristike spada i to što oba oblika ostvaruju temporalnu progresiju i što iskazuju radnje koje pripadaju prvom narativnom planu.

Italijanski imperfekat i njegovi srpski ekvivalenti

Imperfekat (*imperfetto*) je relativno glagolsko vreme koje u svojoj osnovnoj upotrebi označava situacije koje pripadaju prošlosti. U pitanju je prost glagolski oblik s jednostavnom paradigmom, ali veoma bogatom i složenom semantikom. Naime, od svih vremena indikativa u italijanskom jeziku imperfekat poseduje najraznovrsnija značenja i najširi spektar upotreba.

Kako je upravo rečeno, imperfekat primarno upućuje na prošlost. Međutim, on je veoma „elastičan” u pogledu vremenskih upotreba, tako da u određenim sintaksičko-semantičkim okolnostima može da označi i situacije koje su smeštene u sadašnjosti ili budućnosti. Takva upotreba ovog vremena ostvaruje se pre svega u govornom jeziku i neformalnom kontekstu i u skladu je s njegovom tendencijom ka širenju na račun drugih glagolskih oblika, a sledstveno tome i s tendencijom savremenog italijanskog jezika ka pojednostavljenju svog složenog glagolskog sistema indikativa. Osim što glagolsku radnju može da smesti u sve tri vremenske sfere, imperfekat može da uspostavi i sve vrste vremenskih relacija s drugom prošlom radnjom (simultanost, anteriornost i posteriornost).

S tačke gledišta aspektualnosti, imperfekat je nesvršeno glagolsko vreme,¹ te na aspektualnom planu stoji u opoziciji prema ostalim prošlim vremenima, koja su svršena.

Pored vremenskih, imperfekat poseduje i brojne modalne upotrebe. U svojim modalnim upotrebama on ne upućuje na situacije koje se odnose na svet realnog i aktuelnog, već na svet irealnog, neaktuelnog, zamišljenog, mogućeg i sl. U savremenom italijanskom jeziku upravo su veoma raširene modalne upotrebe imperfekta.

U ovom poglavlju opisaćemo vrednosti i upotrebe italijanskog imperfekta i uporediti ga sa srpskim perfektom nesvršenih glagola, s kojim ima najviše sličnosti, a potom i sa drugim glagolskim oblicima koji takođe predstavljaju

¹ Iako je imperfekat suštinski nesvršeno glagolsko vreme, on poseduje i jednu upotrebu u kojoj ima vrednost perfektivnih vremena, tj. prostog ili složenog perfekta. U pitanju je tzv. „narativni imperfekat“, o kome će biti reči u § 8.2.

njegove odgovarajuće srpske ekvivalente. Iako srpski jezik u svom glagolskom sistemu takođe poseduje imperfekat i iako se on po svojim vremenskim i vidskim vrednostima u velikoj meri podudara sa italijanskim imperfektom, mi ga nećemo uzeti u razmatranje budući da je u savremenom srpskom jeziku gotovo u potpunosti nestao iz upotrebe.²

8.1. Temporalna i aspektualna svojstva imperfekta

U svojoj osnovnoj vremenskoj upotrebi imperfekat označava situacije koje pripadaju sferi prošlosti. Pored ovog temporalnog svojstva, njegova osnovna i najvažnija karakteristika jeste nesvršenost. Shodno tome, glavna razlika između imperfekta i ostalih italijanskih prošlih vremena ogleda se na planu aspektualnosti, tj. u načinu na koji ona predstavljaju glagolsku situaciju. S imperfektom se glagolska situacija predstavlja kao proces u toku, u razvoju, pri čemu se ne vizualizuju njen početak i kraj, dok se s perfektivnim vremenima ona predstavlja globalno, od početka do kraja, kao završena i zaokružena celina. Dakle, perfektivna vremena ističu završni trenutak radnje, dok imperfekat ističe njen središnji deo, isključujući početnu i završnu fazu. Sledeći primeri ilustruju aspektualnu razliku između imperfekta i perfektivnih vremena, tj. između imperfekta i složenog i prostog perfekta:

- (1) Quando i suoi figli sono tornati / tornarono a casa, Pietro *preparava* la cena.

Kada su se njegova deca vratila kući, Pjetro *je spremao* večeru.

- (2) Quando i suoi figli sono tornati / tornarono a casa, Pietro *ha preparato / preparò* la cena.

Kada su se njegova deca vratila kući, Pjetro *je spremio* večeru.

U primeru (1) proces označen imperfektom prikazan je u toku odvijanja (spremanje večere odigravalo se u trenutku kada su se deca vratila kući). Kraj datog procesa nije obuhvaćen imperfektom i ne saopštava se ništa o njegovom daljem odvijanju, da li je izvršen u celosti (tj. da li je Pjetro spremio večeru ili ne). Zaključak o ishodu tog procesa mogao bi se izvesti na osnovu različitih pragmatičkih faktora (naših znanja o svetu, konteksta i sl.), ali ne i na osnovu samog imperfekta. Za razliku od primera (1), u primeru (2) radnja označena složenim, odnosno prostim perfektom, prikazana je u celini, kao u potpunosti završena (tj. uz implikaciju da su Pjetrova deca večerali).

² Analizirajući srpske/srpskohrvatske ekvivalente 2719 italijanskih imperfekata preuzetih iz korpusa od nekoliko književnih dela, Jeremić (1977) je ustanovila da je u samo četiri slučaja italijanski imperfekat preveden na srpski/srpskohrvatski imperfektom. U svim slučajevima reč je o imperfektu glagola *biti* (*beše*).

Pored aspektualne, druga važna razlika između imperfekta i perfektivnih vremena ogleda se u vrsti vremenskih odnosa koje ovi oblici uspostavljaju s drugom prošlom radnjom. Imperfekat, po pravilu, upućuje na odnos istovremenosti s drugom prošlom radnjom, dok dva svršena vremena obično upućuju na odnos sukcesivnosti, tj. na posteriornost potonje radnje u odnosu na prethodnu.³ Tako se u primeru (1) proces označen imperfektom odvija naporedo s radnjom u složenom, odnosno prostom perfektu, i to tako što proces u imperfektu vremenski obuhvata radnju u složenom/prostom perfektu (spremanje večere započelo je pre dolaska dece i trajalo je u trenutku kada su se deca vratila). Nasuprot tome, u primeru (2), s dva perfektivna vremena, druga radnja je sukcesivna u odnosu na prvu (prvo su se deca vratila kući, zatim je Mario spremio večeru).

Kao što je poznato, osnovni i najuobičajeniji srpski ekvivalent italijanskog imperfekta jeste perfekat nesvršenih glagola, što se uostalom vidi i iz prevoda primera (1–2). Srpski perfekat nesvršenog glagola poseduje iste temporalne i aspektualne vrednosti kao italijanski imperfekat. I on upućuje na radnju iz sfere prošlosti, postavlja je po pravilu simultano u odnosu na drugu prošlu radnju i prikazuje je u procesu njenog odvijanja, kao nesvršenu i neograničenu. Međutim, iako se italijanski imperfekat i srpski perfekat nesvršenog glagola podudaraju po svojim temporalnim i aspektualnim vrednostima, treba istaći da ova dva oblika nisu apsolutno ekvivalentna. Naime, srpski perfekat nesvršenog glagola poznaje upotrebe koje italijanski imperfekat nema i, obrnuto, italijanski imperfekat ima pojedine funkcije koje srpski perfekat nesvršenog glagola ne može da obavlja. U prethodnim poglavljima smo već ukazali na najvažnije razlike između italijanskog imperfekta i srpskog perfekta nesvršenih glagola (v. § 3.1.1; § 6.1), a o njima će ponovo biti reči kasnije u tekstu.

Vraćajući se na semantička svojstva italijanskog imperfekta, valja još jednom podsetiti da ovo glagolsko vreme nikako ne treba tumačiti kao vreme koje označava „radnju koja traje“ (durativnu radnju). Naime, kako je već rečeno u trećem poglavlju, durativnost nije aspekatsko svojstvo imperfekta, niti bilo kog glagolskog vremena, već akcionalno obeležje glagolske lekseme. Glagol je leksički obeležen kao durativan ili nedurativan i njegove akcionalne vrednosti su uvek iste bez obzira na vreme u kome je upotrebljen. Tako, u primerima (1) i (2) rezultativni glagol *preparare la cena* sadrži obeležje durativnosti, te sam po sebi upućuje na proces koji podrazumeva određeno trajanje, s tim što se s imperfektom taj proces sagledava kao

³ Iako je suštinsko svojstvo imperfekta označavanje istovremenosti u prošlosti, nije isključeno da ovo glagolsko vreme izrazi i radnje koje su sukcesivne; npr. *Maria si truccava, si vestiva e correva a prendere l'autobus* (Lo Duca 1993: 304) 'Marija se šminkala, oblačila i trčala da uhvati autobus'. U tom slučaju, vremenski odnos između radnji utvrđuje se na osnovu različitih pragmatičkih faktora. Takođe, kao što smo videli u 6. i 7. poglavlju, nije isključeno ni da perfektivna vremena upute na istovremenost radnji koje iskazuju; npr. *Io ho suonato e lei ha cantato* 'Ja sam svirao, a ona je pevala'. I u slučaju perfektivnih vremena, glavnu ulogu u određivanju vremenskog odnosa između radnji imaju pragmatički faktori.

nesvršen i ničim ograničen (u smislu da imperfekat ne obaveštava da li je proces dovršen ili ne; ne vidi se njegov kraj), a sa složenim, odnosno prostim perfektom kao svršen i ograničen (tj. proces je kompletno izvršen i u fokusu je njegova završna tačka). Da imperfekat ne označava radnju koja traje, potvrđuje i činjenica da se može kombinovati i s nedurativnim, punktualnim glagolima. Takav je slučaj u sledećem primeru s nedurativnim glagolom *esplodere* u imperfektu:

- (3) A mezzanotte hanno fatto un brindisi mentre la città *esplodeva* con spari, fuochi di artificio che hanno ricordato sinistramente i rumori della guerra. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
U ponoć su nazdravili dok *je* u gradu *prštao* vatromet koji je čudno podsećao na zvuke rata.

S obzirom na činjenicu da upućuje na nesvršenost i vremensku neograničenost radnje, imperfekat se ne kombinuje, preciznije rečeno, retko kad se kombinuje s odredbama za vreme *per x tempo* 'x vremena' i *in x tempo* 'za x vremena'. Ove odredbe služe da vremenski uokvire radnju, tj. da ograniče njeno trajanje i zbog toga gotovo uvek zahtevaju perfektivno vreme:

- (4) *Ha lavorato / lavorò* per due ore.
Radio je dva sata.
(5) *Ha preparato / preparò* la cena in mezz'ora.
Spremio je večeru za pola sata.

Ukoliko se imperfekat javi u kombinaciji s navedenim odredbama, on poprima sasvim drugačije značenje u odnosu na perfektivna vremena. Uz ove odredbe perfektivna vremena upućuju na jednokratnu radnju koja je trajala određeno vreme, dok imperfekat upućuje na višekratnu radnju, tj. na radnju koja se ponavljala i koja nema ograničenja kada je reč o tome koliko je puta ponovljena. Tako, za razliku od primera (4) i (5), u kojima složeni i prosti perfekat označavaju da je subjekat rečenice jednom prilikom radio dva sata, odnosno da je jednom prilikom spremio večeru za pola sata, u primerima (6) i (7) imperfekat označava da se data radnja ponavljala, tj. da je subjekat rečenice u više navrata radio po dva sata, odnosno da je više puta spremao večeru za pola sata.

- (6) *Lavorava* per due ore.
Radio je / radio bi po dva sata.
(7) *Preparava* la cena in mezz'ora.
Spremao je / spremao bi / spremio bi večeru za pola sata.

Kao što se vidi iz prevoda primera, odgovarajući srpski ekvivalenti imperfekta u primeru (6) jesu perfekat ili potencijal nesvršenog glagola, a u primeru (7) perfekat nesvršenog glagola ili potencijal glagola oba vida (v. niže).

Imperfekat se ne kombinuje ni s odredbom za vreme *x volte* 'x puta' budući da ova odredba upućuje na izbrojivu višekratnost, tj. na radnju koja se ponavljala ograničen broj puta, dok imperfekat, u skladu sa svojstvom imperfektivnosti, upućuje na neizbrojivu višekratnost, tj. na radnju koja se ponavljala neodređen broj puta. Nekompatibilnost imperfekta i odredbe *x volte* vidi se iz neprihvatljivosti sledećeg primera:

(8) *Lo *chiamavo* tre volte.

Uz odredbu *x volte* i druge slične koriste se perfektivna vremena:

(9) L'*ho chiamato* / lo *chiamai* tre volte.

Pozvao / zvao sam ga tri puta.

Imperfekat se može kombinovati s odredbom za vreme *x volte* 'x puta' samo ukoliko uz nju stoji neka odredba koja upućuje na regularno ponavljanje radnje (npr. *spesso* 'često', *sempre* 'uvek' i sl.). Takav je slučaj u sledećem primeru, u kome prilog *al giorno* 'na dan' ukazuje na radnju koja se neodređeni broj puta ponavljala tri-četiri puta na dan:

(10) Lo *chiamavo* tre volte al giorno.

Zvao sam ga tri puta na dan.

Dakle, u italijanskom jeziku se za izbrojivo mnoštvo radnji, tj. za ograničen broj ponovljenih radnji koriste perfektivna vremena, dok se za neizbrojivo mnoštvo radnji, tj. za neodređen broj ponovljenih radnji koristi imperfekat. U srpskom jeziku se izbrojivo mnoštvo radnji iskazuje i svršenim i nesvršenim glagolima, dok se neizbrojivo mnoštvo iskazuje samo nesvršenim glagolima (Tanasić 2005). Shodno tome, perfekat glagola oba vida javlja se kao ekvivalent italijanskih perfektivnih vremena uz numeričke odredbe za vreme (9), dok se samo perfekat nesvršenih glagola javlja kao ekvivalent imperfekta (10).

Pored nesvršenosti, druga najvažnija odlika imperfekta jeste njegova relativnost. Imperfekta je, dakle, relativno glagolsko vreme, što znači da se situacija koju označava ne odmerava prema trenutka govora, već prema referencijalnoj tački smeštenoj u prošlosti.⁴ Referencijalna tačka može biti eksplicitno iskazana u vidu

⁴ Kako je predloženo u 1. poglavlju, za definisanje temporalnih upotreba imperfekta, umesto referencijalne tačke, Bertinetto (1986) u svojoj studiji kao parametar uvodi „temporalno uporište“ (*ancoraggio temporale*).

nekoj priloga za vreme ili neke druge prošle radnje u odnosu na koju se proces u imperfektu pozicionira simultano, a može se i podrazumevati, tj. može se izvoditi iz šireg konteksta. Pošto upućuje na nesvršene radnje i pošto uvek mora da se veže za neki drugi trenutak u prošlosti, imperfekat, samim time, nije samostalno glagolsko vreme. To u suštini znači da iskaz u kome figurira samo imperfekat ne može da ima celovit i zaokružen smisao.

Uporedimo u tom smislu sledeći par primera; u prvom iskazu upotrebljen je imperfekat, a u drugom složeni perfekat:

- (11) a. *Ero al bar.*
 b. *Sono stato al bar*
 Bio sam u kafiću.

Kako smo više puta istakli, imperfekat ne nosi glavnu, već sekundarnu informaciju, zbog čega izolovan iskaz u imperfektu nije potpuno informativan i deluje nekompletno i nedorečeno. Stoga, da bi iskaz u primeru (11a) imao kompletan i zaokružen smisao, neophodno je da uz imperfekat stoji neka dopuna, bilo u vidu odredbe za vreme (*Alle due ero al bar* 'U dva sam bio u kafiću'), bilo u vidu neke druge prošle radnje, iskazane u zavisnoj ili nezavisnoj rečenici (*Ero al bar quando è andata via la luce*; *Ero al bar. All'improvviso è andata via la luce* 'Bio sam u kafiću kada je nestala struja'; 'Bio sam u kafiću. Iznenada je nestala struja'). Za razliku od imperfekta, perfektivna vremena pružaju glavnu i celovitu informaciju, zbog čega iskaz u primeru (11b) može da bude samostalno upotrebljen, bez bilo kakve dopune.

Kao što se vidi iz prevoda primera, i italijanski imperfekat i složeni perfekat preneti su na srpski perfektom nesvršenog glagola. S tim u vezi, važno je još jednom podsetiti da srpski perfekat nesvršenih glagola nikako ne treba automatski poistovećivati s italijanskim imperfektom jer, kako je već rečeno, i pored brojnih podudarnosti, ova dva oblika nemaju u potpunosti iste upotrebe i nisu apsolutno ekvivalentni. Naime, kao što smo na više mesta u knjizi ukazali (v. § 3.1.1; § 6.1), srpski perfekat nesvršenog glagola može u određenim slučajevima da uputi na svršenu radnju, odnosno na radnju koja se realizovala u prošlosti i koja se prikazuje kao postojeća činjenica, npr. a) *Gledao sam taj film. Odličan je.* 'Ho visto quel film. È ottimo'; b) *Izlagao sam rad na toj konferenciji* 'Ho presentato un contributo a quella conferenza'; c) *Čitao sam tu knjigu i jako mi se dopala* 'Ho letto quel libro e mi è piaciuto tanto'. U tom slučaju, srpskom perfektu nesvršenog glagola nikako ne odgovara italijanski imperfekat, već neko od perfektivnih vremena.

Pošto smo opisali osnovna temporalna i aspektualna svojstva imperfekta, preći ćemo na prikazivanje njegovih tipičnih vremenskih upotreba i njegovih podvidskih vrednosti.

Jedna od osnovnih upotreba imperfekta jeste označavanje situacije koja je bila u toku u nekom trenutku u prošlosti ili u vreme vršenja neke druge prošle radnje. Tako je u sledećim primerima:

- (12) Alle otto Monteiro Rossi *dormiva* ancora. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
U osam sati Monteiro Rosi *je* i dalje *spavao*.
- (13) Quando sono arrivato, mamma *lavava* i piatti. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Kada sam stigao, mama *je* *prala* sude.
- (14) Mentre *leggeva* l'sms, sul suo volto prese forma un'espressione stupita ma anche un po' turbata. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Dok *je* *čitala* poruku, lice joj poprими začuden, ali i pomalo zabrinut izraz.
- (15) Mentre *andavamo*, io *mi chiedevo* "ma questa cosa vorrà da me?" (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)
Dok *smo išli*, ja *sam se pitao* „ama šta ova hoće od mene?"

Ovako upotrebljen imperfekat ima podvidsku vrednost progresivnosti (*aspetto progressivo*): on prikazuje radnju u razvoju, u toku, i može se zameniti glagolskom perifrazom *stare* + gerund.

Odgovarajući srpski ekvivalent datog imperfekta jeste perfekat nesvršenog glagola.

Imperfekat se takođe koristi za označavanje radnji koje su se vršile u prošlosti, po navici ili običaju. U tom slučaju imperfekat je obično praćen odredbama za vreme koje ukazuju na učestalost vršenja radnje (npr. *sempre* 'uvek', *spesso* 'često', *a quei tempi* 'u to vreme' i sl.). Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (16) In quell'estate *andavo* in Po, un'ora o due, al mattino. Mi *piaceva* sudare al remo e poi cacciarmi nell'acqua fredda, ancora buia, che entra negli occhi e li lava. *Andavo* quasi sempre solo, perché Pieretto a quell'ora *se ne dormiva*. (Pavese, *Il diavolo sulle colline*)
Tog leta *sam* svakog dana *odlazio* sat-dva na Po. *Voleo sam* da se oznojim veslajući, pa da se potom bućnem u hladnu, još mračnu vodu koja mi je prodirala u oči i prala ih. Gotovo uvek *sam odlazio* sam, jer *je* Pjereto u to doba dana još *spavao*.
- (17) Tutti i sabati *veniva* a Trieste e tutte le domeniche *ripartiva* per la sua città. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
Svake subote *dolazio je* u Trst i svake nedelje *se vraćao* u svoj grad.
- (18) La mattina Vittorio *usciva* per andare al lavoro e spesso *non tornava* che a tarda sera, ma a me *non dispiaceva*: *assaporavo* in solitudine la mia libertà. (Oztepek, *Come un respiro*)

Ujutro *je* Vitorio *odlazio* na posao i često *se vraćao* tek kasno uveče, ali to mi *nije smetalo*: u toj samoći *uživala sam* u svojoj slobodi.

- (19) *Suonavamo* tre, quattro volte al giorno. (Baricco, *Novecento*)
Svirali smo tri-četiri puta na dan.

U ovoj vremenskoj upotrebi imperfekat ima podvidsku vrednost habitualnosti (*aspetto abituale*), koju je moguće, mada ne uvek, izraziti perifrazom *essere solito* + infinitiv 'imati običaj'. Osnovna karakteristika ovog podvida, odnosno ovog tipa imperfekta, jeste da označava radnju koja se ponavljala neodređeni broj puta. Dakle, imperfekat s habitualnom vrednošću ne upućuje na pojedinačnu radnju i na njenu središnju fazu, već na seriju radnji koje zajedno čine celinu. Svaka radnja iz te serije ponovljenih radnji kompletno je izvršena, od početka do kraja (Bertinetto 1986: 348).

Kao što je već rečeno, u srpskom jeziku se ponavljanje radnje u prošlosti, tj. neizbrojivo mnoštvo radnji iskazuje perfektom nesvršenih glagola, tako da ovaj glagolski oblik predstavlja odgovarajući ekvivalent italijanskog imperfekta. Osim perfekta nesvršenog glagola, u srpskom jeziku i potencijal u svojoj vremenskoj upotrebi ima funkciju iskazivanja ponavljane prošle radnje, tako da i on predstavlja odgovarajući ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog imperfekta. Za razliku od perfekta, potencijal se javlja s glagolima oba vida (Tanasić 2005; Klikovac 2021/2022).

Podudarnost između italijanskog imperfekta i srpskog potencijala ilustruju sledeći primeri:

- (20) *Arrivava* poco dopo e *ripartiva* quando il mezzo di Aju non aveva ancora completato la sua discesa. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Dolazio bi malo posle njih i *odlazio* čim bi Ažuov auto krenuo natrag.
- (21) Così Novecento *rimaneva* a bordo, sempre, e poi a un certo punto *si ripartiva*. (Baricco, *Novecento*)
 I tako *bi* Novečento *ostao* na brodu, svaki put, a onda *bi* u nekom trenutku brod ponovo *isplovio*.
- (22) Appena Gian dei Brughi aveva finito un libro, *correva* a restituirlo a Cosimo, ne *prendeva* in prestito un altro, *scappava* a rintanarsi nel suo rifugio segreto, e *sprofondava* nella lettura. (Calvino, *Il barone rampante*)
 Čim bi Đan sa Pustare pročitao jednu knjigu, *otrčao bi* Kozimu da mu je vrati, *posuđivao bi* od njega drugu, zatim *bi* *bežao* u svoje tajno skrovište i *udubljavao se* u čitanje.

- (23) Due volte al giorno gli *servivano* con una certa solennità il tè. (Baricco, *Seta*)

Dva puta na dan *poslužili bi* ga čajem, s nekom ritualnom uzvišenošću.

Za označavanje ponavljane radnje u prošlosti u srpskom jeziku se mogu paralelno upotrebljavati perfekat nesvršenih glagola i potencijal, tako da je i u prevodu s italijanskog na srpski moguće kombinovati ova dva oblika. Takvu mogućnost ilustruju srpski prevodi sledećih italijanskih primera:

- (24) Ogni mattina *si spingeva* fin da Verdun, dove *ascoltava* le storie del paese e *sfogliava* le gazzette arrivate da Parigi. La sera *rimaneva* a lungo, sotto il portico della sua casa, seduto accanto alla moglie Hélène. (Baricco, *Seta*)

Svakoga jutra *navraćao je* kod Verduna, gde *je slušao* lokalne priče i *prelistavao* novine koje su stizale iz Pariza. S večeri *bi* dugo, na tremu svoje kuće, *sedeo* sa svojom ženom Elen.

- (25) Poi *si rivestivano*, *indossavano* una giacca elegante e *si recavano* al club a giocare a biliardo. La gente li *ammirava* e il maître li *accoglieva* dicendo: ecco gli studenti di Coimbra! E *dava* loro il miglior biliardo. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Potom *bi se presvukli*, *oblačili* elegantne sakoe i *odlazili* u klub na partiju bilijara. Ljudi *su* im *se divili*, a šef sale ih *je dočekivao* rečima: evo studenata iz Koimbre! I *davao* im *je* najbolji bilijarski sto.

Treba, svakako, istaći da srpski potencijal s vremenskim značenjem ni u kom pogledu ne treba dovoditi u vezu s italijanskim kondicionalom sadašnjim ili kondicionalom prošlim te, samim tim, ni prevoditi ovim oblicima. Naime, za razliku od srpskog potencijala, ni jedan ni drugi italijanski kondicional nemaju značenje ponavljane prošle radnje. Shodno tome, u potpunosti su pogrešni sledeći italijanski prevodi srpskog potencijala:

- (26) Kad god smo ih zvali, *govorili bi* nam da su zauzeti.

a. *Ogni volta che li chiamavamo, ci *direbbero* che avevano da fare.

b. *Ogni volta che li chiamavamo, ci *avrebbero detto* che avevano da fare.

Dakle, jedini odgovarajući italijanski ekvivalent vremenski upotrebljenog srpskog potencijala jeste imperfekat: *Ogni volta che li chiamavamo, ci dicevano che avevano da fare.*

U svojoj vremenskoj upotrebi imperfekat može da označi i jednokratnu prošlu radnju koja je neprekinuta u svom odvijanju. Takav imperfekat ima podvidsku vrednost *aspetto continuo* (kontinuirani aspekt),⁵ koju je moguće parafrazirati sa *continuare a* + infinitiv 'nastaviti (nešto raditi) / i dalje (nešto raditi)' ili *non fare altro che* + infinitiv 'samo (nešto raditi) / ne raditi ništa osim'. Dati tip imperfekta ilustruju sledeći primeri:

- (27) La bambina *singhiozzava* senza sosta. (Andorno 2003a: 79)

Devojčica *je jecala* bez prestanka.

- (28) Io *ridevo ridevo* e lui mi *guardava* strambo. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)

Ja *sam se i dalje smejao*, a on me *je gledao* u čudu.

- (29) Io non avevo le scarpe giuste per camminare su una strada sconnessa, *inciampavo* in continuazione. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)

Staza je bila neravna, a ja nisam imala adekvatne cipele i neprekidno *sam se spoticala*.

Italijanski imperfekat se i u ovom slučaju podudara sa srpskim perfektom nesvršenog glagola.

Kako je predočeno u četvrtom poglavlju, imperfekat je tipično deskriptivno vreme. On, dakle, nema narativnu već deskriptivnu funkciju; služi za opisivanje nekog stanja, situacije u prošlosti, za iskazivanje fizičkih karakteristika, raspoloženja, razmišljanja i za prikazivanje mesta, ambijenta, okolnosti u kojima su se odigrali glavni događaji iskazani nekim od perfektivnih vremena. Sledeći primeri ilustruju deskriptivnu vrednost imperfekta:

- (30) Al tempo di questa storia mamma *aveva* trentatré anni. *Era* ancora bella.

Aveva lunghi capelli neri che le *arrivavano* a metà schiena e li *teneva* sciolti. *Aveva* due occhi scuri e grandi come mandorle, una bocca larga, denti forti e bianchi e un mento a punta. *Sembrava* araba. (Ammaniti, *Io non ho paura*)

U vreme ove priče mama *je imala* trideset tri godine. Još *je bila* lepa. *Imala je* dugu crnu kosu koja joj *je padala* preko leđa, *držala* ju *je* rasutu. *Imala je* tamne oči, krupne kao bademe, široka usta, jake, bele zube i šiljatu bradu. *Ličila je* na Arapkinju.

⁵ Kako navode Ferrari i Zampese (2016), podvidske vrednosti imperfekta ne mogu se uvek lako prepoznati i često se utvrđuju na osnovu konteksta. O podvidskim vrednostima imperfekta v. opširnije u Bertinetto (1986).

- (31) Thierry Marchand *sedeva* sul piccolo palco della sala vip del “Lupo Mannaro”. *Era* ubriaco. Lo avevano rivestito da capo a piedi. *Indossava* un frac di paillette blu. In testa *aveva* un mini cilindro di carta rossa assicurato con un elastico. Tra le braccia *stringeva* Regine, la sua arpa. Di fronte a lui *c'erano* una ventina di tavoli apparecchiati con candele al centro. (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)

Tjeri Maršan *je sedeo* na maloj bini vip sale „Vukodlaka”. *Bio je* pijan. Presvukli su ga od glave do pete. *Nosio je* frak sa plavim šljokicama. Na glavi *je imao* mini cilindar od crvenog kartona pričvršćen lastišem. U rukama *je stiskao* Režin, svoju harfu. Ispred njega *nalazilo se* dvadesetak postavljenih stolova sa svećom na sredini.

- (32) *Era* tutto in disordine. Il tavolo *era* pieno di bottiglie, tazzine e piatti sporchi. Le mosche *ronzavano* sui resti del cibo. Le sigarette *traboccavano* dalle ceneriere, le sedie e le poltrone *erano* tutte storte. *C'era* puzza di fumo. (Ammaniti, *Io non ho paura*)

Sve *je bilo* ispreturano. Sto zatrpan flašama, šoljicama i prljavim tanjirima. Zunzare *su obletale* oko ostataka hrane. Pepeljare prepune cigareta, stolice i fotelje *ispremeštane*. *Smrdelo je* na cigare.

Osim što ima tipično deskriptivnu funkciju, imperfekat je, s tačke gledišta tekstualnosti, specijalizovan i za iskazivanje radnji, stanja, procesa koji pripadaju drugom planu u naraciji. On, dakle, iznosi manje relevantne, sekundarne informacije, opisuje propratne okolnosti i obrazuje pozadinu za događaje prvog plana, označene perfektivnim vremenima. Samim tim što ne nosi glavnu već sporednu informaciju, što ne uvodi nove događaje već upućuje na propratne okolnosti, odnosno na situacije koje se odvijaju naporedo s događajima prvog plana, imperfekat ne ostvaruje temporalnu progresiju i ne doprinosi da se priča razvija i napreduje. On, naprotiv, usporava i prekida narativni tok kako bi se opisali i pojasnili glavni događaji i okruženje u kome se odvijaju.

Sledeći primeri ilustruju imperfekat u funkciji obeležavanja drugog narativnog plana i prosti perfekat u funkciji obeležavanja prvog narativnog plana. Kao što se vidi iz primera, situacije označene imperfektom teku naporedo s glavnim događajima u prostom perfektu i obrazuju pozadinu na kojoj su se ti događaji dešavali:

- (33) *C'era*, in un angolo della piazza, sotto una cupola d'ippocastani, una panchina appartata e seminascosta. E Marcovaldo l'aveva prescelta come sua. In quelle notti d'estate, quando nella camera in cui *dormivano* in cinque *non riusciva* a prendere sonno, *sognava* la panchina come un senza tetto può sognare il letto d'una reggia. Una notte, zitto, mentre la moglie *russava* ed i bambini *scalciavano* nel sonno, si levò dal letto,

si vesti, prese sottobraccio il suo guanciale, uscì e andò alla piazza. (Calvino, *Marcovaldo*)

Na uglu trga, pod kupolom krošnje velikog kestena, *bila je* jedna klupa, izdvojena i polusakrivena. Markovaldo ju je smatrao svojom. U onim letnjim noćima kada *nije uspevao* da zaspi u sobi u kojoj *je spavalo* njih petoro, *sanjao je* tu klupu kao što beskućnik sanja kraljevski krevet. Jedne noći, dok *je* žena *hrkala*, a deca *se bacakala* u snu, diže se on tiho iz postelje, obuče, uze pod mišku svoj jastuk, izađe i uputi se ka trgu.

- (34) Si recò al Café Orquidea, che *era* lì a due passi, dopo la macelleria ebraica, e si sedette a un tavolino, ma dentro il locale, perché almeno *c'erano* i ventilatori, visto che fuori *non si poteva* stare dalla calura. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Uputio se u kafe „Orhideja”, koji *je bio* na dva koraka odatle, odmah iza jevrejske mesare, i seo za jedan stočić, doduše unutra, jer *je* tu barem *bilo* ventilatora, dok se napolju *nije moglo* disati od sparine.

- (35) A Shirakawa incontrò l'uomo che *doveva* portarlo da Hara Kei. In due giorni, a cavallo, giunsero in vista del villaggio. Hervé Joncour vi entrò a piedi perché la notizia del suo arrivo *potesse* arrivare prima di lui. Lo portarono in una delle ultime case del villaggio, in alto, a ridosso del bosco. Cinque servitori lo *aspettavano*. Affidò loro i bagagli e uscì sulla veranda. All'estremo opposto del villaggio *si intravedeva* il palazzo di Hara Kei, poco più grande delle altre case, ma circondato da enormi cedri che ne *difendevano* la solitudine. (Baricco, *Seta*)

U Sirakavi se sreo sa čovekom koji *je trebalo* da ga odvede do Hare Keja. Za dva dana, na konjima, stigoše nadomak sela. Erve Žonkur uđe u selo pešice kako bi ga vest o njegovom dolasku pretekla. Odvedoše ga u jednu od poslednjih kuća u selu, gore, na samom obodu šume. *Čekalo ga je* petoro slugu. On im predade svoj prtljag i izađe na trem. Na sasvim suprotnom kraju sela *nazirao se* dvor Hare Keja, tek nešto veći od ostalih kuća, ali okružen ogromnim kedrovima koji *su bdeli* nad njegovom samoćom.

I u primerima (30–35) imperfekat je prenet na srpski perfektom nesvršenog glagola. Naime, srpski imperfekat nesvršenih glagola podudara se s italijanskim imperfektom i na planu tekstualnosti budući da i ovaj glagolski oblik služi kako za opisivanje, tako i za obeležavanje drugog plana u naraciji. Međutim, kako smo istakli u četvrtom poglavlju, srpski imperfekat nesvršenog glagola može biti upotrebljen i narativno, i tada je obavezno praćen priložima koji upućuju na sukcesivnost radnje, a može da označava i radnje prvog plana. Kako smo takođe objasnili, u tom

slučaju odgovarajući italijanski ekvivalent srpskog perfekta nesvršenog glagola nije imperfekat već neko od perfektivnih vremena. Pošto smo u četvrtom poglavlju detaljno opisali tekstualne funkcije glagolskih vremena u italijanskom i srpskom jeziku i razlike između ova dva jezika u pogledu strukturiranja teksta, nećemo se na tome dalje zadržavati.

Kako je predočeno na početku ovog poglavlja, imperfekat može da uspostavi sve vrste vremenskih odnosa s drugom prošlom radnjom, bilo da se nalazi u zavisnoj, bilo da se nalazi u nezavisnoj rečenici. O vremenskom odnosu između radnje u imperfektu i druge prošle radnje zaključujemo na osnovu svoje pragmatičke kompetencije, vremenskih odredbi i sl.

Kako je više puta istaknuto, suštinsko svojstvo imperfekta jeste označavanje radnje koja je istovremena s nekom drugom prošlom radnjom. Takva upotreba regulisana je pravilima o slaganju vremena. Naime, kada se u upravnoj rečenici nalazi neko od prošlih vremena, istovremena prošla radnja u zavisnoj obavezno se iskazuje imperfektom. To potvrđuju sledeći primeri:

- (36) *Le dissi che l'amavo.* (Boffa, *Sei una bestia*, Viskovitz)

Rekoh joj da je *volim*.

- (37) *Silva gli domandò se voleva un bicchiere di vino bianco (...).* (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Silva ga je upitao da li *želi* čašu belog vina (...).

- (38) *Un giorno mi sono accorto che non mi importava più di nulla, e che tutto mi feriva a morte.* (Baricco, *Mr Gwyn*)

Jednog dana sam shvatio da mi više ništa *nije* važno i da me sve smrtno *pogada*.

- (39) *Una vocina nel cervello mi diceva che non dovevo starlo a sentire, che me ne dovevo scappare.* (Ammaniti, *Io non ho paura*)

Neki glasić u glavi govorio mi je da *ne treba* da ga slušam, da *treba* da pobegnem.

U srpskom jeziku se istovremenost u prošlosti iskazuje relativnim prezentom, tako da je ovaj glagolski oblik odgovarajući ekvivalent italijanskog imperfekta u navedenoj upotrebi. Shodno tome, prilikom prevođenja s italijanskog na srpski treba voditi računa da se ovaj imperfekat ne prevodi na srpski perfektom jer on, u ovom kontekstu, ne upućuje na radnju koja je istovremena s radnjom upravne rečenice nego na radnju koja joj je prethodila. Samim tim, ako bi se rečenica u primeru (36) *Le dissi che l'amavo* prevela na srpski kao *'Rekao sam joj da sam je voleo', takav prevod bi bio pogrešan. Isto važi i za ostale primere. I prilikom prevođenja sa

srpskog na italijanski takođe treba voditi računa da se srpski relativni prezent nikako ne prevodi na italijanski prezentom nego isključivo imperfektom. Naime, kao što smo istakli u petom poglavlju, za razliku od srpskog prezenta, italijanski prezent ne može da označava situacije iz sfere prošlosti, već isključivo iz sfere sadašnjosti, tako da je njegova upotreba isključena u onom kontekstu u kome je reč o istovremenosti u prošlosti. Prema tome, pogrešan je i italijanski prevod sledeće srpske rečenice: *Sinoć je rekao da želi da ostane kod kuće* *'Ieri sera ha detto che vuole restare a casa'. Srpskom relativnom prezentu odgovara, dakle, samo imperfekat: 'Ieri sera ha detto che voleva restare a casa'.

Imperfekat može upućivati i na situacije koje se odnose na sadašnjost, tj. na situacije koje važe u trenutku govora. Takva njegova upotreba ostvaruje se u dopunskim rečenicama, a ovde je ilustruje sledeći primer:

- (40) "Pensa" mi disse, "sono venuto tante volte in questa città per lavoro, ma non sapevo che *vivevi* qui, che *avevate* due belle signorine." (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
 „Zamisli samo”, reče mi, „toliko sam puta dolazio u ovaj grad poslom, a da nisam znao da *živite* ovde, da *imate* dve divne gospođice.”

U datom primeru sam kontekst jasno ukazuje na to da su situacije označene imperfektom aktuelne u trenutku govora.

Kada je reč o situacijama koje su aktuelne u trenutku govora, u dopunskoj rečenici mogu se naći i imperfekat i prezent.⁶ Takvu mogućnost ilustruju sledeći primeri preuzeti iz relevantne literature:

- (41) Gino mi ha detto che *eri* / *sei* malato: mi dispiace molto. (Vanelli 1991: 616)
 Đino mi je rekao da *si* bolestan: baš mi je žao.
- (42) Volevano sapere se Maria *conosceva* / *conosce* Antonio. (Vanelli 1991: 617)
 Hteli su da znaju da li Marija *poznaje* Antonija.

Razlika između imperfekta i prezenta ogleda se u tome što se s imperfektom radnja odmerava u odnosu na prošli trenutak, tj. prošlu radnju u upravnoj rečenici, dok se s prezentom odmerava u odnosu na trenutak govora. Osim ove, druga važna razlika između ova dva vremena sastoji se u tome što prezent može da označava samo radnju koja važi u trenutku govora, dok imperfekat može da uputi kako na radnju

⁶ Ako se u upravnoj rečenici u nekom od prošlih vremena nalazi glagol koji zahteva konjunktiv, u dopunskoj rečenici se ne može upotrebiti konjunktiv prezenta, već isključivo konjunktiv imperfekta, nezavisno od toga da li glagolska radnja važi u trenutku govora ili ne: *Speravo che tu non fossi* / **sia malato* 'Nadao sam se da nisi bolestan' (Vanelli 1991: 618).

koja se odnosi na prošlost, što ilustruju primeri (36–39), tako i na radnju koja se odnosi na sadašnjost, što ilustruju primeri (40–42). Na vremensku pripadnost radnje u imperfektu upućuju odgovarajuće odredbe za vreme ili sama govorna situacija. Dakle, kao što smo već istakli, imperfekat i prezent mogu alternirati samo kada je u pitanju radnja koja pripada sadašnjosti. Ako ona pripada prošlosti, nije moguće upotrebiti prezent, već, prema pravilima o slaganju vremena, isključivo imperfekat. O tome svedoči sledeći primer:

- (43) Mi fa piacere vederti in forma. Ero un po' preoccupato perché Gianni mi aveva detto che *stavi* male / **stai* male. (Vanelli 1991: 618)
Drago mi je što vidim da si u formi. Bio sam malo zabrinut jer mi je Đani rekao da *nisi* dobro.

Kao što smo istakli u poglavlju o prezentu, nezavisno od toga koje prošlo vreme se nalazi u upravnoj rečenici, u zavisnoj je dozvoljena upotreba prezenta onda kada se iznose opšte istine i tvrdnje koje važe u bilo koje vreme. Međutim, ni opštevažeće istine i tvrdnje ne moraju nužno da stoje u prezentu jer prošlo vreme iz upravne rečenice može navesti na upotrebu imperfekta u zavisnoj. O tome svedoči sledeći primer:

- (44) Fin dai tempi di Copernico e Galileo ci si accorse che la terra *girava* intorno al sole. (Bertinetto 1986: 361)
Još od vremena Kopernika i Galileja primećeno je da zemlja *kruži* oko sunca.

Imperfekat može označavati i radnju koja je prethodila drugoj prošloj radnji. Takvu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (45) Ubertino mi ha detto che un tempo *appartenevi* al mio stesso ordine. (Eco, *Il nome della rosa*)
Ubertino mi je rekao da *si* nekada *bio* u mome redu.
- (46) (...) e dunque se avevamo ragione noi perché dieci anni prima Rakosky *doveva rubare* al colonnello un memoriale falso? (Eco, *Il pendolo di Foucault*)
Drugim rečima, ako smo mi bili u pravu, zašto *bi* Rakoski pre deset godina *ukrao* od pukovnika lažni dokument?
- (47) Appena un giovanotto *dichiarava* di studiare medicina, lo bersagliavo di domande, volevo sapere tutto. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
Čim *bi* neko od momaka *izjavio* da studira medicinu, bombardovala bih ga pitanjima; želela sam sve da znam.

- (48) Due giorni dopo, di ritorno da una lezione, trovai nell'ingresso un pacco dalla carta argentata. Era il primo pacco che *ricevevo* nella mia vita. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)

Dva dana kasnije na povratku sa časa, zatekla sam jedan paketić uvijen u srebrnasti ukrasni papir. Prvi put u životu *sam dobila* paket.

U primerima (45) i (46) odredbe za vreme jasno ukazuju da radnja označena imperfektom u zavisnoj rečenici prethodi prošloj radnji u upravnoj, u primeru (47) veznik *appena* 'čim' sam po sebi upućuje na prethodjenje radnje koju uvodi, dok se u primeru (48) o vremenskom odnosu anteriornosti zaključuje na osnovu semantike glagola i naših znanja o svetu.

U ovoj vremenskoj upotrebi imperfekat ima vrednost pluskvamperfekta i može se, mada ne uvek, njime zameniti. Tako, u primeru (47) imperfekat nije zamenljiv pluskvamperfektom, jer on u ovom slučaju ima habitualno značenje i upućuje na višekratnu, ponavljanu radnju, dok bi pluskvamperfekat uputio na jednokratnu radnju.

Navedena upotreba imperfekta sreće se u govornom jeziku i u neformalnom kontekstu, a odražava tendenciju ka širenju njegovih upotreba na račun drugih oblika, u ovom konkretnom slučaju na račun pluskvamperfekta.

U primeru (45) imperfekat iz zavisne rečenice preveden je na srpski perfektom nesvršenog glagola, u primerima (46–47) potencijalom svršenog glagola, a u primeru (48) perfektom svršenog glagola.

Imperfekat može da označi i radnju koja je posteriorna u odnosu na neku prošlu radnju. Takva upotreba imperfekta analogna je upotrebi prezenta za budućnost, čija je on temporalna varijanta u indirektnom govoru kada je uvodni glagol u prošlosti. Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (49) Ieri ti ho giurato che *tornavo* e sono tornato. (Ammaniti, *Io e te*)
Juče sam ti se zakleo da *ću se vratiti* i vratio sam se.

- (50) Però mi avevi promesso che *facevamo* un giro a cavallo e poi non l'abbiamo più fatto... (Moccia, *Scusa, ma ti voglio sposare*)
Ali obećao si mi da *ćemo ići* na jahanje i onda to nismo uradili...

- (51) Quando mio figlio era in guerra in Guinea, io sono andata da una fattucchiera, (...) ero molto preoccupata perché avevo fatto un sogno, avevo sognato che lui *non tornava* più (...). (Tabucchi, *Requiem*)
Kada mi je sin bio u ratu u Gvineji, otišla sam kod vračare, (...) bila sam vrlo zabrinuta jer sam sanjala nešto, sanjala sam da se nikada *neće vratiti*, (...).

Kao što se vidi iz navedenih primera, radnja označena imperfektom posteriorna je u odnosu na prošlu radnju u upravnoj rečenici, ali je anteriorna u odnosu na trenutak govora, tako da ona zapravo pripada prošlosti.

Imperfekat se u ovoj vremenskoj funkciji javlja kao alternativa za kondicional prošli,⁷ koji je u italijanskom jeziku tipičan oblik za iskazivanje „budućnosti u prošlosti” (*futuro nel passato*). Iako imperfekat i kondicional prošli vezuje ista vremenska funkcija, između njih postoji izvesna razlika u značenju. Naime, kako navodi Frattegiani Tinca (1989: 100), kondicional prošli ima isključivo vremensko značenje i služi da označi buduću radnju u prošlosti, dok imperfekat, pored vremenskog značenja, ima i komponentu intencionalnosti; podrazumeva da je postojala namera subjekta rečenice da izvrši buduću radnju. Osim toga, razlika između ova dva oblika ogleda se i u registru; imperfekat se češće javlja u govornom jeziku i neformalnom registru, dok je kondicional prošli uobičajen u pisanom jeziku i u formalnom registru.

Imperfekat može da označava i radnju koja je posteriorna ne samo u odnosu na neku prošlu radnju već i u odnosu na trenutak govora. U tom slučaju radnja koju iskazuje ne pripada prošlosti već budućnosti. Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (52) “Pronto sono io. Mi hai detto che *andavi* a mangiare da tua sorella e invece non è vero.” “Come non è vero? Sto in questo momento per uscire di casa.” (Buzzati, *Un amore*)

– Halo, ja sam. Rekla si mi da *ćeš* na večeru kod sestre, a to nije istina. – Kako nije istina? Upravo polazim.

- (53) (...) mi ha detto che stasera *veniva* per assistere la zia malata... (Buzzati, *Un amore*)

(...) rekla mi je da *će* večeras *doći* ovamo da čuva bolesnu tetku...

- (54) – Ma avevi detto che *non partivi* più, che *stavi* a casa... – Torno presto. Domani o dopodomani. (Ammaniti, *Io non ho paura*)

– Ali rekao si mi da *nećeš* više *da odlaziš*, da *ćeš da ostaneš* kod kuće...

– Brzo se vraćam. Sutra ili prekosutra.

- (55) Sono le due. Avevo detto ai miei che *tornavo* presto. (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)

Dva sata je, rekla sam roditeljima da *se* brzo *vraćam*.

Kada je reč o radnji koja je buduća u odnosu na trenutak govora, pored imperfekta, odnosno kondicionala prošlog, upotrebljava se i prosti futur. Zapravo,

⁷ Imperfekta predstavlja alternativu kondicionalu prošlom ne samo u vremenskoj funkciji iskazivanja budućnosti u prošlosti već i u raznim modalnim upotrebama (v. § 8.3).

onda kada su radnje upravne i zavisne rečenice smeštene u dve različite vremenske sfere, tj. kada je radnja upravne rečenice smeštena u prošlosti, a radnja zavisne u budućnosti, obično se ne primenjuju pravila o slaganju vremena i buduća radnja se označava prostim futurom (npr. *Mi ha detto che verrà stasera* 'Rekla mi je da će doći večeras'). U tom slučaju, razlika između imperfekta i prostog futura tiče se vremenske perspektive iz koje se posmatra radnja. S imperfektom se radnja posmatra iz trenutka u prošlosti, dok se s prostim futurom posmatra iz trenutka govora. Imperfekat, kao i kondicional prošli (v. § 13.1), služi da izrazi posteriornost u odnosu na neku prošlu radnju nezavisno od toga da li je radnja koju označava smeštena u prošlosti ili budućnosti, dok prosti futur može samo da označi radnju koja je buduća u odnosu na trenutak govora; dakle, radnju koja je smeštena u „pravoj” budućnosti.

U srpskom jeziku se radnja koja je buduća u odnosu na neku prošlu radnju iskazuje futurom I, tako da ovaj oblik predstavlja odgovarajući ekvivalent italijanskog imperfekta. Osim futura I, srpski ekvivalent imperfekta može biti i prezent, što ilustruje prevod primera (55). Prezent se javlja samo kada su u pitanju nesvršeni glagoli i kada semantika iskaza dopušta njegovu upotrebu. Što se tiče prevođenja u obrnutom smeru, sa srpskog na italijanski, važno je napomenuti da treba voditi računa da se srpski relativni futur I (tj. futur I upotrebljen u indirektnom govoru u funkciji označavanja buduće radnje koja zapravo pripada prošlosti) nikako ne prevodi na italijanski prostim futurom (*Rekao je da će se vratiti sutradan* *'Ha detto che tornerà il giorno dopo'), već isključivo kondicionalom prošlim ili, eventualno, imperfektom (*Ha detto che sarebbe tornato / tornava il giorno dopo*).

8.2. Narativni imperfekat

Pod „narativnim imperfektom” (*imperfetto narrativo*)⁸ podrazumeva se posebna upotreba imperfekta u kojoj ovo glagolsko vreme upućuje na svršene radnje, te preuzima vrednost prostog ili složenog perfekta. U pitanju je stilski markirana upotreba imperfekta u kojoj se svršene prošle radnje predstavljaju kao nesvršene, kao radnje u toku. Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (56) Ed ecco che nel luglio del 1878 *usciva* un numero del Contemporain dove erano riportati i ricordi di padre Grivel, che era stato confidente di Barruel (...). (Eco, *Il cimitero di Praga*)

I tako *je* u julu 1878. *objavljen* broj časopisa Contemporaineità sa sećanjima oca Grivela, Baruelovog ispovednika (...).

- (57) Ma il giorno dopo, svegliandosi quasi verso sera, Simonini *trovava* sul suo diario un intervento dell'abate Dalla Piccola il quale quel mattino era in qualche modo penetrato nel suo studio, (...). (Eco, *Il cimitero di Praga*)

⁸ U literaturi se sreću i termini *imperfetto storico* 'istorijski imperfekat' i *imperfetto cronistico/cronachistico/giornalistico* 'novinski imperfekat'.

No kada se sutradan probudio, gotovo u večernjim časovima, Simonini je u svom dnevniku *pronašao* zapis opata Dala Pikole, koji je tog jutra, neznano kako, ušao u njegovu radnu sobu, (...).

- (58) Due anni fa *scompariva* Luigi Pirandello. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Pre dve godine *umro je* Luidi Pirandelo.
- (59) Il ciclista *cadeva* malamente e *si rompeva* un braccio. (Terić 2005: 37)
Biciklista je nezgodno *pao i slomio* ruku.
- (60) Il bagnino *si tuffava* in acqua e, nonostante il mare agitato, *riusciva* a trarre in salvo il nuotatore inesperto. (<https://www.iuncturae.eu>)
Spasilac je odmah *skočio* u vodu i, uprkos uzburkanom moru, *uspeo* da spasi neiskusnog plivača.
- (61) Il soggetto *si introduceva* nell'appartamento e *asportava* oggetti di valore. (<https://www.dico.unime.it>)
Lice je *ušlo* u stan i *odnelo* vredne predmete.

Upotreba narativnog imperfekta dosta je ograničena u savremenom italijanskom jeziku. On se javlja prevashodno u pisanom jeziku, i to u književnoj naraciji (56–57), u istoriografiji (58), u novinskim člancima posvećenim sportu i hronici (59–60) i u pravno-birokratskim tekstovima, poput izveštaja, policijskih zapisnika i sl. (61).

Kako navodi Wiberg (2010), narativni imperfekat se uglavnom kombinuje s teličnim (transformativnim i rezultativnim) glagolima, što se, uostalom, vidi u svim navedenim primerima. Osim toga, često se uz njega javljaju punktualne odredbe za vreme koje najčešće stoje na početku rečenice.

U svim navedenim primerima imperfekat se može zameniti prostim ili složenim perfektom, a da se značenje rečenice ne promeni. Međutim, za razliku od prostog i složenog perfekta, koji ističu završni trenutak radnje i prikazuju je kao svršenu, imperfekat ne stavlja naglasak na kraj radnje, već na njeno odvijanje. Prikazujući svršenu radnju kao nesvršenu, on doprinosi posebnim stilskim efektima: stvara se utisak da se događaji odvijaju sporije, skreće se pažnja na njih i pridaje im se značaj.

Kao što se vidi iz prevoda navedenih primera, italijanski narativni imperfekat prenosi se na srpski perfektom svršenih glagola. Kako primećuje Moderc (2002: 107), srpski jezik nema stilsko sredstvo koje bi odgovaralo italijanskom narativnom imperfektu, tako da se pri prevođenju ovog oblika „neminovno gubi jedno stilski relevantno obeležje originala”.

8.3. Modalne upotrebe imperfekta

Pored temporalnih, italijanski imperfekat poseduje i brojne modalne upotrebe. Zajednička karakteristika svih modalnih upotreba imperfekta jeste da se situacija koju označavaju izmešta iz realnog i aktuelnog sveta u neki mogući, zamišljeni svet. Kako ističu razni autori (Bertinetto 1986; Bazzanella 1990; 1994; Maiden & Robustelli 2007), imperfekat je podložan transpoziciji vremenskog značenja u modalno zahvaljujući svojoj nesvršenosti, neodređenosti, odnosno nemogućnosti da precizno označi kraj radnje.

Neke modalne upotrebe imperfekta odnose se na sferu prošlosti, dok se druge odnose na sferu sadašnjosti ili budućnosti. Međutim, nezavisno od vremenske dimenzije na koju upućuje, kod modalnih upotreba proces iskazan imperfektom ne sagledava se iz nekog trenutka u prošlosti.

U italijanskom jeziku veoma je raširena upotreba imperfekta u funkciji ublažavanja molbe, zahteva ili pitanja. Tako upotrebljen imperfekat naziva se *imperfetto di cortesia* 'imperfekat učtivosti', a još i *imperfetto di modestia* 'imperfekat skromnosti' ili *imperfetto di attenuazione* 'imperfekat ublažavanja'. Ilustruju ga sledeći primeri:

(62) *Desiderava*, signora?

Šta želite, gospodo?

(63) Ti *volevo* dire che sarò fuori per lavoro. (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)

Hteo sam da ti kažem da ću otputovati zbog posla.

(64) *Venivo* a chiederti se sai chi è e se ci si può fidare, se è solvibile. (Calvino, *I racconti*)

Došao sam da te pitam da li ga poznaješ i da li mu se može verovati, da li može platiti.

(65) – *Cercavo* Amelia, disse Ginia con un filo di voce. (Pavese, *La bella estate*)

„Tražim Ameliju”, nesigurno je rekla Ćinija.

(66) Si fermarono e Ginia aveva le lacrime agli occhi. – Dove *andavi*? – le chiese Guido. – *Andavo* a casa. – Senza salutarmi? (...). (Pavese, *La bella estate*)

Onda su stali. Ćiniji su bile suze u očima. „Kud *si pošla*?” upitao je Gvido. „*Idem* kući”. „A nisi se ni pozdravila sa mnom?” (...).

Kod ove modalne upotrebe proces označen imperfektom odnosi se na sadašnjost; namera, pitanje, zahtev govornika aktuelni su u trenutku govora.

Međutim, govornik fiktivno izmešta proces iz trenutka govora u prošlost, i time ga „udaljava“ od sagovornika i postiže efekat učtivosti. Imperfekta je u ovakvoj vrsti iskaza učtiviji i manje nametljiv od prezenta.

I srpskom perfektu je svojstvena pragmatička funkcija ublažavanja iskaza, te se u odgovarajućem kontekstu javlja kao ekvivalent italijanskog imperfekta. Međutim, ovako upotrebljen imperfekat može se ponekad preneti na srpski i prezentom, kao u primerima (62), (65) i (66), tako da izbor odgovarajućeg ekvivalenta često zavisi od različitih jezičkih i pragmatičkih faktora, poput tipa glagola, same govorne situacije i sl.

U govornom italijanskom jeziku, posebno u neformalnom, kolokvijalnom registru, imperfekat se često koristi u hipotetičkim rečenicama za označavanje irealne prošle radnje. Takav imperfekat, poznat kao *imperfetto ipotetico* ‘hipotetički imperfekat’, predstavlja alternativu za konjunktiv pluskvamperfekta i kondicional prošli, koji se standardno koriste u pisanom jeziku i u formalnom registru. Navedenu upotrebu imperfekta ilustruju sledeći primeri:

(67) Dio santo, se *sapevo* che finiva così, a Genova invece di imbarcarmi per questa galera, *mi annegavo* ed *era* meglio. (Eco, *Il cimitero di Praga*)
Mili bože, da *sam znao* da će ovako da se završi, radije *bih se utopio* nego ukrcao na brod u Đenovi.

(68) E se lo *sapeva* tua madre *se lo mangiava*. (Ammaniti, *Io e te*)
A da *je* to kojim slučajem *saznala* tvoja majka, *rastrgla bi* ga.

(69) Se ti *salutavo*, poi subito *cominciavano* a domandarmi dove ti avevo conosciuto e per come e per cosa. (Buzzati, *Un amore*)
Da sam ti *se javila*, odmah *bi počele* da me ispituju i gde sam te upoznala, i kako, i zašto.

Imperfekat može samo da zameni konjunktiv pluskvamperfekta u protazi:

(70) Se lo *sapevo* che ti avrebbe fatto quest’impressione, non te l’avrei detto. (Cassola, *Fausto e Anna*)

Da *sam znala* da će to tako na tebe delovati, ne *bih* ti ispričala.

(71) Pensa se *bucavo* ed *ero* sola. (Moccia, *Ho voglia di te*)
Pomisli da mi *se probušila* guma, a da *sam bila* sama!

ili pak samo kondicional prošli u apodozi:⁹

⁹ Za više informacija o upotrebi imperfekta u različitim tipovima hipotetičkih rečenica v. Mazzoleni (1992).

- (72) Ginia ridendo e con gli occhi rossi, gli rispose che, piuttosto di sposarsi, *si ammazzava*. (Pavese, *La bella estate*)

Đinija se nasmejala i rekla mu, crvenih očiju, da *bi se* radije *ubila* nego da se uda.

- (73) Se mi avessi invitato, *venivo* di sicuro.

Da si me pozvao, *došao bih* sigurno.

U srpskom jeziku se u irealnim hipotetičkim rečenicama koriste perfekat (u protazi) i potencijal (u apodozi), tako da ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajuće ekvivalente datog italijanskog imperfekta.

Kako u govornom, tako i u pisanom jeziku, veoma je čest i tzv. *imperfetto potenziale* 'imperfekat za potencijalnu radnju'.¹⁰ Ovaj tip imperfekta se, po pravilu, javlja s modalnim i polumodalnim glagolima, poput *dovere* 'morati', *potere* 'moći', *volere* 'hteti', *bastare* 'biti dovoljno', *occorrere* 'biti potrebno', *essere possibile* 'biti moguće' i drugim, a njime se saopštava da je postojala mogućnost, obaveza, namera da se neka prošla radnja realizuje, ali da se ona ipak nije realizovala.

- (74) "*Poteva* almeno avvisare", disse. (Vitali, *Almeno il cappello*)

– *Mogao je* makar da nas obavesti – reče.

- (75) *Dovevi* dirmelo anni fa, baby. (Baricco, *Mr Gwyn*)

To je trebalo ranije da mi kažeš, lutko.

- (76) *Bastava* fare un piccolo sforzo; ormai è troppo tardi. (Bertinetto 1986: 347)

Bilo je dovoljno načiniti mali napor; sad je već prekasno.

Imperfekat je u ovoj modalnoj upotrebi konkurentan kondicionalu prošlom i može se njime zameniti u svim navedenim primerima. S tim u vezi, važno je istaći da imperfekat i kondicional prošli mogu alternirati samo onda kada su u pitanju neostvarene prošle radnje. Ukoliko je reč o radnji koja se ostvarila u prošlosti, ova dva oblika nisu međusobno zamenljiva. Tako, u sledećoj rečenici:

- (77) *Voleva* fare un ritratto e c'è riuscito. (Baricco, *Mr Gwyn*)

Hteli ste da napravite portret i u tome ste uspeali.

¹⁰ Prema Bertinettu (1986: 374), postojeći naziv *potenziale* nije najprikladniji jer ovaj tip imperfekta ne aludira uvek na to da je postojala mogućnost da se radnja ostvari, već iskazuje pre svega neku vrstu pretpostavke, subjektivnog stava u vezi s radnjom koju označava. Po njemu, prikladniji bi bio naziv *imperfetto epistémico* 'epistemički imperfekat'.

nije moguća zamena imperfekta kondicionalom prošlim (**Avrebbe voluto fare un ritratto*) jer je u pitanju realizovana prošla radnja, što se jasno vidi u drugoj rečenici (*e c'è riuscito*). Odgovarajući srpski ekvivalent datog imperfekta jeste perfekat.

Imperfekat može da uputi i na radnju koja se nije ostvarila, ali je malo nedostajalo da se ostvari. Takav imperfekat naziva se *imperfetto imminente* 'imperfekat za predstojeću radnju', a kako navodi Bertinetto (1986), obično se javlja s transformativnim glagolima i po pravilu je uveden izrazima poput *per poco* 'zamalo', *a momenti* 'gotovo / skoro', *quasi quasi* 'umalo', *un altro po'* 'još malo' i sl. Dati imperfekat ilustruju sledeći primeri:

- (78) *A momenti mi veniva un colpo.* (Baricco, *Mr Gwyn*)
Samo što *se nisam* šlogirao.

- (79) *Melichetti si è messo a ridere e gli è venuto un attacco di tosse che per poco non si strozzava.* (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Meliketi je prasnuo u smeh i dobio takav napad kašlja da mu *je* malo *falilo da se zadavi*.

- (80) *Una chiave di volta scolpita in forma di fiore si staccò e quasi mi precipitava sul capo.* (Eco, *Il nome della rosa*)
Jedan završni svodni kamen, isklesan u obliku cveta, odvojio se i gotovo mi *pao* na glavu.

Ovako upotrebljenom imperfektu u srpskom jeziku odgovara perfekat.

Imperfekat se u okviru svojih modalnih upotreba koristi i za prepričavanje snova. Takav imperfekat nosi naziv *imperfetto onirico* 'onirički imperfekat', a ovde ga ilustruju sledeći primeri:

- (81) – Sai, stanotte ho sognato che doveva passare un Dinosaurio davanti a casa mia, – mi disse Fior di Felce, – un Dinosaurio magnifico, un principe o un re dei Dinosauri. Io *mi facevo* bella, *mi mettevo* un nastro intorno al capo e *m'affacciavo* alla finestra. *Cercavo* d'attrarre l'attenzione del Dinosaurio, gli *facevo* una riverenza, ma lui di me *pareva non accorgersi* nemmeno, *non mi degnava* d'uno sguardo... (Calvino, *Le Cosmicomiche*)
– Znaš, noćas sam usnila da jedan Dinosaurius treba da prođe pored moje kuće – reče mi Papratov Cvet – jedan veličanstveni Dinosaurius, jedan princ ili kralj Dinosaurusa. Ja *sam se doterala*, *ukrasila* trakom kosu i *stala* pokraj prozora. *Trudila sam se* da privučem njegovu pažnju, čak *sam se i naklonila*, ali on *kao da me nije ni primetio*, *nije me udostojio* ni pogleda...

- (82) Cerveteri aveva ripreso a raccontare quel suo sogno: – *Era una farfalla notturna, con grandi ali dai disegni grigi, minuti, marezzati, ondulati, come la riproduzione in nero d'un Kandinsky, no: d'un Klee; e io cercavo di sollevare con la forchetta queste ali che grondavano una polverina sottile, una specie di cipria grigia, e mi si sbriciolavano tra le dita. Facevo per portare alla bocca i frammenti d'ala, ma tra le labbra diventavano una specie di cenere che invadeva tutto, che copriva i piatti, si depositava nel vino dei bicchieri...* (Calvino, *I racconti*)

Červeteri je nastavio da prepričava onaj svoj san: – *Bio je noćni leptir, velikih krila sa sivim i sitnim šarama koje su se valovito prelivale, kao reprodukcija u crnom jednog Kandinskog, ne: jednog Klea; a ja sam pokušavao da viljuškom podignem ta krila sa kojih se osipala sitna prašina, neka vrsta žutog pudera, i mrvila mi se među prstima. Ustima sam prinosio komade krila, ali su krila između usana postajala neka vrsta pepela koji se širio naokolo, pokrivao tanjire, spuštao se u čaše s vinom...*

Jasno je da imperfekta i u ovom slučaju opisuje situacije koje ne pripadaju realnom, već irealnom, zamišljenom svetu. Kako navodi Bazzanella (1994), taj irealni, zamišljeni svet može se odnositi na dimenziju prošlosti, ali i na dimenziju sadašnjosti ili budućnosti. Kao što se vidi iz prevoda primera, navedeni imperfekta prenosi se na srpski perfektom.

Sličan prethodnom tipu imperfekta jeste tzv. *imperfetto ludico* 'ludički imperfekta'. Ovaj tip imperfekta upotrebljavaju deca kada planiraju igru i dele uloge. Ilustruju ga sledeći primeri:

- (83) Io *ero* la maestra e tu *eri* lo scolaro. (Frattegiani Tinca 1989: 89)
Ja *ću biti* učiteljica, a ti učenik.

- (84) Io *contavo* e voi *vi nascondevate*. (Frattegiani Tinca 1989: 89)
a. Ja *ću brojati*, a vi *ćete se sakrivati*.
b. Ja *brojim*, a vi *se sakrivate*.

- (85) Tu *andavi* dal dottore e gli *dicevi* che *ero* ammalato. Poi *tornavi* qui e mi *trovavi* morto. (Frattegiani Tinca 1989: 89 prema Altieri-Biagi 1987: 765)
Ti *odeš* kod lekara i *kažeš* mu da *sam* bolestan. Onda *se vratiš* ovde i *pronađeš* me mrtvog.

I u ovom slučaju radnja opisana imperfektom izmeštena je u nestvarni, zamišljeni svet, u svet bajke, dečije mašte.

Temporalno gledano, ovaj tip imperfekta odnosi se na budućnost jer upućuje na radnje koje neposredno slede trenutku govora. Kako navodi Lo Duca (1993: 306), iako na temporalnom planu ovaj imperfekat odgovara prostom futuru i iako bi teoretski mogao njime da se zameni, u praksi se to nikada ne dešava. Drugim rečima, prilikom podele uloga u igrama u dečjem govoru se uvek javlja imperfekat.

Kako smo istakli u Matejić (2013), navedenom imperfektu odgovara futur I u srpskom jeziku. Međutim, nije isključeno da se u odgovarajućem kontekstu ovako upotrebljen imperfekat prenese na srpski i prezentom. Naime, kako navodi Tanasić (2005: 385), u srpskom jeziku postoji poseban tip transpozicije prezenta u budućnost, tzv. „prezent za zamišljenu budućnost”, u kome se, za razliku od futurskog prezenta, tj. prezenta za planiranu radnju, osim nesvršenih mogu javiti i svršeni glagoli (npr. *Ja nabijem masku, upadam u sobu, i mažnjavam kost*). Prema Tanasiću, takav prezent često se javlja u dečjem govoru kada se iznosi plan neke igre. Stoga se i dati srpski prezent u odgovarajućem kontekstu može javiti kao ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog imperfekta.

Imperfekat ima još jednu modalnu upotrebu u kojoj upućuje na situacije koje se odnose na budućnost. U pitanju je tzv. *imperfetto di pianificazione* ‘imperfekat za planiranu radnju’. Dati imperfekat označava radnju koju govornik planira, tj. namerava da izvrši, ali njeno izvršenje je podložno promenama. I ova upotreba imperfekta vezana je za govorni jezik i neformalni registar, a ovde je ilustruju sledeći primeri:

(86) – Non puoi farlo domani? – No, domani *andavo* in biblioteca. (Bazzanella 1990: 446; 1994: 102)

a. – Zar ne možeš to da uradiš sutra? – Ne, sutra *sam planirao da idem* u biblioteku.

b. – Zar ne možeš to da uradiš sutra? – Ne, sutra *idem* u biblioteku.

(87) – Vieni alla festa domani? – Uffa, domani *avevo* un appuntamento con una ragazza. – E dai, l’appuntamento puoi sempre rimandarlo, no?

a. – Dolaziš sutra na žurku? – Uf, sutra *sam planirao da se vidim* s jednom devojkom. – Ma daj, uvek možeš da odložiš sastanak, zar ne?

b. – Dolaziš sutra na žurku? – Uf, sutra *imam* sastanak s jednom devojkom. – Ma daj, uvek možeš da odložiš sastanak, zar ne?

Dati tip imperfekta sličan je imperfektu učtivosti. Naime, i u ovom slučaju se proces označen imperfektom fiktivno izmešta u prošlost, čime se postiže efekat ublažavanja iskaza. Bazzanella (1990: 446), koja je prva skrenula pažnju na ovakvu upotrebu imperfekta, za iskaz u primeru (86) navodi da, upotrebom imperfekta, govornik kao da kazuje: „moj plan je bio i još uvek jeste da idem u biblioteku, ali mogu da ga promenim ako je potrebno“. Kako takođe navodi, upotrebom imperfekta govornik na neki način ostavlja sagovorniku poslednju reč, daje mu

dozvolu da utiče na njegove planove. To se može videti i iz sagovornikove replike u primeru (87).

Prema Bazzanelli (1990; 1994), dato značenje imperfekta može se parafrazirati kondicionalom sadašnjim, i to samo delimično, ili modalnim glagolima i izrazima poput *volere* 'hteti', *pensare di* 'misliti', 'planirati', *avere intenzione di* 'nameravati' i dr. u imperfektu. Što se tiče kondicionala sadašnjeg, prema pomenutoj autorki, on nije u potpunosti adekvatna pragmatička zamena za imperfekat jer, iako se i kondicionalom sadašnjim iskazuju želja, namera da se radnja izvrši i ostavlja mogućnost da dođe do promene plana, on u odnosu na imperfekat ima ublaženije značenje spremnosti da se radnja izvrši, ne upućuje na već donetu odluku, a i radnju projektuje u budućnost, te na neki način predstavlja opoziciju imperfektu, koji je izmešta u prošlost.

Kako smo istakli u Janićijević (2016a; 2018), s obzirom da ovaj tip imperfekta kombinuje u sebi modalno značenje namere, vremensko značenje budućnosti i pragmatički efekat ublažavanja iskaza, on se ne može u potpunosti prevesti na srpski. U skladu sa odgovarajućim italijanskim parafrazama, njegovo značenje bi moglo da se prenese na srpski opisno, upotrebom glagola *misliti*, *planirati* i sl. u perfektu. Osim perfektom datih glagola, ovakav imperfekat bi mogao da se prenese na srpski i prezentom, mada mu prezent samo delimično odgovara. Naime, dok i srpski prezent i italijanski imperfekat iskazuju nameravanu, planiranu radnju, dotle prezent izražava veću spremnost, čvrsto donetu odluku i, za razliku od imperfekta, nema funkciju ublažavanja iskaza. Osim toga, prezent prikazuje buduću radnju kao izvesnu, dok imperfekat nema tako izraženu komponentu izvesnosti jer u njemu modalno značenje ipak preovladava nad vremenskim. Međutim, budući da se ovaj tip imperfekta javlja u govornom jeziku, srpski prezent mu u velikoj meri odgovara kada je reč o registru.

Imperfekat ima još jednu modalnu upotrebu u kojoj ne služi da uputi na prošle situacije, već na govornikova, odnosno sagovornikova prethodna znanja o njima. Takva upotreba javlja se u govornom jeziku i ostvaruje se, po pravilu, u upitnim rečenicama. Ovde je ilustruju sledeći primeri:

- (88) Com'era quella vecchia battuta di Groucho? (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)

Kako beše ona stara Gručova šala?

- (89) (...) come *si chiamava* quel greco che pur di finire sulla bocca di tutti ha incendiato il tempio di Diana in Efeso? (Eco, *Il cimitero di Praga*)
 (...) kako *se zvaše* onaj Grk koji je zapalio Dijanin hram u Efesu, samo da bi svi pričali o njemu?

Oba primera impliciraju da je govornik, odnosno njegov sagovornik, ranije znao kako je glasila šala o kojoj je reč, odnosno kako se zvala dotična osoba.

U ovom slučaju radnje iskazane imperfektom odnose se na sadašnjost, ali se one transponuju u prošlost radi ublažavanja iskaza. Imperfekta se ovde može zameniti prezentom, s tim što je prezent direktniji i, uz to, ne aludira na prethodna znanja o datim radnjama.

Kao što se vidi iz prevoda primera, oba imperfekta preneti su na srpski imperfektom. I u srpskom jeziku se imperfekat javlja u upitnim rečenicama s funkcijom ublažavanja iskaza, s tim što je takva upotreba ograničena uglavnom na glagole *biti* i *zvati*. Kako navodi Kovačević (2017: 86), takav „imperfekat značenje sadašnjosti kombinuje s modalnim značenjem ‘evokacije prošlog znanja’“. Dakle, u potpunosti isto kao italijanski imperfekat.

8.4. Zaključak

Pošto smo opisali vrednosti i upotrebe italijanskog imperfekta i ukazali na njegove srpske ekvivalente, možemo sumirati iznesena zapažanja.

Osnovni i najuobičajeniji srpski ekvivalent italijanskog imperfekta jeste perfekta nesvršenih glagola. Italijanski imperfekat i srpski perfekta nesvršenih glagola podudaraju se kako na planu temporalnosti, tako i na planu aspektualnosti. I jedan i drugi oblik smeštaju situaciju u prošlost i prikazuju je u procesu odvijanja, kao nesvršenu i neograničenu. Međutim, iako ova dva oblika imaju ista temporalna i aspektualna svojstva, podudarnost između njih nije apsolutna. Naime, italijanski imperfekat tipično označava nesvršenu radnju, dok srpski perfekta nesvršenog glagola može u odgovarajućem kontekstu da uputi i na svršenu radnju.

Podudarnost između italijanskog imperfekta i srpskog perfekta nesvršenih glagola ogleda se i na planu tekstualnosti budući da oba oblika imaju kako funkciju deskripcije, tako i funkciju obeležavanja drugog plana u naraciji. Međutim, ova dva oblika nisu apsolutno podudarna ni u pogledu tekstualnih funkcija jer u određenim sintaksičko-semantičkim okolnostima srpski perfekta nesvršenih glagola može da ima narativnu funkciju, a može i da označi radnje prvog plana. U tom slučaju srpski perfekta nesvršenog glagola nalazi svoj odraz u nekom od italijanskih perfektivnih vremena.

Italijanski imperfekat ima širi raspon vremenskih upotreba od srpskog perfekta nesvršenog glagola. Osim što primarno upućuje na situacije koje pripadaju prošlosti (pr. 1–39; 43), on može u odgovarajućem kontekstu da uputi i na situacije koje se odnose na sadašnjost (pr. 40–42; 44) ili budućnost (pr. 52–55). U onom kontekstu u kome imperfekat iskazuje sadašnje situacije, njegov srpski ekvivalent je prezent, a u onom kontekstu u kome iskazuje buduće situacije ekvivalent mu je futur I, a eventualno i prezent (ako je u pitanju nesvršeni glagol) .

Kako je takođe predočeno, u okviru dimenzije prošlosti imperfekat može da izrazi sve vrste vremenskih relacija u odnosu na druge prošle radnje. Njegova suštinska funkcija jeste upućivanje na situaciju koja je istovremena s drugom prošlom

radnjom (pr. 36–39). Međutim, on može da uputi i na situaciju koja je anteriorna u odnosu na drugu prošlu radnju (pr. 45–48) ili pak na situaciju koja je posteriorna u odnosu na nju (pr. 49–51). Za razliku od italijanskog, srpski jezik ne poznaje slaganje vremena, te se za označavanje istovremenosti u prošlosti kao odgovarajući srpski ekvivalent imperfekta javlja relativni prezent, dok se za obeležavanje anteriornosti, odnosno posteriornosti u odnosu na drugu prošlu radnju, kao ekvivalenti javljaju relativni perfekat, odnosno relativni futur I.

Što se tiče, „narativnog imperfekta“, koji predstavlja stilsku varijantu prostog, odnosno složenog perfekta, takav imperfekat nalazi svoj srpski ekvivalent u perfektu svršenih glagola.

Pored vremenskih, italijanski imperfekat poseduje i brojne modalne upotrebe. U okviru modalnih upotreba on ne upućuje na situaciju koja pripada svetu realnog i aktuelnog, već svetu irealnog, virtuelnog, zamišljenog, željenog i slično. S obzirom na činjenicu da ima brojna i raznovrsna modalna značenja, njegovi srpski ekvivalenti mogu biti različiti glagolski oblici: perfekat glagola oba vida, prezent, potencijal, futur I i imperfekat.

Italijanski pluskvamperfekat i njegovi srpski ekvivalenti

Pluskvamperfekat (*trapassato prossimo*) je složeno glagolsko vreme s funkcijom obeležavanja radnje koja pripada prošlosti i koja je smeštena anteriorno u odnosu na neki drugi prošli trenutak. Pošto se radnja koju označava ne odmerava direktno prema trenutku govora, već prema referencijalnoj tački smeštenoj u prošlosti, pluskvamperfekat je relativno glagolsko vreme.

Po svojim aspektualnim osobinama, pluskvamperfekat spada u svršena glagolska vremena i zajedno sa složenim i prostim perfektom stoji u opoziciji prema imperfektu. Kao ostala složena vremena, i pluskvamperfekat sadrži vidsku vrednost rezultativnosti.

Pluskvamperfekat ima stabilnu upotrebu u savremenom italijanskom jeziku i koristi se kako u govoru, tako i u jeziku književnosti.

U ovom poglavlju opisaćemo semantiku italijanskog pluskvamperfekta i uporediti ga sa njegovim formalnim srpskim ekvivalentom – pluskvamperfektom, a potom i sa relativnim perfektom, koji je kao ekvivalent zastupljeniji od pluskvamperfekta, kako zbog činjenice što je u velikoj meri preuzeo funkcije pluskvamperfekta u srpskom jeziku i što je u odnosu na njega dosta frekventniji, tako i zbog činjenice što se koristi u onim kontekstima u kojima je u italijanskom jeziku dozvoljen isključivo pluskvamperfekat.

9.1. Temporalne upotrebe pluskvamperfekta

Osnovna funkcija italijanskog pluskvamperfekta jeste iskazivanje pretprošle radnje, tj. radnje koja je prethodila nekom trenutku u prošlosti koji funkcioniše kao referencijalna tačka. Referencijalna tačka u odnosu na koju se sagledava radnja u pluskvamperfektu može biti eksplicitno iskazana, preko neke druge prošli radnje ili odredbe za vreme, a može se i podrazumevati, tj. može se izvoditi iz šireg konteksta, odnosno same govorne situacije.

Što se tiče sintaksičke distribucije pluskvamperfekta, ovo glagolsko vreme se javlja kako u nezavisnim rečenicama, tako i u zavisnim (posebno vremenskim,

relativnim, uzročnim, dopunskim, ali i drugim rečenicama), a prošla radnja kojoj prethodi može biti iskazana bilo kojim prošlim vremenom. Naredni primeri ilustruju upotrebu pluskvamperfekta:

- (1) A quell'epoca *si era già trasferito* in Italia.
U to vreme *se već bio preselio* u Italiju.
- (2) Quando siamo entrati in questa casa loro *erano già andati via*. (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)
Kada smo ušli u ovu kuću, oni *su već bili otišli*.
- (3) Marcello visitava suo padre almeno una volta al mese da molti anni; tuttavia *non si era ancora abituato* a queste visite e provava ogni volta un senso mescolato di ribrezzo e di sconforto. (Moravia, *Il conformista*)
Marčelo je već dugo godina, najmanje svakog meseca, obilazio svoga oca; ipak, *nije se još bio navikao* na ove posete i svaki put bi ga obuzimalo neko osećanje odvratnosti i tuge.
- (4) Proprio perché *ero venuto* da lui apposta, dissi: – Certo un sistema migliore del suo è impossibile... (Calvino, *I racconti*)
Pošto *sam bio došao* baš njemu, rekoh: Sigurno je nemoguće naći bolji sistem od vašega...
- (5) “Ascoltate un po’”, lo invitò il Parpaiola, chiedendo al Geminazzi di ripetere quello che gli *aveva appena detto*. (Vitali, *Almeno il cappello*)
– Slušajte ovo – reče mu Parpajola i zamoli Ćeminacija da ponovi ono što mu je upravo *bio rekao*.
- (6) Andai a prenderlo alla stazione, lo accompagnai in via Firenze dove c'era un albergo che mi *aveva consigliato* mio padre (...). (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
Otišla sam po njega na stanicu, otpratila ga u Ulicu Firenca, u kojoj se nalazio hotel koji mi *beše preporučio* moj otac (...).
- (7) Quando mi sono alzata *aveva già fatto* parecchi squilli, ha smesso di suonare non appena l'ho raggiunto. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)
Kada sam ja ustala, već *je bio zvonio* nekoliko puta i prestao je čim sam do njega stigla.

U svim navedenim primerima jasno se vidi vremensko značenje pluskvamperfekta, tj. značenje anteriornosti u odnosu na neki prošli trenutak.

Iz datih primera takođe se vidi da za upotrebu pluskvamperfekta nije relevantan vremenski razmak između njime iskazane radnje i referencijalne tačke u odnosu na koju se ona postavlja kao anteriorna. Drugim rečima, pluskvamperfekat služi da označi pretprošlu radnju nezavisno od njene vremenske bliskosti ili udaljenosti u odnosu na prošli trenutak prema kome se odmerava.

Kao sva složena vremena, i pluskvamperfekat ima vidsku vrednost rezultativnosti. Naime, pored toga što upućuje na anteriornost radnje koju iskazuje, on može upućivati i na stanje, posledice koje su iz nje proizašle, a koje su relevantne u prošlom trenutku koji funkcioniše kao referencijalna tačka. Primeri (1–4) ilustruju rezultativno značenje pluskvamperfekta. U primeru (1) implicira se da je u datom trenutku u prošlosti subjekat rečenice već živeo u Rimu (*si era già trasferito* = *viveva già* 'se već bio preselio' = 'već je živeo'), u primeru (2) da u trenutku izvršenja glavne radnje dotične osobe više nisu bile prisutne na datom mestu (*erano già andati via* = *non erano lì* 'su već bili otišli' = 'nisu bili tu'), u primeru (3) da se u vreme odvijanja glavne radnje subjekat rečenice još nije navikao na pomenute posete (*non si era ancora abituato* = *non era ancora abituato* 'nije se još bio navikao' = 'nije bio naviknut'), a u primeru (4) da je u trenutku izvršenja glavne radnje subjekat rečenice uveliko bio prisutan na datom mestu. Dok, dakle, složeni perfekat označava rezultativnost u sadašnjosti (*Mario è andato via* = *Mario non è presente* 'Mario je otišao' = 'Mario nije prisutan'), pluskvamperfekat označava rezultativnost u prošlosti (*Mario era andato via* = *Mario non era presente* 'Mario je bio otišao' = 'Mario nije bio prisutan').

Kao složeni perfekat, a za razliku od pluskvamperfekta II i anteriornog futura, pluskvamperfekat ne mora imati samo rezultativno već može imati i događajno značenje. On, dakle, može staviti naglasak na samu radnju bez upućivanja na stanje ili posledice koje su iz nje proistekle. Primeri (5–7) ilustruju događajno značenje pluskvamperfekta. U sva tri primera pluskvamperfekat ističe samu radnju, označava da se izvršila pre druge prošle radnje, ali ne implicira da su iza nje ostali neko stanje ili posledice koje se osećaju u vremenu vršenja te druge prošle radnje. U datim primerima, dakle, pluskvamperfekat samo služi da označi anteriornost u odnosu na drugu prošlu radnju.

U svim do sada navedenim primerima italijanski pluskvamperfekat preveden je na srpski pluskvamperfektom. Italijanski i srpski pluskvamperfekat podudarni su na planu temporalnosti budući da oba oblika iskazuju anteriornost u odnosu na neki trenutak u prošlosti. Ova dva oblika su u velikoj meri podudarna i na planu aspektualnosti; italijanski pluskvamperfekat je svršeno glagolsko vreme, a i srpski pluskvamperfekat se najčešće gradi od svršenih glagola. Kao što je poznato, pluskvamperfekat nesvršenih glagola dosta je redak u savremenom srpskom jeziku jer je uvek zamenljiv perfektom nesvršenih glagola (v. Stevanović 1974; Tanasić 2005). I u svim navedenim primerima, osim u primeru (7), italijanski pluskvamperfekat preveden je na srpski pluskvamperfektom svršenog glagola. Kao

italijanski pluskvamperfekat, i srpski pluskvamperfekat svršenog glagola može imati i rezultativno i događajno značenje tj. može upućivati na stanje koje je ostalo iza njime označene radnje, a može upućivati i na samu radnju.

Poznato je, takođe, da se pluskvamperfekat malo koristi u savremenom srpskom jeziku i da uglavnom biva zamenjen perfektom.¹ Naime, srpski relativni perfekat takođe ima funkciju iskazivanja radnje koja je prethodila nekom prošlom trenutku, a uz to može imati značenje rezultativnosti u prošlosti (Tanasić 2005; Klikovac 2021a; 2021/2022). Po tim osobinama relativni perfekat se u potpunosti podudara sa italijanskim pluskvamperfektom. Naredni primeri ilustruju ekvivalenciju između ova dva oblika:

- (8) *Eravamo tornati da poco da Positano e fece una scenata terribile. (Oztepek, Come un respiro)*
Tek smo se vratili iz Pozitana i napravio je užasnu scenu.
- (9) Quando ci fidanzammo mi regalò un brillante circondato di smeraldi, montato su una vera in oro bianco. *Era appartenuto* a sua madre, (...). (Oztepek, *Come un respiro*)
Kad smo se verili, poklonio mi je brilijant okružen smaragdima, postavljen na burmu od belog zlata. Nekada je *pripadao* njegovoj majci, (...).
- (10) Dopo che *avevo finito* il mio rapporto sulla riunione nel cimitero di Praga, ero pronto a incontrare il colonnello Dimitri. (Eco, *Il cimitero di Praga*)
Nakon što sam *završio* svoj izveštaj o skupu na praškom groblju, bio sam spreman da sretnem pukovnika Dmitrija.
- (11) Poiché Baldabiu *aveva deciso* così, Hervé Joncour ripartì per il Giappone il primo giorno d'ottobre. (Baricco, *Seta*)
Pošto je Baldabju tako *odlučio*, Erve Žonkur prvog dana oktobra ponovo otputova u Japan.
- (12) Chiuse la porta a chiave. E cominciò ad annusare l'aria come un bracco italiano. *Si era insinuato* nella stanza un odore forte, grasso. (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)
Zaključao je sobu. Počeo je da njuška vazduh poput lovačkog psa. U sobu *se uvukao* neki jak, težak miris.
- (13) *Eravamo rimasti soli* su quella crosta di ghiaccio alla deriva nella notte polare. Viskovitz si girò e mi disse: (...). (Boffa, *Sei una bestia, Viskovitz*)

¹ O (ne)mogućnostima zamene pluskvamperfekta perfektom u srpskom jeziku v. opširnije u Tanasić (2005).

Ostali smo sami na toj ledenoj kori, nasumice ploveći u polarnoj noći.
Viskovic se okrenu i reče mi: (...).

Dok se u italijanskom jeziku jasno pravi razlika između prošlosti i pretprošlosti (upotrebom prostog i složenog perfekta i imperfekta s jedne i pluskvamperfekta s druge strane), u srpskom jeziku se i prošle i pretprošle radnje uglavnom iskazuju perfektom. Kao što se vidi iz srpskih prevoda primera (8–13), pri utvrđivanju vremenskih odnosa između radnji u perfektu, glavnu ulogu ima glagolski vid, a osim njega i druga jezička sredstva (veznici, odredbe za vreme i dr.) i razni pragmatički faktori (sama govorna situacija, naša znanja o svetu i sl.).

Kada je reč o italijanskom pluskvamperfektu, on se tipično koristi u dopunskim rečenicama i u indirektnom govoru za iskazivanje radnje koja je anteriorna u odnosu na prošlu radnju iz upravne rečenice. Njegova upotreba u tom slučaju diktirana je pravilima o slaganju vremena. Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku nema slaganja vremena i u takvom kontekstu se koristi relativni perfekat. Samim tim, srpski relativni perfekat predstavlja odgovarajući ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog pluskvamperfekta:

- (14) Disse che per una dozzina d'anni *aveva fatto* l'arredatore, ma da due settimane *aveva smesso*. (Baricco, *Mr Gwyn*)
Rekao je da *je* dvanaestak godina *radio* kao dekorater, ali da *je* pre dve nedelje *prestao* time da se bavi.
- (15) Si sapeva solamente che *era stato* a lungo in Francia, (...). (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Znalo se samo da *je* dugo *bio* u Francuskoj, (...).
- (16) Seppi molto più tardi che *era morto* durante la grande pestilenza che infierì per l'Europa verso la metà di questo secolo. (Eco, *Il nome della rosa*)
Znatno docnije, saznao sam da *je umro* dok je Evropom harala kuga, polovinom ovog veka.
- (17) Si trattava della prova tangibile che *si era innamorato* e che quella passione lo avrebbe condotto, se non all'inferno, molto vicino. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Bio je to očigledan dokaz da *se zaljubio* i da će ga ta strast odvesti ako ne u sam pakao, onda veoma blizu.
- (18) Guglielmo gli chiese se il vecchio *era entrato* subito dall'Abate. (Eco, *Il nome della rosa*)
Vilijem ga upita da li *je* starac odmah *ušao* kod Opata.

Kao složeni perfekat, i pluskvamperfekat je dosta fleksibilan u pogledu vremenskih odnosa između radnji koje označava. Drugim rečima, između dve ili više radnji u pluskvamperfektu mogu se uspostaviti sve vrste vremenskih odnosa: anteriornost, simultanost i posteriornost.

U sledećim primerima pluskvamperfekat upućuje na radnje koje su sukcesivne:

- (19) A un certo punto *era venuto* Remo a chiedermi se volevo fare una partita, ma gli *avevo detto* di no, che ero malato. (Ammaniti, *Io non ho paura*)

U jednom trenutku *se pojavio* Remo da me pita hoću li da odigram utakmicu, ali *sam* mu *rekao* da neću, da sam bolestan.

- (20) Giulia Giovannini abitava al secondo piano della palazzina Ponza. (...). *Aveva comprato* quell'appartamento sei mesi prima con l'eredità lasciatale dal padre. Ed essendo una ragazza energica l'*aveva rimesso* a posto tutto da sola, senza l'aiuto di nessuno. (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)

Đulija Đovanini je živela u stanu na drugom spratu Ponze, (...). Taj stan *kupila je* pre šest meseci od novca koji joj je u nasleđstvo ostavio otac. S obzirom da je bila veoma energična, *preuredila ga je* bez ičije pomoći.

U primerima (21) i (22) pluskvamperfekat označava radnje koje su istovremene. U primeru (22) prvi proces *era stata vicina* 'je bila blizu' uključuje u sebe druga dva procesa (*aveva sbagliato* 'je pogrešila'; *non aveva capito* 'nije razumela'), između kojih nije specifikovan redosled (oni mogu prethoditi jedan drugom, a mogu biti i istovremeni):

- (21) Quando Tom *si era sposato* con Lottie, una ragazza ungherese di ventitré anni più giovane, Jasper Gwyn *aveva fatto* da testimone, (...). (Baricco, *Mr Gwyn*)

Kada *se* Tom *venčao* sa Loti, jednom Mađaricom dvadeset tri godine mlađom od sebe, Džasper Gvin mu *je bio* kum, (...).

- (22) Cercò di ricordare i momenti in cui anche lei *era stata* davvero vicina a Jasper Gwyn, scandalosamente vicina, e finì per chiedersi cosa *aveva sbagliato* in quegli istanti, o cosa *non aveva capito*. (Baricco, *Mr Gwyn*)
Pokušala je da se seti trenutaka u kojima *je* i ona *bila* veoma blizu Džasperu Gvinu, skandalozno blizu, i zapitala se šta *je pogrešila* u tim trenutcima, ili šta *nije razumela*.

U primeru (23) pluskvamperfekat ukazuje na obrnut redosled dveju radnji, tj. na anteriornost druge radnje (*avevo udito* 'sam slušao') u odnosu na prvu (*ero*

uscito 'sam bio izašao'). Isto tako je i u primeru (24), gde druga i treća radnja u pluskvamperfektu prethode prvoj. Uz to, u datom primeru treća radnja anteriorna je i u odnosu na drugu:

- (23) E tremavo, perché da poco *ero uscito* dall'ufficio di compieta dove *avevo udito* leggere pagine tremende sull'ira del Signore. (Eco, *Il nome della rosa*)

I drhtao sam, jer tek što *sam bio izašao* s povečerja gde *sam slušao* kako se čitaju strašne reči o gnevju Gospodnjem.

- (24) Una sera fu lei a telefonare, disse che *aveva* appena *ricevuto* una brutta notizia: *era stato ucciso* a mazzate, proprio all'*uscita* dalla scuola, in piazza del Gesù, Dario, lo studente di cui mi *aveva raccontato* tempo prima, il ragazzo del comitato che distribuiva volantini davanti alla Soccavo. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)

Jedne večeri pozvala je ona mene, reče da *je* upravo *čula* jednu ružnu vest: *nasmrt je isprebijan*, na samom ulazu u školu, na Trgu Đezu, Dario, onaj student o kome mi *je* pre *pričala*, momak iz komiteta koji je delio letke ispred fabrike „Sokavo”.

Kako u slučaju složenog perfekta, tako i u slučaju pluskvamperfekta, vremenski odnos između rečenica, odnosno radnji, određuje se na osnovu vremenskih odredbi, semantike glagola ili se o njemu zaključuje na osnovu same komunikativne situacije i našeg vanjezičkog znanja, tj. našeg poznavanja sveta.

Italijanski pluskvamperfekat može da bude upotrebljen i samostalno, tj. može da bude sintaksički nezavisan, ali mora biti logički povezan s nekom drugom prošlom radnjom koja se podrazumeva (Moretti & Orvieto 1984; Silvestrini et al. 2000). Takvu situaciju ilustruju sledeći primeri:

- (25) *Non ci avevo mai pensato* (ma tu mi hai fatto pensare alla cosa). (Silvestrini et al. 2000: 63)

Nisam nikada *razmišljao* o tome (ali ti si me naveo da razmislim o tome).

- (26) *Non avevo mai mangiato* ostriche (prima d'ora). (Silvestrini et al. 2000: 63)

Nisam nikada (do sada) *jeo* ostrige.

- (27) – Non mi saluti? – Ah, scusa, *non ti avevo riconosciuto*.

– Nećeš da me pozdraviš? – Jao, izvini, *nisam* te *prepoznao*.

- (28) “Charta lintea, o pergamino de pano”, disse Guglielmo. “*Non ne avevi mai visto?*”. “Ne ho sentito parlare, ma non credo di averne visto”. (Eco, *Il nome della rosa*)
 „Charta lintea, ili krpeni pergament,” reče Vilijem. „Zar je nikad nisi video?”. „Čuo sam za nju, ali mislim da je nisam video”.

Kao što se vidi u datim primerima, pluskvamperfekat je upotrebljen u odričnoj (25–27) i upitnoj rečenici (28). U ove dve vrste rečenica on služi da istakne da njime iskazana radnja nije aktuelna u trenutku govora jer se u međuvremenu dogodila druga prošla radnja koja je njenu aktuelnost poništila. Ta druga prošla radnja obično nije eksplicitno navedena, nego se podrazumeva u samoj govornoj situaciji. Tako se u primeru (25) podrazumeva *ora ci ho pensato* ‘sad sam razmislio o tome’, u primeru (26) *ora le ho mangiate* ‘sad sam ih jeo’, u primeru (27) *adesso ti ho riconosciuto* ‘sad sam te prepoznao’, a u primeru (28) *ma ora l’hai visto* ‘sad si je video’.

Za razliku od pluskvamperfekta, složeni perfekat upućuje na aktuelnost njime iskazane radnje u trenutku govora. Tako, da je u primeru (25) govornik umesto pluskvamperfekta upotrebio složeni perfekat – *non ci ho mai pensato*, njime bi saopštio da nikada nije razmišljao o datoj temi i da i dalje ne razmišlja o njoj; podrazumevalo bi se, dakle, da ta situacija važi u trenutku govora.

Razlika između složenog perfekta i pluskvamperfekta vidi se i u sledeća dva primera:

- (29) Non ti vedo. Dove ti sei nascosto?
 Ne vidim te. Gde si se sakrio? (= Gde se kriješ?)
- (30) Ti ho cercato dappertutto. Dove ti eri nascosto?
 Svuda sam te tražio. Gde si se (sa)krio?

Složeni perfekat upućuje na radnju koja ima posledice u trenutku govora (sagovornik je odsutan), dok pluskvamperfekat upućuje na radnju čije su posledice prestale da budu aktuelne (sagovornik se pojavio, a govornik ga pita gde se nalazio pre njihovog susreta).

Kao što se vidi iz prevoda primera (25–30), u odričnim i upitnim rečenicama italijanski pluskvamperfekat prevodi se na srpski perfektom. Nije isključeno da bi on mogao da bude preveden na srpski i pluskvamperfektom ukoliko bi se njegova upotreba uklopila u dati kontekst.

Kada je reč o srpskom pluskvamperfektu, treba istaći da i on može označavati prošlu radnju čiji rezultat nije aktuelan u trenutku govora jer ga je poništilo izvršenje neke druge prošle radnje (Tanasić 2005; Piper & Klajn 2013; Stanojević & Ašić 2016; Klikovac 2021a; 2021/2022).

Iz upravo rečenog proizilazi da se italijanski i srpski pluskvamperfekat podudaraju u pogledu iskazivanja neaktuelnosti radnje u sadašnjosti. To potvrđuju i naredni primeri, u kojima oba oblika upućuju na radnju čiji rezultat nije aktuelan u trenutku govora jer ga je poništila radnja iskazana u suprotnoj rečenici:

- (31) Senti, ho da parlarti. *Avevo deciso* di non dirti ancora niente invece te lo dico. (Calvino, *La giornata di uno scrutatore*)
Čuj, moram s tobom da porazgovaram. *Bila sam rešila* da ti to još ne kažem, ali ipak ću ti reći.
- (32) *Avevo dimenticato* quella storia, ma il Cabernet che sto assaporando l'ha fatta rinascere dal deserto e l'ha ricondotta fino a me. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Bio sam zaboravio tu priču, ali kaberne kojim se upravo sladim vratio ju je iz pustinje u život i ponovo doveo do mene.
- (33) *Avevamo deciso* di incontrarci proprio qui, a Kaš, in questi giorni di inizio estate. Ma la morte aveva fretta e se l'è portato via senza lasciarci il tempo di un commiato. (Oztepek, *Come un respiro*)
Bili smo se dogovorili da se nađemo baš ovde, u Kašu, ovih ranih letnjih dana. Ali smrti se žurilo, odnela ga je ne ostavivši nam vremena za oproštaj.

U okviru svoje samostalne upotrebe italijanski pluskvamperfekat može da ima i druge funkcije. On se, naime, koristi za prekorevanje, odnosno za podsećanje sagovornika na neki zahtev, molbu ili obećanje o koje se ogлуšio. U tom slučaju se obično upotrebljava sa glagolima *dire* 'reći', *promettere* 'obećati' i sl. Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (34) "Ti *avevo detto* di restare in macchina." "E io ti *avevo chiesto* di dirmi che cosa facevi." (Moccia, *Scusa, ma ti chiamo amore*)
„*Rekao sam* ti da ostaneš u kolima.” „A ja *sam* te *pitala* šta si radio.”
- (35) "Non mi pare," disse seccamente Marcello, "che la politica entri in queste faccende". "Edmondo," disse Lina. "Cara". "Mi *avevi promesso* che non avremmo parlato di politica". (Moravia, *Il conformista*)
„Ne bih rekao”, reče hladno Marčelo, „da politika ima s time veze”. „Edmondo”, reče Lina. „Molim, draga”. „*Obećao si* mi da nećemo razgovarati o politici”.

Kao što se vidi iz prevoda primera (34–35), odgovarajući srpski ekvivalent ovako upotrebljenog italijanskog pluskvamperfekta jeste perfekat.

Najzad, treba istaći da italijanski pluskvamperfekat može da bude upotrebljen uz prezent ili futur, bilo da je logički, bilo da je sintaksički povezan s njima (Moretti & Orvieto 1984; Silvestrini et al. 2000). Takvu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (36) “Colonna,” mi ha detto, sedendosi alla scrivania con le mani che tremavano, “lei sa di cosa si stava occupando Braggadocio”. “Io so e non so, mi *aveva accennato* a qualcosa ma non sono sicuro che...” (Eco, *Numero zero*)
 „Kolona”, kazao mi je sedeći za svojim radnim stolom drhtavih ruku, „i vi znate čime se bavio Bragadočo”. „Pa i znam i ne znam, nešto mi *je natuknuo*, ali nisam siguran da...”
- (37) “Qualcuno mi ha fatto avere questo suo lavoro”, inizia a spiegare; (...). “È l’articolo che *avevo scritto* tempo fa e che *avevo strappato*, quella sera con Arthur”. (Gazzola, *L’allieva*)
 „Neko mi je dao ovaj vaš rad” – objasnio je; (...). „To je članak koji *sam* svojevremeno *napisala* i *pocepala*, one večeri kad sam bila s Arturom”.
- (38) Verranno pubblicati i racconti che il padre *aveva scritto* da giovane. (Silvestrini et al. 2000: 64)
 Uskoro će biti objavljene priče koje *je* otac *napisao* u mladosti.

U datim primerima govornik koristi pluskvamperfekat da bi izrazio distanciran stav prema radnji. Naime, upotrebom pluskvamperfekta on pokazuje da datu radnju sagledava kao udaljenu na psihološkom i temporalnom planu, pa, samim tim, kao manje relevantnu, neaktuelnu u trenutku govora. U datim primerima bi umesto pluskvamperfekta mogao da se upotrebi složeni perfekat, ali bi on upućivao na radnju koja se poima kao psihološki i vremenski bliska i samim tim relevantna u trenutku govora.

Kada je reč o tekstualnim funkcijama pluskvamperfekta, ovo glagolsko vreme služi za upućivanje na radnje ili stanja koja pripadaju drugom planu u naraciji. Pluskvamperfekat je, naime, specijalizovan za iznošenje situacija koje su prethodile događajima iz glavnog narativnog toka. On, samim tim, ne doprinosi da naracija napreduje, već je pomera u prošlost, kako bi se pojasnili i bolje razumeli potonji, glavni događaji. S obzirom na činjenicu da daje osvrt na prethodne događaje, pluskvamperfekat je tipično vreme analepse (retrospekcije, flešbeka).

Sledeći primeri ilustruju upotrebu pluskvamperfekta u analepsi:

- (39) Ma una singolare coincidenza raffreddò il mio gioioso delirio. Sui giornali del mattino campeggiava la notizia di una rapina avvenuta il giorno prima. Il camioncino blindato di una banca che, dopo aver fatto il giro delle succursali, stava portando alla sede centrale i versamenti della giornata, *era stato assalito e svaligiato* in viale Palmanova da quattro banditi. All'accorrere della gente, uno dei gangster, per farsi largo, *si era messo a sparare*. E un passante *era rimasto ucciso*. Ma soprattutto mi colpì l'ammontare del bottino: esattamente cinquantotto milioni (come i miei). (Buzzati, *La boutique del mistero*)

Ali, jedna neobična koincidenција ohladila je moje radosno ludilo. U novinama tog jutra velikim slovima je objavljena vest o jednoj pljački prethodnog dana. Blindirani kamionet jedne banke koji je, pošto je obišao filijale, nosio u centralu dnevne uplate, *napala su i opljačkala* u Aleji Palmanova četiri bandita. Kada su ljudi dotrčali, jedan od gangstera, da bi sebi prokčio put, *počeo je da puca*. I jedan prolaznik *je pao mrtav*. Ali, iznad svega me je zapanjio iznos plena: tačno pedeset osam miliona (koliko sam i ja imao).

- (40) Hervé Joncour tornò dal suo abituale viaggio, nel 1861, con una scorta di uova che si rivelò, due mesi dopo, quasi totalmente infetta. Per Lavilledieu, come per tante altre città che fondavano la propria ricchezza sulla produzione della seta, quell'anno sembrò rappresentare l'inizio della fine. La scienza si dimostrava incapace di comprendere le cause delle epidemie. E tutto il mondo, fin nelle sue regioni più lontane, sembrava prigioniero di quel sortilegio senza spiegazioni. – Quasi tutto il mondo –, disse piano Baldabiau. – Quasi –, versando due dita di acqua nel suo Pernod. Baldabiau era l'uomo che vent'anni prima *era entrato* in paese, *aveva puntato* diritto all'ufficio del sindaco, *era entrato* senza farsi annunciare, gli *aveva appoggiato* sulla scrivania una sciarpa di seta color tramonto, e gli *aveva chiesto*. – Sapete cos'è questa? – Roba da donna. – Sbagliato. Roba da uomini: denaro. (Baricco, *Seta*)

Erve Žonkur se vratio sa svog uobičajenog putovanja, godine 1861, donevši izvesnu količinu jaja koja su, ispostavilo se dva meseca kasnije, gotovo sva bila zaražena. Za Lavildje, kao i za mnoge druge gradove koji su svoje bogatstvo zasnivali na proizvodnji svile, ta godina kao da beše početak kraja. Nauka nije mogla da ustanovi uzroke epidemije. I činilo se da je čitav svet, čak i one njegove najudaljenije oblasti, u kandžama ove misterije za koju nije bilo objašnjenja. – Skoro čitav svet – tiho reče Baldabju. – Skoro – nasuvši dva prsta vode u svoj Perno. Baldabju je bio čovek koji *je* pre dvadeset godina *ušetao* u varoš, *uputio se* pravo u gradonačelnikovu kancelariju, *ušao* ne sačekavši da bude najavljen,

spustio na njegov sto maramu boje sunčevog zalaska i *upitao*: – Zna li šta je ovo? – Ženske stvari. – Pogrešno. Muške stvari: novac.

U priloženim odlomcima prosti perfekat obavlja funkciju naracije i označava radnje prvog plana, dok pluskvamperfekat uvodi analepsu, a u okviru nje obeležava prelazak u drugi plan, u kazivanje koje nije deo glavne priče. On, dakle, vraća priču unazad i daje flešbek onoga što je prethodilo glavnim događajima označenim prostim perfektom. U vezi s datim primerima, važno je, takođe, istaći da, osim što uvodi analepsu, pluskvamperfekat u okviru nje istovremeno ostvaruje naraciju budući da prikazuje niz događaja koji su sukcesivno raspoređeni. Stoga je i pluskvamperfekat narativno glagolsko vreme, ali, za razliku od prostog i složenog perfekta, ne upućuje na radnje koje pripadaju glavnoj, već sporednoj naraciji, onoj koja se ostvaruje unutar analepse (v. Nowakowska 2017; Scarpel 2020). Dakle, i pluskvamperfekat može da doprinese temporalnoj progresiji, ali ne na globalnom nivou, tj. na nivou cele priče, nego samo u okviru delova priče, tj. epizoda koje pripadaju analepsi.

Kako je već predloženo u četvrtom poglavlju, za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku glagolska vremena nisu strogo specijalizovana za glavnu i sporednu naraciju, odnosno za obeležavanje prvog i drugog narativnog plana, što se vidi i u prevodima primera (39–40), u kojima su i prosti perfekat i pluskvamperfekat preneti na srpski perfektom, koji, kao opšte prošlo vreme, pokriva ove dve tekstualne funkcije.

Svakako nije isključeno da se, u odgovarajućem kontekstu, italijanski pluskvamperfekat prevede pluskvamperfektom budući da se i u srpskom ovo vreme koristi u analepsi za vraćanje u dalju prošlost, tj. za obeležavanje radnje koja je se dogodila pre neke druge prošle radnje. U sledećem primeru prvi italijanski pluskvamperfekat preveden je na srpski upravo pluskvamperfektom, a drugi perfektom:

- (41) Era una sera d'inverno, il papa *era arrivato* il giorno prima, ma *era* già *ripartito* in quel pomeriggio, per tornare in città sino a che ci si vedeva ancora. (Eco, *La misteriosa fiamma della regina Loana*)
Bilo je to jedne zimske večeri, tata *je bio došao* prethodnog dana, ali *je krenuo* tog popodneva da bi za videla stigao u grad.

U narativnom kontekstu italijanski pluskvamperfekat služi i za stvaranje pozadine za kasnije, glavne događaje. Pošto u tom slučaju ima funkciju anticipacije onoga što sledi, takvom njegovom upotrebom zadržava se pažnja čitaoca i pobuđuje iščekivanje glavnog događaja (v. Bertinetto 1986; Scarpel 2018).

U sledećem primeru radnje u pluskvamperfektu grade pozadinu za glavni događaj u prostom perfektu – *vidi l'abbazia* 'ugledao sam opatiju':

- (42) Era una bella mattina di fine novembre. Nella notte *aveva nevicato* un poco, ma il terreno era coperto di un velo fresco non più alto di tre dita. Al buio, subito dopo laudi, *avevamo ascoltato* la messa in un villaggio a valle. Poi *ci eravamo messi* in viaggio verso le montagne, allo spuntar del sole. Come ci inerpicavamo per il sentiero scosceso che si snodava intorno al monte, vidi l'abbazia. (Eco, *Il nome della rosa*)

Bilo je lepo jutro poznoga novembra. Tokom noći malo *je padao* sneg, ali sveži nanos koji je prekrivao tlo nije bio deblji od tri prsta. Po mraku, odmah nakon jutarnjih hvala, *prisustvovali smo* misi dole, u jednom selu. Potom *smo se zaputili* ka brdima, čim je granulo sunce. Dok smo se uspinjali strmom stazom koja je vijugala oko brda, ugledao sam opatiju.

I ovde je italijanski pluskvamperfekat preveden na srpski perfektom.

Treba, svakako, istaći da i srpski pluskvamperfekat služi za evociranje pozadine na kojoj su se odigrale potonje prošle radnje (Tanasić 2005: 415). Takvu funkciju obavlja u sledećem primeru:

- (43) Gospođa Davil *nije* tada još *bila stigla* u Travnik. Davil je, uparađen, sa Davnom i kavazima, igrao ulogu ljubaznog domaćina i služio zakusku i neko penušavo vino koje je dobio iz Splita. (Andrić, *Travnička hronika*)
- a. All'epoca la signora Daville *non era* ancora *arrivata* a Travnik. Daville, in uniforme di gala, insieme a Davna e a un gruppetto di kavaz, le guardie che gli erano state assegnate, si era immedesimato completamente nel ruolo di amabile padrone di casa e aveva servito il rinfresco con un vino frizzantino ricevuto da Spalato.
- b. La signora Daville *non era* allora ancora *giunta* a Travnik, e Daville, affaccendato con Davnà e con i kavas, faceva la parte del cortese padron di casa che offre un trattenimento, e faceva correre un certo vino spumante che aveva ricevuto da Spalato.

Kao što se vidi, srpski pluskvamperfekat je u oba prevoda prenet na italijanski pluskvamperfektom, koji je i jedino raspoloživo glagolsko vreme u datom kontekstu. Što se tiče različitih prevodnih rešenja za srpski perfekat, v. Moderc (1996).

9.2. Modalne upotrebe pluskvamperfekta

U odnosu na prosti i složeni perfekat, pluskvamperfekat je specifičan i po tome što, pored temporalnih, poseduje i modalne upotrebe.

U govornom italijanskom jeziku, pre svega u kolokvijalnom registru i substandardnom varijetetu, pluskvamperfekat se može javiti u hipotetičkim rečenicama za označavanje irealne prošle radnje. Takav *trapassato prossimo*

ipotetico 'hipotetički pluskvamperfekat' realizuje se kako u apodozi, kao zamena za kondicional prošli, tako i u protazi, kao zamena za konjunktiv pluskvamperfekta. Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (44) Se non mi fossi ammalato, a quest'ora *avevo* già *terminato* gli esami.
(Dardano & Trifone 1997: 323)

Da se nisam razboleo, do sada *bih* već *završio* ispite.

- (45) Se glielo *avevo chiesto* io, non me lo dava. (Moretti & Orvieto 1984: 50)
Da *sam* mu ja to *tražio*, ne bi mi dao.

U srpskom jeziku se u irealnim hipotetičkim rečenicama koriste potencijal (u apodozi) i perfekat (u protazi), tako da ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajuće ekvivalente ovog italijanskog pluskvamperfekta. Oni, međutim, ne mogu verno da reprodukuju registar u kome se upotrebljava italijanski pluskvamperfekat jer je, kao što smo upravo napomenuli, ovakva njegova upotreba karakteristična za kolokvijalni registar i substandardni varijetet.

Pluskvamperfekat se može upotrebiti i u funkciji ublažavanja iskaza. Takav pluskvamperfekat, poznat kao *trapassato prossimo attenuativo/di cortesia* 'pluskvamperfekat ublažavanja/učtivosti', ilustruju sledeći primeri:

- (46) È un articolo che ho scritto qualche giorno fa, traendo spunto dal caso Valenti. *Avevo pensato* di presentarlo alla Boschi, come segnale di buona volontà. (Gazzola, *L'allieva*)

To je članak koji sam napisala pre nekoliko dana, podstaknuta slučajem Valenti. *Htela sam* da ga predam Boskijevoj, kao znak dobre volje.

- (47) "Sei a casa, posso raggiungerti?" "Veramente *avevo* appena *iniziato* a vedere Colazione da Tiffany sul satellite." (Gazzola, *L'allieva*)

– Kod kuće si, mogu li da svratim? – Da budem iskrena, upravo *sam počela* da gledam Doručak kod Tifanija na kablovskoj.

- (48) *Ero venuto* per starti vicino e basta perché ti ho sentito disperata e, tu, che fai? (Moccia, *Quell'attimo di felicità*)

Došao sam da budem s tobom i ništa više, zato što si mi rekla da si očajna, a, ti, šta radiš?

U ovakvoj vrsti iskaza pluskvamperfekat ima sličnu funkciju kao „imperfekta ublažavanja”, s kojim se uglavnom može zameniti. Naime, kao u slučaju imperfekta, tako i u slučaju pluskvamperfekta, govornik fiktivno izmešta proces u prošlost kako bi ublažio iskaz, odnosno postigao da tvrdnja, namera ili zahtev ne budu suviše

direktni i nametljivi. Kako navodi Bertinetto (1986: 466), pluskvamperfekat se od imperfekta razlikuje samo po tome što proces prikazuje kao već završen u trenutku govora; dakle, kao neaktuelan.

Kao što se vidi iz prevoda primera, odgovarajući srpski ekvivalent datog italijanskog pluskvamperfekta jeste perfekat.

9.3. Zaključak

Pošto smo opisali vrednosti i upotrebe italijanskog pluskvamperfekta i ukazali na njegove sličnosti i razlike sa srpskim pluskvamperfektom i relativnim perfektom, možemo sumirati zapažanja do kojih smo došli.

Srpski pluskvamperfekat formalni je ekvivalent italijanskog pluskvamperfekta. Italijanski i srpski pluskvamperfekat podudarni su na planu temporalnosti budući da oba oblika upućuju na pretprošle radnje, tj. na radnje koje su smeštene anteriorno u odnosu na neki prošli trenutak.

Ova dva oblika slična su i na planu aspektualnosti; italijanski pluskvamperfekat je svršeno glagolsko vreme, a i srpski pluskvamperfekat je umnogome češći od svršenih nego od nesvršenih glagola. Kao što smo videli, italijanski pluskvamperfekat i srpski pluskvamperfekat svršenih glagola podudaraju se i po tome što oba oblika mogu imati i rezultativno (pr. 1–4) i događajno značenje (pr. 5–7). Osim toga, u zajedničke osobine italijanskog i srpskog pluskvamperfekta spada i to da oba oblika služe za iskazivanje radnje čije posledice nisu aktuelne u trenutku govora jer ih je u međuvremenu anulirala neka druga prošla radnja (pr. 31–33).

Razlike između italijanskog i srpskog pluskvamperfekta ogledaju se pre svega u frekvenciji njihove upotrebe. Italijanski pluskvamperfekat beleži veću frekventnost upotrebe u odnosu na srpski pluskvamperfekat, koji uglavnom biva zamenjen relativnim perfektom. Češća upotreba perfekta, odnosno slabija upotreba pluskvamperfekta u srpskom jeziku, jedan je od razloga što u procesu učenja italijanskog jezika govornici srpskog jezika neretko imaju poteškoće da prepoznaju u kom kontekstu je potrebno upotrebiti prosti ili složeni perfekat, a u kom pluskvamperfekat.

U skladu s pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, pluskvamperfekat se koristi u dopunskim rečenicama i u indirektnom govoru za označavanje radnje koja je prethodila prošloj radnji u upravnoj, dok se u srpskom jeziku, u kome nema slaganja vremena, u tom kontekstu koristi relativni perfekat (pr. 14–18). Takođe, italijanski pluskvamperfekat ima i pojedine modalne upotrebe koje srpski pluskvamperfekat nema.

Srpski relativni perfekat se, po svojim temporalnim osobinama, takođe podudara sa italijanskim pluskvamperfektom budući da i on označava anteriornost radnje u odnosu na drugu prošlu radnju. Osim toga, kao italijanski pluskvamperfekat, i srpski relativni perfekat može označavati rezultativnost u prošlosti (pr. 8–13).

S tačke gledišta aspektualnosti, italijanski pluskvamperfekat i srpski relativni perfekat samo su delimično podudarni, jer je italijanski pluskvamperfekat svršeno glagolsko vreme, dok se srpski relativni perfekat javlja i sa svršenim i sa nesvršenim glagolima.

Kako smo istakli na početku poglavlja, italijanski pluskvamperfekat češće se prevodi na srpski relativnim perfektom nego pluskvamperfektom, kako zbog toga što relativni perfekat ima mnogo veću frekvenciju u odnosu na pluskvamperfekat, tako i zbog toga što se samo on može upotrebiti u pojedinim kontekstima u kojima se u italijanskom jeziku javlja pluskvamperfekat. Kao što smo videli, srpski relativni perfekat odgovarajući je ekvivalent italijanskog pluskvamperfekta u dopunskim rečenicama i indirektnom govoru. Njime se takođe prenose na srpski i pojedina modalna značenja italijanskog pluskvamperfekta. I najzad, uobičajen je ekvivalent italijanskog pluskvamperfekta u narativnom kontekstu (pr. 39–40; 42).

Italijanski pluskvamperfekat II i njegovi srpski ekvivalenti

Pluskvamperfekat II (*trapassato remoto*) je peto prošlo vreme u sistemu indikativa u italijanskom jeziku. Ovo glagolsko vreme danas je potisnuto iz upotrebe i doživljava se kao arhaičan oblik. Sreće se isključivo u jeziku književnosti, i to visokog stila, mada je i tu sve ređi, dok se u govoru gotovo nikad ne upotrebljava.

Od svih glagolskih vremena u italijanskom jeziku pluskvamperfekat II ima najuži domen upotrebe. Realizuje se isključivo u vremenskoj rečenici sa značenjem anteriornosti u odnosu na radnju upravne, koja mora biti u prostom perfektu. Pošto se radnja koju označava odmerava u odnosu na radnju u prostom perfektu, pluskvamperfekat II spada u relativna glagolska vremena.

Po svojim aspektualnim osobinama, pluskvamperfekat II je svršeno glagolsko vreme s naglašenom komponentom rezultativnosti.

U ovom poglavlju opisaćemo vrednosti i upotrebe italijanskog pluskvamperfekta II. Ovaj oblik nema svoj pandan u glagolskom sistemu srpskog jezika i uobičajeno se prevodi relativnim perfektom.

10.1. Značenja i upotrebe pluskvamperfekta II

Kao što smo upravo naveli, pluskvamperfekat II je glagolsko vreme koje ima veoma ograničen opseg upotrebe. Koristi se isključivo u vremenskoj rečenici čija je radnja anteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice, i to pod uslovom da je u upravnoj upotrebljen prosti perfekt. To potvrđuju sledeći primeri:

- (1) (...) dopo che *ebbe preso* un po' di confidenza con l'infermiera, domandò come mai fossero tutti così allegri. (Buzzati, *La boutique del mistero*)
(...) pošto *je stekao* izvesno poverenje bolničarke, upitao je kako to da su svi tako veseli.
- (2) Appena *se ne fu andato*, Borghi abbassò l'arma e sospirò. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Čim *je otišao*, Borge spusti oružje i uzdahnu.

- (3) “Abbiamo visite”, gli disse il malatino non appena *fu entrato*... (Vitali, *Almeno il cappello*)
– Imamo gosta – reče mu metiljavko, čim *je* Evelindo *ušao*.
- (4) Quando *ebbi infilato* l’abito – giacca, calzoni e panciotto – constatai piacevolmente che non mi tirava o stringeva da nessuna parte, (...). (Buzzati, *La boutique del mistero*)
Kad *sam obukao* odelo – sako, pantalone i prsluk – sa zadovoljstvom sam konstatovao da me nigde ne steže, (...).
- (5) Quando *ebbe terminato*, sollevò ancora lo sguardo sulla ragazzina. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Kada *je završio*, opet pogleda u pravcu devojčice.
- (6) Ma una volta che l’*ebbe zittito*, una volta che il marito *se ne fu andato* a dormire ed Elisa e Peppe e Gianni *si furono preparati* i loro letti in camera da pranzo, doveti ricredermi. (Ferrante, *Storia di chi fugge e di chi resta*)
Međutim, kada *je* njemu *zapušila* usta, kada *se* muž *povukao* na spavanje, a Eliza, Pepe i Dani *razvukli* svoje krevete u trpezariji, kao da se predomisli.

Važno je istaći da pluskvamperfekat II uvek upućuje na radnju koja je neposredno prethodila radnji u prostom perfektu. Drugim rečima, radnja u prostom perfektu zbiva se gotovo odmah po završetku radnje u pluskvamperfektu, tako da vremenski razmak između njih gotovo da ne postoji.

Osim što ima značenje neposredne vremenske anteriornosti u odnosu na radnju u prostom perfektu, pluskvamperfekat II ima i rezultativno značenje. On, naime, uvek upućuje na radnju čije su posledice aktuelne u vremenu vršenja radnje u prostom perfektu.

Kao što smo napomenuli u uvodu, srpski jezik ne poseduje u svom glagolskom sistemu oblik koji se formalno podudara s italijanskom pluskvamperfektom II. Osnovni srpski ekvivalent italijanskog pluskvamperfekta II jeste relativni perfekat. Italijanski pluskvamperfekat II i srpski relativni perfekat podudarni su na planu temporalnosti budući da oba oblika iskazuju anteriornost u odnosu na drugu prošlu radnju. Oni se podudaraju i na planu aspektualnosti jer je italijanski pluskvamperfekat II svršeno glagolsko vreme, a i srpski relativni perfekat se u ovom slučaju javlja sa svršenim glagolima. Osim toga, i jedno i drugo vreme imaju rezultativno značenje. Osnovna razlika između ova dva vremena ogleda se u frekvenciji njihove upotrebe. Italijanski pluskvamperfekat II je nestao iz govornog jezika i javlja se isključivo u jeziku književnosti,¹ mada je i tu dosta redak i često ima arhaičan prizvuk, dok je srpski

¹ Jedan od razloga što je pluskvamperfekat II iščezao iz govora leži upravo u činjenici da ima ograničenu

relativni perfekat sasvim uobičajen i u govornom i u književnom jeziku. Takođe, za razliku od italijanskog pluskvamperfekta II, srpski relativni perfekat ne mora nužno da upućuje na radnju koja se izvršila neposredno pre druge prošle radnje. Za njegovo funkcionisanje nije bitan vremenski razmak između njime iskazane radnje i druge prošle radnje. Osim toga, ova dva oblika razlikuju se i po sintaksičkoj distribuciji; italijanski pluskvamperfekat II se koristi samo u vremenskoj rečenici, dok se srpski relativni perfekat javlja u svim tipovima rečenica.

U savremenom italijanskom jeziku pluskvamperfekat II se zamenjuje pluskvamperfektom ili prostim perfektom. Osim ovim oblicima, on se može zameniti i složenim infinitivom uz veznik *dopo* 'nakon što', 'pošto', ukoliko je subjekat upravne i zavisne rečenice isti, ili pak participom prošlim, samostalno upotrebljenim ili uz veznike *appena* 'čim' i *una volta* 'pošto', 'nakon što', 'kad', bilo da je subjekat upravne i zavisne rečenice isti, bilo da je particip upotrebljen u apsolutnoj konstrukciji sa sopstvenim subjektom.

Što se tiče pluskvamperfekta i pluskvamperfekta II, treba istaći da između njih postoji bitna razlika u značenju. Pluskvamperfekat II iskazuje radnju koja stoji u tesnoj logičkoj i temporalnoj vezi s radnjom upravne rečenice, ona joj neposredno prethodi, dok pluskvamperfekat ne ostvaruje takvu vrstu veze između radnji zavisne i upravne rečenice (Bertinetto 1986; Moderc 2002). On je, za razliku od pluskvamperfekta II, nespecifikovan u pogledu vremenskog razmaka između radnji zavisne i upravne rečenice i dozvoljava veći vremenski interval između njih.

Pogledajmo u tom smislu sledeći par primera; u prvoj rečenici nalazi se pluskvamperfekat II, a drugoj pluskvamperfekat:

- (7) a. Dopo che *ebbe accompagnato* l'amico all'aeroporto, tornò a casa.
b. Dopo che *aveva accompagnato* l'amico all'aeroporto, tornò a casa.
Nakon što je *ispratio* druga na aerodrom, vratio se kući.

Razlika između ovih primera ogleda u tome što rečenica s pluskvamperfektom II podrazumeva da je subjekat rečenice ispratio druga i da se odmah vratio kući, dok rečenica s pluskvamperfektom ne podrazumeva da te dve radnje moraju biti povezane; povratak kući nije nužno usledio odmah nakon ispraćaja druga na aerodrom. Dakle, u rečenici s pluskvamperfektom II postojao je minimalan vremenski razmak između dve radnje, dok je u rečenici s pluskvamperfektom mogao da postoji znatan vremenski razmak između dve radnje.

Kao što je već istakao Moderc (2015: 333), datu razliku nije uvek moguće preneti na srpski, što se vidi i iz prevoda datih primera, u kojima su oba pluskvamperfekta prevedena relativnim perfektom.

sintaksičku distribuciju i da se javlja u kombinaciji s prostim perfektom, koji je takođe redak u govoru. S tim u vezi, treba napomenuti da Moretti i Orvieto (1984: 51) navode da se pluskvamperfekat II ponekad može naći u kombinaciji s nekim drugim glagolskim vremenom (pluskvamperfektom, pluskvamperfektom II ili imperfektom) ili u rečenici koja nije vremenska. Međutim, kako ističu, takva njegova upotreba je retka i treba je izbegavati.

Budući da pluskvamperfekat II uvek označava neposredno prethođenje radnji u prostom perfektu, on se ne može kombinovati s odredbama za vreme *già* 'već', *ormai* 'već' i *da x tempo* 'već x vremena', 'pre x vremena' jer one ne upućuju na kratak vremenski razmak između radnji (Bertinetto 1986; Wiberg 2011b). Stoga je u narednim primerima moguća samo upotreba pluskvamperfekta, dok je upotreba pluskvamperfekta II isključena:

- (8) Alla fine, quando ormai *aveva perso* / **ebbe perso* la speranza, qualcuno rispose. (Vitali, *Dopo lunga e penosa malattia*)
Na kraju, kad je već *izgubio* nadu, neko se odazva.
- (9) Arrivò a casa quando suo marito *era già uscito* / **fu già uscito*.
Stigla je kući kad je njen muž već *izašao* / *bio izašao*.
- (10) Quando Carlo *aveva finito* / **ebbe finito di mangiare* da una buona oretta, andò in spiaggia. (Wiberg 2011b)²
Kad je *prošlo* dobrih sat vremena otkako je *jeo*, Karlo je otišao na plažu.

Osim navedene razlike, pluskvamperfekat i pluskvamperfekat II razlikuju se i u pogledu sintaksičke distribucije; prvi se realizuje u svim tipovima rečenica, dok se drugi javlja samo u vremenskoj rečenici.

Treba istaći da su razlike između italijanskog pluskvamperfekta II i srpskog pluskvamperfekta manje-više iste kao i razlike između italijanskog pluskvamperfekta II i pluskvamperfekta. Naime, iako srpski pluskvamperfekat može da uputi na radnju koja je neposredno prethodila drugoj prošloj radnji (npr. uz veznike *tek što*, *samo što*), on sam po sebi nema značenje neposrednog prethođenja drugoj prošloj radnji; štaviše, on ima obeležje naglašene anteriornosti i obično se javlja onda kada se želi ili je potrebno istaći da se njime iskazana radnja zbilja pre druge prošle radnje (v. Tanasić 2005), što nije slučaj kod italijanskog pluskvamperfekta II. U korpusu koji smo koristili nismo naišli ni na jedan primer u kome je italijanski pluskvamperfekat II preveden na srpski pluskvamperfektom. Osim u jednom romanu, gde je u nekoliko slučajeva (ukupno četiri) preveden aoristom, u svim ostalim slučajevima preveden je relativnim perfektom.

Kao što smo već napomenuli, italijanski pluskvamperfekat II zamenjuje se i prostim perfektom. Kako smo u sedmom poglavlju objasnili, i prosti perfekat u vremenskoj rečenici iskazuje radnju koja je neposredno prethodila radnji u upravnoj. Što se tiče razlike između prostog perfekta i pluskvamperfekta II, ona je isključivo aspektualna. Pluskvamperfekat II, u skladu sa svojim rezultativnim značenjem, stavlja naglasak na posledice koje su proizašle iz njime označene radnje, dok prosti

² Za dati primer nije naveden broj stranice jer je izvor elektronski.

perfekat, u skladu sa svojom aorističnom vrednošću, stavlja naglasak na samu radnju. Tako je, u primeru (11a), s pluskvamperfektom II akcenat na stanju „gosti više nisu bili prisutni“, dok je u primeru (11b) s prostim perfektom akcenat na samoj radnji, tj. na činjenici da su gosti otišli.

- (11) a. Appena gli ospiti *se ne furono andati*, si mise a lavare i piatti.
b. Appena gli ospiti *se ne andarono*, si mise a lavare i piatti.
Čim *su* gosti *otišli*, krenuo je da pere sudove.

Kao što se vidi iz prevoda primera, i pluskvamperfektu II i prostom perfektu odgovara srpski relativni perfekat. Dakle, ni razliku između ova dva vremena nije uvek moguće preneti na srpski.

Što se italijanskog pluskvamperfekta II tiče, treba na kraju istaći da on ima i druga ograničenja u upotrebi. Ne koristi se s glagolom *essere* 'biti' (**fui stato*), što za posledicu ima činjenicu da se izuzetno retko javlja u pasivnom obliku (*fu stato visto*). Takođe, kako navodi Wiberg (2011b), osim u retkim slučajevima, ne koristi se u 2. licu jednine (*quando fosti tornato*) i 1. i 2. licu množine (*appena aveste saputo / avemmo saputo*).³

10.2. Zaključak

U ovom poglavlju opisali smo vrednosti i upotrebe italijanskog pluskvamperfekta II. Kako je više puta predočeno, ovo glagolsko vreme nema svoj parnjak u glagolskom sistemu srpskog jezika i uobičajeno se prevodi relativnim perfektom. Italijanski pluskvamperfekat II i srpski relativni perfekat podudarni su po temporalnim i aspektualnim svojstvima. Međutim, za razliku od italijanskog pluskvamperfekta II, koji dozvoljava samo minimalan vremenski razmak između radnje koju iskazuje i radnje u prostom perfektu, srpski relativni perfekat je neutralan u pogledu vremenskog razmaka između radnje koju iskazuje i druge prošle radnje. Druga glavna razlika između ova dva vremena ogleda se u učestalosti njihove upotrebe. Italijanski pluskvamperfekat II je nestao iz govora i čuva se samo u jeziku književnosti, dok je srpski relativni perfekat sasvim uobičajen i u govornom i u književnom jeziku. Osim toga, upotreba italijanskog pluskvamperfekta II ograničena je na vremensku rečenicu, i to pod uslovom da je u upravnoj prosti perfekat, dok srpski relativni perfekat ima široku sintaksičku distribuciju.

Kako smo takođe istakli, u savremenom italijanskom jeziku pluskvamperfekat II biva zamenjen pluskvamperfektom ili prostim perfektom. Razlike između ovih oblika i pluskvamperfekta II detaljno su opisane u ovom poglavlju, te se ovde nećemo ponovo osvrtni na njih.

³ Potrebno je dopuniti autorkinu konstataciju. Naime, za 1. lice množine još je i moguće upotrebiti pluskvamperfekat II, mada je takva upotreba zaista retka; kod 2. lica jednine i množine reč je o direktnom obraćanju u kome se neće upotrebiti ni prosti perfekat, a kamoli pluskvamperfekat II.

Italijanski prosti futur i njegovi srpski ekvivalenti

U ovom poglavlju ćemo prikazati značenja i upotrebe italijanskog prostog futura i ukazati na njegove srpske ekvivalente.

Najpre ćemo istaći da se u literaturi na više mesta navodi da budućnost ima različit epistemološki status¹ od prošlosti i sadašnjosti. Dok se prošlost odnosi na poznate, već ostvarene situacije, a sadašnjost na one koje su trenutno aktuelne i koje se mogu direktno sagledati, budućnost se odnosi na situacije koje tek treba da se realizuju i koje, samim tim, nose određenu dozu neizvesnosti i hipotetičnosti. Buduće situacije su, dakle, često praćene različitim modalnim nijansama jer se tiču onoga što se hoće, može, predviđa, očekuje i sl. Otuda u svim jezicima koji poseduju morfologizovani futur, ovo glagolsko vreme kombinuje u sebi i vremenska i modalna značenja (Fleischman 1982; Comrie 1985; Dahl 1985).

Kada je reč o italijanskom prostom futuru, njegova primarna funkcija jeste iskazivanje budućnosti.² Kao što smo upravo istakli, i njegovo osnovno vremensko značenje često se prepliće s različitim modalnim obeležjima. Međutim, prosti futur poseduje i prave modalne upotrebe, u kojima se situacija koju označava ne odnosi na budućnost, već na sadašnjost.

S tačke gledišta aspektualnosti, prosti futur je neutralno glagolsko vreme. Njime se mogu iskazati kako perfektivne, tako i imperfektivne radnje.

11.1. Temporalne upotrebe prostog futura

U svojoj osnovnoj vremenskoj funkciji prosti futur označava situaciju koja je smeštena u budućnosti, posle trenutka govora. Sledeći primeri ilustruju takvu upotrebu:

¹ Epistemologija je nauka koja se bavi poreklom, prirodom i granicama ljudskog znanja.

² Pored prostog i anteriornog futura, italijanski jezik ima na raspolaganju brojna alternativna sredstva za obeležavanje budućnosti. U njih spadaju: prezent, složeni perfekt, imperfekat, kondicional prošli, konjunktiv prezenta, konjunktiv imperfekta, infinitiv, glagolska perifraza *stare per* + infinitiv 'samo što nisam / nisi / nije itd.' i konstrukcije s modalnim glagolima i dopunom u vidu infinitiva. Za više informacija o ovim sredstvima v. Janićijević (2016a), odakle je delimično preuzeto ovo poglavlje.

- (1) Domani *farà* bel tempo.
Sutra *će biti* lepo vreme.
- (2) Tra cinque anni il dottore *andrà* in pensione.
Za pet godina doktor *će otići* u penziju.
- (3) La conferenza *durerà* un'ora.
Predavanje *će trajati* sat vremena.

Pored reference na budućnost, koja predstavlja njegovu bazičnu vrednost, prosti futur poseduje i različita semantička obeležja i, kao što smo istakli u uvodu, neretko se uz vremensko značenje paralelno javlja i određena modalna nijansa. Prostim futurom tipično se iskazuje buduća situacija koju govornik predviđa ili za koju je uveren da će se desiti. Tako je u sledećim primerima:

- (4) Tutto *si risolverà* per il meglio, (...) e poi *sarai* felice come sei stata negli ultimi anni e anche di più. (Moravia, *Il conformista*)
Sve *će* najbolje *da se svrši*, (...) *bićeš* srećna kao što si bila poslednjih godina, i još više.
- (5) *Non lo farà*, non è così stupido (...). (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Neće to *učiniti*, nije toliko glup (...).
- (6) Prima o poi *si farà* vivo, magari un po' verde in faccia, ma vivo. (Premoli, *Ti prego lasciati odiare*)
Pre ili kasnije *će se pojaviti*, živ i zdrav, možda pomalo zelen u licu, ali živ.

Osim toga, prostim futurom se iskazuje i radnja koju govornik namerava da izvrši. Takvu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (7) E ti *porterò* a Lucignano. *Andremo* a prendere il gelato e ti *comprerò* il guinzaglio. (Ammaniti, *Io non ho paura*)
Vodiću te u Lučinjano. *Ići ćemo* na sladoled i *kupiću* ti povodac.
- (8) Più tardi *andrò* in centro per qualche commissione. (Oztepek, *Come un respiro*)
Kasnije *ću otići* u centar da završim neke poslove.
- (9) *Mi prenderò cura* di lei, (...) . (Carrisi, *L'ipotesi del male*)
Brinuću lepo o njoj, (...).

Navedena značenja i upotrebe italijanskog prostog futura u potpunosti se podudaraju sa značenjima i upotrebama srpskog futura I, koji predstavlja njegov dominantni ekvivalent. Međutim, za razliku od italijanskog prostog futura, koji može samo da označi radnju koja je smeštena nakon trenutka govora i koja pripada sferi budućnosti, srpski futur I, u okviru svoje relativne upotrebe, može da iskaže i radnju koja je posteriorna u odnosu na neku prošlu radnju. U tom slučaju, radnja njime označena pripada, zapravo, prošlosti. Takvu upotrebu futura I ilustruje sledeći primer:

- (10) Rekao je da *će oputovati* sutradan.
Ha detto che *sarebbe partito* l'indomani.

U datom primeru radnja označena futurom I istovremeno je posteriorna u odnosu na prošlu radnju, a anteriorna u odnosu na trenutak govora, na šta eksplicitno ukazuje i vremenska odredba *sutradan*. U italijanskom jeziku nije moguća upotreba prostog futura u kontekstu koji se odnosi na prošlost, a u skladu sa pravilima o slaganju vremena, temporalnu funkciju iskazivanja „budućnosti u prošlosti“ vrši kondicional prošli. Osim kondicionala prošlog, u ovoj službi može se naći i imperfekat indikativa ili konjunktiva, u zavisnosti od toga koji glagolski način zahteva glagol u upravnoj rečenici.

Ako je, međutim, radnja zavisne rečenice istovremeno buduća i u odnosu na prošlu radnju i u odnosu na trenutak govora, u italijanskom jeziku se može upotrebiti prosti futur. To se vidi i iz prevoda sledećeg srpskog primera:

- (11) Rekao je da *će oputovati* sutra.
Ha detto che *partirà* domani.

Pored dosad navedenih upotreba (referenca na budućnost, predviđanje, namera), prosti futur se može upotrebiti da se sagovornik podstakne na vršenje ili nevršenje neke radnje. Ovakva upotreba prostog futura vezana je za direktivne govorne činove, a u zavisnosti od konteksta i intonacije, može imati različite komunikativne funkcije: zapovest, zabrana, zahtev, molba, želja, uputstvo i sl. U gramatikama italijanskog jezika tako upotrebljen prosti futur naziva se *futuro imperativo* 'imperativni futur' ili *futuro iussivo* 'jusivni futur' po uzoru na latinsku gramatiku. Ilustruju ga sledeći primeri:

- (12) *Aspetterete* che prenda le mie robe (...). (Buzzati, *La boutique del mistero*)
Sačekaćete da uzmem svoje stvari (...).

(13) Ascoltami: ora noi torniamo subito a terra, tu *sbarcherai e non ti staccherai* mai più dalla riva, per nessuna ragione al mondo. (Buzzati, *La boutique del mistero*)

Slušaj me: sada ćemo se odmah vratiti na kopno i ti *ćeš se iskrcati* i nikada *se* više *nećeš odvajati* od obale, ni za šta na svetu.

(14) *Prenderà* questa medicina tre volte al giorno.

Uzimaćete ovaj lek tri puta dnevno.

U ovoj upotrebi prosti futur se može zameniti imperativom, a da se komunikativna funkcija iskaza ne promeni. Upravo zbog toga što je u ovoj funkciji značenje prostog futura blisko značenju imperativa, u pojedinim gramatikama italijanskog jezika (Sensini 1997; Dardano & Trifone 1997 i dr.) ovakva njegova upotreba smatra se modalnom. Bertinetto (1986) i Serianni (1989) je pak svrstavaju u vremensko-modalnu. Mi smo takođe mišljenja da u navedenoj upotrebi prosti futur ima pre svega vremensko značenje, a da modalno, imperativno značenje proizilazi iz samog govornog čina. U pitanju je, dakle, direktivni govorni čin, u kome prosti futur ima pragmatičku vrednost imperativa, a njime označena radnja uvek je smeštena u budućnosti. Inače, ovakva upotreba prostog futura slična je upotrebi prezenta u funkciji imperativa, koja se pak u gramatikama italijanskog jezika ne smatra modalnom.

Srpski futur I poseduje identičnu pragmatičku upotrebu kao italijanski prosti futur, te predstavlja njegov ekvivalent. I u pojedinim gramatikama srpskog jezika (Stevanović 1974; Stanojčić 2010) ovakva upotreba futura I definiše se kao modalna. Klajn (2006: 124) pak u svojoj gramatici navodi da „futura I gotovo uvek označava buduću radnju, uključujući i slučajeve gde je upotrebljen u funkciji naredbe“.

Kako smo već istakli u petom poglavlju, prosti futur se u savremenom italijanskom jeziku više koristi u pisanom jeziku i formalnom registru, dok ga u govoru često zamenjuje prezent. S druge strane, u govornom italijanskom jeziku prilično je raširena upotreba prostog futura u funkciji iskazivanja modalnih (epistemičkih) značenja.³ Osim toga, on se često koristi kao zamena za anteriorni futur, koji je u govornom italijanskom u još većem procesu povlačenja u odnosu na prosti futur.

11.2. Sintaksička distribucija prostog futura

Prosti futur se može javiti kako u nezavisnim, tako i u raznim vrstama zavisnih rečenica. Što se zavisnih rečenica tiče, on se izuzetno retko realizuje u onim zavisnim

³ Iako je modalna (epistemička) upotreba prostog futura dosta učestala u govoru, ona ipak ne prevladuje nad vremenskom, što su utvrdile Bozzone Costa (1991) i Berretta (1994) analizirajući dva različita korpusa govornog italijanskog jezika.

rečenicama čiji veznici zahtevaju upotrebu konjunktiva (npr. *benché* 'iako', *prima che* 'pre nego što' i dr.). U tom slučaju umesto prostog futura za obeležavanje buduće situacije upotrebljava se konjunktiv prezenta (v. Janićijević 2016a; 2019b). Ako se izuzmu zavisne rečenice čiji veznici diktiraju upotrebu konjunktiva, u većini zavisnih rečenica upotreba italijanskog prostog futura podudara se s upotrebom srpskog futura I. Međutim, najveća i najvažnija razlika u njihovoj distribuciji tiče se pogodbenih i vremenskih rečenica, zbog čega ćemo posebno analizirati ove rečenice.

Prosti futur se može upotrebiti u protazi realnog hipotetičkog perioda za označavanje uslova čija je realizacija smeštena u budućnosti. Ovakva upotreba prostog futura predstavlja specifičnost italijanskog jezika jer se, tipološki posmatrano, futur u jezicima retko pojavljuje u ovom sintaksičkom položaju (Dahl 1985; Bybee et al. 1991). Naredni primeri ilustruju takvu njegovu upotrebu:

(15) *Se verrai*, non ti pentirai.

Ako budeš došao / dođeš, nećeš se pokajati.

(16) *Se succederà*, sarà qualcosa di bello. (Baricco, *Oceano mare*)

Ako se dogodi, biće sigurno nešto lepo.

(17) *Se proverai* pena, scenderò come quegli spiritelli malefici e ti farò un mucchio di dispetti. (Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*)

Ako me budeš sažaljevala, sići ću kao oni zli duhovi i napraviću ti gomilu pakosti.

Za razliku od italijanskog prostog futura, srpski futur I se ne javlja u protazi realnih pogodbenih rečenica.⁴ U srpskom jeziku se realan budući uslov izražava

⁴ Nije isključeno da se u srpskom jeziku futur I javi u pogodbenoj rečenici, ali on tada ima znatno drugačije značenje od futura II i perfektivnog prezenta. Dok futur II i perfektivni prezent izražavaju realan budući uslov, futur I ima čisto modalno značenje i izražava želju, mogućnost (Stevanović 1974: 674), npr. „Ako ćemo iskreno govoriti, ne mislim da je to dobra ideja“ „Se vogliamo essere sinceri / a essere sinceri, non penso che sia una buona idea“. Osim toga, kako navodi Milošević (1982: 6), futur I u pogodbenim rečenicama može označavati „sadašnje znanje o realizaciji buduće radnje“, npr. „Ako ćeš već ići u grad, možeš da me povežeš“. Data rečenica podrazumeva sledeću parafrazu: „Kad već ideš u grad / S obzirom na to da ideš u grad (...)“, a na italijanski bi se mogla prevesti kao 'Visto che vai in città, mi puoi dare un passaggio.' Prema Ivić (1983), ovakva vrsta rečenice sa *ako* nema pogodbeno, već motivaciono značenje; u njoj se govornik nadovezuje na prethodno stečenu informaciju, odnosno „polazi od toga da je realno ono o čemu se saopštava, pa s pozivom na tu realnost izriče sadržaj apodoze“ (Ivić 1983: 151). I u italijanskom jeziku postoje rečenice s veznikom *se* 'ako' koje imaju slično značenje, a koje se u literaturi o italijanskom jeziku tretira kao uzročno: *Avevo in programma di proseguire, ma se mi dici che sei stanca ci fermiamo qui* (Giusti 1991: 746) 'Planirao sam da nastavimo dalje, ali ako mi kažeš da si umorna, zaustavićemo se ovde'. Ova rečenica može da se parafrazira na sledeći način: (...) *ma siccome mi dici / visto che mi dici che sei stanca ci fermiamo qui* '(...) kad mi kažeš / pošto mi kažeš da si umorna, zaustavićemo se ovde'. U lingvistici je inače poznato da kondicionalnost kao semantička kategorija proizilazi iz nadređene semantičke kategorije kauzalnosti.

futurum II, u obe vidске verzije, ili perfektivnim prezentom, koji je u ovom sintaksičkom položaju sinoniman futurum II perfektivnih glagola, a po frekvenciji upotrebe i češći u savremenom srpskom jeziku.

Prosti futur se može javiti i u većini podvrsta vremenske rečenice za označavanje različitih vremenskih odnosa s radnjom u upravnoj rečenici. U srpskom jeziku je upotreba futura I u vremenskoj rečenici skoro u potpunosti isključena,⁵ te se za obeležavanje buduće radnje upotrebljavaju futur II (u obe vidске verzije), perfektivni prezent, kao alternativa futurum II svršenih glagola i, rede, imperfektivni prezent. Pored samih glagolskih oblika, na uspostavljanje vremenskih odnosa između radnji glavne i zavisne rečenice u srpskom jeziku veliki uticaj imaju veznik i glagolski vid (Tanasić 2005), a u italijanskom veznik i akcionalna obeležja glagola.

U narednim primerima prosti futur u vremenskoj rečenici označava radnju koja je istovremena s budućom radnjom upravne rečenice:

- (18) Io canterò, mentre tu *suonerai*. (Maiden & Robustelli 2007: 289)

Ja ću pevati, dok ti *budeš svirao / sviraš*.

- (19) E quando ti *parleranno* col tu, allora tu risponderai col tu. (Alvaro, *Gente in Aspromonte*)

I kada ti se *budu obraćali* sa ti, onda ćeš im i ti odgovarati sa ti.

U ovom slučaju odgovarajući srpski ekvivalent italijanskog prostog futura po pravilu je futur II nesvršenih glagola, što se vidi i u prevodima oba primera. U primeru (18) njegov ekvivalent može biti i imperfektivni prezent.

Prosti futur može da izrazi i radnju koja je anteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice:

- (20) Dopo che *partirai*, la casa rimarrà vuota. (Giusti 1991: 728)

Nakon što *budeš oputovala / oputuješ*, kuća će biti prazna.

- (21) Quando *uscirete* di qui avrete ciò che volete. (Baricco, *Seta*)

Kada odavde *budete izašli*, dobićete ono što želite.

U ovom tipu vremenske rečenice prosti futur se uglavnom nalazi u službi anteriornog futura. U primeru (20) na vremensko prethođenje radnje zavisne rečenice ukazuje i veznik *dopo che* 'nakon što', 'pošto', koji je, kao i njegovi srpski ekvivalenti, obeležen značenjem anteriornosti. Premda sam ovaj veznik eksplicitno ukazuje na vremenski redosled radnje upravne i zavisne rečenice, uz njega se za

⁵ Kako navodi Kovačević (2008: 206), veznik *pre nego što* je jedini vremenski veznik uz koji se pored futura II i perfektivnog prezenta može upotrebiti i futur I: „Pre nego što *počnete* (pre nego što *ćete početi* / pre nego što *budete počeli*) s pripremom proje, uključite rernu.”

obeležavanje buduće radnje češće javlja anteriorni futur, a ne prosti futur. I u primeru (21) prosti futur bi mogao da bude zamenjen anteriornim futuro. Međutim, za razliku od prostog futura, koji naglasak stavlja na samu buduću radnju, anteriorni futur, u skladu sa svojim vidskim obeležjem rezultativnosti, naglasak stavlja i na posledice koje proističu iz njime iskazane radnje. O ovoj razlici između italijanskog prostog i anteriornog futura biće više reči u sledećem poglavlju.

Kao što se vidi iz prevoda primera, odgovarajući srpski ekvivalenti prostog futura jesu futur II svršenog glagola, odnosno perfektivni prezent.

Prosti futur se jedino ne može realizovati u vremenskim rečenicama čija je radnja posteriorna u odnosu na radnju upravne rečenice, budući da ih uvodi veznik *prima che* 'pre nego što', koji zahteva upotrebu konjunktiva. Za obeležavanje buduće radnje uz ovaj veznik upotrebljava se konjunktiv prezenta. U srpskom jeziku se i posteriornost buduće radnje iskazuje futuro II ili perfektivnim prezentom, što se vidi i iz prevoda sledećih italijanskih primera:

- (22) Vuoi che andiamo a Roma prima che *finisca* l'estate? (De Spirito, *Angel*)
Hoćeš da odemo u Rim pre nego što *se završi* leto?

- (23) Meglio prevenire, e punire prima che i crimini *siano commessi*. (Eco, *Il cimitero di Praga*)
Bolje je predupređiti i kazniti pre nego što *se nedela počine*.

Italijanski prosti futur se može javiti i u vremenskim rečenicama sa značenjem terminativnosti koje uvode veznici *finché*, *fino a che*, *fino a quando*, *fin quando*, *fintantoché* 'dok', 'sve dok', 'dok god', 'dokle god', a koje označavaju dokle ili koliko dugo će trajati radnja iskazana upravnom rečenicom. Ovu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (24) Non riuscirò mai a combinare nulla finché *non lo scoprirò* (...). (Baricco, *Oceano mare*)
Ništa neću uspeti da uradim sve dok to *ne budem otkrio* (...)

- (25) Lei può restare qui tutto il tempo che vuole, rispose Pereira, almeno fino a metà settembre, fino a quando *non ritornerà* la Piedade (...). (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Možete ostati ovde koliko god želite, odgovorio je Pereira, do polovine septembra sigurno, dok *se ne vrati* Pijedad (...).

I u ovom tipu vremenske rečenice odgovarajući srpski ekvivalenti italijanskog prostog futura jesu futur II ili perfektivni prezent.

11.3. Istorijski futur

U narativnim, a posebno historiografskim i biografskim tekstovima, nailazi se na upotrebu prostog futura u funkciji iskazivanja radnje koja je buduća u odnosu na neki trenutak u prošlosti. U gramatikama italijanskog jezika tako upotrebljen prosti futur naziva se *futuro degli storici*, doslovno 'futur istoričara', odnosno 'istorijski futur', a sreće se i pod terminom *futuro retrospettivo* 'retrospektivni futur' (Bertinetto 1986; Seriani 1989). Ovde ga ilustruju sledeći primeri:

- (26) Quanto al sistema della calamita, *sarà sviluppato* e perfezionato da Jonathan Swift per sostenere in aria l'isola volante di Laputa. (Calvino, *Lezioni americane*)

Što se magnetskog sistema tiče, njega *će razviti* do savršenstva Džonatan Svift kako bi u vazduhu opstalo leteće ostrvo Liliput.

- (27) Poi *si scoprirà* che Dei aveva mentito – e *sarà impiccato* – ma frattanto sul povero vescovo si sono rovesciate accuse pubbliche di sodomia, sacrilegio, usura. (Eco, *Il pendolo di Foucault*)

Posle *će se ispostaviti* da je Dei lagao i *završiće na vešalima*, ali se u međuvremenu na sirotog biskupa sručila lavina javnih optužbi za sodomiju, svetogrđe, zelenaštvo.

- (28) Dopo tutto ciò, Cleopatra decise di diventare l'amante ufficiale di Cesare e lo segue a Roma, da dove però *dovrà scappare* dopo l'episodio delle idi di Marzo del 44 a.C. e quindi la morte dell'amante. (<https://www.ilsuperuovo.it>)

Nakon svega toga, Kleopatra je odlučila da postane zvanična Cezarova ljubavnica i odlazi s njim u Rim, odakle *će morati da pobjegne* posle događaja na Martovskim idama 44. godine p.n.e., tj. posle smrti svog ljubavnika.

Kod ovakve upotrebe prostog futura radnja se posmatra iz naratorovog trenutka govora i fiktivno prikazuje kao buduća, iako ona, zapravo, pripada prošlosti. Osim toga, kako navodi Bertinetto (1986: 518), istorijski futur se može upotrebiti samo za označavanje događaja koji su se realno desili u prošlosti. Za razliku od njega, kondicional prošli u funkciji označavanja „budućnosti u prošlosti“ može da uputi kako na događaje koji su se zaista odigrali, tako i na događaje koji su se samo zamišljali, predviđali kao buduću u odnosu na neki prošli trenutak, a koji se potom nisu ostvarili.

Italijanski istorijski futur najčešće se prevodi na srpski futurom I, koji takođe poznaje ovakvu vremensku upotrebu.

11.4. Modalne upotrebe prostog futura

Pored temporalnih, italijanski prosti futur ima i različite modalne upotrebe. Kao što smo već istakli, u modalnim upotrebama prosti futur ne upućuje na situacije koje pripadaju budućnosti, već sadašnjosti.

Prosti futur se može upotrebiti za ublažavanje iskaza. Tako upotrebljen prosti futur naziva se *futuro attenuativo* 'futur ublažavanja', a ilustruju ga sledeći primeri:

(29) Anzi le *dirò* che Pietro il Grande, per un certo aspetto, era più comprensivo e indulgente di Stalin... (Maraini, *Il treno dell'ultima notte*)

Ali *reći* ću vam da je Petar Veliki, u izvesnom smislu, bio tolerantniji i milostiviji od Staljina...

(30) "Ho capito, ho capito," interruppe Guglielmo, "ma *ammerterai* che questo non mi dice ancora quale sia la situazione del villaggio (...)." (Eco, *Il nome della rosa*)

„Razumeo sam, razumeo,” prekide ga Vilijem, „ali *priznaćeš* da mi to još uvek ništa ne govori o situaciji u selu (...).”

Navedena upotreba prostog futura slična je upotrebi „imperfekta učtivosti“ (v. § 8.3). Naime, kod ovakve upotrebe prostog futura govornik izmešta radnju iz trenutka govora i fiktivno je smešta u budućnost, čime ublažava svoju tvrdnju i postiže efekat veće učtivosti. Futur ublažavanja se obično javlja s glagolima *dire* 'reći', *ammettere* 'priznati', *confessare* 'priznati' i drugim sličnim, a njegovo značenje se uglavnom može parafrazirati upotrebom glagola *dovere* 'morati' u prezentu (npr. (29) *le devo dire* 'moram vam reći'; (30) *devi ammettere* 'moraš priznati').

I srpski futur I poznaje ovakvu modalnu upotrebu, te predstavlja odgovarajući ekvivalent italijanskog prostog futura. Nije isključeno da se prosti futur prevede na srpski i prezentom glagola *morati*, kao u upravo prikazanim italijanskim parafrazama.

Od svih modalnih upotreba prostog futura najvažnija je njegova epistemička upotreba (*futuro epistemico/suppositivo* 'epistemički futur/futur pretpostavke'). Epistemička modalnost odnosi se na govornikov stav prema istinitosti sadržaja iskaza. Drugim rečima, u epistemički modalizovanim iskazima govornik izražava različite stepene opredeljenja prema istinitosti iskaza, od pretpostavke do sigurnosti, čvrste uverenosti (v. Trbojević 2004).

U narednim primerima prosti futur iskazuje sumnju, pretpostavku ili zaključak u vezi s nekom situacijom koja pripada sadašnjosti:

(31) "Che ore *saranno*?" "Ma, non lo so... *Sarà* quasi mezzanotte." (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)

„Koliko li *je* sati?” „Otkud ja znam... *Valjda* negde oko ponoći.”

- (32) Sulla strada di casa continuo a interrogarmi sull'identità di questo ragazzo misterioso. Ma sì, penso, *sarà* un turista. (De Spirito, *Angel*)
Na putu do kuće nastavljam da se pitam ko je taj tajanstveni mladić. Pa da, pomišljam, *verovatno* je turista.
- (33) “Troppo concentrato su se stesso”, mi svela il duca. “*Sarà* un vizio di famiglia?”, azzardo. (Premoli, *Ti prego lasciati odiare*)
„Previše je koncentrisan na sebe”, otkriva mi vojvoda. „*Biće da* je to porodična mana?”, usuđujem se da kažem.
- (34) Avremo tutto il tempo per portarci via i fax, i computer e tutto il resto. *Ci sarà* pure una cassaforte. (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)
Imaćemo puno vremena da sa sobom ponesemo kompjutere, faks i sve ostalo. *Sigurno da postoji* i neki sef.
- (35) *Ci sarà* una ragione se nessuno al mondo ha pensato di andare a comprare le uova laggiù. (Baricco, *Seta*)
Mora da ima neki razlog što nikome na svetu nije palo na pamet da tamo kupuje jaja.
- (36) Il telefono. “Ciao, da quanto tempo sei in casa?” “*Sarà* mezz'ora.” (Buzzati, *Un amore*)
Telefon. – Čao, otkad si tu? – *Ima jedno* pola sata.

Epistemičko značenje prostog futura može se parafrazirati prezentom glagola *potere* ‘moći’ ili *dovere* ‘morati’,⁶ ili pak prezentom i raznim priložima koji imaju epistemičko značenje, poput *forse* ‘možda’, *probabilmente* ‘verovatno’, *sicuramente* ‘sigurno’ i dr. Kontekst, tj. sama govorna situacija, i drugi prateći elementi utiču na to da li će u datom iskazu značenje prostog futura više naginjati ka sumnji, pretpostavci ili ka uverenosti, zaključku.

Srpski futur I ne poznaje epistemičku upotrebu, osim u slučaju glagola *biti* (*biće da*), te se ovako upotrebljen italijanski prosti futur prevodi na srpski prezentom i modalnim priložima (*možda*, *valjda*, *verovatno*, *sigurno* i dr.), modalnim glagolima *moći* ili *morati*, ili pak bezličnim oblikom glagola *biti* u futuru. Kada je prosti futur upotrebljen u upitnoj rečenici, u prevodu na srpski često se javlja rečca *li* (31), a kada se njime iskazuje procena, približna količina nečega (36), takvo značenje obično se prenosi na srpski prezentom i nekim prilogom za količinu (npr. *otprilike*, *oko* i dr.).

Treba istaći da se kod epistemičke upotrebe prostog futura javljaju izvesna ograničenja u vezi s akcionalnim vrednostima glagola. U epistemičkoj upotrebi prosti

⁶ Epistemičko značenje glagola *potere* bliže je pretpostavci, a glagola *dovere* zaključku.

futur se uglavnom javlja sa stativnim glagolima, i to najčešće sa *essere* 'biti', *stare* 'biti', 'boraviti' ili *avere* 'imati'. Ukoliko se upotrebi sa nestativnim glagolom, uz njega se po pravilu nalazi neki eksplicitni znak modalnosti, poput modalnog priloga, glagola mišljenja i sl. Tako je u sledećim primerima, u kojima se uz prosti futur javlja prilog *sicuramente* 'sigurno', odnosno glagol *immaginare* 'pretpostavljati':

- (37) Furia il cavallo del West, *ve lo ricorderete* sicuramente (...). (Ammaniti, *L'ultimo capodanno*)

Svi se sigurno *sećate* Furije konja sa divljeg zapada. (...)

- (38) E deve agitarsi molto perché, immagino, in quel budello *non passerà* molta aria. (Eco, *Il nome della rosa*)

I svakako je veoma uznemiren, jer do tog zavijutka, pretpostavljam, *ne stiže* mnogo vazduha.

Kao što smo već istakli, epistemička upotreba prostog futura prilično je raširena u svakodnevnom govornom italijanskom jeziku.

Prosti futur može poprimiti i dopusnu vrednost. Tako upotrebljen prosti futur nosi naziv *futuro concessivo* 'dopusni futur' i ilustruju ga sledeći primeri:

- (39) *Sarò* un paranoico, ma mi pare nazista. (Eco, *Il pendolo di Foucault*)
Možda sam ja i paranoičan, ali mi ovo miriše na nacizam.

- (40) Mah, *sarà* brava gente, io non dico, ma non sono come noi. (Eco, *La misteriosa fiamma della regina Loana*)

Ta *možda su* oni i dobri ljudi, ništa ja ne kažem, ali nisu ko mi.

- (41) *Non sarà* una volpe, e certo non è la punta di diamante della Polizia italiana, ma è un uomo perbene (...). (Gazzola, *L'allieva*)

Sigurno nije lisica niti najbrutkiji um italijanske policije, ali pošten je čovek (...).

Prosti futur je u ovoj službi često praćen priložima *anche* 'i' ili *pure* 'i', koji pojačavaju dopusno značenje, a iza rečenice u kojoj je upotrebljen obično se nalazi suprotna rečenica uvedena veznicima *ma* 'ali', *però* 'ali', *tuttavia* 'ipak', u kojoj se govornik ograđuje od sadržaja iskaza u prostom futuru ili iznosi kontraargument i slično.

Kao što se vidi iz prevoda primera, prosti futur s dopusnim značenjem najčešće se prevodi na srpski prezentom i prilogom *možda*. Osim priloga *možda*, mogu se upotrebiti i neki drugi prilozi, poput *sigurno* (41) i drugih, mada je takvo prevodno rešenje rede.

11.5. Zaključak

U ovom poglavlju razmotrili smo značenja i upotrebe italijanskog prostog futura i ukazali na njegove srpske ekvivalente.

S tačke gledišta temporalnosti, italijanski prosti futur podudara se sa srpskim futurom I. Oba glagolska vremena služe da upute na situacije koje pripadaju budućnosti. Međutim, kao što smo videli, njihova temporalna značenja samo su delimično podudarna. Dok italijanski prosti futur može samo da označi situaciju koja je smeštena u budućnosti, srpski futur I može da označi i situaciju koja je buduća u odnosu na neki prošli trenutak i koja pripada prošlosti. U italijanskom jeziku se, prema pravilima o slaganju vremena, značenje „budućnosti u prošlosti“ standardno iskazuje kondicionalom prošlim. Srpski futur I poseduje, dakle, širi raspon vremenskih upotreba od italijanskog prostog futura jer obuhvata i vremenske upotrebe prostog futura i vremensku upotrebu kondicionala prošlog.

Sličnosti i razlike između italijanskog prostog futura i srpskog futura I ogledaju se i u njihovoj sintaksičkoj distribuciji. Oba glagolska vremena mogu se upotrebiti u nezavisnim, i u većini vrsta zavisnih rečenica. Međutim, prosti futur se može javiti i u vremenskim rečenicama, u kojima je upotreba futura I isključena. U srpskom jeziku se buduća radnja u vremenskim rečenicama iskazuje futurom II ili perfektivnim prezentom, te su ovi glagolski oblici odgovarajući ekvivalenti italijanskog prostog futura. Prosti futur se može javiti i u realnim pogodbenim rečenicama za označavanje budućeg uslova, dok se u srpskom jeziku koristi futur II ili perfektivni prezent. Futur I se retko javlja u ovom sintaksičkom položaju i tada ima specifično značenje; označava mogućnost, želju da se radnja izvrši, ili pak ima motivaciono (uzročno) značenje.

Razlika između prostog futura i futura I javlja se i u frekventnosti njihove upotrebe. Futur I je učestaliji u srpskom jeziku od prostog futura u italijanskom. Kako smo na više mesta istakli, buduće situacije se u italijanskom jeziku mnogo češće mogu iskazati prezentom, čija je upotreba posebno raširena u govornom jeziku. U srpskom jeziku je pak futurska upotreba prezenta ograničena vidskom prirodom glagola, o čemu je već bilo reči u poglavlju o prezentu.

Najzad, kao što smo videli, pored osnovne temporalne upotrebe, italijanski prosti futur ima i veoma raširenu modalnu, epistemičku upotrebu kojom se upućuje na situacije iz dimenzije sadašnjosti. Srpskom futuru I nije svojstvena epistemička upotreba, izuzev u slučaju futura glagola *biti* u bezličnom obliku (*biće da / neće biti da*), te se epistemička značenja italijanskog prostog futura, osim ovim glagolom, prenose na srpski prezentom i raznim modalnim priložima ili prezentom modalnih glagola *moći* ili *morati*.

Italijanski anteriorni futur i njegovi srpski ekvivalenti

Anteriorni futur (*futuro anteriore*)¹ je složeno glagolsko vreme čija je osnovna funkcija označavanje radnje koja je smeštena u budućnosti, posle trenutka govora, a pre nekog drugog trenutka u budućnosti. Pošto se radnja koju označava ne odmerava direktno u odnosu na trenutak govora, već u odnosu na referencijalnu tačku određenu drugom budućom radnjom ili nekom priloškom odredbom za vreme, anteriorni futur spada u relativna glagolska vremena.

Kao prosti futur, i anteriorni futur, pored temporalne, ima i veoma raširenu modalnu upotrebu. Njime se, naime, iskazuju različita epistemička značenja u vezi s radnjom koja pripada prošlosti.

S aspektualne tačke gledišta, anteriorni futur je perfektivno glagolsko vreme s izraženom komponentom rezultativnosti.

Anteriorni futur se u svom osnovnom vremenskom značenju retko koristi u govornom italijanskom jeziku. Njegova vremenska upotreba ograničena je na pisani jezik, dok ga u govoru zamenjuju prosti futur, prezent ili složeni perfekt. Budući da njegovu temporalnu funkciju mogu vršiti i druga glagolska vremena, anteriorni futur se u govornom italijanskom specijalizovao za izražavanje različitih epistemičkih značenja.²

U ovom poglavlju ćemo opisati sintaksičko-semantičke vrednosti italijanskog anteriornog futura i uporediti ga sa srpskim futurom II. Osim toga, ukazaćemo i na druge glagolske oblike koji mogu biti njegovi odgovarajući ekvivalenti u srpskom jeziku.

¹ Pored naziva *futuro anteriore* (anteriorni futur), u kome pridev *anteriore* upućuje na semantička svojstva ovog glagolskog vremena, u upotrebi je i termin *futuro composto* (složeni futur), koji je predložio Bertinetto (1986), a koji se odnosi na njegov morfološki oblik.

² O tome svedoči i činjenica da su u dva različita korpusa govornog italijanskog jezika Bozzone Costa (1991) i Berretta (1994) pronašle veoma mali broj glagola u anteriornom futuru, a analizom njihove upotrebe ustanovile su da skoro svi imaju epistemičko značenje.

12.1. Temporalne upotrebe anteriornog futura

Kao što smo upravo istakli, anteriorni futur služi za označavanje radnje koja prethodi nekoj drugoj budućoj radnji. Tipično sintaksičko okruženje u kome se javlja jesu vremenske rečenice.³ U upravnoj rečenici, čija radnja funkcioniše kao referencijalna tačka, mogu se naći prosti futur, prezent, imperativ i kondicional sadašnji. Sledeći primeri ilustruju upotrebu anteriornog futura u vremenskoj rečenici:

- (1) No, no, caro Colonna, il libro apparirà firmato da me, lei dopo che lo *avrà scritto* dovrà scomparire. (Eco, *Numero zero*)
Ne, ne, dragi moj Kolona, knjiga će biti objavljena pod mojim imenom, a vi, pošto je *budete napisali*, moraćete da iščeznete.
- (2) Tra qualche mese, quando *sarò tornato*, andremo fuori a pranzo e tu mi informerai su tutto quello che mi sono perso. (Premoli, *Ti prego lasciati odiare*)
Kad *se* za neki mesec *vratim*, izaći ćemo na ručak i obavestićeš me o svemu onome što sam propustio.
- (3) Ma di ciò parlerò più avanti, forse domani, quando *avrò compiuto* cento anni. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Ali o tome ću govoriti kasnije, možda sutra, kada *napunim* sto godina.
- (4) Vedrai, tornerà indietro appena *avrà finito* i soldi. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Videćeš, vratiće se čim joj *ponestane* para.
- (5) Appena *avrò finito* questo lavoro, andrò in vacanza.
Čim *budem završio* / *završim* ovaj posao, otići ću na odmor.

Upotreba italijanskog anteriornog futura u vremenskim rečenicama za označavanje radnje koja prethodi radnji upravne rečenice u potpunosti se podudara s upotrebom srpskog futura II, koji samim tim predstavlja njegov odgovarajući ekvivalent. Pošto je perfektivni prezent sinoniman s futurom II svršenih glagola, i ovaj glagolski oblik se podjednako javlja kao odgovarajući ekvivalent anteriornog futura.

Treba, međutim, istaći da srpski futur II poseduje širi raspon vremenskih upotreba od italijanskog anteriornog futura. Naime, za razliku od anteriornog futura,

³ Anteriorni futur se može javiti i u drugim vrstama zavisnih rečenica da označi radnju koja prethodi radnji upravne. Međutim, takva njegova upotreba nije naročito učestala, pa je stoga ovde ne obrađujemo. O upotrebi anteriornog futura u raznim vrstama zavisnih rečenica v. Janićijević (2016a; 2016c), odakle je delimično preuzeto ovo poglavlje.

koji može samo da označi radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju, futur II može uspostaviti sve vrste vremenskih odnosa s budućom radnjom u upravnoj rečenici. On može da označi i radnju koja je istovremena s drugom budućom radnjom, kao i radnju koja je posteriorna u odnosu na nju. U italijanskom jeziku se u tom slučaju koriste prosti futur, odnosno konjunktiv prezenta, o čemu je bilo reči u prethodnom poglavlju. Takođe, za razliku od italijanskog anteriornog futura, srpski futur II može da označi i radnje koje pripadaju sferi prošlosti. Tako je u sledećim primerima, u kojima se radnja njime označena ne odnosi na budućnost, već na prošlost:

(6) Rekao sam da ću ga pitati, čim ga *budem video* (...). (Albahari, *Mrak*)
Dissi che glielo avrei chiesto, appena lo *avessi visto* (...).

(7) Zatim bi ga bila videla kako, docnije, ulazi u zgradu Policije za strance i kako ima da čeka, na klupi, dok i na njega *bude došao* red. (Crnjanski, *Roman o Londonu*)
Poi lo avrebbe visto entrare nell'edificio dell'Ufficio Emigrazione e quanto avrebbe dovuto aspettare, seduto su una panca, fino a quando *sarebbe toccato* il suo turno.

U skladu s pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, prilikom prebacivanja iz direktnog u indirektni govor, kada je uvodni glagol u prošlom vremenu, anteriorni futur se zamenjuje konjunktivom pluskvamperfekta (6) ili kondicionalom prošlim (7), tako da ovi glagolski oblici predstavljaju odgovarajući ekvivalent datog futura II. O značenjskim razlikama između konjunktiva pluskvamperfekta i kondicionala prošlog u ovom sintaksičkom položaju govorićemo u sledećem poglavlju.

Kao što smo u prethodnom poglavlju istakli, anteriorni futur se u vremenskim rečenicama često može zameniti prostim futurom. I u primerima (1–5) umesto anteriornog futura moguće je upotrebiti prosti futur. Iako su u ovom slučaju ova dva vremena značenjski jednaka, među njima ipak postoji izvesna razlika, a ona proističe iz njihovih aspektualnih vrednosti. Prosti futur stavlja naglasak na samu radnju, dok anteriorni futur, u skladu sa svojim rezultativnim značenjem, naglasak stavlja i na radnju i na rezultat koji iz nje proističe, a koji je aktuelan u trenutku (iz)vršenja druge buduće radnje. Tako se u primeru (1) upotrebom anteriornog futura implicira da će u vreme vršenja radnje glavne rečenice knjiga već biti napisana, u primeru (2) da će subjekat biti tu, u primeru (3) da će govornik u međuvremenu već imati sto godina, u primeru (4) da određena osoba više neće imati novca u trenutku izvršenja radnje u upravnoj rečenici, a u primeru (5) da će u trenutku (iz)vršenja glavne radnje posao već biti završen. S druge strane, kako je već istaknuto, s prostim futurom se ističe samo buduća radnja.

U govornom italijanskom jeziku se umesto anteriornog futura često koriste prezent i složeni perfekat. Njihova upotreba tipična je za neformalni, kolokvijalni registar, a ovde ih ilustruju sledeći primeri:

- (8) Ti chiamo quando *torno*.
Zvaću te kad *se budem vratio / vratim*.
- (9) Vieni da me appena *hai finito*.
Dođi kod mene čim *budeš završio / završiš*.

Osim prostim futurom, prezentom i složenim perfektom, anteriorni futur se može zameniti i složenim infinitivom uz veznik *dopo* ‘nakon što’, ‘pošto’ ukoliko su subjekat glavne i zavisne rečenice isti, kao i participom prošlim, samostalno upotrebljenim ili uz veznike *appena* ‘čim’ i *una volta che* ‘pošto’, ‘nakon što’, ‘kad’, bilo da je subjekat glavne i zavisne rečenice isti, bilo da je particip upotrebljen u apsolutnoj konstrukciji sa sopstvenim subjektom. Takvu situaciju ilustruju sledeći primeri:

- (10) Dopo *aver messo* in ordine la casa, riposerò un po’.
Nakon što *budem sredio / sredim* kuću, malo ću odmoriti.
- (11) Appena *finito* questo lavoro, andrò in vacanza.
Čim *budem završio / završim* ovaj posao, otići ću na odmor.

Odgovarajući srpski ekvivalenti datih italijanskih oblika jesu futur II i perfektivni prezent.

Anteriorni futur se može upotrebiti i u upravnoj rečenici da označi radnju koja prethodi radnji vremenske rečenice. Tako je u sledećim primerima:

- (12) Quando tornerai, io *sarò già uscita*.
a. Kad se budeš vratio / vratiš, ja *ću već izaći*.
b. Dok se ti budeš vratio / vratiš, ja *ću (već) izaći*.
- (13) Quando i bambini si sveglieranno, la mamma *avrà già preparato* la colazione.
a. Kad se deca budu probudila / probude, mama *će već spremi* doručak.
b. Dok se deca budu probudila / probude, mama *će (već) spremi* doručak.

U ovom slučaju javlja se potpuno nepodudaranje između italijanskog anteriornog futura i srpskog futura II, budući da se futur II može koristiti samo u zavisnim rečenicama. Srpski ekvivalent anteriornog futura ovde je futur I, dok se u

vremenskoj rečenici, kao ekvivalenti prostom futuru, javljaju futur II i perfektivni prezent. Pošto su oba predikata svršenog vida, a vremenska rečenica je uvedena veznikom *kad*, sam futur I nije dovoljan da označi anteriornost buduće radnje u odnosu na radnju iskazanu futurom II, te se on mora upotrebiti u kombinaciji s rečom *već*. Bez ove reče radnja upravne rečenice bila bi posteriorna u odnosu na radnju zavisne. Vremenski odnos između radnje upravne rečenice s anteriornim futurom i zavisne s prostim futurom može se na srpskom izraziti i upotrebom veznika *dok*, koji uz dva svršena predikata eksplicitno upućuje na posteriornost radnje vremenske rečenice koju uvodi (v. Antić 2001). U tom slučaju reč *već* nije neophodna jer je redosled radnji jasan na osnovu samog veznika i glagolskog vida. S obzirom na rezultativno značenje anteriornog futura, ponekad u prevodu na srpski akcenat ne mora biti na samoj radnji, već na rezultativnom stanju koje iz nje proističe. Tako bi srpski prevod primera (12) mogao da glasi i: 'Kad se ti budeš vratio / vratiš, ja neću biti tu', odnosno 'Dok se ti budeš vratio / vratiš, ja neću biti tu', a primera (13): 'Kad se deca budu probudila / probude, doručak će (već) biti spreman', odnosno 'Dok se deca budu probudila / probude, doručak će (već) biti spreman.'

Ukoliko bi se u ovom slučaju anteriorni futur zamenio prostim futurom, promenio bi se i redosled radnji. Radnja upravne rečenice ne bi više bila anteriorna u odnosu na radnju zavisne, već neposredno posteriorna ili istovremena s njom (npr. *Quando tornerai, io uscirò* 'Kad se budeš vratio / vratiš, ja ću izaći').

Anteriorni futur se u nezavisnim rečenicama može upotrebiti i uz različite odredbe za vreme, koje funkcionišu kao referencijalna tačka. Ove vremenske odredbe mogu biti kako punktualne, poput *a x tempo* 'u x vreme', *fra x tempo* 'za / kroz x vreme' i sl., tako durativne *domani* 'sutra', *entro x tempo* 'do x vremena', 'u roku od x vremena' itd.

- (14) Se parti subito, alle 11 *sarai arrivato*. (Andorno 2003a: 78)

Ako odmah kreneš, do 11 ćeš stići.

- (15) Alla fine del corso *avrai imparato* a preparare molti piatti italiani.

Do kraja kursa naučićeš da pripremaš mnoga italijanska jela.

- (16) Fra tre mesi *avrò finito* gli studi e potrò cominciare a lavorare.

Za tri meseca ću (već) završiti fakultet i moći ću da počnem da radim.

- (17) Domani *avrò finito* tutto.

Sutra ću sve završiti.

Anteriornim futurom se ovde kazuje da će radnja o kojoj je reč biti završena do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme. U završnoj tački datog vremenskog intervala i po njegovom isteku aktuelne su posledice radnje

koju označava. Tako u primeru (14) upotrebom anteriornog futura govornik stavlja naglasak na činjenicu da će do 11 sati njegov sagovornik stići na određeno mesto, odnosno da će se u 11 sati nalaziti na datom mestu. I u svim ostalim primerima njime se ističe završenost radnje do isteka datog vremenskog perioda, kada je na snazi rezultativno stanje nastalo njenim izvršenjem.

Srpski ekvivalent ovako upotrebljenog anteriornog futura jeste futur I. Da bi se u srpskom označilo da će se radnja završiti do kraja datog vremenskog intervala, ponegde dolazi do promene u uobičajenim ekvivalentima italijanskih odredbi za vreme. U ovom slučaju to se odnosi na primere (14) i (15), u kojima su upotrebljene predloške konstrukcije uvedene predlogom *a* ‘u’, ‘na’. Umesto uobičajenog prevoda ‘u 11 sati’ u primeru (14) on će biti ‘do 11 sati’, u primeru (15) umesto ‘na kraju kursa’ – ‘do kraja kursa’. U srpskom jeziku potrebno je, naime, upotrebiti odredbu za vreme s terminativnim značenjem kako bi se označila vremenska granica do koje će se data radnja izvršiti. Iako se u primerima (14) i (15) s futurum I i odgovarajućom vremenskom odredbom realizuje značenje završenosti radnje do isteka datog vremenskog intervala, njegova ekvivalentnost s anteriornim futurum samo je delimična budući da futur I ne može u potpunosti da prenese njegovo rezultativno značenje. U primeru (16) upotrebljena je vremenska odredba *fra tre mesi* ‘za / kroz tri meseca’, koja, kao i njen srpski ekvivalent, upućuje na posteriornost radnje. Upravo zbog takvog značenja ove vremenske odredbe, kada je samostalno upotrebljen, futur I uz nju može samo da iskaže radnju koja će se desiti u budućnosti, u konkretnom primeru (16) onda kad isteknu tri meseca od trenutka u kome govornik izriče svoj iskaz, tako da se, tamo gde je moguće, uz futur I može upotrebiti rečca *već* kako bi se na srpski jezik dosledno prenelo vremensko značenje anteriornog futura, a to je da će se data radnja završiti do isteka određenog perioda vremena, a ne posle njega.

Anteriorni futur se ne može zameniti prostim futurum u nezavisnim rečenicama uz punktualne odredbe za vreme jer bi prosti futur označio da će se radnja izvršiti upravo u trenutku označenom datom odredbom za vreme (npr. *Se parti subito, alle 11 arriverai* ‘Ako odmah kreneš, stići ćeš u 11’). Uz durativne vremenske odredbe uglavnom je moguća supstitucija anteriornog futura prostim futurum budući da uz date odredbe oba vremena označavaju da će se radnja izvršiti do kraja datog vremenskog perioda. Međutim, zbog njihovih različitih aspektualnih vrednosti, oni nemaju u potpunosti isto značenje, što se vidi i iz poređenja primera (17) s anteriornim futurum i primera (18) s prostim futurum:

- (18) Domani *finirò* tutto.
Sutra *ću* sve *završiti*.

I jedan i drugi glagolski oblik iskazuju radnju koja će se završiti do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme. Međutim, kao što smo već istakli, i ovde i u sličnim kontekstima u kojima mogu alternirati, upotrebom

anteriornog futura naglasak se stavlja na rezultat radnje, a upotrebom prostog futura na samu radnju. Tako se u primeru (17) anteriornim futurom ističe da će do sutra sve „biti gotovo, završeno“, dok se u primeru (18) prostim futurom samo označava radnja koja će se izvršiti u toku sutrašnjeg dana.

Srpski ekvivalent i anteriornog i prostog futura jeste futur I.

12.2. Modalne upotrebe anteriornog futura

U svojoj modalnoj upotrebi anteriorni futur služi da iskaže različita epistemička značenja u vezi s radnjom koja pripada dimenziji prošlosti. Takvu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (19) “Quindi ci avete messo un po’ di tempo prima di capire che la signora stava male?” (...). “Ma no, *si sarà trattato* di pochi istanti, due minuti al massimo.” (Oztepek, *Come un respiro*)
„Dakle, niste odmah shvatili da je gospođi loše?” (...). „Ma ne, *možda je prošlo* nekoliko trenutaka, najviše dva minuta.“
- (20) – Dio mio, Elisewin, l’avete vista? – *Sarà andata* con madame Deveria.
(Baricco, *Oceano mare*)
– Gospode Bože, Elizevin, jeste li je videli? – *Sigurno je otišla* sa madam Deverija.
- (21) A quest’ora i miei fratelli *avranno finito* l’albero di Natale. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
Do sada su moja braća *verovatno okitila* božićnu jelku.
- (22) – Mi fa male tutto. (...). – *Ti sarai presa* l’influenza. (Ammaniti, *Io e te*)
– Sve me boli. (...). – *Mora da si se prehladila*.
- (23) Qui parliamo troppo, *ve ne sarete già accorto*. (Eco, *Il nome della rosa*)
Ovde suviše govorimo, *biće da ste to već zapazili*.
- (24) Quante volte ho sentito questa frase? La prima volta, *avrò avuto* sei o sette anni. (De Spirito, *Angel*)
Koliko puta sam čula tu rečenicu? Prvi put kada *sam imala otprilike šest* ili sedam godina.

Kao što smo već istakli, modalna, epistemička upotreba anteriornog futura veoma je raširena u govornom italijanskom jeziku i preovlađuje nad vremenskom. Treba takođe napomenuti da, za razliku od prostog futura, kod epistemičke upotrebe

anteriornog futura nema ograničenja u pogledu akcionalnih vrednosti glagola. Drugim rečima, on se u svojoj epistemičkoj upotrebi može javiti sa svim tipovima glagola, i sa stativnim i sa nestativnim.

Kao što se vidi iz prevoda primera (19–24), epistemički upotrebljen anteriorni futur prevodi se na srpski perfektom i raznim modalnim prilozima, modalnim glagolom *morati* iza kojeg sledi glagol u perfektu, ili bezličnim oblikom glagola *biti* u futuru (*biće da*) iza kojeg takođe sledi glagol u perfektu. Kada se anteriornim futurom izražava procena, približna vrednost i sl. (24), takvo njegovo značenje obično se prenosi na srpski perfektom i nekim prilogom za količinu (npr. *otprilike*, *oko*, *negde* i sl.).

U okviru svojih modalnih upotreba anteriorni futur može imati i dopusno značenje. Tako je u sledećim primerima:

- (25) Lei è un bugiardo, dissi io, un gran bugiardo, magari *avrà* anche *ingannato* i suoi critici, ma se ora prova a ingannare anche me allora vuol dire che non sta giocando secondo le regole. (Tabucchi, *Requiem*)

Vi ste lažov, rekoh, jedan veliki lažov, *možda ste prevarili* kritičare, ali sada hoćete i mene da prevarite, ne igrate pošteno.

- (26) E va bene, *avrò* anche *ucciso* Joly, ma ero intento a realizzare un fine che giustificava i piccoli mezzi che ero costretto a usare. (Eco, *Il cimitero di Praga*)

Dobro, u redu, *možda i jesam ubio* Žolija, ali mi je namera bila da ostvarim važan cilj, a to opravdava sitne smicalice kojima sam morao da pribegnem.

Kao prosti futur, i anteriorni futur je u ovoj službi često praćen prilozima *anche* 'i' ili *pure* 'i', a rečenici u kojoj je upotrebljen obično sledi suprotna rečenica u kojoj se govornik ograđuje od sadržaja iskaza, navodi kontraargument i sl.

Dopusno značenje anteriornog futura najčešće se prenosi na srpski perfektom i prilogom *možda*.

12.3. Zaključak

Na osnovu svega što je rečeno o sintaksičko-semantičkim vrednostima italijanskog anteriornog futura, možemo zaključiti da se ovo glagolsko vreme samo delimično podudara sa srpskim futurom II.

Kada je reč o njihovim temporalnim svojstvima, i italijanski anteriorni futur i srpski futur II iskazuju radnje koje pripadaju dimenziji budućnosti, tj. radnje koje su anteriorne u odnosu na neku drugu buduću radnju. Međutim, srpski futur II poseduje širi raspon vremenskih upotreba od italijanskog anteriornog futura. Dok anteriorni

futur može samo da označi radnje koje su smeštene u budućnosti nakon trenutka govora, futur II može da iskaže i radnje koje pripadaju prošlosti. Osim toga, za razliku od italijanskog anteriornog futura, on može da označi ne samo radnje koje će se izvršiti pre neke druge buduće radnje, već i one koje će se izvršiti posle nje ili one koje su istovremene s njom.

I s tačke gledišta aspektualnosti, italijanski anteriorni futur i srpski futur II samo su delimično podudarni. Anteriorni futur je perfektivno glagolsko vreme, dok se srpski futur II upotrebljava i sa svršenim i sa nesvršenim glagolima.

Sličnosti i razlike između italijanskog anteriornog futura i srpskog futura II prisutne su i na nivou njihove sintaksičke distribucije. Anteriorni futur se uglavnom upotrebljava u vremenskim rečenicama, dok se futur II, osim u vremenskim, javlja i u drugim vrstama zavisnih rečenica (pogodbene, relativne, poredbene) u kojima se anteriorni futur retko ostvaruje. S druge strane, za razliku od futura II, koji se, po pravilu, javlja isključivo u zavisnim rečenicama, anteriorni futur može biti i samostalno upotrebljen.

Za razliku od srpskog futura II, italijanski anteriorni futur poznaje i modalnu epistemičku upotrebu u kojoj služi da uputi na radnje iz dimenzije prošlosti. Kao što smo videli u prethodnom odeljku, epistemička značenja italijanskog anteriornog futura prenose se na srpski jezik perfektom i različitim indikatorima modalnosti.

Italijanski kondicional prošli i njegovi srpski ekvivalenti

Kondicional je glagolski način koji iskazuje različita modalna značenja (mogućnost, želju, nameru, pretpostavku, ublaženi zahtev itd.). U italijanskom jeziku ima dva vremena: sadašnje (*condizionale presente* ‘kondicional sadašnji’) i prošlo (*condizionale passato* ‘kondicional prošli’).¹ Dok kondicional sadašnji iskazuje modalna značenja koja se odnose na sadašnjost ili budućnost, kondicional prošli izražava neostvarene prošle radnje.

Pored osnovne modalne upotrebe, kondicional prošli poseduje i temporalnu upotrebu. U svojoj temporalnoj upotrebi on služi za iskazivanje posteriornosti u odnosu na neki trenutak u prošlosti, odnosno za iskazivanje „budućnosti u prošlosti“ (*futuro nel passato*).

Stoga, iako su predmet ove knjige glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku, a ne drugih glagolskih načina, u ovom poglavlju posvetićemo pažnju kondicionalu prošlom budući da ovaj glagolski oblik ima važnu ulogu u iskazivanju vremena u italijanskom jeziku. U skladu s temom ove knjige, opisaćemo samo njegovu temporalnu upotrebu.

13.1. Temporalne upotrebe kondicionala prošlog

Kako je upravo rečeno, u svojoj vremenskoj funkciji kondicional prošli označava situaciju koja je posteriorna u odnosu na neki trenutak u prošlosti (označen nekim od prošlih vremena ili nekom odredbom za vreme). Datu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

- (1) Ha detto che *sarebbe arrivato* alle otto.
Rekao je da *će stići* u osam.

¹ Pored tradicionalnih naziva *condizionale presente* i *condizionale passato*, u kojima pridevi *presente* (sadašnji) i *passato* (prošli) upućuju na vremenska obeležja ova dva oblika, u upotrebi su i nazivi *condizionale semplice* (kondicional prosti) i *condizionale composto* (kondicional složeni), koji se odnose na njihov morfološki oblik.

- (2) Ha promesso che *sarebbe venuto a prenderci*.
Obećao je da će doći po nas.
- (3) Gli ha chiesto quando le *avrebbe restituito* il libro.
Pitala ga je kada će joj vratiti knjigu.

S kondicionalom prošlim buduća situacija sagledava se iz perspektive prošlog trenutka, a ne direktno iz trenutka govora. On, dakle, služi da označi budućnost u prošlosti,² bez obzira na položaj njime iskazane radnje u odnosu na trenutak govora. Drugim rečima, radnja koju označava može biti anteriorna u odnosu na trenutak govora, posteriorna u odnosu na njega, ili ga može obuhvatati. Na vremensku pripadnost radnje ukazuju vremenske odredbe ili širi kontekst. To potvrđuje sledeći primer:

- (4) Ha detto che *sarebbe partito* ieri / oggi / domani.
Rekao je da će oputovati juče / danas / sutra.

Kako je već rečeno (v. § 8.1), za obeležavanje budućnosti u prošlosti u govornom italijanskom jeziku često se koristi imperfekat umesto kondicionala prošlog.

U srpskom jeziku se posteriornost u odnosu na neku prošlu radnju iskazuje futurom I, relativno upotrebljenim, tako da ovaj glagolski oblik predstavlja odgovarajući ekvivalent italijanskog kondicionala prošlog.

Kako je takođe predočeno (v. § 8.1; § 11.1), onda kada je u pitanju radnja koja je buduća i u odnosu na neku prošlu radnju i u odnosu na trenutak govora, pored kondicionala prošlog, odnosno imperfekta, može se upotrebiti i prosti futur. O tome svedoči sledeći primer:

- (5) Ha detto che *tornerà* domani.
Rekao je da će se vratiti sutra.

Razlika između kondicionala prošlog i prostog futura, kao uostalom i između imperfekta i prostog futura sastoji se u tome što se s kondicionalom prošlim buduća radnja posmatra iz perspektive jednog trenutka u prošlosti, dok se s prostim futurom posmatra iz trenutka govora. Druga važna razlika između ova dva oblika ogleda se u tome što kondicional prošli može da označi radnju koja je smeštena bilo pre, bilo posle trenutka govora, dok prosti futur može da označi samo radnju koja je smeštena posle trenutka govora. Iz toga proizilazi da kondicional prošli i prosti futur mogu alternirati samo onda kada je u pitanju radnja koja pripada budućnosti u odnosu na

² U staroitalijanskom jeziku funkciju iskazivanja budućnosti u prošlosti vršio je kondicional sadašnji. O temporalnom kondicionalu iz dijahronijske perspektive v. Savić (1966).

trenutak govora. Ako ona pripada prošlosti, nije dozvoljena upotreba prostog futura, već je, u skladu sa pravilima o slaganju vremena, obavezna upotreba kondicionala prošlog. Stoga je sledeća rečenica (6a) s prostim futurom neprihvatljiva jer se on ne može kombinovati s prilogom *l'indomani* 'sutradan', koji se odnosi na prošlost, dok je rečenica (6b) s kondicionalom prošlim prihvatljiva:

- (6) a. *Ha detto / disse / aveva detto che *tornerà* l'indomani.
b. Ha detto / disse / aveva detto che *sarebbe tornato* l'indomani.
Rekao je da *će se vratiti* sutradan.

U srpskom jeziku ne postoji slaganje vremena, pa se buduće situacije iskazuju futurom I, bilo da su buduće u odnosu na neku prošlu radnju, bilo da su buduće u odnosu na trenutak govora, odnosno, bilo da pripadaju prošlosti, bilo da pripadaju budućnosti. Srpski futur I ekvivalent je i italijanskog kondicionala prošlog i prostog futura (v. § 11.5).

Kada je reč o italijanskom jeziku, treba istaći da se prosti futur ne može upotrebiti u dopunskoj rečenici ukoliko je u upravnoj u prošlom vremenu neki od glagola koji zahteva konjunktiv, čak i ako se radnja dopunske rečenice odnosi na budućnost. U tom slučaju mogući su samo kondicional prošli ili konjunktiv imperfekta (v. Vanelli 1991):

- (7) Pensavo che *sarebbe arrivato* / *arrivasse* / **arriverà* domani. (Vanelli 1991: 624)

Mislio sam da *će doći* sutra.

- (8) Non sapevo che *sarebbero partiti* / *partissero* / **partiranno* stasera.

Nisam znao da *će oputovati* / *putuju* večeras.

Prosti futur se ne može upotrebiti ni u slučajevima kada je buduća radnja kontrafaktivna, tj. suprotna stvarnim činjenicama. I tada se koriste kondicional prošli ili imperfekat indikativa:

- (9) Prima mi ha promesso che *sarebbe venuta* / *veniva* / **verrà* a prendermi domani, poi però si è ricordata che aveva un impegno. (Vanelli 1991: 626)

Prvo mi je obećala da *će doći* po mene, a onda se setila da ima neku obavezu.

- (10) Mezz'ora fa ha detto che stasera *sarebbe uscito* / *usciva* / **uscirà* con noi e adesso ha cambiato idea.

Pre pola sata je rekao da *će* večeras *izaći* sa nama, a sad se predomislio.

Prema pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, kondicional prošli je obavezan onda kada je u pitanju buduća radnja koja pripada prošlosti. Stoga se koristi umesto prostog futura prilikom prebacivanja iz direktnog u indirektni govor ukoliko je glagol upravne rečenice u nekom od prošlih vremena, a radnja zavisne posteriorna u odnosu na nju i takođe smeštena u prošlost. U skladu s pravilima o slaganju vremena, kondicional prošli se koristi za obeležavanje budućnosti u prošlosti i izvan indirektnog govora, kako u zavisnim, tako i u nezavisnim rečenicama. U primerima (11–13) upotrebljen je u indirektnom govoru u dopunskoj rečenici, u primeru (14) u relativnoj rečenici, u primeru (15) u nezavisnoj rečenici, a u primeru (16) takođe u nezavisnoj i, osim nje, u uzročnoj rečenici:

- (11) Quando infine mi ha richiamato, ha detto che Diana l'indomani sera *sarebbe andata* alla chiesa di Passy, ma desiderava che io l'accompagnassi. (Eco, *Il cimitero di Praga*)
Kada me je konačno pozvao, rekao mi je da *će* Dijana naredne večeri *otići* u crkvu u Pasiju, ali da želi da je ja otpratim.
- (12) Senza smettere, disse alla moglie che di lì a mezz'ora *avrebbe provveduto* ai certificati. (Vitali, *Dopo lunga e penosa malattia*)
Ne prekidajući, rekao je ženi da *će se* za pola sata *postarati* za dokumenta.
- (13) Rosita credeva che *sarei diventato* uno scrittore, che in molti *avrebbero letto* i miei libri. Mi promise che *sarebbe accaduto*. (Bonesso, *Le felicità nascoste*)
Rosita je verovala da *ću postati* pisac i da *će* mnogi *čitati* moje knjige. Uveravala me je da *će se* to *dogoditi*.
- (14) Scosse il capo pensando agli esiti che *avrebbe causato* la scoperta. (Carrisi, *L'ipotesi del male*)
Odmahivao je glavom, misleći na zbrku koju *će izazvati* to otkriće.
- (15) Ma Roberto non sapeva nuotare, entro poco *avrebbe scoperto* che a bordo non c'era nessuna scialuppa, e la corrente aveva frattanto allontanato la tavola con cui era arrivato. (Eco, *L'isola del giorno prima*)
Ali Roberto nije znao da pliva, ubrzo *će otkriti* da na lađi nema niti jedne šalupe, a struja je, u međuvremenu, odnela dasku na kojoj je bio stigao.
- (16) Pereira ordinò un'omelette alle erbe aromatiche e la mangiò con calma. Il "Lisboa" *sarebbe uscito* solo alle diciassette, ma lui *non avrebbe avuto* il tempo di leggerlo perché *si sarebbe trovato* sul treno per Coimbra. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)

Pereira je naručio omlet s aromatičnim travama i počeo polako da ga jede. „Ližboa“ *će izaći* iz štampe tek oko sedam, ali on *neće imati* vremena da je pročitava jer *će* tada već *biti* u vozu za Koimbru.

Odgovarajući srpski ekvivalent italijanskog kondicionala prošlog jeste relativni futur I.

Kondicional prošli može da zameni i anteriorni futur prilikom prebacivanja iz direktnog u indirektni govor onda kada je glagol upravne rečenice u nekom od prošlih vremena, a radnja zavisne takođe smeštena u prošlosti. Osim kondicionala prošlog, zamena za anteriorni futur može biti i konjunktiv pluskvamperfekta (v. § 12.1). To potvrđuje sledeći primer:

- (17) Mario dice che *uscirà* quando *avrà finito* di studiare – Mario disse che *sarebbe uscito* quando *avrebbe finito* / *avesse finito* di studiare.³
Mario kaže da *će izaći* kad *bude završio* / *završi* sa učenjem – Mario je rekao da *će izaći* kad *bude završio* / *završi* sa učenjem.

Treba istaći da kondicional prošli i konjunktiv pluskvamperfekta nemaju isto značenje. Upotrebom kondicionala prošlog govornik pokazuje da buduću situaciju doživljava kao izvesnu, kao situaciju koja će se sigurno ostvariti, dok upotrebom konjunktiva pluskvamperfekta pokazuje da datu situaciju doživljava kao neizvesnu, moguću, hipotetičku.

Sledeći primeri mogu poslužiti kao dodatna ilustracija razlike u značenju između kondicionala prošlog i konjunktiva pluskvamperfekta:

- (18) Ma questo qualcuno non c'era in giro e allora pensò che ne *avrebbe parlato* con il ritratto di sua moglie quando *sarebbe ritornato* a casa. (Tabucchi, *Sostiene Pereira*)
Ali tog nekog bilo je teško naći i tada je pomislio da *će*, čim *stigne* kući, *popričati* sa slikom svoje žene.
- (19) La madre di Anna Lou, nell'accorato appello per il ritrovamento della figlia, le aveva promesso che quando *fosse tornata* a casa *avrebbe finalmente ricevuto* il gatto che tanto desiderava. (Carrisi, *La ragazza nella nebbia*)
U tužnom apelu za pronalaženje svoje kćerke, majka Ane Lu obećala joj je da *će*, kada *se bude vratila* kući, konačno *dobiti* mačka kojeg je toliko želela.

³ Treba napomenuti da ovakva upotreba konjunktiva pluskvamperfekta pripada pisanom jeziku i visokom registru. U govornom italijanskom jeziku bi se umesto konjunktiva pluskvamperfekta upotrebila implicitna konstrukcija, tj. konstrukcija s neličnim glagolskim oblikom: *Disse di voler uscire una volta finito di studiare*.

U primeru (18) kondicional prošli u vremenskoj rečenici upućuje na radnju čija se realizacija smatra izvesnom, dok u primeru (19) konjunktiv pluskvamperfekta upućuje na radnju čija se realizacija smatra neizvesnom, mogućom. Kako smo naveli u Janićijević (2016a), konjunktiv pluskvamperfekta ima jaču komponentu neizvesnosti, hipotetičnosti radnje u odnosu na kondicional prošli jer u njemu modalno značenje dominira nad vremenskim. S tim u vezi, treba dodati da se konjunktiv pluskvamperfekta i kondicional prošli u primeru (19) mogu posmatrati i kao varijanta hipotetičke rečenice u indirektnom govoru.⁴ Naime, data rečenica podrazumeva značenje „ako se bude vratila / u slučaju da se vrati, dobiće mačka“.

Budući da u srpskom jeziku nema slaganja vremena, odgovarajući ekvivalenti kondicionala prošlog i konjunktiva pluskvamperfekta u vremenskoj rečenici jesu futur II ili perfektivni prezent, a kondicionala prošlog u upravnoj futur I. Sva tri oblika upotrebljena su u sintaksičkom relativu.

13.2. Zaključak

U ovom poglavlju opisana je temporalna upotreba italijanskog kondicionala prošlog. Kao što je navedeno, ovaj glagolski oblik ima važnu ulogu u slaganju vremena u italijanskom jeziku jer služi za iskazivanje budućnosti u prošlosti. S obzirom na činjenicu da za njegovo funkcionisanje nije bitan trenutak govora jer se radnja koju iskazuje uvek sagledava iz perspektive nekog prošlog trenutka, kondicional prošli može da označi kako radnje koje su smeštene pre, tako i radnje koje su smeštene posle trenutka govora. Po tome se razlikuje od prostog futura, s kojim se radnja odmerava od trenutka govora i smešta posteriorno u odnosu na njega.

Srpski jezik ne poznaje slaganje vremena, tako da je odgovarajući srpski ekvivalent italijanskog kondicionala prošlog relativno upotrebljen futur I. S aspekta temporalnosti, italijanski kondicional prošli i srpski relativni futur I u potpunosti su podudarni jer oba oblika imaju funkciju iskazivanja budućnosti u prošlosti. Kako je u prethodnom poglavlju predloženo (v. § 11.5), srpski futur I pokriva i vremensku upotrebu italijanskog kondicionala prošlog i vremensku upotrebu prostog futura.

⁴ Za razliku od direktnog govora, u indirektnom govoru u prošlosti u sve tri vrste hipotetičke rečenice (realnoj, potencijalnoj, irealnoj) koriste se konjunktiv pluskvamperfekta i kondicional prošli (v. Moderc 2015).

Zaključak

U ovoj knjizi smo opisali, analizirali i uporedili glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i njihove srpske ekvivalente.

Kako bi se bolje razumele semantika i funkcije glagolskih vremena italijanskog jezika i njihove sličnosti i razlike u odnosu na odgovarajuće srpske ekvivalente, u prvih nekoliko poglavlja razmotrili smo različita pitanja i fenomene koji se tiču funkcionisanja sistema glagolskih oblika dvaju jezika. U prvom poglavlju opisali smo temporalnost kao semantičku i glagolska vremena kao gramatičku kategoriju. U drugom poglavlju predstavljani su i u opštim crtama kontrastirani glagolski sistemi italijanskog i srpskog jezika, a potom i sistem glagolskih vremena indikativa u italijanskom i sistem glagolskih vremena u srpskom. Treće poglavlje posvećeno je načinima iskazivanja aspektualnosti u italijanskom i srpskom jeziku. U njemu se obrađuju i prvi put detaljnije poredi sredstva za izražavanje aspekta u dva jezika. U istom poglavlju razmatra se i kategorija akcionalnosti, prvenstveno u vezi s glagolima u italijanskom jeziku. U četvrtom poglavlju opisuju se tekstualne funkcije glagolskih vremena u italijanskom jeziku i ukazuje na sličnosti i razlike između italijanskog i srpskog jezika u pogledu strukturiranja narativnog teksta.

Centralni deo knjige posvećen je pojedinačnim glagolskim vremenima indikativa u italijanskom jeziku i njihovim srpskim ekvivalentima. U okviru analize svakog pojedinačnog italijanskog glagolskog vremena bavili smo se njegovim temporalnim, aspektualnim, stilskim svojstvima, kao i eventualnim modalnim upotrebama. Osim toga, opisali smo tekstualne funkcije pojedinih italijanskih glagolskih vremena i sagledali vremenske relacije koje se mogu uspostaviti između predikata u istom glagolskom vremenu. Uz to, za određene upotrebe italijanskih glagolskih vremena navedena su i alternativna rešenja s drugim oblicima, ukazano je na stepen njihove semantičke ekvivalencije i na sintaksičko-semantičke okolnosti u kojima mogu alternirati. U isto vreme, svako italijansko glagolsko vreme uporedili smo s njegovim formalnim i semantičkim ekvivalentima u srpskom jeziku s ciljem da utvrdimo i opišemo sličnosti i razlike koje među njima postoje u pogledu temporalnosti, aspektualnosti, stilskih vrednosti i tekstualnih funkcija. U nastavku ovog poglavlja dat je tabelarni pregled italijanskih glagolskih vremena i njihovih srpskih ekvivalenata.

Pošto smo na kraju svakog poglavlja posvećenog nekom pojedinačnom glagolskom vremenu u italijanskom jeziku sumirali zaključke o njegovim kontrastivnim odnosima s odgovarajućim srpskim ekvivalentima, ovde ih nećemo iznova detaljno iznositi, već ćemo samo navesti opšta zapažanja o temporalnim sistemima italijanskog i srpskog jezika i istaći najbitnije sličnosti i razlike.

Kada je reč o formalnom planu, razlike između sistema glagolskih vremena indikativa u italijanskom jeziku i sistema glagolskih vremena u srpskom nisu velike. Naime, naspram osam italijanskih vremena stoji sedam srpskih, budući da u sistemu prošlih vremena italijanski jezik poseduje jedno vreme više – pluskvamperfekat II, koji nema svoj formalni ekvivalent u srpskom jeziku. Međutim, kao što smo pokazali u knjizi, uprkos formalnom podudaranju, italijanska i srpska glagolska vremena ispoljavaju značajne razlike po pitanju značenja i upotrebe. Osim toga, sva italijanska glagolska vremena, izuzev pluskvamperfekta II, karakteriše stabilan status u sistemu glagolskih oblika. Drugim rečima, sva osim jednog u živoj su upotrebi u savremenom italijanskom jeziku. S druge strane, srpskom jeziku je svojstven redukovan sistem glagolskih vremena, što najviše dolazi do izražaja na planu prošlosti. Naime, imperfekat je gotovo u potpunosti iščezao iz upotrebe u savremenom jeziku, a njegove funkcije preuzeo je perfekat nesvršenih glagola. I pluskvamperfekat se sporadično koristi i biva zamenjen relativnim perfektom.

Po pitanju funkcionisanja sistema glagolskih vremena u dva jezika, suštinska razlika leži u činjenici da je u italijanskom jeziku temporalnost dominantna u odnosu na aspektualnost, dok je u srpskom obrnuto. Data razlika između dva jezika najviše se uočava u sistemu prošlih vremena. Naime, kada je u pitanju iskazivanje radnji iz sfere prošlosti, italijanski jezik koristi više glagolskih vremena koja služe za smeštanje radnje u prošlost, odnosno za diferenciranje različitih planova prošlosti i za označavanje različitih vremenskih odnosa između prošlih radnji. Za italijanski jezik je, dakle, od ključnog značaja redosled radnji u vremenu, pa otuda ima posebne oblike za obeležavanje odnosa anteriornosti, simultanosti i posteriornosti jedne prošle radnje u odnosu na drugu. S druge strane, aspekt ima sekundarni značaj. Ne ispoljava se na morfološko-leksičkom nivou kao u srpskom, već se izražava glagolskim vremenima, pre svega prošlim vremenima, a takođe i posredstvom faznih glagola i pojedinih perifrastičnih konstrukcija.

Za razliku od italijanskog, u srpskom jeziku glagolska vremena imaju samo temporalno značenje, dok je vidska vrednost izražena u samoj glagolskoj leksemi i prisutna u svim glagolskim oblicima. Samo postojanje morfologizovanog glagolskog vida, tj. svršenih i nesvršenih glagola, vremenom je dovelo do uprošćavanja sistema prošlih vremena, tj. do skoro potpunog gubljenja imperfekta i dosta retke upotrebe pluskvamperfekta. U savremenom srpskom jeziku sistem prošlih vremena gotovo da se sveo samo na perfekat. Osim perfekta, u upotrebi je donekle i aorist zbog svojih specifičnih stilskih svojstava. Dakle, kao što smo već istakli, u okviru sfere prošlosti, italijanski se služi različitim glagolskim vremenima za iskazivanje različitih

vremenskih i vidskih značenja, dok srpski jezik uglavnom pribegava perfektu u dve vidске verzije posredstvom kojih iskazuje različite vremenske odnose.

Još jedna važna razlika između temporalnih sistema italijanskog i srpskog jezika ogleda se u činjenici da u italijanskom postoji slaganje vremena, a u srpskom ne. Dok u italijanskom jeziku izbor glagolskog vremena zavisi od toga da li se situacija koju označava odmerava prema trenutku govora ili prema nekom drugom trenutku, glagolska vremena u srpskom jeziku ne podležu ovom režimu. U italijanskom jeziku se za izražavanje simultanosti, anteriornosti i posteriornosti u prošlosti upotrebljavaju imperfekat, pluskvamperfekat i kondicional prošli, dok se u srpskom jeziku javljaju prezent, perfekat i futur I, koji su u tom slučaju relativno upotrebljeni.

Navedene sistemske razlike između italijanskog i srpskog jezika odražavaju se i na način funkcionisanja pojedinačnih glagolskih vremena u dva jezika.

U narednim tabelama prikazana su italijanska glagolska vremena u njihovim primarnim vremenskim upotrebama (Tabela 3), sekundarnim vremenskim upotrebama (Tabela 4), i modalnim upotrebama (Tabela 5). U svakoj od pomenutih tabela navedeni su i odgovarajući (formalni i semantički) srpski ekvivalenti.

Italijansko glagolsko vreme	Srpski ekvivalenti
Prezent <i>Mi alzo alle sette</i>	Prezent nesvršenih glagola Ustajem u sedam
Složeni perfekat <i>Ieri sera sono uscito con gli amici</i> <i>Sono stato al bar</i> <i>Ho appena visto Paolo</i>	Perfekat glagola oba vida; aorist Sinoć sam izašao s prijateljima Bio sam u kafiću Upravo videh Paola
Prosti perfekat <i>La macchina partì, ma subito dopo si fermò</i> <i>Studiò medicina a Bologna</i>	Perfekat glagola oba vida; aorist Kola su krenula / krenuše, ali su se odmah zaustavila / ali se odmah zaustaviše Studirao je medicinu u Bolonji
Imperfekat <i>Mentre lui leggeva il giornale, io guardavo la tv</i> <i>Ogni due settimane ci veniva a trovare</i> <i>Disse che non aveva fame</i>	Perfekat nesvršenih glagola; potencijal; prezent Dok je on čitao novine, ja sam gledala tv Svake dve nedelje dolazio bi nam u posetu Rekao je da nije gladan
Pluskvamperfekat <i>Quando è arrivata, loro erano già andati via</i> <i>Disse che era arrivato il giorno precedente</i>	Pluskvamperfekat; perfekat Kad je stigla, oni su već bili otišli Rekao je da je stigao prethodnog dana

Pluskvamperfekat II <i>Appena fu arrivato a casa, le telefonò</i>	Perfekat Čim je stigao kući, pozvao je
Prosti futur <i>Domani farà bel tempo</i>	Futur I Sutra će biti lepo vreme
Anteriorni futur <i>Appena avrò finito questo lavoro, andrò in vacanza</i> <i>Quando tornerai, io sarò già uscita</i> <i>Fra un annoavràfinito gli studi e comincerà a lavorare</i>	Futur II/perfektivni prezent; futur I Čim budem završio / završim ovaj posao, otići ću na odmor Kad se budeš vratio, ja ću već izaći Za godinu dana će završiti studije i počće da radi
Kondicional prošli <i>Disse che sarebbe tornato l'indomani</i>	Futur I Rekao je da će se vratiti sutradan

Tabela 3. Italijanska glagolska vremena u osnovnim vremenskim upotrebama i njihovi srpski ekvivalenti

Italijansko glagolsko vreme	Srpski ekvivalenti
Prezent za označavanje prošlih situacija <i>Allora il ragazzo si alza, prende le sue cose e se ne va sbattendo la porta.</i> (Silvestrini et al. 2000: 39)	Prezent glagola oba vida; perfekat; aorist Dečak tada ustaje / je ustao / ustade, uzima / uzeo / uze svoje stvari i odlazi / otišao / ode zalupivši vrata
Prezent za označavanje budućih situacija <i>Domani sera vado a teatro</i> <i>Adesso ti spiego cosa devi fare</i>	Prezent nesvršenih glagola; futur I Sutra uveče idem u pozorište Sad ću ti objasniti šta treba da radiš
Složeni perfekat za označavanje budućih situacija <i>Tra poco siamo arrivati</i> <i>La settimana prossima ho dato l'esame e posso respirare.</i> (Lorenzetti 2007: 76) <i>Chiamami appena sei arrivato</i>	Perfekat; futur I; futur II/perfektivni prezent (u vremenskoj rečenici) Još malo i stigli smo Sledeće nedelje ću dati ispit i moći ću da odahnem Zovi me čim budeš stigao / stigneš

Imperfekat za označavanje sadašnjih situacija <i>"Pensa" mi disse, "sono venuto tante volte in questa città per lavoro, ma non sapevo che vivevi qui, che avevate due belle signorine."</i> (Ferrante, <i>Storia di chi fugge e di chi resta</i>) Imperfekat za označavanje budućih situacija <i>Ha promesso che mi aiutava a finire il compito</i> <i>Ha detto che arrivava più tardi</i> Narativni imperfekat <i>Nel 1914 scoppiava la prima guerra mondiale</i>	Prezent „Zamisli samo”, reče mi, „toliko sam puta dolazio u ovaj grad poslom, a da nisam znao da živite ovde, da imate dve divne gospođice.” Futur I; prezent Obećao je da će mi pomoći da završim zadatak Rekao je da dolazi kasnije Perfekat svršenih glagola Godine 1914. izbio je Prvi svetski rat
Istorijski futur <i>Dunque, questa degli incendi fu una buona estate (...). Più tardi, Cosimo dovrà capire che quando quel problema non c'è più, le associazioni non sono più buone come prima, (...).</i> (Calvino, <i>Il barone rampante</i>)	Futur I Dakle, to leto požara, bilo je lepo leto (...). Kasnije će Kozimo uvideti da udruživanja, kada se taj zajednički problem reši, gube svoju raniju vrednost, (...).

Tabela 4. Italijanska glagolska vremena u sekundarnim vremenskim upotrebama i njihovi srpski ekvivalenti

Italijansko glagolsko vreme	Srpski ekvivalenti
Imperfekat - za ublažavanje molbe, zahteva, pitanja <i>Volevo chiederti un favore</i> - u irealnim hipotetičkim rečenicama <i>Se avevo tempo, venivo a trovarti</i> - za neostvarenu prošlu radnju <i>Potevi dirmelo prima</i> - za radnju koja umalo da se nije dogodila <i>Per poco non cadevo</i> - za prepričavanje snova <i>Ho sognato che ero in vacanza al Polo Sud e che mio padre e mia madre avevano i capelli biondi...</i> (Patota 2006: 102) - za podelu uloga u igri <i>Io ero la mamma e tu il bambino</i> - za planiranu radnju <i>Domani andavo in piscina</i> - u upitnim rečenicama za ublažavanje iskaza <i>Come era il suo nome?</i>	Različiti glagolski oblici u zavisnosti od modalne upotrebe Hteo sam da te zamolim za uslugu Da sam imao vremena, posetio bih te Mogao si da mi kažeš ranije Umalo da padnem Sanjao sam da sam na odmoru na Južnom polu i da moji otac i majka imaju plavu kosu... Ja ću biti mama, a ti dete Sutra idem / sam planirao da idem na bazen Kako beše njegovo ime?
Pluskvamperfekat - za ublažavanje iskaza <i>Ciao! Ero giusto venuto a chiederti se potresti farci da baby-sitter stasera</i> (Bertinetto 1986: 466) - u irealnom hipotetičkom periodu <i>Se glielo avevo chiesto io, non me lo dava</i> (Moretti & Orvieto 1984: 50)	Perfekat; potencijal (u hipotetičkoj rečenici) Ćao! Baš sam došao da te pitam da li bi mogao da nam pričuvaš decu večeras Da sam mu ja to tražio, ne bi mi dao

Prosti futur - epistemička značenja <i>Sarà a casa</i> - dopusna vrednost <i>Avranno anche ragione, ma mi sembra che esagerino</i> - za ublažavanje iskaza <i>Lei mi scuserà, ma me ne devo andare</i>	Prezent i različiti modalni prilozi; modalni glagoli <i>morati</i> i <i>moći</i> u prezentu; <i>biće da</i> + prezent; futur I Verovatno je / biće da je kod kuće Možda su u pravu, ali mi se čini da preteruju Izvinicete me, ali moram da idem
Anteriorni futur - epistemička značenja <i>Sarà partito ieri sera</i> - dopusna vrednost <i>Avrai anche avuto ragione, ma non dovevi comportarti così</i>	Perfekta i razni modalni prilozi; modalni glagoli <i>morati</i> + perfekta; <i>biće da</i> + perfekta Verovatno je / biće da je otputovao sinoć Možda si bio u pravu, ali nije trebalo tako da se ponašaš

Tabela 5. Italijanska glagolska vremena u modalnim upotrebama i njihovi srpski ekvivalenti

Kada je reč o italijanskom prezentu, njegov odgovarajući srpski ekvivalent svakako je prezent. Italijanski prezent uvek se prevodi na srpski prezentom kada su posredi situacije koje pripadaju sadašnjosti. Pored osnovne funkcije iskazivanja sadašnjosti, i jedan i drugi prezent poznaju sekundarnu (transponovanu) vremensku upotrebu u okviru koje mogu upućivati kako na prošle, tako i na buduće situacije. Što se tiče italijanskog narativnog prezenta, osim prezentom, on se može prevesti na srpski i perfektom i aoristom, budući da je ovim oblicima svojstvena pripovedačka funkcija. Izbor odgovarajućeg prevodnog ekvivalenta (prezenta, perfekta ili aorista) ponegde je uslovljen kontekstom, ali najčešće zavisi od opredeljenja samog prevodioca. Italijanskom prezentu za budućnost takođe odgovara prezent u srpskom. Međutim, on se često prevodi na srpski i futurom I, s obzirom na činjenicu da je u srpskom jeziku upotreba prezenta za budućnost moguća samo sa nesvršenim glagolima.

Što se tiče italijanskog složenog perfekta, njegov osnovni i najznačajniji srpski ekvivalent jeste perfekta. I jedno i drugo glagolsko vreme označavaju situacije koje su smeštene u prošlosti, pre trenutka govora. Uz to, oba oblika imaju i rezultativno

i događajno značenje; mogu upućivati na sadašnje posledice koje su proistekle iz njima iskazane prošle radnje, a mogu upućivati i na samu radnju. Razlika između njih sastoji se u tome što je italijanski složeni perfekat specijalizovan za iskazivanje radnje koju govornik oseća kao psihološki i emotivno relevantnu u trenutku govora, dok je srpski perfekat neutralan u pogledu stava govornika prema radnji; ne iskazuje ni psihološki blisku ni daleku radnju. Kao što smo videli, pored osnovne vremenske funkcije iskazivanja prošlih radnji, italijanski složeni perfekat ima i transponovanu vremensku upotrebu, u kojoj služi da označi radnje koje pripadaju budućnosti. Takav složeni perfekat javlja se, po pravilu, u nezavisnim rečenicama i odgovara mu srpski perfekat, budući da ovaj oblik poseduje identičnu upotrebu. Kao ekvivalent datog složenog perfekta javlja se i futur I. Za razliku od srpskog perfekta, italijanski složeni perfekat može se javiti u vremenskoj rečenici za označavanje radnje koja je anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju. Tako upotrebljen složeni perfekat karakterističan je za govorni italijanski jezik, a njegov odgovarajući srpski ekvivalent jeste futur II, odnosno perfektivni prezent.

I srpski aorist može biti ekvivalent italijanskog složenog perfekta, s tim što je mnogo ređi u odnosu na perfekat. Aorist je, inače, slabije zastupljen od perfekta u savremenom srpskom jeziku, a poseduje i specifična stilsko svojstva (doživljenost prošle radnje, ekspresivnost i dr.), koja italijanski složeni perfekat nema. Kako smo predložili u poglavlju o složenom perfektu, u korpusu koji smo koristili složeni perfekat je retko preveden na srpski aoristom i to samo u onim slučajevima gde je upotrebljen u direktnom govoru i gde označava radnje iz neposredne prošlosti.

I italijanski prosti perfekat nalazi glavni ekvivalent u srpskom perfektu. Oba vremena označavaju radnje iz sfere prošlosti, ali se razlikuju po tome što italijanski prosti perfekat uvek upućuje na određenu prošlost, tj. na određeni trenutak ili period u prošlosti, dok srpski perfekat upućuje na prošlost uopšte. Osim toga, prosti perfekat služi da izrazi objektivn, nepristrasan ili psihološki i emotivno distanciran stav prema radnji, dok je srpski perfekat nemarkiran po pitanju stava govornika u odnosu na radnju.

Srpski aorist takođe predstavlja odgovarajući ekvivalent italijanskog prostog perfekta. Temporalno gledano, ovi oblici podudarni su po tome što oba označavaju radnje koje pripadaju određenoj prošlosti. Međutim, za razliku od srpskog aorista, italijanski prosti perfekat nema mogućnost da uputi na radnje iz neposredne, bliske prošlosti. Kako je u knjizi predloženo, italijanski prosti perfekat prevodi se na srpski aoristom samo onda kada je upotrebljen narativno, tj. kada je u pitanju književna naracija. Kako je takođe istaknuto, italijanski prosti perfekat i srpski aorist dosta se razlikuju po stilskim osobinama. Aorist prikazuje pripovedane radnje kao doživljene, približava ih čitaocu i postiže da se on uživi u njih, dok prosti perfekat to ne čini. Za razliku od aorista, prosti perfekat ne poseduje svojstvo doživljenosti i ne podrazumeva uživanje u radnju; njime se, naprotiv, radnja udaljava i od naratora i od čitaoca.

Što se italijanskog imperfekta tiče, njegov osnovni srpski ekvivalent jeste perfekat nesvršenih glagola. Italijanski imperfekat i srpski perfekat poseduju iste

temporalne i aspektualne vrednosti budući da oba iskazuju nesvršene prošle radnje. Kada italijanski imperfekat upućuje na ponavljanu prošlu radnju, osim perfektom nesvršenih glagola, može se prevesti na srpski i potencijalom. U skladu s pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, imperfekat se koristi u zavisnoj rečenici za označavanje radnje koja je istovremena s prošlom radnjom u upravnoj. Odgovarajući srpski ekvivalent tako upotrebljenog italijanskog imperfekta jeste prezent. Srpski prezent odgovara italijanskom imperfektu i u slučaju da je ovaj upotrebljen u zavisnoj rečenici za označavanje situacije koja je aktuelna i u sadašnjem trenutku, tj. u vremenu govorenja. Italijanski imperfekat upotrebljen u zavisnoj rečenici u funkciji označavanja radnje koja je posteriorna u odnosu na prošlu radnju u upravnoj prevodi se na srpski futurom I ili prezentom (ovim poslednjim samo kada su u pitanju nesvršeni glagoli). Što se tiče italijanskog narativnog imperfekta, njegov odgovarajući srpski ekvivalent predstavlja perfekat svršenih glagola. Pored temporalnih, italijanski imperfekat poseduje i brojne modalne upotrebe. Njegova modalna značenja prenose se na srpski različitim glagolskim oblicima: perfektom, prezentom, potencijalom, futurom I i imperfektom.

Italijanski pluskvamperfekat nalazi svoje odgovarajuće srpske ekvivalente u pluskvamperfektu i relativnom perfektu. Kada je reč o italijanskom i srpskom pluskvamperfektu, ova dva oblika podudarna su na planu temporalnosti, budući da oba iskazuju pretprošle radnje, tj. radnje koje su smeštene anteriorno u odnosu na neki prošli trenutak. Osim toga, oba oblika imaju i rezultativno i događajno značenje; mogu upućivati na posledice koje su proizašle iz njima iskazane radnje, a koje su prisutne u trenutku vršenja druge prošle radnje, a mogu upućivati i na samu radnju. Međutim, kao što smo videli, italijanski pluskvamperfekat češće se prevodi na srpski relativnim perfektom nego pluskvamperfektom, kako zbog činjenice da relativni perfekat ima mnogo veću frekvenciju u odnosu na pluskvamperfekat, tako i zbog toga što se samo on može upotrebiti u pojedinim kontekstima u kojima se u italijanskom jeziku javlja pluskvamperfekat. U skladu s pravilima o slaganju vremena u italijanskom jeziku, pluskvamperfekat se upotrebljava u zavisnoj rečenici za označavanje radnje koja je prethodila prošloj radnji u upravnoj. Pošto u srpskom jeziku nema slaganja vremena, tako upotrebljen pluskvamperfekat obavezno se prevodi relativnim perfektom. Italijanski pluskvamperfekat ima i pojedine modalne upotrebe. U funkciji ublažavanja iskaza prevodi se na srpski perfektom, a u irealnoj hipotetičkoj rečenici prevodi se perfektom u protazi i potencijalom u apodozi. Kao što smo istakli, upotreba pluskvamperfekta u ovom tipu rečenice karakteristična je za govorni italijanski jezik, i to za njegovu kolokvijalnu varijantu.

Italijanski pluskvamperfekat II nema svoj formalni ekvivalent u glagolskom sistemu srpskog jezika i uobičajeno se prevodi relativnim perfektom.

Što se tiče italijanskog prostog futura, njegov odgovarajući srpski ekvivalent jeste futur I. Italijanski prosti futur i srpski futur I podudaraju se na planu temporalnosti jer oba oblika upućuju na radnje koje su smeštene u budućnosti, posle trenutka govora. Međutim, za razliku od italijanskog prostog futura, srpski futur

I može da označi i radnju koja je buduća u odnosu na neku prošlu radnju i koja pripada prošlosti. Funkciju iskazivanja budućnosti u prošlosti u italijanskom jeziku vrši kondicional prošli. Što se tiče italijanskog „istorijskog futura“, tj. prostog futura upotrebljenog u kontekstu koji se odnosi na prošlost, njemu takođe odgovara srpski futur I, budući da poseduje istovetnu sekundarnu vremensku upotrebu. Za razliku od srpskog futura I, italijanski prosti futur poznaje i modalnu, epistemičku upotrebu, u kojoj upućuje na radnje koje pripadaju sadašnjosti. Epistemička značenja italijanskog prostog futura prenose se na srpski prezentom u kombinaciji s različitim modalnim priložima, često i modalnim glagolima *moći* ili *morati* u prezentu ili futuru glagola *biti* u bezličnom obliku (*biće da*). Kada je u pitanju dopusna vrednost prostog futura, ona se uobičajeno prenosi na srpski prezentom i prilogom *možda*. Prostom futuru u funkciji ublažavanja iskaza obično odgovara srpski futur I.

Italijanski anteriorni futur ima svoj osnovni ekvivalent u srpskom futuru II. S temporalne tačke gledišta, ova dva oblika podudarna su po tome što upućuju na radnju koja prethodi drugoj budućoj radnji. Međutim, kao što smo videli, srpski futur II poseduje širi raspon vremenskih upotreba od italijanskog anteriornog futura jer može da uputi kako na radnju koja će se izvršiti posle druge buduće radnje, tako i na radnju koja je istovremena s njom. Osim toga, srpski futur II može da iskaže i radnje koje pripadaju prošlosti, dok italijanski anteriorni futur ne može. S druge strane, za razliku od srpskog futura II, koji se po pravilu javlja samo u zavisnim rečenicama, italijanski anteriorni futur se može upotrebiti i u nezavisnoj rečenici. U tom slučaju, njegov odgovarajući srpski ekvivalent jeste futur I. Kao prosti futur, i anteriorni futur poseduje modalnu, epistemičku upotrebu u kojoj upućuje na radnje koje pripadaju prošlosti. Epistemička značenja anteriornog futura prevode se na srpski perfektom i raznim modalnim priložima, modalnim glagolom *morati* iza kojeg stoji glagol u perfektu, ili bezličnim oblikom glagola *biti* u futuru (*biće da*) iza kojeg takođe stoji glagol u perfektu. Dopusna vrednost italijanskog anteriornog futura prenosi se na srpski perfektom i prilogom *možda*.

I najzad, italijanski kondicional prošli u temporalnoj funkciji iskazivanja budućnosti u prošlosti prevodi se na srpski futuru I.

Na osnovu svega što je u ovoj knjizi rečeno o italijanskim glagolskim vremenima indikativa i njihovim srpskim ekvivalentima, može se zaključiti da među njima postoje brojna podudaranja, ali i značajne razlike, budući da svako, kako italijansko, tako i srpsko glagolsko vreme poseduje neka svoja specifična značenja i upotrebe.

Na kraju našeg izlaganja, želimo da istaknemo da smo u ovoj knjizi sprovedi sveobuhvatnu i detaljnu kontrastivnu analizu glagolskih vremena indikativa u italijanskom jeziku i glagolskih vremena u srpskom i time pružili dublji i potpuniji uvid u ovu složenu tematiku. Smatramo stoga da će saznanja do kojih smo došli biti značajna ne samo za italijansko-srpske kontrastivne studije već i za opštelingvistička proučavanja temporalnosti u različitim jezicima. Osim toga, uvereni smo da će ova knjiga naći i svoju praktičnu primenu u univerzitetskoj nastavi italijanskog jezika i teorije i prakse prevođenja.

LITERATURA

- Altieri Biagi, M. L. (1987). *La grammatica del testo: grammatica italiana e testi per le scuole medie superiori*. Bologna: Ape.
- Andorno, C. (2003a). *La grammatica italiana*. Milano: Bruno Mondadori.
- Andorno, C. (2003b). *Linguistica testuale*. Roma: Carocci.
- Antonić, I. (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Banfi, E. & Bernini, G. (2003). Il verbo. In A. Giacalone Ramat (a cura di), *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione* (pp. 70–115). Roma: Carocci.
- Bazzanella, C. (1987). I modi dell'imperfetto. *Italiano e oltre*, 2(1), 18–22.
- Bazzanella, C. (1990). 'Modal' uses of the Italian *indicativo imperfetto* in a pragmatic perspective. *Journal of Pragmatics*, 14(3), 439–457.
- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*. Firenze: La Nuova Italia.
- Beaugrande, R. & Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Belić, A. (1928) (2000). O sintaksičkom indikativu i „relativu“. *Symbolae grammaticae in honorem Ioanis Rozwadowski*, 2, Krakov, 47–55.
- Belić, A. (2000). *O različitim pitanjima savremenog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Berretta, M. (1991). Parliamo del nostro futuro. *Italiano e oltre*, 6(3), 135–140.
- Berretta, M. (1992). Sul sistema di tempo, aspetto e modo nell'italiano contemporaneo. In B. Moretti, D. Petrini, & S. Bianconi (a cura di), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo* (pp. 135–153). Roma: Bulzoni.
- Berruto, G. (1987). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- Bertinetto, P. M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Accademia della Crusca.
- Bertinetto, P. M. (1992). Metafore tempo-aspettuali. *Linguistica*, 32(2), 89–106.
- Bertinetto, P. M. (1997). *Il dominio tempo-aspettuale. Demarcazioni, intersezioni, contrasti*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Binnick, R. (1991). *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Bozzone Costa, R. (1991). L'espressione della modalità non-fattuale nel parlato colloquiale (con particolare riferimento agli usi del futuro). *Quaderni del Dipartimento di Linguistica e Letterature Comparete*, 7, 25–73.
- Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca, W. (1991). Back to the Future. In B. Heine & E. Traugott (Eds.), *Approaches to Grammaticalization II* (pp. 7–58). Amsterdam: Benjamins.

- Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- D'Achille, P. (2003). *L'italiano contemporaneo*. Bologna: Il Mulino.
- Dahl, O. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- Dardano, M. & Trifone, P. (1997). *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Ferrari, A. & Zampese, L. (2016). *Grammatica: parole, frasi, testi dell'italiano*. Roma: Carocci.
- Fleischman, S. (1982). *The future in Thought and Language. Diachronic Evidence from Romance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fogliato, S. & Testa, M. C. (1996). *Italiano: l'uso e la grammatica*. Torino: Loescher.
- Frattegnani Tinca, M. T. (1989). Valori, usi e sfumature dell'imperfetto indicativo nella lingua italiana contemporanea. *Annali dell'Università per Stranieri di Perugia*, 12, 83–104.
- Gebert, L. (2014). L'imperfetto 'narrativo' romanzo e l'imperfetto 'generale fattivo' slavo: un confronto. In O. Inkova, M. Di Filippo & F. Esvan (a cura di), *L'architettura del testo. Studi contrastivi slavo-romanzi* (pp. 3–17). Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- Giusti, G. (1991). Frasi avverbiali: Temporal, causali e consecutive. In L. Renzi & G. Salvi (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II*, (pp. 720–751; 825–832). Bologna: Il Mulino.
- Ivić, M. (1983). O srpskohrvatskim pogodbenim rečenicama. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- Janićijević, N. (2016a). *Iskazivanje budućnosti glagolskim oblicima i konstrukcijama u italijanskom i srpskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Janićijević, N. (2016b). Analisi contrastiva del *presente pro futuro* in italiano e in serbo. *Italica Belgradensia*, 2, 51–62.
- Janićijević, N. (2016c). Italijanski anteriorni futur i njegovi srpski ekvivalenti. U A. Vraneš & Lj. Marković (ur.), *Kulture u prevodu, vol. II*, (pp. 247–260). Beograd: Filološki fakultet.
- Janićijević, N. (2018). Obeležavanje budućnosti prošlim glagolskim vremenima u italijanskom i srpskom jeziku. U S. Gudurić & B. Radić-Bojanić (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru, VII, vol. II*, (pp. 277–286). Novi Sad: Filozofski fakultet / Pedagoško društvo Vojvodine.
- Janićijević, N. (2019a). *Praktikum za vežbe prevođenja sa srpskog na italijanski jezik*. Niš: Sven.
- Janićijević, N. (2019b). Futurska upotreba italijanskog konjunktiva prezenta i njegovi srpski ekvivalenti. *Primenjena lingvistika*, 20, 41–53.
- Janićijević, N. (2020). Verbi di postura in italiano e in serbo. *Filološki pregled, XLVII(2)*, 127–138.

- Jeremić, T. (1977). Italijanski imperfekat i prevodni ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku. *Godišnjak saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, 1, 57–77.
- Jovanović, V. (2013). *Perfekta u srpskom jeziku i njegovi ekvivalenti u francuskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Kragujevcu: Filološko-umetnički fakultet.
- Katičić, R. (1982). Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika. *Jezik*, 29(1), 3–13.
- Klajn, I. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Klikovac, D. (2009). O prezentu nevršenih glagola za označavanje budućih situacija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 38(1), 57–70.
- Klikovac, D. (2021/2022). *Skripta za predmet Sintaksa srpskog jezika* (neobjavljen materijal).
- Klikovac, D. (2021a). O vremenskim (indikativnim) značenjima glagolskih vremena u srpskom jeziku (1). *Književnost i jezik*, LXVIII(1), 33–46.
- Klikovac, D. (2021b). O vremenskim (indikativnim) značenjima glagolskih vremena u srpskom jeziku (2). *Književnost i jezik*, LXVIII(2), 265–278.
- Kovačević, M. (2008). Konkurentnost dvaju futura i perfektivnog prezenta u savremenom srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 73, 195–211.
- Kovačević, M. (2017). Modalna upotreba vremenskih glagolskih oblika. U B. Mišić Ilić & V. Lopičić (ur.), *Jezik, književnost, vreme: jezička istraživanja* (pp. 77–89). Niš: Filozofski fakultet.
- Lepschy, G. & Lepschy, A. (1992). I tempi del passato. *Linguistica*, 32, 75–88.
- Lo Cascio, V. (1986). Temporal deixis and anaphor in sentence and text: finding a reference time. In V. Lo Cascio & C. Vet (Eds.), *Temporal structure in sentence and discourse* (pp. 191–228). Dordrecht: Foris.
- Lo Duca, M. G. & Solarino, R. (1992). Contributo ad una grammatica del parlato: testi narrativi e marche temporali. In L. Brasca & M. L. Zambelli (a cura di), *Grammatica del parlare e dell'ascoltare a scuola* (pp. 33–49). Firenze: La Nuova Italia.
- Lo Duca, M. G. (2003). *Lingua italiana ed educazione linguistica*. Roma: Carocci.
- Lo Duca, M. G. (1993). Presenti e futuri imperfetti. *Italiano e oltre*, VIII, 304–306.
- Lorenzetti, L. (2007). *L'italiano contemporaneo*. Roma: Carocci.
- Maiden, M. & Robustelli, C. (2007). *A Reference Grammar of Modern Italian*. London: Hodder Publications.
- Matejić, N. (2013). Transponovani vremenski oblici za izražavanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku. U J. Vučo & V. Polovina (ur.), *Savremeni tokovi u lingvističkim istraživanjima, knj. 2*, (pp. 161–172). Beograd: Filološki fakultet.
- Mazzoleni, M. (1992). "Se lo sapevo non ci venivo": l'imperfetto indicativo ipotetico nell'italiano contemporaneo. In B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (a cura

- di), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo* (pp. 171–189). Roma: Bulzoni.
- Milošević, K. (1982). Obeležavanje budućnosti u srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik*, 11(1), 1–12.
- Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika za više škole (Rečenica, padeži, glagolski oblici)*. Sarajevo: Svjetlost.
- Moderć, S. (1996). *Prevođenje srpskih prošlih vremena na italijanski* (neobjavljen magistarski rad). Beograd: Filološki fakultet.
- Moderć, S. (2001). Temporalne i aspektualne nedoumice kod prevođenja *aorista i imperfekta* na italijanski jezik. *Primenjena lingvistika*, 2, 100–107.
- Moderć, S. (2002). *Relativna vremena u italijanskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Moderć, S. (2015). *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija sa elementima sintakse*. Beograd: Luna crescens.
- Moderć, S. & Kukić, T. (2018). Prezent u romanu „Na Drini ćuprija“ i njegova prevodivost na italijanski jezik. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske*, 23(1), 391–407.
- Moretti, G. B. & Orvieto, G. R. (1984). *Grammatica italiana. Il verbo, vol. I*. Perugia: Editrice Benucci.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Novakov, P. (2009). Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 34(1), 43–50.
- Novakov, P. (2010). Referencijalna tačka u engleskim i srpskim glagolskim vremenima. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 35(2), 271–278.
- Nowakowska, M. (2017). Osservazioni sull'impiego del passato remoto nell'analessi. *Studia de cultura*, 9(1), 107–120.
- Nowakowska, M. (2018). La necessità di distinguere la perfettività dalla risultatività per comprendere il funzionamento dei tempi verbali italiani e polacchi. *Italica Wratislaviensia*, 9(1), 159–183.
- Pallotti, G. (1998). *La seconda lingua*. Milano: Bompiani.
- Patota, G. (2006). *Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*. Novara: Garzanti linguistica.
- Piper, P. (2005). Semantičke kategorije u prostoј rečenici; Sintaksička semantika. U P. Piper i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica* (pp. 575–982). Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska.
- Piper, P. & Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.

- Popović, Lj. (2010). Sintaksa. U Ž. Stanojčić & Lj. Popović, *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole* (pp. 206–386). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Popović Pisarri, M. (2018). *Glagoli s dopunom u infinitivu u italijanskom i srpskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Radovanović, M. (1969). O „narativnim“ glagolskim oblicima. *Prilozi proučavanju jezika*, 5, 49–59.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Free Press.
- Ružić, V. (2005). Prosta rečenica kao sintaksička celina. U P. Piper i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica* (pp. 477–571). Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska.
- Savić, M. (1966). *Temporalni kondicional u italijanskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Savić, M. (1982). Aspektualnost i temporalnost u iskazivanju prošlosti i pretprošlosti u slovenskim i neslovenskim jezicima. *Linguistica*, 22(1), 191–204.
- Salvi, G. & Vanelli, L. (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Scarpel, S. (2017). Considerazioni sull'uso aoristico del trapassato prossimo. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 9(1), 121–131.
- Scarpel, S. (2018). Insegnare il trapassato prossimo a madrelingua polacchi. *Italica Wratislaviensis*, 9(2), 239–253.
- Scarpel, S. (2020). L'uso del trapassato prossimo nella traduzione di *Heban* di Ryszard Kapuściński. In O. Inkova, M. Nowakowska & S. Scarpel (Eds.), *Systèmes linguistiques et textes en contraste. Études de linguistique slavo-romane* (pp.125–140). Krakow: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Schwarze, C. (1990). I tempi verbali dell'italiano come sistema funzionale, concettuale e formale. In G. Bernini & A. Giacalone Ramat (a cura di), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde* (pp. 311–329). Milano: Franco Angeli.
- Sensini, M. (1997). *La grammatica della lingua italiana* (con la collaborazione di F. Roncoroni). Milano: Mondadori.
- Serianni, L. (1989). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria* (con la collaborazione di A. Castelvechi). Torino: UTET.
- Silvestrini, M. et al. (2000). *L'Italiano e L'Italia*. Perugia: Guerra edizioni.
- Sladojević, P. (1966). *O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskome jeziku*. Beograd: Naučna knjiga.
- Smith, C. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- Sorella, A. (1983). Per un consuntivo degli studi recenti sul presente storico. *Studi di grammatica italiana*, 12, 307–319.
- Spasojević, M. (2015). *Dvovidski glagoli u savremenom srpskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.

- Stanojević, V. & Ašić, T. (2006). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Stanojević, V. (2007). Aorist u srpskom i u francuskom jeziku: semantičke i pragmatičke razlike. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 36(1), 123–135.
- Stanojević, V. & Ašić, T. (2008). Dometi i ograničenja formalne analize nekih prošlih vremena u srpskom i francuskom jeziku. *Srpski jezik – studije srpske i slovenske*, 13(1-2), 385–402.
- Stanojević, V. (2012). Perfektivnost i teličnost u srpskom sa osvrtom na situaciju u francuskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 41(1), 141–155.
- Stanojević, V. (2013). Temporalna progresija i njeno izražavanje u narativnom diskursu. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 42(1), 93–104.
- Stanojević, V. (2016). Minimalna semantika glagolskih vremena i upotrebe perfekta u srpskom jeziku. U B. Arsenijević & S. Halupka Rešetar (ur.), *Srpski jezik u savremenoj lingvističkoj teoriji* (pp. 195–218). Univerzitet u Nišu: Filozofski fakultet.
- Stanojević, V. & Ašić, T. (2016). Neka zapažanja o francuskom i srpskom pluskvamperfektu. U Z. Kašić (ur.), *Primenjena lingvistika u čast Dušanki Točanac: O jeziku i jezicima* (pp. 179–197). Novi Sad / Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije / Filozofski fakultet u Novom Sadu / Filološki fakultet u Beogradu.
- Stanojčić, Ž. (2010). Morfologija i tvorba reči; Sistem glagolskih oblika i njegova upotreba. U Ž. Stanojčić & Lj. Popović, *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole* (pp. 69–188; 387–409). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik II. Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stojanović, S. (2018). O osnovnom značenju srpskog perfekta aktivne dijateze i njenoj tipološkoj klasifikaciji. *Južnoslovenski filolog*, LXXIV(2), 109–138.
- Tanasić, S. (1996). *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Tanasić, S. (2005). Sintaksa glagola. U P. Piper i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica* (pp. 345–476). Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska.
- Terić, G. (2005). *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Toma, P. L. (2000). O upotrebi aorista u savremenom srpskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*, 56/(3-4), 1201–1213.
- Trbojević, I. (2004). *Modalnost. Sud. Iskaz. Epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Vanelli, L. (1991). La concordanza dei tempi. In L. Renzi & G. Salvi (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. II, (pp. 611–632). Bologna: Il Mulino.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

- Voghera, M. (1992). *Sintassi e intonazione nell'italiano parlato*. Bologna: Il Mulino.
- Vuković, J. (1967). *Sintaksa glagola. Studije*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Weinrich, H. (1978). *Tempus. Le funzioni dei tempi nel testo*. Bologna: Il Mulino.
- Wiberg, E. (2010). *Imperfetto*. Enciclopedia dell'italiano.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/imperfetto_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/imperfetto_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)
- Wiberg, E. (2011a). *Passato remoto*. Enciclopedia dell'italiano.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/passato-remoto_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/passato-remoto_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)
- Wiberg, E. (2011b). *Trapassato remoto*. Enciclopedia dell'italiano.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/trapassato-remoto_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/trapassato-remoto_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

IZVORI

Dela na italijanskom jeziku i njihovi prevodi na srpski

- Alvaro, C. (1931). *Gente in Aspromonte*. Firenze: Le Monnier.
- Alvaro, K. (1953) *Svet iz Aspromonta* (prev. D. Lukić). Beograd: Novo pokoljenje.
- Alvaro, C. (1946). *L'età breve*. Milano: Bompiani.
- Alvaro, K. (1958). *Prva mladost* (prev. I. Jovičić). Novi Sad: Matica srpska.
- Ammaniti, N. (1998). *L'ultimo capodanno*. Milano: Mondadori.
- Amaniti, N. (2003). *Poslednja nova godina* (prev. A Levi). Beograd: Plato.
- Ammaniti, N. (1999). *Ti prendo e ti porto via*. Milano: Mondadori.
- Amaniti, N. (2000). *Dolazim i vodim te sa sobom* (prev. D. Todorović). Beograd: Plato.
- Ammaniti, N. (2001). *Io non ho paura*. Torino: Einaudi.
- Amaniti, N. (2002). *Ne bojim se* (prev. D. Todorović-Lakava). Beograd: Plato.
- Ammaniti, N. (2010). *Io e te*. Torino: Einaudi.
- Amaniti, N. (2011). *Ja i ti* (prev. M. Radosavljević & A. Levi). Beograd: Plato.
- Baricco, A. (1993). *Oceano mare*. Milano: Rizzoli.
- Bariko, A. (1997). *Okean more* (prev. E. Vasiljević). Beograd: Filip Višnjić.
- Baricco, A. (1994). *Novecento*. Milano: Feltrinelli.
- Bariko, A. (2006). *Pijanista* (prev. A. Srbinović). Beograd: Paideia.
- Baricco, A. (1996). *Seta*. Milano: Rizzoli.
- Bariko, A. (2007). *Svila* (prev. A. Srbinović). Beograd: Paideia.
- Baricco, A. (2011). *Mr. Gwyn*. Milano: Feltrinelli.
- Bariko, A. (2014). *Mr. Gvin* (prev. A. Srbinović). Beograd: Paideia.
- Boffa, A. (1998). *Sei una bestia, Viskovitz*. Milano: Garzanti.
- Bofa, A. (2008). *Tako sam izmislio seks* (prev. G. Subotić). Beograd: Laguna.
- Bonesso, P. (2007). *Le felicità nascoste. Memorie involontarie di un bevitore di vino*. Bologna: InEdition.

- Boneso, P. (2008). *Skrivene radosti: nehotična sećanja jednog vinopije* (prev. I. Vidović). Beograd: Mono i Manjana.
- Brancati, V. (1941). *Don Giovanni in Sicilia*. Milano: Rizzoli.
- Brankati, V. (1969). *Donžuan sa Sicilije* (prev. V. Vlahović). Beograd: Rad.
- Buzzati, D. (1963). *Un amore*. Milano: Mondadori.
- Bucati, D. (1987). *Jedna ljubav* (prev. J. Stojanović). Beograd: Nolit.
- Buzzati, D. (1968). *La boutique del mistero*. Milano: Mondadori.
- Bucati, D. (1977). *Prodavnica tajni* (prev. C. Jakšić). Beograd: Rad.
- Calvino, I. (1952). *Il visconte dimezzato*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (2007). *Prepolovljeni vikont* (prev. A. Srbinović). Beograd: Paideia.
- Calvino, I. (1957). *Il barone rampante*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1969). *Baron na drvetu* (prev. J. Stojanović). Beograd: Rad.
- Kalvino, I. (2005). *Baron na drvetu* (prev. A. Srbinović). Beograd: Paideia.
- Calvino, I. (1958). *I racconti*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1960). *Oblaci velegrada* (prev. K. Milačić). Sarajevo: Svjetlost.
- Calvino, I. (1963). *Marcovaldo ovvero Le stagioni in città*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1986). *Markovaldo ili godišnja doba u gradu* (prev. J. Vučo). Beograd: Nolit.
- Calvino, I. (1963). *La giornata di uno scrutatore*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1965). *Dan jednog člana izborne komisije* (prev. J. Stojanović). Beograd: Nolit.
- Calvino, I. (1965). *Le Cosmicomiche*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1998). *Kosmikomike* (prev. A. Srbinović & E. Vasiljević). Beograd: Rad.
- Calvino, I. (1983). *Palomar*. Torino: Einaudi.
- Kalvino, I. (1989). *Palomar* (prev. A. Stefanović). Beograd: Prosveta.
- Calvino, I. (1988). *Lezioni americane*. Milano: Garzanti.
- Kalvino, I. (1989). *Američka predavanja* (prev. J. Tešanović). Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- Carrisi, D. (2013). *L'ipotesi del male*. Milano: Longanesi.
- Karizi, D. (2013). *Vladar iz senke* (prev. B. Kukoleča). Beograd: Vulkan.
- Carrisi, D. (2015). *La ragazza nella nebbia*. Milano: Longanesi.
- Karizi, D. (2016). *Noć mi te uzima* (prev. Lj. Babović). Beograd: Vulkan.
- Cassola, C. (1958). *Fausto e Anna*. Torino: Einaudi.
- Kasola, K. (1968). *Fausto i Ana* (prev. J. Stojanović). Beograd: Rad.
- De Spirito, D. (2011). *Angel*. Milano: Mondadori.
- De Spirito, D. (2012). *Anđeo* (prev. M. Popov-Slijepčević). Beograd: Evro Book.
- Duranti, F. (1984). *La casa sul lago della luna*. Milano: Rizzoli.
- Duranti, F. (1991). *Kuća na mesečevom jezeru* (prev. I. Klajn). Beograd: Nolit.
- Eco, U. (1980). *Il nome della rosa*. Milano: Bompiani.
- Eko, U. (2014). *Ime ruže* (prev. M. Piletić). Beograd: Vulkan.
- Eco, U. (1988). *Il pendolo di Foucault*. Milano: Bompiani.

- Eko, U. (2002). *Fukoovo klatno* (prev. M. Radosavljević & A. Levi). Beograd: Narodna knjiga.
- Eco, U. (1994). *L'isola del giorno prima*. Milano: Bompiani.
- Eko, U. (1995). *Ostrvo dana predašnjeg* (prev. E. Vasiljević). Beograd: Geopoetika.
- Eco, U. (2004). *La misteriosa fiamma della regina Loana*. Milano: Bompiani.
- Eko, U. (2004). *Tajanstveni plamen kraljice Loane* (prev. M. Radosavljević & A. Levi). Beograd: Narodna knjiga.
- Eco, U. (2010). *Il cimitero di Praga*. Milano: Bompiani.
- Eko, U. (2011). *Praško groblje* (prev. M. Radosavljević & A. Levi). Beograd: Plato.
- Eco, U. (2015). *Numero zero*. Milano: Bompiani.
- Eko, U. (2015). *Nulti broj* (prev. M. Radosavljević & A. Levi). Beograd: Vulkan.
- Ferrante, E. (2013). *Storia di chi fugge e di chi resta*. Roma: Edizioni E/O.
- Ferante, E. (2017). *Priča o onima koji odlaze i o onima koji ostaju* (prev. J. Brborić). Beograd: Booka.
- Gazzola, A. (2011). *L'allieva*. Milano: Longanesi.
- Gacola, A. (2012). *Ubistvo u otmenoj četvrti* (prev. G. Subotić). Beograd: Evro giunti.
- Jovine, F. (1942). *Signora Ava*. Roma: Tumminelli editore.
- Jovine, F. (1956). *Sinjora Ava* (prev. M. Popović). Beograd: Nolit.
- Maraini, D. (2008). *Il treno dell'ultima notte*. Milano: Rizzoli.
- Maraini, D. (2012). *Voz za Budimpeštu* (prev. M. Đukić-Vlahović). Zrenjanin: Sezam Book.
- Moccia, F. (1992). *Tre metri sopra il cielo*. Roma: Il ventaglio.
- Moća, F. (2005). *Tri metra iznad neba* (prev. T. Arsić-Milanović). Beograd: Okean.
- Moccia, F. (2007). *Scusa, ma ti chiamo amore*. Milano: Rizzoli.
- Moća, F. (2008). *Izvini, ali ti si moja ljubav* (prev. B. Janković). Beograd: Okean.
- Moccia, F. (2009). *Scusa, ma ti voglio sposare*. Milano: Rizzoli.
- Moća, F. (2011). *Izvini, ali hoćeš li da se udaš za mene?* (prev. B. Janković). Beograd: Čarobna knjiga.
- Moccia, F. (2013). *Quell'attimo di felicità*. Milano: Mondadori.
- Moća, F. (2013). *Taj trenutak sreće* (prev. S. Šmit). Beograd: Čarobna knjiga.
- Moravia, A. (1951). *Il conformista*. Milano: Bompiani.
- Moravia, A. (1966). *Konformist* (prev. N. Stipčević). Rijeka: Otokar Keršovani.
- Oztepek, F. (2020). *Come un respiro*. Milano: Mondadori.
- Oztepek, F. (2021). *Poput daha* (prev. S. Moderc). Beograd: Laguna.
- Pavese, C. (1949). *La bella estate*. Torino: Einaudi.
- Paveze, Č. (2019). *Lepo leto* (prev. A. Milosavljević). Beograd: LOM.
- Pavese, C. (1949). *Il diavolo sulle colline*. Torino: Einaudi.
- Paveze, Č. (1985). *Đavo na brežuljku* (prev. J. Stojanović). Sarajevo: Svjetlost.
- Premoli, A. (2012). *Ti prego lasciati odiare*. Roma: Newton Compton editori.
- Premoli, A. (2016). *Voli me, ne voli me* (prev. Lj. Babović). Beograd: Vulkan.

- Tabucchi, A. (1992). *Requiem. Un'allucinazione*. Milano: Feltrinelli.
- Tabuki, A. (2008). *Rekvijem; jedna halucinacija* (J. Tatić). Beograd: Paideia.
- Tabucchi, A. (1994). *Sostiene Pereira. Una testimonianza*. Milano: Feltrinelli.
- Tabuki, A. (2008). *Pereira tvrdi da... Jedno svedočenje* (prev. A. Srbinović & E. Vasiljević). Beograd: Paideia.
- Tamaro, S. (1994). *Va' dove ti porta il cuore*. Milano: Rizzoli.
- Tamaro, S. (2009). *Idi kuda te srce vodi* (prev. M. Đukić-Vlahović). Beograd: Evro giunti.
- Tobino, M. (1953). *Le libere donne di Magliano*. Firenze: Vallecchi.
- Tobino, M. (1956). *Slobodne žene Maljana* (prev. N. Stipčević). Cetinje: Narodna knjiga.
- Vitali, A. (2008). *Dopo lunga e penosa malattia*. Milano: Garzanti.
- Vitali, A. (2011). *Posle duge i teške bolesti* (prev. G. Subotić). Beograd: Evro giunti.
- Vitali, A. (2009). *Almeno il cappello*. Milano: Garzanti.
- Vitali, A. (2011). *Gradski orkestar* (prev. G. Subotić). Beograd: Evro giunti.

Dela na srpskom jeziku i njihovi prevodi na italijanski

- Albahari, D. (1997). *Mrak*. Beograd: Narodna knjiga.
- Albahari, D. (2009). *Il buio*. (trad. A. Fonseca). Nardò: Besa Editrice.
- Andrić, I. (1945). *Na Drini ćuprija*. Beograd: Prosveta.
- Andric, I. (1960). *Il Ponte sulla Drina* (trad. B. Meriggi). Milano: Mondadori.
- Andrić, I. (1945). *Travnička hronika*. Beograd: Državni izdavački zavod Jugoslavije.
- Andric, I. (1961). *La cronaca di Travnik* (trad. L. Salvini). Milano: Bompiani.
- Andric, I. (2007). *La cronaca di Travnik* (trad. D. Badnjević). Milano: Mondadori.
- Bulatović, M. (1959). *Crveni petao leti prema nebu*. Zagreb: Naprijed.
- Bulatović, M. (1962). *Il gallo rosso vola verso il cielo* (trad. E. Sequi). Milano: Feltrinelli.
- Crnjanski, M. (1971). *Roman o Londonu*. Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (2019). *Romanzo di Londra* (trad. A. Andolfo). Milano: Mimesis.
- Kiš, D. (1977). *Grobnica za Borisa Davidovića: sedam poglavlja jedne zajedničke povesti*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Kis, D. (1990). *I leoni meccanici. Sette capitoli di una stessa storia* (trad. Martina Novak Suffada). Milano: Feltrinelli.
- Kiš, D. (1983). *Enciklopedija mrtvih*. Beograd: Prosveta.
- Kis, D. (1988). *Enciclopedia dei morti* (trad. L. Costantini). Milano: Adelphi.
- Marinković, M. (2016). *Tajne priče*. Beograd: Laguna.
- Pavić, M. (1991). *Unutrašnja strana vetra*. Beograd: Prosveta.
- Pavic, M. (1992). *Il lato interno del vento* (trad. B. Ničija). Milano: Garzanti.
- Valjarević, S. (2009). *Komo*. Beograd: Samizdat.

Velikić, D. (2010). *Ruski prozor*. Beograd: Geopoetika.

Velikic, D. (2011). *La finestra russa* (trad. D. Badnjević & M. Orazi). Rovereto: Zandonai.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.131.1'366.58:811.163.41'366.58
811.163.41'366.58
811.131.1'366.58

ЈАНИЋИЈЕВИЋ, Наташа, 1975-

Glagolska vremena indikativa u italijanskom jeziku i njihovi srpski ekvivalenti [Elektronski izvor] / Nataša Janićijević. - Beograd : Univerzitet, Filološki fakultet, 2025 (Beograd : Mab). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm
Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Tiraž 10. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 197-207.

ISBN 978-86-6153-766-0

- а) Италијански језик -- Глаголска времена
- б) Српски језик -- Глаголска времена
- в) Италијански језик -- Српски језик -- Компаративна анализа

COBISS.SR-ID 166655753

ISBN 978-86-6153-766-0

9 788661 537660